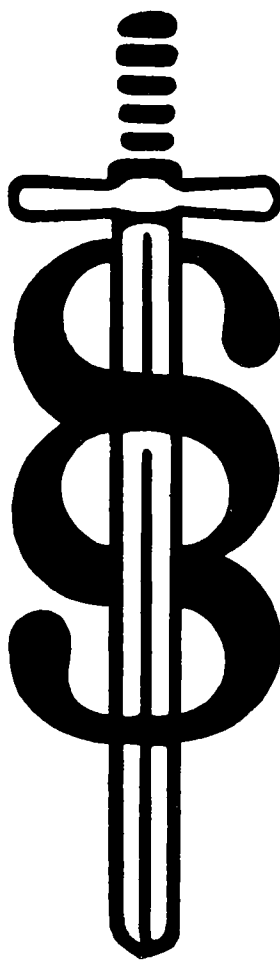

Stig Jørgensen

UDFORDRINGER

Udgivet i kommission på
JURISTFORBUNDETS FORLAG

Udgivet med tilskud fra Tuborgfondet
ISBN 87-574-0151-9

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Afdeling

Jus og Jurister

Side

1.	De æreløse forbrydere. Berlingske Tidende 22/3 1974	5
2.	Retlige elefanter. Aarhus Stiftstidende 19/5 1974	7
3.	Beskyttelse af forbrugerne. Jyllands-Posten 7/6 1974	9
4.	Ret og billighed. Jyllands-Posten 14/6 1974	12
5.	Shakespeare som jurist. Aarhus Stiftstidende 10/7 1974	14
6.	Ret, retfærdighed og fairness. Aarhus Stiftstidende 30/8 1974	16
7.	Hospitalsafgiften. Aktuelt 4/10 1974	18
8.	Tryghedsforsikring. Aktuelt 23/10 1974	19
9.	Juristen og retten. Aarhus Stiftstidende 10/12 1974	20
10.	International ret og politik, Jyllands-Posten 7/2 1975	21
11.	Forbrydelse og straf. Kristeligt Dagblad 22/5 1975	22
12.	Spilleregler - og andre regler. Aarhus Stiftstidende 1/6 1975	25
13.	Erstatning for forbrydelser. Aktuelt 17/1 1976	27
14.	Retfærdigheden og videnskaben. Jyllands-Posten 26/1 1976	28
15.	Retsindighed og fantasi. Aarhus Stiftstidende 23/10 1976	30

2. Afdeling

Uddannelse og jurister

1.	Venner og fjender. Aarhus Stiftstidende 14/6 1974	32
----	---	----

2.	To ekstra "gymnasieår" løser universiteternes problemer.	
	Jyllands-Posten 16/7 1974	34
3.	Jura i nyt regie. Berlingske Tidende 8/3 1975	35
4.	Hvordan skal fremtidens universiteter fungere.	
	Jyllands-Posten 13/10 1975	37
5.	Universitetsdemokratiet. Aktuelt 31/12 1975	39
6.	En samfundsopgave ikke at uddanne folk over evne.	
	Jyllands-Posten 5/4 1976	40

3. Afdeling

Et samfundsfilosofisk mellem spil

1.	En modern samhällsfilosofi.	
	Svensk Tidskrift nr. 5-6, Årgang 63	41
2.	Folket og dets elite.	
	Kristeligt Dagblad 13.-14./11 1975	47
3.	Kaos og anarki. Aarhus Stiftstidende 24/11 1975	52
4.	Nærdemokratiet - til skade for de svage?	
	Aarhus Stiftstidende 18/2 1976	54

4. Afdeling

Almindelige og ualmindelige emner

1.	Utopia. Aarhus Stiftstidende 7/4 1974	56
2.	Inflationsbålet. Kristeligt Dagblad 13/6 1974	59
3.	I en overgangstid. Berlingske Tidende 24/7 1974	61
4.	Gensyn med Ærø. Aarhus Stiftstidende 10/8 1974	63
5.	To skridt frem og ét tilbage.	
	Jyllands-Posten 30/8 1974	65
6.	Hvem vogter vogterne?	
	Berlingske Tidende 5/9 1974	66
7.	Formynderne. Berlingske Tidende 3/10 1974	68
8.	Vi er alle neurotikere for Vorherre.	
	Aarhus Stiftstidende 5/10 1974	70

	Side
9. Det forlorne frisind. Aarhus Stiftstidende 19/10 1974	71
10. Det liberale hængehoved. Berlingske Tidende 1/12 1974	73
11. Hoved og hale. Berlingske Tidende 9/1 1975	75
12. Løgn og forbandet digt. Aarhus Stiftstidende 10/1 1975	77
13. Mene mene tekel. Aarhus Stiftstidende 13/2 1975	79
14. Projektmagerne. Aarhus Stiftstidende 4/3 1975	81
15. Undtagelsen og reglen. Information 4/3 1975	83
16. Dommedagsprofeter. Aktuelt 29/3 1975	85
17. Videnskab og kunst - og sandhed. Aarhus Stiftstidende 24/4 1975	86
18. Nullermænd og nulmænd. Aarhus Stiftstidende 15/7 1975	88
19. Embedsmand eller vatnisse. Berlingske Tidende 6/8 1975	90
20. Danmarks dåbsattest. Aarhus Stiftstidende 18/9 1975	92
21. Hvor er det kommunalt. Aarhus Stiftstidende 23/10 1975	94
22. Vindmøller. Jyllands-Posten 29/10 1975	96
23. Hvorfor blive ved at afvise reklame-TV? Berlingske Tidende 9/12 1975	97
24. Trivslerne er over os. Aarhus Stiftstidende 18/12 1975	99
25. Frihed og lighed. Berlingske Tidende 23/1 1976	100
26. Venstre og højre hjernehalvdel. Aarhus Stiftstidende 23/1 1976	102
27. Er det skadeligt at være præcis? Aarhus Stiftstidende 22/8 1976	104

5. Afdeling

Kommentarer og meninger

1. Holder sig til den rene lære. Aarhus Stiftstidende 24/2 1974	106
--	-----

2.	En epilog til et oprør. Kristeligt Dagblad 9/6 1974	107
3.	At være ansvarlig. Kristeligt Dagblad 26/6 1974	108
4.	Hyppigere selvtægt symbol på svigtende samfunds- solidaritet. Aktuelt 16/7 1974	109
5.	Efter Watergate. Kristeligt Dagblad 10/8 1974	110
6.	Kæpheste. Kristeligt Dagblad 13/8 1974	111
7.	Hunde. Aktuelt 3/9 1974	112
8.	Kulturens veje. Kristeligt Dagblad 11/10 1974	113
9.	Den politiske skole. Kristeligt Dagblad 25/10 1974	114
10.	Begrebsforvirring. Kristeligt Dagblad 19/11 1974	115
11.	Grænser for vækst. Kristeligt Dagblad 16/12 1974	116
12.	Fastelavnsløjerne. Kristeligt Dagblad 17/2 1975	117
13.	Loven om dobbelt-effekt. Politiken 24/3 1975	118
14.	Fri os for de venner. Kristeligt Dagblad 2/10 1975	119
15.	Forlængelse af puberteten. Politiken 14/10 1975	120
16.	Radiorodet. Politiken 7/11 1975	121
17.	Lige for lige. Politiken 21/1 1976	122
18.	Frihed og lighed. Kristeligt Dagblad 27/3 1976	123
19.	Optisk bedrag. Kristeligt Dagblad 14/8 1976	124
20.	Hykleri. Berlingske Tidende 23/8 1976	125
21.	Undertrykkelse. Berlingske Tidende 13/9 1976	126
22.	Berufsverbot. Berlingske Tidende 6/10 1976	127
23.	Troldmandens lærling. Berlingske Tidende 3/11 1976	128
24.	Fagre nye verdén. Berlingske Tidende 18/11 1976	129

1: Afdeling
Jus og Jurister

DE ÆRELØSE FORBRYDERE

Den såkaldte »bagmandsrapport« om økonomisk kriminalitet beskriver forskellige typer af transaktioner, som i en årrække strafrit har kunnet finde sted i kraft af et samarbejde mellem en gruppe af financierer og en kreds af kriminelle. Det har ikke været muligt at gennemføre straffesager mod financieren, men i mange tilfælde mod hans kriminelle håndlangere. »Stråmænd« er en treffende betegnelse for denne gruppe af ansvars- og samvittighedsløse individer, som har alt at vinde og intet at tabe, da de i forvejen er såvel straffede som insolvente. De holdes af financieren som pigerne af alfonseh.

De typer af sager, som omtales i rapporten, har en forbavsende ensartethed, og man må på én gang forbavses over den manglende fantasi hos bagmændene og forbløffes over den snedighed, hvormed man inden for disse mønstre formår at udnytte andres godtroenhed og/eller nødstilstand. Denne systematiske spekulation i medmenskers tillidsfuldhed og svaghed må ud fra en moralsk synsvinkel siges at være den menneskeligt set mest nedværdigende kriminalitet. I denne forstand værre end mord og vold.

Tre mønstre går igen:

1. Opkøb af faste ejendomme, som regel ældre og lavt prioriterede. Køberen får tilbudt en høj pris, som får ham til at slå af på den kontante udbetaling. Et sælgerpantebrev får rykningspåtegning for nyprioriteringer, hvis overskud angives at skulle gå til moderniseringer, eller sælgeren modtager værdiløse pantebreve i andre af køberens — eller hans medvirkendes — tilsvarende erhvervede ejendomme. Pengene går i stedet til bagmanden, som sikrer sig de bedst prioritere-

de pantebreve, og som overtager ejendommen på den hurtigt kommende tvangsauktion, hvor sælgerens pantebrev slettes som udækket.

2. Overtagelse af majoriteten i velkonsoliderede aktieselskaber, hvis ledelse og revision skiftes ud med folk fra mafiaen. Gennem forskellige uigennemskuelige transaktioner med bagmandens andre fup-selskaber drænes reserverne effektivt og hurtigt ud af selskabet, som derefter bryder sammen til skade for aktionærer og kreditorer.

3. Finansiering af låntagere i økonomiske eller personlige vanskeligheder på afdrags- og rentevilkår, som de pågældende ikke kan klare, og som systematisk forværrer deres økonomiske vanskeligheder bl. a. derved, at de som led i arrangementerne må overtage værdiløse aktiver såsom mislykkede og uigennemførte byggerier og tabgivende forretninger, som bagmanden har erhvervet i kraft af de under 1. nævnte transaktioner. Financieren sikrer straks eller efterfølgende sig selv med panteret eller andre sikkerheder til skade for de øvrige kreditorer. Betingelserne strammes, efterhånden som forpligtelserne efter planen ikke kan opfyldes, og låntageren tvinges ud i kriminelle handlinger, sammenbrud og undertiden selvmord. Det kommende konkurs- eller dødsbo ordnes med diskret charme af inderkredsens tillidsmænd blandt revisorer og advokater, eller »mæglerne«, som de kaldtes i filmen »The Godfather«.

★

Så kan man jo spørge, om sådanne afskyelige og æreløse handlinger dog ikke kan straffes, og dispositionerne i tilsidesættes som ugyldige?

Hvad det sidste spørgsmål angår, er udsigterne formelt gode. Mange af dispositionerne kan rammes af Aftalelovens § 29 om ulovlig tvang, § 20 om svig og § 31 om udnyttelse af andres nød og afhængighedsforhold til at skaffe sig selv en fordel, der står i åbenbart misforhold til modydelserne. Endelig indeholder Aftalelovens § 33 en regel om, at aftaler kan tilsidesættes, hvis det på grund af forholdene ved aftalens indgåelse ville stride mod almindelig hæderlighed at opretholde dem. Vanskelighederne består i praksis i, at »bagmandsparten« skal have kendt eller i hvert fald burdet kende til de odionde omstændigheder, og i at »stråmanden«, som er den formelle medkontrahent, i forvejen har overført værdierne til bagmanden. Endelig er de krav, der stilles til omstændighederne (»åbenbart ubilligt«, »almindelig hæderlighed«, »nød«, »retstridig« o. lign.) så strenge, at praksis har været forsigtig med at anvende dem netop i tilfælde af økonomisk kriminalitet i livsforhold, hvor der må være et vist spillerum for en normal dygtig forretningsgang.

Strafferetligt har det været meget vanskeligt at komme bagmændene til livs. Man har ganske vist en bestemmelse i Straffelovens § 279 om bedrageri. Men denne bestemmelse kræver ligesom de fleste andre straffelovregler, at gerningsmanden skal have handlet forsætligt. Uagtensomhed er altså ikke nok, og det er uhyre vanskeligt at bevise, at bagmanden og financieren ikke alene har kendt den udnyttedes personlige og økonomiske situation, men også fra starten har haft til hensigt at foretage de for ofret tabbringende dispositioner. Rent bortset fra de indviklede og

uigennemskuelige dispositioner, der foretages gennem en række mellemlid. Et faktum er det, at domstolene har været meget tilbageholdende med at straffe, hvorfor anklagemyndigheden for sit vedkommende af indlysende grunde har været tilbageholdende med at rejse straffesagerne, idet disse kun bør rejses, hvor der er rimelig udsigt til domfældelse.

★

Bagmandsrapporten foreslog derfor indført en generel straffebestemmelse (generalklausul) mod handlinger, som strider mod »god og redelig fremgangsmåde«. I sin fornylig afgivne betænkning udtaler Straffelovrådet sig imidlertid mod en så generel straffebestemmelse, også i den form, at der begrænses til de ovenfor under 1—3 nævnte tilfældegrupper. I debatten forud var indgået den tanke, at en »generalklausul« kunne knyttes til en sådan opregning af standardtilfælde med tilføjelse af ordene: »eller lignende tilfælde«. Den helt uspecificerede »generalklausul« tager Straffelovrådet afstand fra, da den vil udsætte retssikkerheden for samme fare som i de tidligere eller nuværende dik-taturstater, hvor handlinger straffes, hvis de er »antisociale« eller stridende mod »gesundes Volksempfinden«. Man kan i flæng ramme retfærdige og uretfærdige mellem hinanden, hvis man vil dem til livs. Selv med de nævnte konkretiseringer har Straffelovrådet ikke villet anbefale en »generalklausul« ud fra en afvejning med den samme risiko for retssikkerheden.

Man har derimod været inde på nogle forslag om at skærpe bestemmelserne i Straffelovens §§ 279 og 282, eventuelt gennem helt nye regler, som rammer også

groft uagtsomt »bedrageri» og »udnyttelse» af situationer, som ikke kan karakteriseres som nød, men dog som betydelige økonomiske og personlige vanskeligheder, til at opnå fordele, der står i »væsentligt misforhold» til modydelsen. Altså ikke »åbenbart» misforhold.

Det er klart, at man ved en sådan skærpelse vil få muligheder for at ramme det, man i juristsproget kalder »forsætlig god tro», dvs. at man undlader at efterforske omstændigheder, som man ikke ønsker at kende, og i det hele taget det »skjulte forsæt». Stramningen af ågerbestemmelsen vil også give domstolene muligheder for at gå videre end den foreliggende praksis, men spørgsmålet er, om de vil gøre det i givet fald. Ligesom med skatte- og afskrivningsreglerne vil stramninger for at ramme asociale misbrug tillige kunne ramme legitim og samfundsnyttig virksomhed.

Derimod henviser Straffelovrådet til en stramning af den civilretlige ugyldighed, og i en foreløbig betænkning til justitsministeren har jeg foreslået en ny ugyldighedsregel, en »generalklausul» indført i Aftaleloven med følgende indhold:

»En aftale kan tilsidesættes helt eller delvis, hvis aet vil være urimeligt eller i strid med redelig handlemåde at gøre den gældende.

Ved afgørelsen efter stk. 1 kan der tages hensyn til forholdene ved aftalens indgåelse, aftalens indhold og omstændighederne i øvrigt.

★

I den gældende lovgivning har vi foruden de nævnte regler i Aftalelovens §§29—33 en række bestemmelser i speciallovgivningen om, at kontraktsbestemmelser kan tilsidesættes, hvis deres indhold er »åbenbart ubilligt» eller strider mod »god forretningsskik». Sådanne regler findes i lejeloven, afbetalingsloven, forsikringsaftaleloven m. v., men de danske domstole har hidtil været tilbageholdende med at anvende dem til

imødegåelse af byrdefulde vilkår i de nævnte aftaletyper, som ofte har karakter af udførlige trykte kontraktsformularer. Her i landet har man heller ikke ment at kunne anvende disse »censurregler» analogt på kontrakter i almindelighed. Derimod har domstolene i et vist omfang ved deres fortolkning af udførlige trykte kontraktsformularer set bort fra vilkår, som er usædvanlige og byrdefulde for modparten, når de ikke er særligt fremhævet for ham.

Det fremsatte forslag har til hensigt at bøde på de ufuldkommenheder, som de gældende regler indeholder. Man vil få mulighed for civilretligt at ramme alle de tilfælde, hvori det ville være urimeligt at opretholde forpligtelsen, enten på grund af omstændighederne ved aftalens indgåelse f. eks. udnyttelse af andres usagkyndighed, vildfarelse og økonomiske eller personlige svaghed, eller på grund af aftalens indhold f. eks. på grund af et misforhold mellem ydelse og modydelse eller modstrid med sædvanlig praksis. Naturligvis kan der også foreligge en kombination af sådanne omstændigheder, som efter de hidtil gældende regler ikke isoleret betragtet ville kunne medføre ugyldighed. Endelig er kravene til det odie i omstændighederne afsvækket fra »åbenbart ubilligt», »almindelig hæderlighed» o. lign. til »urimeligt» og »redelig handlemåde».

★

Alt i alt må man sige, at der med den foreslåede ugyldighedsregel vil blive givet domstolene en noget videre adgang til at imødegå udnyttelse dels af forbrugerne dels af ofrene for den økonomiske kriminalitet. I hvert fald vil man kunne ramme en del tilfælde, som ville falde gennem maskerne i det gældende net af ugyldighedsregler. Naturligvis er der også betænkeligheder ved en civilretlig generalklausul, men man må

dog erindre sig, at der er en meget væsentlig forskel på straf og ugyldighed. Svagheden ved en generalklausul er vel nok ikke så meget, at domstolene vil være tilbøjelige til at benytte den for meget, men snarere omvendt, at man fortsat vil være tilbageholdende med at tilsidesætte urimelige aftaler og aftalevilkår.

Man må i hvert fald ikke gøre sig illusioner om, at man ad denne vej vil kunne ramme den økonomiske kriminalitet. De, som udnyttes af »de æreløse forbrydere», vil i reglen selv være diskrete, idet udnyttelsen jo netop ofte forudsætter, at man har noget at skjule for omverdenen. I øvrigt forudsætter ugyldighedsprocessen som oftest et initiativ til en retssag, og endelig vil afgørelsen falde på et så fremskredent stadium, at værderne for længst er havnet i bagmandens lomme. Heller ikke forbrugerne kan forventes at få en væsentlig beskyttelse gennem en efterfølgende kontrol med aftalevilkårene.

Men en civilretlig ugyldighedsregel vil være et nødvendigt supplement til en skærpelse af straffelovgivningen og forbrugerbeskyttelsen.

I øvrigt mener jeg, at »de æreløse» bør ødelægges.

RETLIGE ELEFANTER

DE fleste kender vist anekdoten om elefanten. De ved, den om de blinde mænd, som skulle finde ud af, hvad en elefant er for noget. Den ene fik fat i et ben og vidste straks, at elefanten er en søjle. En anden fik fat i snabelen og vidste med lige så stor sikkerhed, at elefanten er en slange. En tredje fik fat i halen og mente derfor, at elefanten er en pisk, medens en fjerde vidste for sikkert, at den er et sværd og en femte, at den er en mur.

Historien kan trækkes endnu længere ud, men det får være nok med de fems legen blindebuk. Og så var der også ham, der i sin fortvivlelse måtte erkende, at han ikke kunne definere en elefant, men at han kunne kende den, når han så den.

Nu er det jo naturligvis ikke bare en anekdote, men som alle gode historier en myte om væsentlige menneskelige forhold. Det er myten om erkendelsens stykkevisse, fragmentariske karakter. Vi får hele tiden kun fat i en del af sandheden, men vi er på den anden side tilbøjelige til at forveksle denne del med hele sandheden ligesom **drengen, der forvekslede Frederiksholms Kanal** med Jordenshavet.

Det er også et dementi af den gamle tilsyneladende indyende sandhed, at den, der har skoene på, ved, hvor de klammer. En elefant er — ligesom alt andet — ikke til at age og føle på. Det, vi kan se med vore egne øjne, viser sig, ligesom spøgelser og nisser før lektricitetens opdagelse, at være noget helt andet, end vi roede dengang, blandt andet aus og rotter.

Det vi kan føle, og det vi kan øre og se og måske tillige agte og smage, er ikke en ele-

fant. For at det kan blive en elefant, må vi først have opfundet begrebet: elefant, som igen består af et netværk af andre begreber og forestillinger: dyreriget, pattedyr o.s.v. Men hvordan skal vi kunne udtrykke ganske præcist, hvad en elefant er, og afgrænse den over for andre dyr? Der er jo både indiske og afrikanske elefanter og andre snabeldyr. Der er også tøjlelefanter og elefantøl.

☆

Når man bliver spurgt om noget, som man ikke ved, eller hvis man ønsker at vinde tid, skal man begynde med at fortælle en historie. Man må snakke udenom som islændingene, der ifølge Laxness dog ikke kan siges at være direkte løgnagtige. Eller som den gode soldat Svejki; Joseph.

Og det hænder ikke så sjældent, at såvel studenter som godtfolk kan finde på — bare for en ordens skyld — at spørge: Hvad er egentlig ret? Altså i betydningen: retsregler! For der er jo det underfundige, at „ret“ kan betyde både: „rigtigt“, „retfærdigt“ og retsregel. Så ulykkeligt er man ikke stillet i ret mange sprog.

Men alene i denne meget enkle betydning: retsregler, er det pinligt at måtte svare enten med at fortælle en historie eller med: Det ved jeg ikke.

Det trossede ved det er jo, at man godt ved, hvad man skal gøre, hvis man som sagfører eller dommer bliver bedt om at afgøre en sag, eller hvad man skal sige til studenterne om den gældende købelovgivning. Men det er på den anden side heller ikke mere kompromitterende end med sproget. Det er de færreste, der er i stand til at redegøre for sprogets grammatik i alle detaljer, men de fleste er alligevel i stand til at tale nogenlunde korrekt dansk, selv børn, som aldrig har lært dansk i skolen, hvad børn vist i øvrigt heller ikke så nemt risikerer i vore dage.

Selv om det kan være svært for en læge helt præcist at forklare, hvad en sygdom er, så er der i hvert fald ingen tvivl om, at det er abnormiteter hos mennesker af fysisk eller psykisk art. Jeg ved godt, at der er nogen, der mener, at det er de syge, som er raske og omvendt, men alligevel er der vel ingen, som er i tvivl om, at en betændt blindtarm må ordnes på den ene eller den anden måde.

Selv om det er svært for os andre helt at forstå, hvad fysikere og kemikere laver i dag, er vi dog ikke meget i tvivl om, hvad naturvidenskaberne beskæftiger sig med. Deres genstand er de naturlige genstande, partikler eller processer. Og sådan kan man også tilnærmelsesvis angive, hvad de humanistiske og teologiske fag beskæftiger sig med: sprog, litteratur, religiøse tekster og forestillinger. Samfundsvidenskaberne beskæftiger sig med de eksisterende samfundsphænomener: den politiske, økonomiske og sociale adfærd i samfundet.

Retsvidenskabens genstand er ikke på samme måde den retlige adfærd, dvs. det som folk faktisk foretager sig. Retsvidenskabens studerer man altså ikke gennem en sociologisk undersøgelse af f. eks. ægtefællers seksuelle adfærd, såsom Kinsey-rapporten, lige så lidt som ejendomsrettens indhold kan angives på grundlag af et studium af tyveriernes udbredelse. Retsreglerne angiver nemlig lige så lidt som moralreglerne, hvordan befolkningen faktisk opfører sig, men derimod hvordan man pinedød bør bære sig ad.

Retsreglerne er altså forskrifter for og ikke en beskrivelse af borgernes gøren og laden. Ikke desto mindre har visse moderne, såkaldte „realistiske“ retsteorier villigt hævde, at den „egentlige“ ret ikke er det, som står i lovebøgerne, men det som man faktisk retter sig efter.

Der er altså tale om to diametralt modsatte opfattelser af elefantens væsen:

1. Retten er en refleks af tradition og overlevering.

2. Retten er et effektivt middel til at styre samfundsudviklingen.

Det var Hartvig Frisch, som i sin tid provokerende udtalte: Kultur er vaner. Der er det rigtige og vigtige i denne påstand, at vaner både for det enkelte individ og for samfundet er nødvendige betingelser for en planmæssig funktion, baseret på en indbygget erfaring og vurdering af mål og midler og forudberegning og forventning om andres adfærd. En anden måde at sige disse ting på er at konstatere, at den sociale adfærd må være baseret på regler, for kun den regelmæssige adfærd er forudberegnelig. Derfor er vi tilbøjelige til at reagere med fordømmelse på den uregelmæssige og derfor uventede handling. Kultur må være baseret på regler. Uden regler intet samarbejde om fælles værdier.

På den anden side er det klart, at ingen kultur, intet samfund, kan være uforanderlig. Vanerne og reglerne ændrer sig med nødvendighed med de ydre forhold og med de ændringer i disse, som mennesket i kraft af sin intelligens kan afstedkomme. Der er altså i primitive kulturer, således som vi kender dem fra historien og etnologien, et gensidigt påvirkningsforhold mellem samfundsudviklingen og de regler eller vaner, som „gælder“. Vanerne er de faktiske adfærdsmønstre, reglerne er de gyldighedsforestillinger, som opleves af samfundets individer, og som derfor kan siges at styre deres sociale adfærd.

Nu er der så nogle, som vil sige: Alt dette er rigtigt nok, men hvad har det med ret at gøre? Der gælder nok nogle regler for social adfærd i primitive kulturer, men det er ikke retsregler, men snarere religiøse eller moralske regler. For, siger man, der findes jo hverken politi, domstole eller andre guldtræssede honoratio-

res med fjer og fjas. For slet ikke at tale om et folketing. Især mangler det ydre magtaparat, som er rettens nødvendige følgesvend.

Så er der de andre ekstremister, som mener, at retten sidder i spydstagen, at retten i virkeligheden er indbygget i samfundets eller statens organiserede tvangsapparat. Det er en naturlig ting, at retten for denne opfattelse er ensbetydende med befalinger til de retshåndhævende myndigheder om at anvende den menneskekærlige, opdragende eller korrigerende tvang over for afvigerne. For denne opfattelse er retten ikke alene lig med befalinger og tvang, men også identisk med politik.

I den nyere tids historie vil vi se, hvordan retsopfattelsen svinger mellem disse to yderpunkter, og hvordan den kombinerer denne formelle problemstilling med den materielle modsætning mellem opfattelsen af rettens formål som værende opnåelse af magthavernes politiske mål eller opnåelse af „retfærdighed“ eller „lighed“.

☆

Det er interessant, at disse modsætninger trives side om side inden for den såkaldt marxistiske retsteori. Inden for den variant, som især knyttes til den ældre Marx, og som gennem Lenins og Stalins indflydelse har sat sig igennem i de lande, som kaldes socialistiske, er det undertrykkelsesteorien, som er den gældende. I de kapitalistiske lande er retten det middel, kapitalisterne benytter til undertrykkelse af arbejderne, i de socialistiske er den proletariats middel til undertrykkelse af bourgeoisiet. Denne retsopfattelse svarer nøje til den tidligere zaristiske praksis.

Den variant, som især trives blandt marxister i de vestlige lande, har tilknytning til den yngre Marx' teori om, at kulturen og dermed retten tilhø-

rer den idémæssige „overbygning“ over den sociale „basis“, hvis udvikling bestemmer kultur- og retsudviklingen. Med opnåelsen af det kommunistiske samfund, hvor ejendomsretten er ophævet, er der ikke længere brug for nogen undertrykkelse, hvorfor retten vil „henvisne“.

Den amerikanske — men tyskfødte — retsfilosof, *Edgar Bodenheimer*, har beskæftiget sig med denne elefantiasiske modsigelse mellem magt og ret i en nyudkommet bog, som meget fornuftigt konkluderer, at retten ikke bare er et politisk magtmiddel til undertrykkelse af anderledes tænkende, eller bare er identisk med de vaner eller sædvaner, som udvikler sig blandt mennesker. Retten er heller ikke uafhængig af dens indhold.

For retten er en del af vore forestillinger og dermed et mentalt styringsmiddel. Vi lader os ikke bare motivere af vaner eller af truslen om tvang, men også af vore forestillinger om rigtigt og forkert. Det er derfor, det ikke er fornuftigt at indføre eller opretholde retsregler, som ikke i det væsentlige vil blive overholdt frivilligt, det vil sige ud fra en oplevelse af pligt og fornuft.

På den anden side er regler, som ikke kræves overholdt, med *Aristoteles'* ord, kun for gode råd at regne. Erfaringen viser, at der er og må være en vekselvirkning mellem rets- og samfundsudviklingen. Men også at retten kan bruges som et politisk middel til ændringer i samfundets indretning, uden at disse ændringer nødvendigvis har karakter af undertrykkelse. Tværtimod viser den politiske historie, at kongelig enevælde i vidt omfang anvendes til bedring af befolkningens livsforhold.

Om retten nødvendigvis kan og skal bruges til fremme af „retfærdighed“ eller „lighed“, er en vanskelig sag. Allerede fordi lighed kan betyde så mange forskellige ting, f. eks. 1. Det simple faktum, at de en-

kelte tilfælde skal behandles ligeligt i forhold til en regel. 2. Den omstændighed, at der skal være lighed mellem indsats og belønning, brøde og straf. 3. Ligelig behandling af lige grupper af personer, men forskellig behandling af kong Salomon og Jørgen Hattemager. 4. Lige adgang til de fundamentale menneskerettigheder, d.v.s. lige formelle muligheder, f. eks. for rige og fattige for at sove under Seinens broer. 5. Lige økonomiske og sociale muligheder. 6. Lige adgang til tilfredsstillelse af individuelle behov uden hensyn til appetitens størrelse.

Det er klart, at der er et svælg mellem friheden fra undertrykkelse og friheden til uhæmmet behovstilfredsstillelse, og at friheden dels kan være friheden til at gå i hundene og dels friheden til at udnytte andre. Frihed, lighed og broderskab — eller snarere — tryghed, er ikke ideer, som trækker på samme hammel, men ideer, som hver især afspejler de fundamentale menneskelige behov, som er det nødvendige grundlag for ethvert samfund, og som det er rettens opgave at forsones.

Elefanter er ligesom retsreglerne så kuriøse størrelser, at den menneskelige fantasi har knyttet mange anekdoter netop til dem. De kender sikkert den om storvildtjagten. Englænderen skrev en bog, som han kaldte: *How I shot the elephant*. Amerikaneren: *How to make elephants bigger and better*. Tyskeren: *Einleitung zu der Geschichte des Elephanten*, i 11 bind. Franskmanden: *L'Elephant et l'amour*. Svenskeren: *Elefanten på Karl XII's tid*. Nordmanden: Norge og vi nordmænd, og danskeren: *Elefant på 100 forskellige måder*.

Danskerens realistiske forhold til elefanter er altså også udtryk for en fornuftig opfattelse af begreber i almindelighed og derfor også af retsbe- grebet.

BESKYTTELSE AF FORBRUGERNE

Enhver pariser — såvel rig som fattig — har frihed til at sove under Seinens broer.

Med denne ironiske formulering sagde Anatole France noget væsentligt om samfundslivets tre grundpiller: Frihed, lighed og tryghed. Den formelle lighed for loven er ingen reel lighed, medmindre der sikres et grundlag herfor. Menneskene er ikke ens udrustet fra naturens side, men man kan ved hjælp af retsregler dels foretage en rimelig fordeling af de økonomiske goder, dels foretage foranstaltninger til beskyttelse af de svagere.

Friheden fra undertrykkelse er vel et gode, men frihed kan også betyde frihed til at udnytte andre. Den kloge kan udnytte den mindre kloge.

I middelalderens statiske samfund var det hverken friheden eller ligheden, som var de bærende ideer. Det var trygheden, som samfundene under kirkens inspiration søgte at sætte igennem i virkeligheden.

Tanken om det enkelte individs suverænitet, d.v.s. magt til frit at bestemme over sine egne forhold såvel i statsretlig som privatretlig forstand opstod i løbet af middelalderen, men slog først senere igennem. Hos Hugo Grotius udkrystalliseredes disse ideer i en konsekvent kontraktslære, ifølge hvilken de enkelte individer i kraft af deres egenskab af fornuftsvæsener havde en principiel suverænitet til at indgå dels en samfundskontrakt og dels frit at indgå privatretlige kontrakter, ubundet af form og indhold.

Denne suverænitetstanke fik overordentlig stor indflydelse på eftertidens statsretlige tænkning. Samfundskontrakten blev gennem Rousseaus forfatterskab det ideologiske grundlag for den

franske revolution og de senere amerikanske og europæiske forfatninger. Den formløse kontrakt blev et mægtigt redskab for den følgende voldsomme ekspansion i den økonomiske udvikling. Den heraf afledte liberalisme dannede senere grundlaget for ophævelsen af laugsvæsenet og indførelsen af fri næring indenlands og frihandel udenlands. Kravet om frihed og lighed var især borgerskabets krav om frihed fra adelens privilegier, fra midten af det 17. til midten af det 19. århundrede i alliance med kongemagten og siden midten af forrige århundrede gennem parlamentariske liberale demokratier.

Resultatet af denne økonomiske ekspansion blev som vi ved industrialiseringen og den heraf afledte ændring i samfundsforholdene. Friheden fra undertrykkelse udviklede sig efterhånden delvis til at blive friheden til at udnytte de store befolkningsgrupper, som dels måtte tage ophold i byerne, dels i sammenhæng hermed i stigende grad måtte optræde som lønarbejdere for industrien.

Fra slutningen af forrige århundrede har vi set en social-liberal bevægelse udvikle sig til med bibeholdelse af de formelle frihedsrettigheder gennem sociale foranstaltninger at beskytte de store lønmodtagergrupper. Denne beskyttelse er dels foregået ved organisering af lønarbejderne gennem fagforeninger, som ved anvendelse af strejkeret har kunnet opnå en effektiv forbedring af deres lønforhold i takt med produktionsudviklingen, dels gennem en social beskyttelseslovgivning. Derimod har de samme befolkningsgrupper ikke i deres egenskab af forbrugere haft den samme organisati-

onsgrad til effektiv sikring af deres stilling som parter i privatretlige kontraktforhold. Lovgivningen har derfor i vidt omfang måttet gribe ind i den kontraktfrihedsgrundsætning, som i Chr. V's Danske Lov af 15. april 1683 5-1-1 findes som en efterklang af den europæiske naturretlige tænkning.

Aftaleloven af 1917 bygger fortsat på aftalefrihedens princip og har først og fremmest den situation for øje, at en aftale indgås mellem to parter, der er økonomisk og socialt ligestillede. I kapitel 3 indeholder loven dog dels de ugyldighedsregler, som udviklede sig gennem praksis, dels en *generalklausul* i § 33, d.v.s. en *ugyldighedsregel af generel karakter* — der giver domstolene mulighed for at tilsidesætte løfter, som det på grund af omstændigheder, der forelå, da løftet kom til adressatens kundskab, og hvorom han må antages at have været vidende, ville stride mod almindelig hæderlighed at gøre gældende.

Lovgivningen har tillige fraveget aftalefriheden ved at indføre en række *generalklausuler* i speciallovgivningen. Gældsbrevslovens § 8 udtaler bl. a., at en bestemmelse i et gældsbrev kan tilsidesættes helt eller delvis, hvis det ville være utilbørligt eller klart stridende mod god forretnings-skik at anvende den.

Kontraktfriheden bygger på det liberale samfund, der forudsætter en befolkning af økonomisk og socialt ligestillede personer, der principielt er i stand til at overskue hele deres omverden, herunder også kvalitet og funktion af de ydelser, som udveksles i omsætningen. Med den tekniske og økonomiske udvikling i slutningen af forrige århundrede sker der en udvikling, som drager langt større befolkningsgrupper ind i lovgivningens søgelys, selv om forudsætningen for de store formueretlige lovgivninger, især købeloven, stadig er

det liberale samfund, er den strategiske position for store befolkningsgrupper dog afgørende ændret. Det liberale svar på denne problemstilling er den form for kontraktafviklingen, som er indbygget i de store fravigelige lovkomplekser fra første halvdel af dette århundrede. I disse love afstemmer samfundet nøjagtigt kontraktparternes gennemsnitlige interesser. Retsvirkningerne i de enkelte kontraktforhold skal derfor være i overensstemmelse med dette regelværk, medmindre særlige omstændigheder begrundet en fravigelse i den ene eller den anden af parternes interesse. Særlig væsentlige samfundsinteresser sikrede lovgivningen som sagt ved ufravigelige forskrifter.

Med den stærkt øgede tekniske og økonomiske udvikling i det sidste par generationer har forudsætningerne for disse lovpålitiske foranstaltninger ikke holdt stik. Massefabrikationen har taget en stigende fart i takt med den voksende købekraft hos nye store befolkningsgrupper, som dermed er inddraget som forbrugere over for det økonomisk-tekniske kartel. De omhyggeligt opbyggede lovtyper er blevet sprængt. I stedet har erhvervslivet udviklet sine egne standardvilkår, som nærmere definerer deres egne kontrakttyper og de vilkår, som passer ind i den standardiserede produktionsproces. Standardiseret produktion kræver standardiseret afsætning.

I det omfang standardkontraktformularerne er blevet til i samarbejde mellem organisationer, der repræsenterer de implicerede modstående parter interesser, såkaldte *agreed documents*, er typekontrakten ikke betænkelig set fra samfundets synspunkt. Tværtimod er kontraktmodellen her en vigtig aflastning af det tunge lovgivningsapparat, hvorved livsforholdene til stadighed afstemmes med udviklingen i de økonomiske og sociale

vilkår. Når derimod standardkontrakten er bestemt som grundlag for aftaler med de almindelige forbrugere, eksisterer der ikke nogen tilsvarende organisation, der er i stand til at varetage forbrugernes interesser. De normale forbrugerorganisationer har i reglen ikke styrke og kapacitet til at optræde på forbrugernes vegne. I det omfang standardkontrakterne oprettes af den erhvervsdrivende og hans faglige organisation er de ofte indrettet på i det væsentlige at varetage disses egne interesser. I sådanne tilfælde er der fare for, at den erhvervsdrivende som den økonomisk og fagligt sagkyndige part benytter sin stilling til at udforme vilkår, således at de ensidigt varetager hans egne interesser.

Også her i landet er der nu fremsat forslag om beskyttelse af forbrugerne gennem oprettelse af markedsdomstole og indførelse af en forbrugerombudsmand. Der kan sikkert også forventes et forslag til en konsumentkøbelov efter det svenske mønster. Det er imidlertid ikke blot anvendelsen af standardvilkår, som giver anledning til risiko for, at nogen misbruger sin overlegne økonomiske eller intellektuelle stilling til at udnytte andres uerfarenhed eller vanskelige øko-

nomiske forhold til at formå disse til at indgå aftaler, der stiller dem urimelig dårligt. Den såkaldte *bagmandsrapport* indeholder adskillige eksempler på, hvorledes visse dele af forretningslivet systematisk søger at skaffe sig en ubegrundet berigelse ved særlige finansieringsformer ved salg af fast ejendom, ved ydelse af kredit på særlig hårdhændede vilkår og ved overtagelse af aktieselskaber, som derefter tømmes for værdier. Det er især rykningsklausuler på pantebreve og urimelige lånevilkår, som har været i søgelyset. Også særlige afsætningsformer har tiltrukket sig offentlighedens opmærksomhed. Det er især dørsalgssituationen, som har givet anledning til nordiske udredninger.

Jeg skal ikke her komme nærmere ind på den strafferetlige og den næringsretlige side af problemet. Jeg skal blot gøre opmærksom på det ønskelige i at have civilretlige regler, der så vidt muligt supplerer de administrative og strafferetlige regler, således at privatretnlige dispositioner, som rammes af strafferetlige og administrative reaktioner, også kan anfægtes civilretligt.

Der er derfor næppe tvivl om, at vil man opnå en effektiv beskyttelse af forbrugere eller andre, som er

genstand for økonomisk udnyttelse, må man basere sin politiske og retlige indsats på den administrative og strafferetlige beskyttelse. De civilretlige regler vil aldrig kunne være andet og mere end et supplement hertil.

Det er under indflydelse af denne tingenes tilstand, at jeg i min foreløbige betænkning til Justitsministeriet om formuerettens generalklausuler er gået ind for indførelsen af en ny paragraf i aftalelovens § 36, der nu er fremsat som lovforslag af justitsministeren. Bestemmelsen har følgende endelige ordlyd:

»En aftale kan tilsidesættes helt eller delvis, hvis det ville være urimeligt eller i strid med redelig handlemåde at gøre den gældende. Det samme gælder andre retshandeler.

Ved afgørelsen efter stk. 1 tages hensyn til forholdene ved aftalens indgåelse, aftalens indhold og senere indtrufne omstændigheder.

I forhold til aftalelovens § 33 betyder forslaget, at man ved afgørelsen af, om en aftale skal tilsidesættes, ikke alene kan tage hensyn til forholdene ved aftalens indgåelse, men også til efterfølgende forhold og til aftalens indhold eller en kombination af disse omstændigheder. I forhold til gældslovens § 8 og til-

svarende generalklausuler betyder den afsvækkede formulering i stk. 1: »urimelig eller i strid med redelig handlemåde«, at bestemmelsen vil kunne anvendes i et videre omfang end hidtil, hvor man anvendte udtryk som: »utilbørlig eller klart stridende mod god forretningsskik« (Gbl. § 8), »åbenbart ubillig«, »almindelig hæderlighed« o. l.

Ved afgørelsen ifølge stk. 1 skal der også kunne tages hensyn til aftalens indhold. Reglen skal på dette punkt ses som en videreførelse af de eksisterende generalklausuler, hvorefter det ved bedømmelsen af, om en aftale er åbenbart ubillig skal ske en vurdering af aftalens indhold under hensyn til de omstændigheder, der foreligger på det tidspunkt, hvor der bliver tale om at anvende aftalen. Der er også mulighed for at tage hensyn til forhold, der først er opstået efter aftalens indgåelse.

Med hensyn til forholdene ved aftalens indgåelse er der grund til at fremhæve den omstændighed, at nogen ved aftalens indgåelse har udnyttet en *overlegen stilling*. Hvis der foreligger en udnyttelse af en andens underlegenhedstilstand, vil aftalen kunne tilsidesættes, selv om der ikke foreligger et åbenbart misforhold mellem ydelserne, således som det kræves både efter den

gældende og den foreslåede formulering af § 31. Det ny forslag til § 31 kræver ikke direkte udnyttelse af en andens nød o. l., men blot udnyttelse af en andens økonomiske eller personlige vanskeligheder eller manglende indsigt i forholdene på et bestemt område.

Såfremt den ny markedsføringslov gennemføres, vil den praksis, som dannes i tilslutning hertil, være vejledende for generalklausulens anvendelse, og generalklausulen vil som nævnt i høj grad kunne betragtes som et nødvendigt supplement til de næringsretlige regler.

Almindelig forretningskik vil i øvrigt være vejledende for, hvad der er redelig handlemåde, men en særlig dubiøs praksis inden for en bestemt branche vil naturligvis kunne censureres af domstolene.

Selv om man nu anerkender, at de eksisterende ugyldighedsregler ikke indeholder tilstrækkelig hjemmel til den nødvendige eller ønskelige udvikling i retspraksis på dette område, kan man dog spørge, om ikke hensynet til retssikkerheden taler imod indførelsen af en så vidt formuleret generalklausul, og det er nok herom diskussionen vil stå. Jeg personligt er enig i den kritik, som blev fremsat mod en tilsvarende almindelig

strafferetlig generalklausul, som dog heller ikke er blevet foreslået af justitsministeren. Man skal dog være opmærksom på, at der er et langt skridt fra at pålægge straf i henhold til en skønsmæssig vurderende generalklausul og at tilsidesætte urimelige kontraktvilkår i henhold til en sådan standard. Vi må ikke glemme, at vi igennem mange år har levet med sådanne generalklausuler, f. eks. i tysk og amerikansk ret, uden at det har givet anledning til en betydelig retsusikkerhed. Selv om det må erkendes, at der i en overgangsperiode vel nok vil være nogen usikkerhed hos domstolene om, hvornår en aftale vil kunne tilsidesættes, må det dog forventes, at der i løbet af forholdsvis kort tid vil blive ført et antal retssager, der vil bidrage til fastlæggelse af bestemmelsens nærmere rækkevidde. Den praksis, som vil danne sig omkring den kommende forbrugerombudsmand og ved Sø- og Handelsretten i henhold til den ny markedsføringslov, vil også være vejledende for anvendelsen af generalklausulen. Min konklusion har altså været den, at behovet for en generalklausul trods alt har været større end de betænkeligheder, som har kunnet rejses herimod.

RET OG BILLIGHED

Juristerne har altid haft den vanskelige opgave, at skulle formidle sædvane og social forandring.

Hvis man da kan tale om jurister før romerne i de sidste århundreder før vor tidsregning rendyrkede visse argumentationsformer, som er særligt egnede til at fremme afgørelser, der ser bort fra det enkelte tilfældes egenart og retter interessen mod afgørelsens samfundsmæssige konsekvenser. I det antikke Grækenland var det f. eks. tilladt at anføre argumenter, som angik parternes personlige fortjeneste og laster. Man skulle heller ikke overbevise en professionel dommer, men derimod en folkedømmestol med varierende besætning. De fleste i nutiden vil kende forskel på den formelle procedure, som finder sted ved en juridisk dommer, og det mere farverige skuespil, som opføres ved et nævningseting.

Juristen opleves derfor ofte — som formalistisk, ufølsom og reaktionær. De fleste kender historien om den strenge dommer, som uden persons anseelse i retfærdighedens navn dømte sin egen søn til døden.

Det er da heller ikke mærkeligt, at juristen i verdenslitteraturen oftest behandles med en blanding af respekt og despekt. Juristerne har nemlig altid haft magt, som forvaltere af samfundets spilleregler. Undertiden — i perioder, hvor retsreglerne har stor autoritet i samfundet — med betydelig prestige, f. eks. netop i det gamle Rom, til andre tider som magthavernes forlængede arm, f. eks. i det middelalderlige samfund.

Det er velkendt, at vor egen Holberg ikke var nogen ven af de lovtrækkende prokuratorer og de disputerende doctores. „Erasmus Montanus“ er et

afskrækkende eksempel på det sidste, der bringes til fornuft af den ædle løjtnant, der blandt andet — ligesom Holberg — havde studeret „Naturens Ret“, der var oplysnings-tidens svar på den middelalderlige dogmatik og sædvane. At Rasmus Berg i øvrigt havde de rigtige meninger om verdens indretning, giver hans nederlag til de overtroiske bønder et tragisk perspektiv. Det er ikke hans meninger, der er noget galt med, men hans metoder.

Også Shakespeare står som Holberg på overgangen mellem middelalder og nutid. Også Shakespeare beskæftiger sig ofte med retlige problemstillinger og med jurister, fordi retsreglerne og de retlige institutioner til enhver tid i særlig grad vil dramatisere de konflikter, som opstår i forbindelse med de store kulturskift og tideherv i menneskeheden historie.

Mange fremragende kolleger har beskæftiget sig med Shakespeare som jurist. Med mange forskellige fortolkninger. Enhver kan se, at „Hamlet“ bl. a. handler om hævn og dermed også om det primitive samfunds reaktionssystem. Det samme kan siges om „Romeo og Julie“, som netop angår en blodhævn mellem to slægter, som gør det umuligt for de to unge mennesker fra hver sin slægt at få hinanden.

Professor Ole Fenger har i en kronik i Aarhus Stiftstidende den 14/1 1972 gjort opmærksom på, at samme problemstilling er indeholdt i „Købmanden fra Venedig“. Det skålpund kød af Antonius' krop, som Shylock halvvejs i spøg forlanger som sikkerhed for et lån, er en reminiscens af den gamle tvangsfuldbyrdelse, hvorved kreditor fik

fuldt herredømme over sin debitors person, såfremt han ikke betalte sin skyld. Var der flere kreditorer, måtte de „hævne“ den uret, der er blevet begået ved den manglende betaling, ved at hver må afskære sin del af skyldneren, idet man for en sikkerheds skyld begynder fra nederen. Det er klart, at denne oprindelige realitet i stykket er blevet til en absurd reminiscens. Det er den samme absurditet, som udtrykkes i „Romeo og Julie“. Hvorfor skal man være fjender blot på grund af et navn?

Den absurditet, som er en følge af, at tidligere tiders institutioner, regler og forestillinger lever videre i en tid, som er behersket af helt andre ideer. Det, som giver den store dramatiske kraft, er netop opgøret mellem middelalderens kollektive menneske- og samfundsopfattelse og den nye tids individualisme og humanisme. Nøjagtig den samme elementære dramatik, som stadig bevæger os i det klassiske græske drama, hvor slægtsansvaret konfronteres med den enkelte skyld eller uskyld. Med to tusinde års forskydning var udviklingsforløbet det samme i Shakespeares England som i Aischylos' Athen.

Det er imidlertid en anden side af kulturkløften i stykket, jeg vil opholde mig ved. En side, som også understreger den teoretiske problemstilling, som jeg begyndte med. At retsreglerne på én gang skal skabe tryk i samfundet, og derfor må slutte sig til de overleverede sædvane, og samtidigt — dels følge med samfundsudviklingen — dels tjene som middel til samfundets forandring.

For en retshistorisk betragtning vil samfundsudviklingen tage sig ud som et gensidigt

vekselvirkningsforhold mellem ret og samfund. Mens det i de tidlige faser er sædvanen, som dominerer udviklingen, hvorfor retsreglerne opleves som afledt af denne, sker der i løbet af middelalderen en ændring, som fører til, at man først anerkender rettens og senere fyrstens lovgivningskompetence. Herved bliver retten et middel til social forandring. Med revolutionstiden anerkendes efterhånden folkets og dermed parlamenternes lovgivningskompetence. Herved er vi nået frem til nutidens industrielle samfund, som er underkastet en dynamisk udvikling under ledelse af lovgivningsmagten, uden at denne kan siges at være uafhængig af den udvikling, som finder sted i samfundet i kraft af andre faktorer end lovgivningen.

En anden faktor i retsudviklingen er vekselvirkningen mellem juristerne og samfundet. I perioder er samfundsudviklingen langsom, og tilpasningen mellem rets- og samfundsudviklingen sker ubesværet gennem praksis. I andre perioder er samfundsudviklingen hastigere, og juristernes evne til at følge med kan slippe op, idet juristen kun nødtigt påtager sig politikerens rolle, hvis han skal kunne udføre sin egen.

Når juristerne ikke kan følge med, ser man ofte, at der indføres en henvisning til den almindelige samfundsmoral, som gør det muligt for juristerne stadigt at anvende de overleverede regler med visse forbehold. I det klassiske Rom ser man, at den strenge ret suppleres med *aequitas* og *bona fides* (billighed). Det betyder bl. a., at der ved fortolkningen af retsregler og aftaler ikke, som i primitiv ret skal lægges afgørende vægt på

en streng ordfortolkning, men også på meningen og almindelig sund fornuft.

Senere kommer det, under indflydelse af kristendommen også til at betyde: Barmhjertighed. Den samme udvikling finder vi senere i England, da udviklingen i *common law* (kongens ret) går i stå et par hundrede år efter normannerne erobring af landet i 1066. Ligesom den romerske prætor i den tilsvarende situation indførte nye klager under hensyn til *aequitas*, anerkendte Lordkansleren efterhånden en række nye søgsmålsgrunde under henvisning til *equity*. Efterhånden stivner det nye system igen i de nye former, indtil der som sagt efterhånden skabes almindelig forståelse for den menneskelige lovgivningsvirksomhed.

Inden for lovgivningens rammer udvikler retsreglerne sig imidlertid stadig, idet de praktiserende jurister til stadighed søger at tilpasse retsudviklingen til den fortsatte udvikling i samfundet. Det er klart, at en sådan udvikling lettest sker, såfremt lovgivningen selv indeholder en almindelig hjemmel hertil. De såkaldte „generalklausuler“ i civilretten, der henviser til „billighed“ (bona fides, equity) eller „rimelighed“, er kendt i flere lande også i nutiden, bl. a. Tyskland og USA.

Justitsministeren har som bekendt fremsat forslag om indførelse af en sådan „generalklausul“, der giver domstolene mulighed for at tilside-sætte en bestemmelse i en aftale, hvis den er „urimelig“, (se Midtpunkt i Jyllands-Posten 9/3 1974). På et nyligt afholdt dommermøde var der blandt deltagerne en vis utryghed ved en så vidtgående skønsregel. Hensynet til retssikkerheden kunne føre til uønskede reaktioner hos dommerne, som helt ville undlade at anvende reglen. På den anden side bestod muligheden for en ukontrolleret anvendelse til skade for den almindelige omsætning.

Betænkkelighed ved generalklausul

Det vil føre for vidt her at komme ind på diskussionen om denne generalklausul. Under diskussionen blev det gjort gældende, at domstolene måtte være lykkelige for at få en chance for i højere grad at kunne følge den almindelige folkelige „retsfølelse“ i dennes afstandtagen fra nutidens misbrug af den almindelige forbruger og af en økonomisk overlegen stilling. I denne kamp mod de stærkes misbrug af de svage, er det vanskeligt at finde et mere præcist udtryk end „urimeligt“, idet den stærkes vilje ellers altid vil finde en udvej til omgåelse.

Shylock står på den gamle formalistiske retsopfattelse: at en forpligtelse skal opfyldes i alle dens ord og punkter. Han nægter at følge barmhjertighedens eller billighedens stemme. Derfor bliver han også slået af marken med sine egne våben: Han må få et pund kød, men ikke én dråbe blod. Det er — som hos Holberg — humanismen, billigheden, der sejrer ved at bruge reaktionens våben. At det så også er en stor uret, der begås mod jøden, Shylock, gør parallellen til Holberg endnu mere træffende.

Juristen skal i litteraturen som i virkeligheden søge en forening af ret og billighed.

SHAKESPEARE SOM JURIST

MAN kommer nok til omend med blødende hjerte at erkende, at Shakespeare ikke var jurist.

Selv om mange fremtrædende — for ikke at sige fremragende — jurister igennem årene har forsøgt at dokumentere det modsatte. Som filosoferne har forsøgt at dokumentere, at han var filosof, bl. a. den store erfaringsfilosof og statsmand Francis Bacon. Og adelsmændene, at han var Jarlen af Derby, Oxford eller Rutland. Det ville ikke undre mig, om lægerne har prøvet at bevise, at Shakespeare var læge, købmændene at han var købmand, officererne at han var soldat.

Sågen er jo den, at han tilsyneladende mestrede alle professioners saglige problemer og sprogbrug. Og altså også den juridiske.

Man har hæftet sig ved, at to tredjedele af hans skuespil indeholder retsscener, og betragtet det som et bevis for hans interesse for retlige problemer. På den anden side må man ikke glemme dels, at samtidens skuespil i øvrigt også indeholdt mange retsscener, ganske vist kun en tredjedel, dels at retsscener til alle tider har været en god ramme for en dramatisk handling.

Især i England — og senere i USA — har retssager og procedurer altid haft en langt større offentlig interesse end på Kontinentet. Det skyldes ikke mindst den prestige, dommere og advokater har som aktører i retten og samfundet. Endnu den dag i dag kan man i engelske og amerikanske dagblade læse lange og kvalificerede referater af verserende — og ikke bare celebre — retssager. Ikke blot kriminalromaner, men også TV-serier understreger denne engelsk-amerikanske sans for det dramatiske skuespil i retssalen.

Englenderne har jo altid haft sans for sport, og retssalene var dengang til en vis grad at ligne ved vor tids sportsarena. Sad hele menneskeheden åndeløst og fulgte VM på TV-skærmen, sad man på Shakespeares tid i retssalene og

fulgte sin tids helte. Ligesom selv de mindste børn i dag kender betydningen af off-side, sweeper, libero og kick-off, var Gud og hvermand i Elisabeth I's London fortrolig med den rettlige jargon.

Så af den grund behøver Shakespeare altså ikke at være jurist.

Det er heller ikke så mærkeligt, at han tilsyneladende beherskede sin tids statsretlige tænkning, som den kommer til udtryk i hans store historiske dramaer. Det var en del af almindelig dannelse på samme måde som kendskabet til den naturretlige tradition, som beskæftiger sig med konflikten mellem orden og kaos. I sine dramaer holdt han på orden og ret, dvs. på den legitime kongemagt over for pøbel og kaos, men på billighed og barmhjertighed frem for den strenge retfærdighed.

Det første demonstreres i de historiske skuespil, det sidste især i „Købmanden i Venedig“ og i „Lige for Lige“. Ligesom hos Holberg — der som Shakespeare havde et ambivalent forhold til retten og dens udøvere — er det i sidste scene den ædle kender af naturens ret, der sætter tingene på plads.

„Lige for Lige“ er i øvrigt en rigtig dårlig titel, idet stykket jo netop ikke handler om den retfærdige gengældelse i gammeltestamentlig forstand, men tværtimod om den nytestamentlige: dømmer ikke, at du ikke selv skal dømmes (Matt. 7.1). *Measure for Measure* betyder: og med hvad mål i måle, skal der tilmales Eder.

☆

Et fældende bevis mod påstanden om, at Shakespeare skulle være jurist, ligger jo nok så meget i den omstændighed, at han aldrig skrev et stykke, som havde en retssag som den overordnede ydre ramme. For kan man tænke sig en digtende jurist, som kunne holde sig i skindet? Vor egen *Sven Clausen* — sans *compa-raison* — kunne i hvert fald ikke.

Andre har også peget på, at Shakespeare i sin behandling af retsreglerne og den retlige terminologi kunne begå elementære juridiske fejltagelser. Man kunne hertil svare, at det gør jurister undertiden også. Og det er jo så sandt, som det er sagt. Men det er alligevel rigtigt, at selv om hans kritikere undertiden kritiserer ham på et urigtigt grundlag, idet de undertiden uhistorisk overser, at reglerne på hans tid var an-

derledes, og at hans stykker jo ofte foregår på andre tider og steder, er det dog situationer, der for fagmanden pinagtigt røber amatøren.

Det var også muligt ganske enkelt at konkludere, at Shakespeare simpelthen var en genial digter, hvad ingen vel i dag ville finde på at bestride. Og at han som andre af denne sjældne sort på alle livets områder var i stand til at lytte sig ind til virkelighedens fineste nuancer. Denne evne, som sætter den virkelige digter i stand til at rekonstruere en digterisk virkelighed, som ofte er mere virkelig end virkeligheden. Men som kun illuderer, fordi de konkrete detaljer er korrekte.

I modsætning til videnskaben virker digtningen ikke ved den teoretiske ræsonneren, men gennem den konkrete anskuelse. Desværre for mange velmenende ideologer.

Der er alligevel ting, som ville være uforklarlige. Nemlig hans beherskelse af en lang række tekniske detaljer inden for den i forvejen ubeskriveligt tekniske og detaljerede engelske ejendomsret. Der findes ganske vist fyldige beviser for hans forbindelse med jurister og juristmiljøer. Bl. a. synes flere af hans komedier at være blevet skrevet til fester på de særlige juristskoler (*Inns of Court*). Men alligevel!

☆

Denne tekniske beherskelse af de ejendomsretlige regler og deres udtryk har sat manganen en forsker grå hår i hovedet. Men videnskaben går videre, og der synes nu at være kastet så meget lys over Shakespeares skjulte privatliv, at dette mysterium også synes at være løst, desværre til skade for juristteorien.

Det er i hvert fald en spændende historie, W. Nicholas Knight fortæller i „Shakespeare's Hidden Life“. Den kaster både nyt lys over Shakespeares almindelige livshistorie og over hans værk. At den måske også har interesse for retshistorien, er en anden sag, som måske ikke interesserer så mange.

Det er igen „Købmanden i Venedig“, som må holde for. Den har i forvejen givet anledning til en uoverskuelig litteratur, ikke mindst fra juridisk hold. Bl. a. skrev Ole Fenger i Aarhus Stiftstidendes kronik 14. jan. 1972 om den retshistoriske baggrund for det eksekutionssystem, som sætter Shylock i stand til at kræve et

skålpund kød af Antonios krop. Ganske vist var det ikke længere aktuel ret i Shakespeares England, men handlingen var jo også henlagt til fortidens Venedig, og det er indlysende, at det faktisk har været levende ret.

Antonio låner et pengebeløb af jøden og pengeudlåneren Shylock for at kunne betale sin ven Bassanios bryllup med den smukke og begavede Portia, som senere i forklædning kommer til at dømme i sagen, da Shylock forlanger at få udleveret det pant, som er stillet for lånet; et skålpund kød nærmest ved Antonios hjerte, at udskeere af Shylock personligt.

Sågen er jo den ulukkelige, at Antonio ikke kan betale lånet tilbage til den fastsatte tid, fordi alle hans skibe går tabt ét efter ét. Da Bassanio senere har vundet Portia og hendes penge, kan han tilbagebetale lånet til Shylock, som imidlertid nu nægter at modtage pengene og i stedet kræver sin ret til at holde sig til „pantet“, Antonios kød.

For en nulevende jurist er det indlysende, at panthaveren kun har sikkerhed for sit tilgodehavende, og at et håndpant må tilbageleveres, når det skyldige beløb med påløbne renter og omkostninger er betalt. Men sådan har det ikke altid været. I primitiv ret skelner man ikke altid mellem overdragelse til ejendom og til sikkerhed. Senere, da man anerkendte sondringen, var det almindeligt, at kreditor havde ret til at tage pantet som ejendom, hvis pantsætteren ikke betalte sin skyld, således at det efter omstændighederne kunne være en god forretning at overtage et pant til ejendomi, hvis det var mere værd end lånet.

Det er også et kendetegn ved primitiv ret, at man tager strengt på formaliteterne, herunder også på de anvendte ord og tegn. Endnu i Danske Lovs 5-1-1 (1683) siges det, at en aftale skal holdes i alle dens „ord og punkter“. For en primitiv tænkning er det da også naturligt, at en aftale om, at et pant skal indløses til et bestemt tidspunkt, betyder netop dette tidspunkt og hverken før eller senere. Fra det øjeblik, gælden skulle have været betalt, var pantet overgået til panthaverens ejendom, og var pantet ikke i panthaverens besiddelse, kunne han forlange det udleveret til ejendomi, selv om skyldneren nu ønskede at betale.

I romerretten, som var et meget avanceret retssystem, blev det tidligt forbudt at træffe aftaler om, at et pant var

forbrudt i tilfælde af ikke-opfyldelse fra pantsætterens side. Sådanne aftaler (lex commissoria) blev også i nyere tid gjort ugyldige i de fleste af Kontinentets lande, og i de nordiske lande indførtes i 1917 med Aftalelovens paragraf 37 en regel om, at sådanne aftaler kan tilsidesættes, hvis de er „åbenbart ubillige“, hvad de naturligvis fortrinsvis vil være, **såfremt pantets værdi er væsentligt større end restgælden.**

I engelsk ret var den oprindelige af normannerne indførte *common law*, som kaldtes således, fordi den administreredes ensartet over hele landet gennem de kongelige domstole. I løbet af det 14. århundrede stivnet så meget i formaliteter, at den ikke kunne følge udviklingen i samfundets almindelige retsopfattelse og moral.

I stedet for at indføre nye regler, indførte man en ny domstol, kanslerretten, idet Lordkansleren fik ret til at give særlige klagebevillinger til mennesker, som var kommet til kort efter den strenge formelle ret. Ligesom den romerske prætor i en lignende situation påberåbte sig *aequitas* (billighed, retfærdighed) som middel til at opbløde den forældede romerret og bringe den i pagt med samfundsudviklingen, anvendte Lordkansleren *equity*, der er af samme sproglige og idémæssige rod.

Netop i slutningen af det 16. eller i begyndelsen af det 17. århundrede skete der en udvikling i kanslerretten på pantrettens område, idet man for det første kom ind på at lempe på de hårdeste konsekvenser af aftalerne og for det andet efterhånden fuldt ud anerkendte, at en pantsætters forsinkelse med betalingen ikke afskar ham fra at forlange pantet udleveret mod betaling af gælden.

☆

Det var netop den urimelige formalisme og de absurde panteregler, som blev angrebet i „Købmanden i Venedig“, som

er skrevet o. 1600. Den ekstra stramning, som ligger i pantets natur, er indført for at understrege problemet og styrke den dramatiske effekt. Shakespeare står her som i „Lige for Lige“ på billighedens side over for den formalistiske ret, på barmhertighedens side over for rethaveriskheden, og på kanslerrettens *equity* over for *common law*.

Det, som professor Knight har fundet ud af, er nu, at Shakespeare netop førte en langvarig proces om pant, som han havde arvet efter sin fader, der var købmand i Stratford. Faderen havde i 1578 givet en vis Edmund Lambert pant i en ejendom for et lån på 40 £. Da han i 1580 skulle betale lånet tilbage, var hans økonomiske forhold blevet forringet så meget, at han måtte sælge en del af sin kones værdier for at skaffe de 40 £, som Lambert imidlertid i september 1580 nægtede at modtage på grund af for sen betaling. Han ville hellere beholde ejendommen.

Sagen verserede i mange instanser, og endnu i 1599 er der vidnesbyrd om, at William Shakespeare, som havde overtaget sagen efter sin fader, har taget retlige skridt i sagen, som derefter desværre forsvinder ud af protokollerne, enten fordi den blev hævet eller forligt. I hvert fald solgtes ejendommen, i øvrigt for samme beløb som lånet, nemlig 40 £.

Men der blev aldrig afsagt dom i sagen, hvilket er beklageligt, eftersom man ad den vej måske kunne have set, hvorledes udviklingen i retsreglerne var sket i den pågældende periode, og man måske kunne have lært udgangen på denne for digteren alvorlige sag at kende.

Hvorom alting er: Shakespeare har utvivlsomt gennem denne langvarige sag (og flere andre, som han og hans familie førte) lært så meget om retternes praksis, deres aktører og deres sprog og begrebsverden, at det i sig selv giver tilstræk-

kelig begrundelse for hans utvivlsomme beherskelse heraf. Det kan også forklare den glød og lidenskab, hvormed billigheden og *equity* forsvares, og samtidig måske også den uretfærdige behandling, som Shylock tildeles af den hævn-gerrige forfatter.

En sådan privat afreaktion af personlige sym- og antipatier er før set i litteraturen, og man mener i øvrigt at kunne identificere mange af Shakespeares personer, som han har karikeret i sin digtning.

Selvfølgelig er dette ikke hele sandheden om Købmanden eller om Shakespeare, som i øvrigt jo var en mester i at omskrive andres bøger og gøre dem til digtning. Hvorfor skulle han ikke også benytte sine egne erfaringer?

Men naturligvis, jurist var han altså ikke, og Gud være lovet for det.

RET, RETFÆRDIGHED OG FAIRNESS

DET ER ikke længe siden, at en udmærket kollega udi litteraturen i TV fik lov til uimodagt af den sandsynligvis sympatiserende producer at udtale den uforgrubelige mening, at marxismen er den eneste sammenhængende teori om samfundets indretning og funktion.

Rent bortset fra, at vor kollega altså var litterat, og derfor sagkyndig i nordisk sprog og litteratur, og fra, at marxismen i dens originale form overhovedet ikke foregiver at indeholde nogen sammenhængende teori om samfundsforholdene i almindelighed, kan der være noget om, at der ikke i det sidst forløbne århundrede er formuleret en sammenhængende filosofi om samfundets indretning. Jeg ser bort fra de vulgære nazistiske og fascistiske ideologier, som var skruet sammen af en række tilfældigt indsamlede pseudovidenskabelige elementer, som blot havde til formål at retfærdiggøre et politisk diktatur.

Går vi tilbage i de vestlige ideers historie, vil vi kunne iagttage tre forskellige grundopfattelser af samfundets indretning. Allerede i det gamle Grækenland havde man i princippet formuleret de tre varianter, som sidenhen har været inspirationen for eftertidens samfundsopfattelse.

1. Den konservative, som er baseret på antagelsen af, at samfundslivet ligesom den omgivende verden er styret af naturlovene, som de guddommelige kræfter holder i en fast og uforanderlig ligevægt, som menneskene ikke kan blande sig i uden at brænde fingrene. Vi kender denne rets- og samfundsopfattelse fra den græske tragedielitteratur i begyndelsen af det 5. århundrede f. K.

2. Den radikale, som er baseret på antagelsen af, at samfund og ret er menneskeskabte, og at menneskene styret af deres fornuft er i stand til at indrette samfundet og dets regler efter forgodtbefindende. Denne opfattelse findes repræsenteret hos de såkaldte sofister, der virkede i den lykkelige tid i slutningen af det 5. år-

hundrede f. K. mellem perserkrigene og Athens nederlag i den peloponnesiske krig, da demokratiet nåede sin blomstring.

3. Den moralske, som hævder, at mennesket og dets samfund ikke, som sofisterne troede, står frit i valget af samfundsformen, som på den anden side ej heller blot er en af upersonlige naturkræfter styret, på traditionen hvilende organisation. Det var krigens og nederlagets erfaringer, som havde lært Platon og Aristoteles, at den menneskelige fornuft ikke er tilstrækkelig til at sikre et godt samfund, og at det enkelte individs egoistiske stræben efter sin egen lykke fører til samfundets ulykke. Man måtte have en samfunds-moral.

Platon ville forankre moralen i fornuften, og ved hjælp af denne indrette en idealstat, styret af filosoferne, der ved hjælp af vogterne sikrer, at statens borgere holdes i ro og orden i en slags kommunistisk diktatur.

Aristoteles derimod henviste til den naturhistoriske erfaring, at mennesket både er et individ og et samfundsvæsen. Med udgangspunkt i sin samtids bystat, Athen (polis; heraf politik; Læren om samfundets indretning) kunne han derfor argumentere for et demokrati, baseret på den herskende samfundsstruktur.

Medens retfærdigheden, dvs. det gode, i alle tilfælde består i, at man yder og modtager „sin andel“, bestemmes denne andel i den konservative fase af verdensordenen, skæbnen eller Gud, i den radikale fase af overenskomst, den samfunds-kontrakt, som er resultatet af individernes interessemodsatninger, og i den moralske fase af hensynet til helheden, sådan som det i Platons stat fastsættes af de regerende eller i Aristoteles' polis af individernes funktion i samfundet, f. eks. er „en god smed“ en, der er dygtig til at smede, medens „et godt menneske“ egentlig er et menig, mest begreb for Aristoteles.

For alle tre varianter af retfærdigheden er ligheden et centralt begreb, men ved at mærke i den forstand, at lige tilfælde skal behandles lige. Derimod ikke at alle mennesker skal behandles lige. For de konservative er det naturligt, at menneskenes lod er forskellig, da menneskene fødes ulige i henseende til social

position og fysiske og psykiske evner. For de radikale er det retfærdigt, at den enkeltes lod er afhængig af den stilling, som han som frit og fornuftigt menneske kan skaffe sig ved overenskomst. Det er de senere stoikere, der hævdede kravet om menneskelig lighed, et krav som senere støttedes af den kristne kirke.

I den tidlige middelalder vendte man tilbage til den konservative samfunds- og retsopfattelse. Kun traditionen og Guds lov var retsskabende, og selv om menneskene vel principielt var født lige, var deres ulige kår på den anden side også et resultat af Guds uransagelige visdom. I den senere middelalder måtte kirken langsomt bøje sig for menneskenes, dvs. fyrsternes lovgivningskompetence. Først senere opstod ideen om „folkesuveræniteten“, dvs. at lovgivningskompetencen og den statsbærende kraft ikke tilkommer fyrsten (suverænen), men folket.

Det er interessant at bemærke sig, at den nyere tids fortalere for folkestyre som oftest har søgt inspiration i kontraktskonstruktionen i form af en samfundskontrakt. Det er de frie, lige og fornuftige borgere, der ved en fælles overenskomst tager samfundets styrelse i deres egen hånd og fastsætter de regler, som skal gælde dem imellem. Den amerikanske forfatning fra 1779 siger det direkte, men tankegangen var udviklet af de store filosoffer fra Hobbes i det 17. århundredes begyndelse til Rousseau i det 18. århundredes slutning.

Forestillingen om, at menneskene ikke er viljeløse redskaber for historien, som de konservative mener, ej heller er undersåtter under en fyrste eller diktator, har altid været grundtanken i „samfundskontrakten“, selv om Hobbes i det 17. århundredes borgerkrigstruede England argumenterede for en stærk kongemagt, og Rousseau var den åndelige fader til Jakobinernes krav på at repræsentere hele „folket“ i revolutionstidens Frankrig, og hvad dermed fulgte af rædselsherredømme.

Englænderne Hume og Bentham havde imidlertid i det 18. århundrede afvist „samfundskontrakten“ med den meget fornuftige begrundelse, at det ikke er „folket“, som tænker og handler, men individerne, og at det derfor er en ubegrundet konstruktion at tale om en „samfundskontrakt“. Bentham ville i øvrigt ikke basere sin samfundsteori på „retfærdigheden“, men på „samfundsnytten“, det gode er det, som fører til den størst mulige lykke for det størst mulige antal.

Kant afviste Benthams lykke- og nyttemoral, samtidig med at han på ny betonede retfærdigheden som en selvstændig faktor i samfundsfilosofien. I modsætning til den naturretlige tradition afviste han tanken om, at den menneskelige fornuft i sig selv kan give svaret på, hvad der er den rette handling, og hvad der derfor er den rette samfundsindretning.

For Kant blev det derfor pligten over for medmennesket, som blev det afgørende grundlag for moralen og dermed for samfundet: Den enkeltes frihed er det højeste gode og begrænses kun af hensynet til andres lige krav på frihed. Resultatet bliver en principiel individualisme og den såkaldte natvægterstat, der så vidt muligt ikke blander sig i borgernes affærer.

☆

Det blev imidlertid to andre ideer, som beherskede det 19. århundredes udvikling, og som har været dominerende helt frem til nutiden. På den ene side Hegels tankegang, som gik ud på, at individets frihed kun kunne realiseres som en del af en helhed, eftersom mennesket er et socialt væsen. Det var denne tanke, som Marx førte videre og kombinerede med en videreførelse af Benthams nyttefilosofi. Især englænderen John Stuart Mill understregede samfundsnytten som det bærende element i moral og samfundsorganisation. På trods af den principielle forskel på Marx' socialisme og Stuart Mills liberalisme var der mellem dem enighed om, at hvad der var godt for samfundet, var godt for den enkelte, uanset hvilke følger det fik for denne.

Det er klart, at en sådan filosofi er velegnet for et samfund under industriel og teknisk udvikling, hvad enten det er statskapitalistisk eller privatkapitalistisk. Det er da også tankevækkende, at betænkelighederne ved den udvikling, denne tankegang giver anledning til i nutiden, har vakt en stigende bekymring såvel i ny-marxistiske som i nyliberalistiske kredse. Det er især netop produktionssamfundets skadelige indvirkninger på individernes trivsel, som har givet anledning til de senere års politiske og moral- og samfundsfilosofiske debat.

Jeg skal ikke her opholde mig ved dens efter nogle opfattelse katastrofeprægede karakter. Det er vel til dels forudsætningerne for, at debatten blandt fagfolk kan trænge igennem og over kommunikationskløften. Jeg vil derimod dels vende mig imod nymarxismens forsøg på at monopolisere debatten til egen fordel, dels referere et forsøg fra nyliberalistisk side på at formulere

en sammenhængende moral- og samfundsfilosofi.

☆

Jeg sigter hermed til den amerikanske moralfilosof *John Rawls*, der i sin i 1971 udkomne bog: *A Theory of Justice* (En teori om retfærdigheden) både afviser den konservative og den socialistiske udviklingsfilosofi, ligesom han afviser samfundsnyttens som det afgørende grundlag for samfundet og dets moral og politik. Han søger i stedet sin inspiration i den gamle radikale overenskomstteori, idet han med dette udgangspunkt ønsker at understrege hensynet til, at de enkelte individers virkelige interesser varetages i videst muligt omfang, men på en måde, som ikke går ud over andre individers interesser. Problemet er jo, at den fuldkomne frihed har en tilbøjelighed til at blive frihed for de stærke og undertrykkelse for de svage.

Med en bevidst tilslutning til Kants krav om den lige frihed indfører Rawls sit interessante kunstgreb. Hvordan sikrer man på den ene side den størst mulige individuelle frihed og på den anden side den størst mulige lighed? Joh, siger han. Husk på den gode gamle deleregel: Den, der deler kagen, vælger sidst. Derigennem at den, der disponerer, ikke kender sin valgsituation — eller kender den alt for godt — opnår man en så vidt muligt ligelig fordeling.

Denne tankegang overfører han til en tænkt samfundskon-

trakt, ifølge hvilken borgerne skulle indrette samfundet uden at kende deres økonomiske, sociale eller intellektuelle stilling. Hvilket samfund skulle man så forvente, at de ville blive enige om. Rawls' svar er uden tøven: De ville indrette samfundet på grundlag af to grundprincipper:

1. Alle har en lige ret til den videste frihed sammenholdt med en lignende frihed for andre.

2. Sociale og økonomiske uligheder kan kun retfærdiggøres på to betingelser:

a. de må være begrundet i hensynet til at opnå en større fordel for alle, især de ringest stillede,

b. de må være knyttet til stillinger og institutioner, som står åbne for alle.

Rawls sammenfatter disse principper i „fairnessprincipet“, som på én gang afviser den ekstreme lighed og en ulighed, som ikke giver alle lige vilkår.

☆

Det vil føre for vidt at komme ind på den omfattende internationale debat om konsekvenserne for retspolitikken, skattepolitikken og den politiske teori. I stedet vil jeg nøjes med at anføre nogle af de principielle indvendinger, som anføres mod Rawls' teori.

Den væsentligste er nok den, at teorien ikke giver nogen forklaring på, hvad man skal stille op med de mennesker, som nægter, at de ville prioritere de politiske værdier på samme måde, som Rawls anta-

ger, at alle fornuftige mennesker ville gøre. Hvad betyder frihed og lighed? Rawls selv kaster ikke meget lys over disse meget vanskelige spørgsmål.

Og til sidst: Hvad vil det sige at være fornuftig? Og med al respekt for den menneskelige fornuft og behovet for rationalitet i den politiske styreform, må vi så ikke med Aristoteles og Schopenhauer sige: Mennesket kan ville, hvad det ønsker, men det kan ikke ønske, hvad det vil. I stedet for at tage udgangspunkt i en spekulation over, hvad mennesket fornuftigvis ville vælge, må man — måske desværre — snarere tage sit udgangspunkt i en nærmere undersøgelse af menneskenes reelle behov, eller overlade den nærmere virkeliggørelse af disse til den demokratisk politiske proces.

Rawls har så afgjort indlagt sig en stor fortjeneste ved at gennemtænke en konsekvent og systematisk liberalistisk socialfilosofi på grundlag af de samme idéhistoriske forudsætninger som socialismen, men i et bevidst opgør med denne.

Det er vel også et naturligt tidens tegn, at Rawls' opgør med socialismen kommer netop nu, hvor bøtten er ved at vende, samtidig med at en sådan betragtning på en underfundig måde rykker tæppet væk under forfatterens forudsætning om at have udtænkt en for alle tider gældende filosofi.

Som en anden stor filosof i sin tid udtrykte det: Enhver tid får den filosofi, man har behov for.

URIMELIGT AT BILISTERNE SKAL BETALE EKSTRA FOR HOSPITALS - INDLÆGGELSER

■ Den tyske jurist J. V. Kirchmann udtalte for mere end 100 år siden de berømte ord, som senere er blevet socialradikalismens triumferende feltråb over for den konservative traditionalisme: Et ord fra lovgiveren og hele biblioteker bliver makulatur.

Eller sagt med lidt andre ord af en samtidig kollega: Nu gælder det ikke længere teori men praksis.

Når lovgiveren taler, må retsvidenskaben tie.

Der er ingen tvivl om, at politikerne har fat i den lange ende, og at de i kraft af det i nutiden accepterede politiske system har magt til at skabe nye retsregler og på denne måde omforme samfundet i overensstemmelse med de herskende ideer og interesser.

Men sådan har det ikke altid været. I middelalderen var det faktisk kun Gud og traditionen, som anerkendtes som retskilder. Helt frem til midten af forrige århundrede havde såvel det teologiske som det juridiske præsteskab en betydelig magt som forvaltere af det overleverede moral- og retssystem.

■ At denne situation radikalt er blevet ændret, skal jeg ikke beklage. Det sociale demokrati er baseret på ideen om, at retsreglerne og dermed samfundsudviklingen skabes gennem brydningen mellem befolkningsgruppernes interesser. Retsreglerne er så at sige det politiske mødested mellem interesse og mulighed.

Det er ikke længere juristernes opgave at skabe retten, men vel at forvalte den. På den anden side er det farligt, når politikerne uden nærmere undersøgelse af konsekvenserne ændrer eller indfører regler, som griber ind på områder, hvor jurister eller andre sagkyndige har en ubrøgt og upåkaldt kompetence.

Særligt betænkeligt er det, når forslag til lovændringer mere eller mindre tilfældigt bringes ind i den politiske debat i en højspændt situation. I så fald kan det vise sig, at en sådan tilfældig tanke fostret af en politiker fra et parti i en nøgleposition pludselig realiseres og afgør en teoretisk diskussion, som måske i en menneskealder har været ført mellem videnskabsmænd på højeste internationalt plan.

Og det er netop, hvad der er sket med det radikale forslag om at overføre 250 millioner kroner fra de offentlige sygehuses budgetter til bilansvarsforsikringen.

■ Nu har alverdens jurister siden 1930'erne diskuteret den bedste metode til at løse problemerne omkring skadeserstatningerne på. Det er især den fremadskridende motorisering, der har fremkaldt behovet for tryghed over for skadesrisikoen, og forsikringsvæsenet som sideløbende hermed har gjort det muligt at skabe en sådan tryghed gennem ansvars- og ulykkesforsikringer.

Samtidig har det offentlige gennem udbygningen af det sociale sikringssystem gjort det muligt at løse de vigtigste tryghedsproblemer i anledning af sygdom, ulykke og arbejdsløshed i forening med udbygningen af et gratis offentligt sygehushælses. Hos juristerne er der da opstået den tanke, at det må være muligt at slippe af med den fra fortiden overleverede erstatningsret — med dens ufuldkomne, langsomme og kostbare måde at dække tab ved skade på personer og ting — og overlade dennes funktioner til forsikringsordninger, der mere fuldkomment, hurtigt og billigt sørger for, at skaderne bringes ud af verden.

I et par lande (New Zealand og en canadisk stat) har man allerede afløst den traditionelle erstatningsret for personskader fuldt ud med sociale forsikringsordninger. I andre lande har man drøftet lignende ordninger. I U.S.A. og Frankrig har man især drøftet ordninger, som går ud på at pålægge bilansvarsforsikringen på et strengt ansvarsgrundlag at dække de personskader og tingskader, som opstår ved bilkørsel.

■ Heroverfor er det anført, at ansvarsforsikringsordninger altid er den dyreste måde at dække opståede tab på. Det hænger sammen med, at administration af en ordning, som skal overføre erstatninger på grundlag af et sæt juridisk-tekniske ansvarsregler, altid må blive meget udgiftskrævende. For at bøde på disse mangler har tilhængerne af ansvarsforsikringsordningerne derfor foreslået en forenkling af ansvarsreglerne og en standardisering af erstatningsopgørelsen.

Tilhængerne af socialforsikringssystemerne anfører til støtte for deres ideer den omstændighed, at disse systemer dækker alle skader uden hensyn til skadesårsagen, og at det i det hele taget vil være billigst at lade primærforsikringen dække tabene i stedet for at oprettholde regres- og refusionssystemerne. Tænk på refusionssystemerne ved opgørelse og beregning af skatter på sociale ydelser. At refusionerne sker fra private forsikringer til offentlige kasser, gør i denne forbindelse ingen forskel, idet der er tale om opgørelsen af samfundets omkostninger ved omfordeling af tab.

Man kan have den idé, at bilerne skal betale deres egne omkostninger, herunder også deres egne skader, for at dette kan indgå som en faktor i folks dispositioner, når de overvejer befordringsmiddel. Men i betragtning af de meget høje bilskatter og -afgifter, som i forvejen er til rådighed for samfundets udgifter til veje og hospitaler, er det ikke rimeligt uden videre at pålægge bilerne en ekstra afgift med denne begrundelse. Det er muligt, at man skal begrænse bilismen, men jeg tror, at de forhøjede benzinspriser er en mere effektiv regulator.

■ Og så er det jo et spørgsmål, om det ikke i det hele taget er de samme menesker, som eventuelt lettes for besparelserne på sygehusbudgetterne, og som til gengæld skal betale dem via bilforsikringen med tillæg af et klækkeligt administrationsbidrag. For vi er jo alle biler for Vorherre.

Men værre er det, at forslaget fremtræder som en elefant i en porcelænsfabrik. Midt i de seriøse drøftelser om en fremtidig erstatningsordning plumper dette forslag ned og blokerer mulighederne for en rationel og velovervejet løsning på et større og samfundsmæssigt vigtigt problemkompleks.

Det er muligt, at det alligevel er rigtigt at indføre denne hospitalsafgift. Men man skal vide, hvad man gør. Jeg har ikke noget imod, at mine nædmenesker — hertil regner jeg politikerne — synder, men jeg ville finde det ukristeligt at lade dem dø i synden.

TRYGHEDSFORSIKRING SOM ET LED I LØNMOTDAGERNES OVERENSKOMST - DRØFTELSE?

■ Ved flere lejligheder har jeg her i bladet søgt at rejse en debat om behovet for en øget tryghed for personskade og den mest hensigtsmæssige imødekomme af dette behov.

— Senest har jeg den 4. ds. adværet mod det radikale forslag om overvæltning af sygehusudgifterne på motorforsikringen, fordi en sådan deløsning ville være fantasiløs og stridende mod en konsekvent helhedsløsning af disse vigtige sager.

■ Jeg har nævnt, at den almindelige erstatningsret og dermed motorforsikringen er en dårlig og dyr løsning på spørgsmålet om betryggelse mod personskade. Dels fordi erstatningsretten kun dækker, når nogen er ansvarlig for skaden, og der vil ofte mangle en ansvarlig for arbejdsulykker og ulykker i hjemmet og i fritiden, når man ser bort fra trafikskaderne.

Dels er det for dyrt og for langsomt at administrere skaderne ved domstolene, og dels savner man totalt en koordination med de sociale ordninger, således at dækningsgradens størrelse afhænger af tilfældigheder. Endelig viser erfaringen, at de små personskader overkompenserer, medens de store underkompenserer.

■ I stedet har man i flere lande indført — eller overvejer at indføre — ordninger, som løser problemet ved at udvide og forbedre den sociale ulykkesforsikring, således at den dækker alle personskader —

også uden for arbejdslivet. Til gengæld afskaffes regressordningerne mod ansvarlige skadevoldere.

Socialreformkommissionen udtrykte da også i sin tid den principielle holdning, at alle tab som følge af personlige og sociale skader skal erstattes uden hensyn til årsagen.

Desværre har de seneste års økonomiske udvikling bremset reformarbejdet, herunder også overvejelserne over sammenhængen mellem erstatning og socialforsikringen.

■ På denne baggrund er det interessant at bemærke, at man i Sverige, hvor man i øvrigt er kommet videre med denne sammenkøring af erstatning og socialforsikring, har taget initiativet til deløsninger, som på vigtige områder løser nogle af disse problemer og oven i købet gør det på en smidig og let-håndterlig måde. Man har taget spørgsmålet op som led i overenskomstsituationen.

Man har som led i de centrale overenskomstforhandlinger i år optaget en tryghedsforsikring, som sikrer samtlige organiserede — (og uorganiserede hos organiserede arbejdsgivere) — på det private arbejdsmarked, erstatninger for personskade og forsørgerskab, som i det væsentlige modsvarer de erstatninger, som betales i de egentlige erstatningssager ved domstolene og af motorforsikringerne. En tilsvarende ordning er truffet mellem staten og dens ansatte.

■ I forhold til arbejdsulykkesforsikringen er ordningen bedre i tre henseender. Dels omfatter den skader på vej til og fra arbejde og erhvervssygdomme, dels er erstatningsbeløbene højere, bortset fra de mindre invaliditeter, og dels omfatter ordningen også erstatning for svie og smerte.

I forhold til socialforsikringen er ordningen naturligvis en fordel, for så vidt som erstatningerne er større.

Men på den anden side dækker den kun et udsnit — omend et væsentligt udsnit — af skadestilfældene, nemlig arbejdsulykker. I forhold til ulykkesforsikringen er der den ulempe, at der er 7 karensdage.

■ For at begrænse omkostningerne og for at undgå regresssager skal alle ydelser fra socialforsikringen og fra arbejdsgiverne fragå i erstatningen. Derimod skal private ulykkesforsikringer ikke fradrages.

Men arbejdsgiverne er i øvrigt fritaget for ethvert erstatningsansvar, og erstatningsretten er for så vidt afskaffet for personskade.

Omkostningerne betales af arbejdsgiverne med en præmie på 0,6 pct. p.a. af lønsummen for arbejdere og 0,17 pct. p.a. for andre ansatte, og ordningen administreres af et par store private forsikringsselskaber.

■ Spørgsmålet bliver herafter, om der her er tale om et eksempel til efterfølgelse. Er det en velfærdsforøgelse

af kontant værdi, som danske arbejdere og andre ansatte kan være interesseret i at medtage i årets overenskomstforhandling under hensyn til de økonomiske forhold, som gør kontante lønforbedringer tvivlsomme.

Spørgsmålet er naturligvis om alt godt kommer fra Sverige, og om alt det, der kommer fra Sverige, er godt. I al almindelighed må man vel sige, at fordelene ved at indføre systemet i Danmark vel ikke er så stor, da vort erstatningsniveau er lavere end det svenske.

Alligevel vil det være en stor forbedring, at skader indtræder på vej til og fra arbejde, og at svie og smerte medtages.

Det bringer ikke den ideelle løsning, idet vi stadig vil have et stort antal udækkede fritidsskader. Men det vil være et fremskridt, og vel at mærke et fremskridt, som ikke skader de videre reformbestrebelse i retning af større tryghed mod personskader.

JURISTEN OG RETTEN

DET er lykkedes for marxistisk orienterede videnskabsmænd at manøvrere store dele af almenheden ind i den falske problemstilling, som går på melodien: enten borgerlig eller marxistisk videnskab. Som om der ikke var tale om andre muligheder, og som om det var meningsfuldt at tale om marxistisk videnskab.

Når det er lykkedes så godt især ved de humanistiske fag, hænger det sammen med forholdene omkring en bestemt videnskabsteori, som har været fremherskende i en periode fra 1920'erne til 1960'erne. I videnskaberne historie en meget kort periode, men trods alt et betydningsfuldt tidsrum, fordi videnskaberne udviklede sig hastigt netop i disse år.

Man plejer at tale om „den logiske positivisme“ eller „den logiske empirisme“. Denne videnskabsteori sagde, at kun det kunne anerkendes som videnskab, som overensstemmer med bestemte krav. Hermed tænkte man ikke på de krav, som altid har været stillet til videnskabeligt arbejde: at det skal udføres planmæssigt og systematisk med henblik på at påvise sammenhænge og årsagsforhold i den mangfoldige virkelighed.

Man gik i den såkaldte „Wienerskole“ ud fra, at videnskab først og fremmest er en sproglig virksomhed, og at sproget dernæst afspejler forhold i virkeligheden. Heraf drog man den slutning, at kun påstande, som angår forhold, der kan påvises i virkeligheden, kan være videnskabelige, bortset fra sådanne logisk nødvendige sætninger, som f. eks. at $2 + 2 = 4$.

Man kan således meningsfuldt påstå, at der enten står eller ikke står en lille havfrue på Langelinie, dvs. i betydningen en statue, som kan ses og berøres. Derimod er det meningsløst at påstå, at der findes „rigtige“ havfruer, eller at Gud er til. For det kan nemlig ikke påvises med henvisning til virkeligheden. Enhver har således lov til at tro, hvad han vil om disse ting.

Det samme gælder sådanne ord som „god“, „ond“, „smuk“, „stor“, „rigtig“, „forkert“ osv. Sætninger, som påstår, at Poul Hartling er et godt menneske, er meningsløse.

For hvad betyder det? Ikke andet end, at den talende altså siger, at han kan lide den omtalte person. Det har han naturligvis lov til at mene og sige, men det er bare ikke videnskabeligt. Smag og behag er forskellig!

☆

Nu viser erfaringen jo imidlertid, at vi udmærket forstår hinanden, når vi bruger den slags ord og begreber, så helt meningsløse er de altså ikke. Vi kan tale om engle og havfruer uden større besvær. Vi kan også foranstalte gallupundersøgelser og påvise, at ca. 50 pct. af befolkningen mener, at Hartling er en god statsminister og måske endog et godt menneske.

Men det er altså ikke noget, alle er enige om. Derimod kan sikkert næsten alle danske blive enige om, at øl er godt. Og i samme grad er det altså meningsfuldt at udtale henholdsvis, at Hartling er god, eller at øl er godt.

Vi kan altså vel ikke inden for disse følelsesbetonede områder tale om en objektiv sikker erkendelse som inden for naturvidenskaberne, men vi kan dog tale om en større eller mindre intersubjektiv enighed om disse værdidomme. Vurderinger er altså ikke helt subjektive og vilkårlige, fordi vi mennesker som mennesker har ensartede behov og derfor ensartede vurderinger. Mad og drikke er godt, at fryse om fødderne er dårligt.

☆

Den „logiske positivisme“ må altså forkastes som *enegyldig* videnskabsteori, omend kravet om virkelighedsbevis naturligvis stadig må være et nødvendigt krav til den del af videnskaben, som beskæftiger sig med den ydre virkelighed, såsom størstedelen af naturvidenskaben og store dele af de samfundsmæssige og humanistiske videnskaber.

Men inden for retslæren har i en periode fra 1940'erne til 1960'erne en retning inspireret af den logiske positivisme været dominerende i store dele af verden herunder også Danmark, elegant og stærkt fremført af professor Alf Ross. Efter denne opfattelse er udsagn om retten meningsløse, hvis de ikke handler om „gældende ret“, dvs. retlige fænomener, der kan påvises som eksisterende i omverdenen.

Retten er efter denne opfattelse en ideologi, som især besjæler dommere og andre, som administrerer retlige embeder. Denne ideologi kan man ikke få indblik i på anden måde end ved at læse domme og derigennem finde ud af, hvad dommerne mener, de er forpligtet til. Herigennem får vi mulighed for at forudberegne dommerens fremtidige afgørelser, og retsvidenskabelige påstande er altså en forudsigelse af fremtidig dommeradfærd, som altså henholdsvis bekræftes og afkræftes af de fremtidige domme.

☆

Det er i meget grove træk en redegørelse for den logiske positivisme som videnskabsteori og dens konsekvenser for retsteorien. Og det er disse teorier, som marxisterne ikke alene nu vil aflive — længe efter at de er afgået ved døden — men de vil også tiltage sig æren for drabet med tilbagevirkende kraft.

Nu er det så, at lektor Preben Stuer Lauridsen i sin disputats: *Retspolitisk argumentation*, som han i dag forsvarede for den juridiske doktorgrad ved Københavns Universitet, med rette fremhæver, at denne problemstilling ikke alene er uhistorisk men tillige uimelig. Der findes andre metoder, som hverken er positivistiske eller marxistiske, som både er fornuftige og oplysende.

Han forkaster både den logiske positivisme som videnskabsteori og Ross' særlige retsvidenskabelige variant. Man skal ikke, siger han, gå omvejen over spåmandstollen, når man skal tage stilling til, om et retsvidenskabeligt udsagn om et retligt problems løsning er rigtigt. Det gælder altså ikke om at finde ud af, hvordan en dommer vil dømme, for når vi overhovedet kan udtale os om dette, hænger det sammen med, at den videnskabelige jurist i forvejen kender spillereglerne; derfor og kun derfor kan han udtale sig om dommernes handlemåde.

Det gælder altså om at bedømme udsagn om gældende ret ud fra en vurdering af, om påstanden nu begrundes ud fra den sædvanlige juridiske argumentation, sådan som den tager sig ud på grundlag af de eksisterende lovgivelser og andre såkaldte tilgængelige retskilder.

Heri er Preben Lauridsen enig med de retsteorier, som han kalder hermeneutiske (fortolkende) eller relativistiske, der anerkender, at retlige udsagn er vurderinger, men at de vurderer på grundlag af de motiver og interesser, som er indlagt i og ligger bag retssystemet og inden for det politiske system.

Derfor er en retspolitisk argumentation en opfordring til lovgivningsmagten om ændringer i retstilstanden. Men såvel den retsdogmatiske som den retspolitiske argumentation skal være videnskabelig i betydningen: rationel, dvs. at den argumenterende må kunne stå inde for argumentets forudsætninger og konsekvenser.

Derimod afviser han marxisternes krav på at have fundet den objektive sandhed og deres påstand om, at retten blot er et udslag af klassekampen

og derfor et middel, hvormed de stærke undertrykker de svage.

☆

Han vil imidlertid gå videre endnu og forlanger, at retsvidenskabsmanden ikke alene skal leve op til sandheds- og sandfærdighedskravet i videnskabet, dvs.: at det, han siger, skal være sandheden og ikke andet end sandheden, men tillige, at han skal være kritisk og altså optræde som retspolitiker.

På grund af sin indsigt i det retlige system og dets funktioner må han have pligt til — som en slags magthaver — at gøre opmærksom på uheldige samfundsmæssige konsekvenser af de eksisterende retsregler og på grundlag af sin ekspertise fremsætte retspolitiske forslag til ændringer.

Det er en konsekvens af forfatterens grundsynspunkter, at den retspolitiske argumentation må leve op til de videnskabelige krav om sandhed, rationalitet og sammenhæng, som behersker den videnskabelige metode, og at den retspolitiske virksomhed, som den udøves i sagkyndige lovbetænkninger, derfor må stilles over for samme strenge krav til argumentationen som videnskaben.

Han haler nogle eksempler på sådanne betænkninger frem ved ørerne og giver dem nogle ordentlige dask. Og der er også øretæver i luften, når han analyserer sine juridiske kollegers argumentation.

Der er i det hele taget øretæver i luften, men forfatteren er utvivlsomt i stand til at give og tage imod med samme gode humor.

Og det er derfor både en god og underholdende bog, han har skrevet.

INTERNATIONAL RET OG POLITIK

I 1963 skrev professor Alf Ross en bog „De Forenede Nationer. Fred og Frenskridt“. Bogen blev af mange angrebet for kynisme og machiavellisme, fordi den konkluderede, at FN på trods af de fine og dyre formuleringer i virkeligheden ikke er andet og mere, end hvad stormagterne kan blive enige om i sikkerhedsrådet. At FNs værdi udelukkende ligger i det maskineri, organisationen stiller til rådighed for staternes magtpolitik, og den mulighed denne giver for mobilisering af verdensopinionen.

Man ikke erfaringerne siden har bekræftet denne resignerede vurdering af den internationale retsordens muligheder for at styre verdensudviklingen. FNs magtesløshed i Mellemøsten, på Cypern, i Indokina og i Indien viser med al ønskelig tydelighed, at FN kun kan virke ind på magtpolitikken, når stormagterne har sammenfaldende interesser, og under alle omstændigheder blot kan registrere og eventuelt stabilisere de ordninger, som allerede er etableret ved magt eller gennem stormagtsforhandlinger. Tydeligst fremgik det i Vietnam-konflikten og i Mellemøsten, hvor det var langvarige separatforhandlinger, der langsomt skabte basis for en slags FN-engagement. Men også Cypern konflikten følger dette mønster.

Moralsk fordømmelse

På godt og ondt er udviklingen dog gået en anden vej, idet FNs generalforsamling i et vist omfang optræder på egen hånd. I kraft af den voldsomme forøgelse af antallet af især nye stater fra den tredje verden er der sket en forskydning i dens sammensætning og dermed dens politiske holdninger og modenhed. I den senere tid har generalforsamlingen med stort flertal truffet beslutninger, som dels er i strid med organisationens egne regler og dels er uden virkninger for andre sider af virkeligheden end organisationen selv. Jeg tænker herved på forholdet til Sydafrika og palæstinenserne.

Den moralske fordømmelse sættes forud for organisationens egne regler og muligheden for at realisere de tilsluttede mål. I parentes bemærket er det sikkert den ændrede faktiske tilstand i Sydøstafrikas politiske virkelighed, der har styrket den blødere politik i Sydafrika, snarere end FNs eksklusion af Sydafrika fra visse forsamlinger.

Og det er netop denne tilbøjelighed, som Ross i sin tid advarede imod, at forveksle sine moralske idealer og politiske ønsker med virkeligheden. En anden fremtrædende retsteoretiker, amerikaneren Michael Barkun, har ved flere lejligheder advaret mod tilbøjeligheden til at ville opbygge internationale retssystemer i den tro, at man hermed har et middel til at kontrollere og ændre samtidens politiske og sociale processer i overensstemmelse med moralske principper. Han har megen respekt for hensigten og målets ædelhed, han mener blot, at det ville være et sisufusarbejde. Som han udtrykker det: selvopfyldende profetier virker godt på mange områder af samfundslivet, men den internationale ret er ikke ét af dem.

I stedet skal man på dette område af den sociale virkelighed omhyggeligt studere de sociale og politiske kræfter og undersøge, hvilke adfærdsmønstre — behagelige eller ubehagelige — disse kræfter fremkalder, og iagttagelse, at disse mønstre efterhånden udvikler sig til at blive normer og til sidst måske bliver til retsnormer. For normer og derfor også retsnormer er altid rimeligt forudseelige forventninger om andres adfærd. Og den gensidige fordel er en magtfuld spore til efterfølgelse af regler.

Måske — og kun måske — kan vi, når vi forstår, på hvilken måde moralsk neutrale normer opstår og opretholdes, vide noget om, hvordan de kan skabes nærmere i overensstemmelse med vore ønsker.

Idegrundlaget er forskelligt

Det særlige ved internationale organisationer og relationer er, at de ligesom primitive samfund ikke har noget fælles samfunds- og magtapparat,

men er karakteriseret ved to ting: Flere magtcentre og flere kulturer. Idegrundlaget er forskelligt, hvorfor det sproglige udtryk dækker over forskellige realiteter. Vi kender den forskellige opfattelse af begreber som demokrati, frihed og lighed, som fører til, at alle stater f. eks. kan tilslutte sig menneskerettighedserklæringen samtidig med, at forholdene i de respektive lande er nok så forskellige.

Interesserne er forskellige og trækker landene i forskellig retning, og hver enkelt stat er sig selv nærmest. Der findes ej heller noget internationalt politi, som kan sikre og gennemtvinge en fælles opfattelse. FN tropperne har jo ingen selvstændig magtstilling og udstationeres kun med de berørte landes samtykke. Der findes kun i meget begrænset omfang andre sanktionsmuligheder af overstatslig karakter — derimod nok „retfærdig gengældelse“ eller anden ensidig reaktion og i sidste instans måske væbnet indgriben. Som i primitive samfund.

EF udmærker sig frem for FN ved i et vist omfang at have internationale sanktionsmuligheder direkte over for de berørte stater eller organisationer, men det fælles magtapparat er naturligvis i sidste ende beskedent, og tilslutningen er afhængig af den fortsatte interesse. Ingen kan vel forestille sig nogen sanktion mod en ensidig udmeldelse af England eller noget andet land.

På denne måde kan EF udvikle sig til at blive en interessant studiemærke for udviklingen af et internationalt retssystem. Men man må jo erindre sig, at EF for det første trods alt består af hinanden kulturelt nærtstående stater, for det andet, at organisationen kun vedrører vitale fællesinteresser med betydelig gensidig fordel.

Chancen for, at EF kan udvikle sig til en effektiv international retsorden, er utvivlsomt overordentlig meget større end FNs tilsvarende mulighed. Men efterhånden som den kulturelle forskel mellem staterne udviskes i takt med tilnærmelsen i økonomisk-social udvikling, vil for det første de politiske interessemodsigelser og spændinger løses og for det andet den gensidige interesse i at følge et normsystem blive tilsvarende forøget.

Indtil da — og det kan sandt for dyden have lange udsigter — må man i al beskedenhed, som Barkun udtrykker det, fortrække det tilnærmelsesvis ønskelige, men mulige, frem for det ideelle, men umulige.

For megen moral

Mange vil umiddelbart være tilbøjelige til at mene, at der er for lidt moral i internationale relationer og dermed i international ret og politik. Men spørgsmålet, som Barkun og Ross rejser, er det modsatte, om der ikke tværtimod er for megen. Ved at stille urealistiske moralske krav til andre, som ikke lader sig motivere heraf, vil man kunne skade snarere end fremme den internationale orden og stabilitet. Og stabilitet er forudsætningen for skabelsen af den forudseelighed og dermed for de forventninger om andres adfærd, som er afgørende for dannelsen af en international retsorden.

Mange vil måske stadig finde, at Eisenhower perioden med dens moraliserende udenrigspolitik formidlet af puritaneren John Foster Dulles var en god tid for verden, og at Nixon perioden med en pragmatisk udenrigspolitik baseret på de eksisterende magtforhold og modsætninger elegant udført af Henry Kissinger er en dårlig tid.

Spørgsmålet er dog, om ikke denne vurdering er uretfærdig, og at Nixon Kissinger har måttet gøre det beskidte arbejde ved at reparere på de ulykkelige følger af Eisenhowers politik. Først og fremmest forsøget på at få Kina til at forsvinde ved at ignorere dets eksistens. Men også i ønsket om at optræde som hele verdens moralske politibetjent.

Dette ville i hvert fald være en naturlig konsekvens af drage af Barkuns kølige analyse.

FORBRYDELSE OG STRAF

I et samfund, hvor menneskene anses for at være et produkt af deres omgivelser, er det meningsløst at tale om ansvar og straf. I et sådant samfund vil man reagere enten med en ubegrænset tolerance eller med et tilbud eller krav om behandling af afvigeren. Inden for pædagogikken vil man afvise enhver henvisning til regler og forbud og i stedet anbefale en forklaring af fordele og ulemper ved valget af forskellige handlingstyper, idet man bestemt afviser fordømmelse og vrede som reaktion på uønsket adfærd.

Et sådant samfund er bygget på overbevisningen om, at mennesket i enhver henseende er styret af sin fornuft, og at det derfor kan indrette sit samfund og sine institutioner i overensstemmelse med mål, som fornuften sætter alene ud fra hensynet til den mest »rationelle« ordning. En sådan samfundsopfattelse er naturligvis i sidste ende baseret på et menneskesyn, der reducerer mennesket til at være et knudepunkt mellem ydre påvirkning og reaktion herpå og ikke andet. Der findes da også adskillige modeller for samfundsvidenskaberne, der reducerer mennesket og dets samfundssystemer til at være en maskine, som kører i overensstemmelse med ingeniørernes diagrammer.

Der ligger tilsyneladende en indre selvmodsigelse i denne understregning af fornuften som menneskets form og reduktionen af mennesket til at være en maskine og en del af et større maskineri. Men, hvis det er rigtigt – som Fichte mente – at mennesket vælger den filosofi, som det har brug for, er der intet mærkværdigt i, at en sådan menneske-

samfundsopfattelse netop blev alment accepteret såvel af videnskaben som af politikerne i 1930'erne og til midten af 60'erne. Netop i denne periode var der et stærkt behov for en filosofi, som kunne legitimere og fremelske den økonomiske og tekniske udvikling, som man dengang stod overfor.

Rationalismen i filosofien falder altid sammen med ønsket om at fremme den økonomiske udvikling i overensstemmelse med de tidligere formulerede mål for samfundsudviklingen. Men når rationalismen har udtømt sine muligheder, bryder de nye ideer igennem i form af en nyromantik, som gør oprør mod fornuftens – ufornuftige – administration af de gamle – nu udtømte – målsætninger og sætter nye mål for det enkelte menneskes og samfundets liv (se min bog: Ret og samfundsidebat, side 107).

I 1930'erne dominerede den såkaldte logisk positivistiske videnskabsteori de fleste videnskaber. Også samfundsvidenskaberne og retsvidenskabens måtte bøje sig for kravet om »videnskabelighed«. Den logiske positivisme nægtede nemlig videnskaben og dermed i realiteten også politikken retten til at beskæftige sig med tanker, som ikke kunne efterprøves ved særlige målemetoder. Derfor måtte sådanne begreber som menneskets natur, retfærdighed o.l., der ikke kunne måles og vejes, afvises som meningsløse. De var »metafysiske«, dvs. uden for den sanselige verdens kontrol og derfor hovedfjenden.

I samme periode havde også marxismen en blomstringstid. Marxismen som hævdede at være en videnskabelig sam-

fundsteori og oven i købet den eneste videnskabelige teori om samfundet og mennesket. Og det var i virkeligheden et og det samme, fordi mennesket kun eksisterer som en del af samfundet. Også denne »ideologi« opfattede mennesket (menneskeheden) som et produkt af omgivelserne, nærmere betegnet den økonomisk-tekniske produktionsform i samfundet. Det er da også påfaldende, at den såkaldte positivistiske og marxistiske samfunds- og retsteori opfattede retsreglerne som befalinger til undersåtterne bakket op af truslen om straf.

Det er interessant at bemærke, at såvel den »borgerlige« som den »marxistiske« videnskabsteori i løbet af 1960'erne omvurderede denne samfunds- og retsteori. Inden for den vestlige verdens filosofi blev »positivismen« genstand for en principiel kritik under indtryk af den voldsomme velstandsstigning, som nu gjorde det åbenbart, at mennesket havde andre mål end materiel velstand, idet denne tvært imod var et middel, men vel at mærke et vigtigt middel, til opnåelse af en lang række forskelligartede mål, som kan sammenfattes i betegnelsen »trivsel« eller »behag«.

Medens begreber som menneskets »natur« og samfundets »retfærdighed« som sagt var bandlyst i perioden fra 30'erne til 60'erne, begyndte man at interessere sig for de begrænsninger i fornuftens muligheder for at styre mennesket og samfundet, som ikke alene var iøjnefaldende i den tiltagende utilfredshed med de eksisterende forhold i 60'ernes højtudviklede velstandssamfund. Det såkaldte

ungdomsoprør var et symptom på denne tilstand. Biologien havde desuden forsynet os med en øget viden om de selvkvørende interne systemer og strukturer, der fra det mindste molekyle til de mest komplicerede fysiologiske og neurologiske processer lever deres eget af fornuften uafhængige liv. Zoologien og dyrepsykologien lærte os samtidig, at dyrenes verden også var behersket af organisation og kommunikation. Selv om dyrene ikke har noget sprog, er de i stand til at leve i og styre deres samfund. Omvendt måtte man revidere den tidligere opfattelse, hvorefter disse dyreorganisationer udelukkende beroede på instinkter – hvad dette så end måtte være. Også dyr kan lære, også dyr foretager valg, også dyr kan organisere et samarbejde, f.eks. rovdyr, og visse dyr, f.eks. chimpanser, kan lære at bruge redskaber til at løse problemer med.

Hertil kom så sprogvidenskabens epokegørende erkendelse af, at sproget er en evne, ligesom alle andre evner, som mennesket må udvikle i en bestemt alder (inden 6-års alderen), hvis det skal lære at tale, og at sproget til gengæld har en bestemt logisk struktur, som altså ikke er en tilfældig tillært teknik, sådan som man kunne tro efter de mange tilsyneladende helt forskellige sprog. Endelig erkendte man i filosofien både på Kontinentet og i England, at vore begreber slet ikke er vilkårlige, tilfældige og »objektive«, men tvært imod præget af vore formål og vore værdiforestillinger. Et bord findes f.eks. ikke i omverdenen uden den menneskelige aktivitet og interesse i at have et redskab til et bestemt formål. Dette redskab kaldes et bord. Det viser sig også, at en lang række begreber indeholder bestemte positive og negative vurderinger, f.eks. forbrydelse, straf, ejendomsret osv. Ved en nærmere analyse af almindelige værdibegreber som »god«, »rigtig«, »bør«,

»retfærdig« o.l. indser man, at der faktisk består væsentlige ligheder i de menneskelige værdiforestillinger selv over lange tidsmæssige og geografiske og ideologiske skel. Menneskene har altså visse naturlige fælles behov, ikke blot de elementære såsom føde, ilt, søvn osv., men tillige tryghed, frihed, kærlighed mv.

Det vil sige, at mennesket har en »natur, hvilket igen betyder, at man ikke kan forestille sig, som tidligere, at man vilkårligt kan indrette samfundet, således som man ud fra visse målsætninger, f.eks. økonomisk-teknisk vækst, kan ønske sig. Indretter man samfundet i strid med menneskets »natur«, stiger antallet af sygdomme i form af neuroser, kriminalitet og individer eller grupper, som falder udenfor og bliver sociale tabere.

Alt dette har også »marxismen« erkendt. Den har derfor orienteret sig i retning af Marx's ungdomsskrifter, som netop var udformet under indflydelse af romantikken. Denne »humanistiske« form for marxisme, som har præget den vestlige – men ikke den østlige – samfundsdebat, understreger socialismen som en »naturlig« tilstand, hvori det enkelte menneske frigjort fra ejendomsrettens tyranni, frivilligt underkaster sig den gensidige hensyntagen til helhedens interesser, hvorfor retsreglerne som statens forlængede arm vil henvisne i overflødighed.

Når marxisterne i så høj grad har kunnet præge den

vestlige kulturdebat, er det blandt andet fordi de med tilbagevirkende kraft har tiltaget sig ophavsretten til en lang række af de videnskabelige erfaringer, som jeg har refereret, og indført dem i en på disse punkter meget ufuldkommen og ufuldstændig teori, idet Marx selv kun havde meget vage tanker om fremtidens samfund. Marx's »ansatser« er – siger man – blevet »udfyldt« med en lang række ideer, som er hentet fra den »borgerlige« videnskab. Keine Hexerei nur Behändigkeit.

Det er på denne baggrund interessant at læse den norske kriminolog Nils Christies bog: Hvor tett et samfunn? Forfatteren tager nemlig i sin samfunds- og kriminalteori på mange punkter stilling til de erfaringer, som videnskaberne den seneste menneskealder har gjort, uden at man af den grund kan placere ham som højre- eller venstreorienteret. Han går blot ud fra, at mennesket har en »natur«, og at det er muligt at pejle sig ind på dennes indhold ved at iagttage det eksisterende samfund og registrere dets sygdomme. Da Christie er kriminolog, er det kriminaliteten som sygdomssymptomer, han beskæftiger sig med.

Han henviser til, at kriminaliteten over de sidste par hundrede år har været relativt konstant. Kriminalitetskurven viser en række svingninger, som dog holder sig inden for bestemte grænser. Nu er det naturligvis ikke sådan, at kriminaliteten i denne periode

har haft samme indhold. Visse handlinger er ikke længere forbrydelser (f.eks. pornografi), medens nye er kommet til (spirituskørsel, skattesvig o.l.). Men altså har der været en vis stabilitet i samfundets kriminalitet, indtil kurven i løbet af 60'erne begyndte at stige og fortsætter med at stige.

Forfatteren vil sætte denne fortsatte stigning i forbindelse med samfundsudviklingen længere og længere bort fra de små landsbysamfund, hvor alle kendte alle og derfor kunne føre en *gensidig kontrol* (primærkontrol), henimod de store gennemorganiserede industrisamfund baseret på arbejdsdeling og større og større anonymitet, hvorfor kontrollen må ske gennem særlige specialister i form af *retsregler og politi* (sekundær kontrol). Da det er organisationerne, som sætter reglerne gennem indbyrdes konkurrence, falder de selv uden for reglerne kontrol og oplever ikke sig selv som bundet af nogen fælles solidaritet med samfundsværdierne. Da det samtidig er personer med tilknytning til disse organisationer som har det største udbytte, hvad enten det nu er staten, erhvervslivet, interesseorganisationerne eller institutionerne, så vil der være en tilbøjelighed til at se mildere på transaktioner, som påfører samfundet store tab, f.eks. valutaspekulationer, skatteunddragelser, institutionsmisbrug, end på de traditionelle volds- og berigelsesforbrydelser.

Kriminaliteten er med andre ord ikke blot et symptom på en forkert samfundsorganisation, men også en metode til diskrimination over for samfundets tabere.

Sådan set kunne forfatteren synes at forene sig med det vulgærmarxistiske kor, der finder stor visdom i at hævde, at al kriminalitet er samfundsskabt. Og det er jo lige så sandt, som at der ikke findes kriminalitet uden samfund eller sygdom uden organismer. Men forfatteren vil ikke hævde at kriminaliteten kan ændres både således at samfundsskadelige handlinger kriminaliseres, og således at berigelses- og voldsforbrydelserne bedømmes mildere.

Og her er det, at forfatteren skarpt distancerer sig fra marxisterne. Vel skal samfundet laves om, og vel skal man ændre på prioriteringen mellem forbrydelserne, men det er ikke det enkelte individ, der skal opdrages eller helbredes til et socialt menneske, det er *handlingen* og de værdier den truer, som skal sættes i forgrunden. Retsplejen skal først og fremmest være en værdiprioritering, og dommeren skal opleve sig som og af parterne opleves som forvalter af retfærdigheden, der prioriterer værdierne og parternes interesser. Til gengæld skal begreber som ære og menneskeværdighed igen til agt og ære. Man skal opleve forbrydelsen som æreløs, men forbyrderen som rensset, når han har udstået sin straf. Forfatteren fremfører et meget

skarpt angreb mod behandlingsideologien i strafferetten. Straffen skal hverken virke afskrækkende eller som behandling. Her er han i overensstemmelse med den herskende politik. Men han går videre endnu og angriber frihedsberøvelsen som et inhumant indgreb i menneskets værdighed og sundhed, der i almindelighed går langt ud over en »retfærdig gengældelse«. Han anbefaler i stedet *tingsberøvelse* (bøder o.l.) som bedre egnet til at svirpe folk over fingrene med og berøvelse af frihed til at opholde sig bestemte steder f.eks. i byerne som rimeligere sanktioner mod afvigerne.

Men i sidste ende ønsker han at modvirke en fortsat stigning i kriminaliteten ved at sætte spørgsmålstegn ved en fortsat samfundsudvikling i teknisk-specialiseret forstand med øget koncentration til følge og dermed øget sekundær – og ineffektiv – kontrol. I stedet må man arbejde mod mindre, selvstyrende enheder, hvor den primære kontrol kan virke mere effektivt. Men hvor tæt vil vi leve? Sandemose var jo en slags landsmand til forfatteren, og jante-loven var ikke mere human end straffeloven. Og i hvor høj grad er vi villige til at opgive en stigende levestandard for at kunne leve i mindre specialisering? Og hvor vidt er det rigtigt, at den stigende kriminalitet er en følge af samfundets økonomiske vækst? Er det ikke en selvmodsigelse at pege på den stigende vold

som et udtryk for en forkert samfundsudvikling og samtidig ville indføre nye forbrydelsestyper, som vil øge kriminaliteten væsentligt? Er det sikkert i det hele taget, at det er forkert at henvise volds- og berigelseskriminaliteten til det kriminelle forud for skattesnyderi og valutasvindler? Forfatteren har jo selv et sikkert blik for, at det ikke er omfanget i penge men i samfundets vidererækkende værdi: ære, der er afgørende for prioriteringen. Kan det ikke tænkes, at bekæmpelsen af volds- og berigelsesforbrydelserne er så afgørende for et samfunds eksistens, at de – tilsyneladende mod sund fornuft – fortsat må vurderes strengere end nyere økonomiske forbrydelser? Forfatteren har jo dog fuld forståelse for, at vore retfærdighedsforestillinger er en del af vores »natur«, som vi ikke kan ignorere, tugte med fornuften eller modernisere. Men vi kan være barmhjertige over for dem, der falder igennem og forsøge at udforme et mere humant straffesystem. Dog har jeg ikke megen fidus til ideen om »tingsfratagelse«, alene fordi den vil være værdiløs over for dem, der ingen ting har.

Men det er en meget tiltalende og meget varmhjertet bog, forfatteren har skrevet. Og den er, som alt hvad forfatteren har skrevet, provokerende på en afvæbnende elskværdig måde.

Nils Christie: »Hvor tett et samfund?« Chr. Ejlers Forlag.

SPILLEREGLER - OG ANDRE REGLER

L'HOMBRE er et kortspil, der består i, at spillerne tager deres kort op, ler højt og smider dem igen. For en udenforstående betragter kan det være meget fornøjeligt at iagttage dette tilsyneladende meningsløse, i det uendelige repeterede handlingsforløb, hvortil hører såvel toddy som cigarer.

Den samme følelse af absurditet vil man opleve hos usagkyndige fodboldtilskuere, der finder det på en gang forunderligt og kedsommeligt at se på, at 22 voksne mennesker løber rundt og sparker til en bold. Nu er det endda ret indlysende, at det drejer sig om at sparke bolden i modstanderens målnet. Men skak for eksempel. Hvorfor flytter spillerne rundt med brikkerne på denne fuldkommen forstyrrede måde? Og hvorfor siger spillerne ikke noget til hinanden?

Den samme planløshed synes at råde i myretuen, hvor myrerne løber geskæftigt omkring, frem og tilbage i fuldkommen forvirring.

Og hvad er det, der sker, når der vises billedreportage fra Børsen? Nogle skjorteklædte gentlemen driller hinanden med oprakte blyanter, løftede øjenbryn eller andre fornærmende bevægelser, medens andre herer skriver noget op på en tavle, og atter andre sidder ved et bord og skriver.

„Om oplevelser af andres adfærd“ hed en psykologisk disputats af Frantz From for en snes år siden. Den havde til formål at vise, hvordan det er komplet umuligt at beskrive selv de mest elementære bevægelser uden en fortolkning, d.v.s. uden at tillægge det iagttagne en mening eller betydning. Gør man ikke det, kan man ikke forstå, hvad der sker, og man kan ikke selv med mange ord beskrive selv de mest elementære handlinger.

Hvordan skal man for eksempel beskrive den serie bevægelser, som består i, at en mandsperson stikker hånden i lommen for at stoppe og tænde en pibe, hvis man hverken kender begreber som pibe, tobak eller fyrtøj. Det er bl.a. lilliputternes problem, da de udarbejder en inventarfortegnelse over de genstande, de finder i kaptajn Gullivers lomme, at disse og andre genstande skal beskrives i et objektivt sprog uden kendskab til deres anvendelse.

For at kunne forstå myrer-

nes rastløse færden må man kende til naturlovene og til myretuens sociale organisation, og for at kunne forstå kort-, skak- og fodboldspillernes underlige bevægelser må man desuden kende spillereglerne, ligesom man må kende reglerne for Børsens kursfastsættelse for at kunne få hoved og hale på forvirringen der.

☆

Kender man spillereglerne, vil man se, hvordan tingene falder på plads, og hvordan de enkelte træk bliver ikke alene meningsfulde men tillige gode eller dårlige og måske smukke og spændende. På samme måde som ballet eller militære og religiøse ceremonier kan være det for dem, der kender teknikken. Man må dog ikke overse, at kunst og ritualer kan have en umiddelbar skønhed og indvirkning på følelserne, selv om meningen bag ritualerne er skjult. Det mystiske og ubegribelige har sin egen æstetik.

Man vil imidlertid opdage, at reglerne for l'hombre ikke indeholder nogen forskrift om, at spillerne skal drikke toddy eller ryge cigar. De behøver heller ikke at le højt og smide kortene. På samme måde behøver skakspillerne ikke at holde mund, lige så lidt som fodboldspillerne behøver at have en masse råbende tilskuere rundt om banen.

Der er med andre ord en række regelmæssigheder, som ikke er en del af reglerne, men som bare er en sædvane, som man ikke behøver at følge. På samme måde er den strategi eller den spillestil eller taktik, man vælger, ikke nogen forpligtelse. Inden for rammerne af de gældende spilleregler kan man i vidt omfang selv vælge taktik, der kan være mere eller mindre formålstjenlig og mere eller mindre elegant.

Der er med andre ord forskel på det, man plejer at gøre, og det, man er forpligtet til at gøre. For en udenforstående betragtning er disse overvejelser ikke så afgørende, bortset fra at kendskabet til spillereglerne naturligvis gør det lettere at forudse de enkelte træk og bagefter at forklare begivenhedsforløbet.

Men for den implicerede spiller er det af den største betydning at skelne mellem, hvad han plejer at gøre, og hvad han er forpligtet til at gøre. Der kan måske være et ringe

spillerum for friheden til at vælge i en given situation, fordi det af hensyn til strategien og ønsket om at vinde kan være nødvendigt at foretage et bestemt træk. Men som romerne sagde, det er ikke nødvendigt at leve, men det er nødvendigt at sejle. Man er ikke forpligtet til at vinde, men ønsker man at vinde, må man foretage de fornuftige træk. Men reglerne for spillet er man altid nødt til at følge.

☆

Den antropolog, som måtte komme udefra for at studere det danske samfund, ville til at begynde med være lige så forundret over det, han så, som den der betragtede en myretue. Eller som den, der omvendt tog ud for at studere hottentotter og buskmænd. Og dog ville der være visse træk, som ville forekomme umiddelbart forståelige.

Mænd og kvinder ville have et og andet for med hinanden, som regel parvis, og mødre ville i hvert fald i et vist omfang tage sig af deres børn, medens mændene ville fare omkring for at skaffe til føden og klæderne, ganske vist ikke med bue og pil eller pusterør.

Men hvis antropologen studerede det myldrende liv noget næjere, ville han utvivlsomt finde en række træk i danskernes levevis, som minder om hottentotternes måde at arrangere sig på. Men der skulle skrælles adskillige årtusinders materielle og åndelige kulturskæjlinger af, før det tiloversablevne mønster blev umiddelbart forståeligt.

Hottentotten ville nok forstå, at troldmanden og medicinmanden foretog sine ritualer og besværgelser, men han ville ikke forstå, hvorfor troldmanden havde sort kjole og medicinmanden hvid kittel på. Han ville heller ikke kunne se, om menneskene havde tøj på, fordi de havde lyst eller behov herfor, eller fordi de var forpligtet til det.

Han ville nok forstå, at man lod være med at tæve hinanden eller slå hinanden ihjel, fordi det var forbudt at gøre den slags ting ved hinanden, men han ville ikke kunne forstå, hvorfor alle bilerne kører i højre side af vejen, eller hvorfor borgerne frivilligt betaler

deres skat, eller hvad han nu ville kalde det.

Han ville kort sagt ikke kende forskel på vaner og sædvaner, som man følger, fordi man befinder sig bedst ved at følge visse regelmæssigheder, og regler, som man følger, fordi man føler sig forpligtet hertil. Der er altså en væsentlig forskel på vaner og forskrifter. Det første er noget, man faktisk retter sig efter, fordi man er et vanedyr, men man har lov til at drikke te en dag, selv om man plejer at drikke kaffe om morgenen. Det andet er noget, man følger, fordi man oplever en norm, som man føler sig forpligtet af. Hvis man ikke kører i højre side af vejen, risikerer man ikke alene et sammenstød, men man får også en bøde.

★

Sådanne forskrifter kan være konventionelle: Man taler ikke med mad i munden. De kan være moralske: Du skal elske din næste, og huske at sige tak for mad. Men de kan også være retlige: Ifølge vekselloven skal en veksel indfries på forfaldsdagen.

Der er altså også på retslivets område — og tilsvarende gælder for konventionen og moralen — forskel på den ydre og den indre betragtning. Den samlede sociale adfærd er et uadskilleligt sammenvæv af vaner, sædvaner på den ene side og konventionelle, moralske og retlige forskrifter på den anden. De første følger man, fordi man har lyst, de sidste fordi man er forpligtet,

Men det kan naturligvis være så som så med lysten til at følge vanen, det kan jo da være fordi man ikke kan lade være. Man kan jo ligefrem være tvangsneurotiker. Det kan da også være en nok så tarvelig oplevelse af en forpligtelse til at følge en forskrift.

Nogle — måske endda de fleste — gør det fordi der følger en ubehagelig reaktion efter en normovertrædelse. Den der ikke følger konventionen, men tager kludesko på til kjole og hvidt, bliver til grin eller frosset ud. Den der trods moraleren og lever på polsk — nå, nej nu hedder det jo papirløst og er ikke i strid med „den herskende moral“. Men den der ikke viser hensyn, men jager sin skyldner fra hus og hjem, er hjemfalden til moralsk fordømmelse, såvel i Ekstra Bladet som i B.T.

Men den der ikke overholder en retsregel, risikerer at blive forfulgt, såvel af politiet som af kongens foged.

Men det centrale i en forpligtelse er oplevelsen af at være nødt til at gøre noget eller at lade være. Ikke vanen eller frykten for en eventuel sanktion.

Udefra kan det tage sig således ud. Men denne regelmæssighed kan kun fuldt ud forklares ud fra en sådan følelse af pligt. Hvorfor skulle folk ellers i almindelighed handle anstændigt og retmæssigt, selv om der som oftest ingen risiko er ved det modsatte? Det er rets- og samfundssordenen, der

i sidste instans er baseret på samfundets magt, ikke de enkelte handlinger.

Det er den enkeltes og gruppernes følelse af loyalitet over for et samfund, hvis grundlæggende værdier er f.eks. demokrati, en liberal økonomi under velfærdskontrol, ytringsfrihed m.v., der er forudsætningen for lovligheden. Følelsen af pligt til at betale skat, selv om det gør ondt, beror på en almindelig følelse af samhørighed med samfundet.

Men når denne almindelige loyalitet svigter, hvad den ofte vil gøre i økonomiske nedgangstider, når fattigdommen skal fordeles, vil man se at personer og grupper tager sig selv til rette.

★

Denne loyalitetsfølelse over for grupper og personer, som er samfundets cement, kan på den anden side være en hindring for kritik og modstand mod urimelige samfundsforhold. De samfundsbevarende kræfter kan altså overspilles, såfremt de fører til ukritisk blindhed over for fejl og skramligheder i samfundets indretning. Resultatet kan blive passiv modstand, aktioner, oprør og i sidste ende revolution. Men den er nok ikke lige om hjørnet. Man skal ikke være mere royalistisk end kongen selv.

Kun den kritiske loyalitet, der forener en ydre kølig iagttagelse og beskrivelse af samfundets regler og institutioner med en indre erkendelse af pligt over for fælles værdier

og mål, kan sikre stabilitet i samfundslivet.

Også i almindelige menneskelige forhold er der det samme spil mellem den ukritiske loyalitet over for familie og venner og den ufølsomme objektive vurdering af næsten. Skal samlivet mellem menneskene lykkes, er den kritiske loyalitet en nødvendighed. Rare mennesker eksisterer iøvrigt ikke. Derimod findes der mange svage sjæle.

Jeg er nødt til at være grusom for at kunne være venlig, sagde Shakespeare.

OFRENE FOR FORBRYDELSER SKAL HJÆLPES, MEN GØR VI DET PÅ DEN RIGTIGE MÅDE

■ Den gammelromerske politiker Cato citeres i historiebøgerne for efter afslutningen af debatter i det romerske senat om en hvilken som helst sag at have sagt den efterhånden trættende eftersætning: I øvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges.

Med risikoen for at blive upopulær vil jeg på samme måde tillade mig at gentage, hvad jeg tidligere har sagt ved flere lejligheder: I øvrigt mener jeg, at den sociale lovgivning skal opfylde behovet for erstatning for personskade.

Anledningen til igen at komme med dette sure opstød er det forslag, som justitsminister Orla Møller i torsdags fremsatte om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser. Justitsministeren foreslår, at der af statskassen skal kunne gives erstatning for de skader på person (herunder skade på tøj og personlige brugsgenstande), der forvoldes her i landet ved overtrædelse af den borgerlige straffelov, og det vil i det væsentlige sige ved forsættelige voldsforbrydelser og grove berigelsesforbrydelser (udkastes § 1). Derimod kan skader forvoldt ved uagtsomhed normalt ikke erstattes, da uagtsom legemsbeskadigelse i reglen ikke er strafbar efter straffeloven. Derimod kan der blive tale om erstatning for uagtsomt manddrab (§ 2).

■ Forslaget indeholder desuden en regel om, at det offentlige skal kunne yde erstatning også for skader på ting af enhver art: biler, indbo, fast ejendom osv., når de er forvoldt af personer, som er underkastet offentlig forvaring eller institutionsanbringelse. Det drejer sig altså især om skade forvoldt af undvegne arrestanter og indsatte i fængsler på orlov og klienter fra ungdomsinstitutioner, sindsygehospitalet o.lign., uanset om der er begået nogen fejl eller forsøm-

melse fra personalets side. Da den gældende retspraksis på dette område hidtil kun har villet pålægge ansvar for forsømmelser, er der en god begrundelse for i en lov at foretage en skærpelse af det offentliges ansvar i stedet for at overlade denne varme kartoffel til domstolene.

I stedet for blot at skærpe det almindelige erstatningsansvar for det offentlige, har man valgt at gøre ansvaret skønsmæssigt og at overlade afgørelsen til et særligt erstatningsnævn. Visdommen i på én gang at give og at tage kan diskuteres. Det havde nok medvirket til at styrke tilliden til den moderne kriminal- og institutionspolitik, om man havde gjort ansvarsskærpelsen obligatorisk og overladt afgørelsen til de almindelige domstole.

Men denne del af forslaget er der en god mening i, eftersom der er tale om en udbygning af et i forvejen velkendt erstatningsansvar for offentlige institutioner. Og så drejer det sig om skader, som ikke med sikkerhed erstattes eller kan erstattes af private eller offentlige forsikringsordninger.

■ Når det derimod drejer sig om offentligt ansvar for personske i § 1, er der derimod tale om en fuldstændig nydannelse, med mindre der er tale om personske der forvoldes af de personer, der omtales i § 2 (institutionsanbragte). Der findes intet eksisterende grundlag i gældende erstatningsret om offentligt ansvar at bygge videre på, når skade er forvoldt ved en forbrydelse i al almindelighed, uden at gerningsmanden har nogen tilknytning til offentlige institutioner. Men har da ej heller ville udstrække dette ansvar for det offentlige til også at omfatte tingsskader.

Begrundelsen for at indføre et sådant nyt erstatningsprincip er vel i sidste instans oplevelsen af, at der herved ydes en retfærdighedshandling over for ofre-

ne for de forbrydelser, som samfundet ikke har kunnet forhindre. Ganske vist anfører udvalget (betænkningen p.16) ikke dette standpunkt, men det kom stærkere frem i justitsministerens udtalelser til TV ved præsentationen af forslaget.

■ Udvalget henviser derimod til muligheden for en større forståelse i befolkningen for den moderne, liberale kriminalpolitik, men tillægger med rette dette argument en underordnet betydning. Derimod henviser man til ofrenes ringe mulighed for at få erstatning hos gerningsmanden direkte eller hos hans ansvarsforsikring.

Det er sikkert rigtigt, at gerningsmanden til volds- og berigelsesforbrydelser ikke er i stand til at betale erstatning for personske og forsørgertab, men det er andet godtfolk i øvrigt heller ikke. Derimod betyder det måske mere, at forsættelige skader ikke erstattes af de sædvanlige ansvarsforsikringer, men voldsmand, røver og indbrudstyve vil i øvrigt sjældent have tegnet en sådan forsikring. Og i modsat fald ville det måske være enklere at pålægge selskaberne en pligt til i et vist omfang at dække forsættelige skader. Det har jeg tidligere foreslået, og jeg tror såmænd ikke, at selskaberne ville have så meget imod at dække forsættelige skader i det omfang, de ville være dækket af det foreliggende lovforslag.

Men ræsonnementet er i øvrigt ikke tilstrækkeligt. For ulykkesofre i alminde-

lighed omfattes jo ikke i større eller mindre omfang end volds- og berigelsesforbrydere af en forsikring. De er heller ikke omfattet af en ansvarsforsikring, men begge hold er derimod omfattet af den almindelige socialforsikring: sygehusophold, sygedagpenge, revalidering, invaliddepension m.v. Der er altså for så vidt ingen begrundelse for en forskelsbehandling.

Begrundelsen må derfor ligge dybere, og det er sikkert også en almindelig følelse af at gøre en retfærdighedsgerning, som har fået de fleste lande i Europa til at indføre eller foreslå ordninger af den her foreslåede karakter. Og det kan der måske være en vis begrundelse for.

Men jeg vil dog som sagt gerne gentage, hvad jeg flere gange har sagt. Hvorfor ikke i stedet for udbygge den offentlige ulykkesforsikring og samtidig lade den omfatte samtlige personske, hvad enten de er resultatet af en forbrydelse eller ikke. Det koster måske nok en del mere at indføre en så omfattende ordning. Til gengæld opnår man en uoverskuelig indirekte besparelse derved, at domstolene bliver aflastet for en meget stor og ufrugtbar arbejdsbyrde.

Og så ville man virkelig gøre en retfærdighedsgerning for et stort antal skadelidte. Og et forslag som det foreliggende kan i bedste fald forsinke en mere omfattende ordning af de for samfundet og befolkningen alvorlige personske.

RET FÆRDIGHEDEN OG VIDENSKABEN

Vore hjemlige universitetsmarxister har samme uvane som Moskva-kommunisterne i den første efterkrigstid, hvor de med tilbagevirkende kraft insisterede på, at kommunismen havde gjort alle de store opdagelser fra elektriciteten til atombomben.

Munkemarxisterne, som universiteternes nyslåede proletarer også kaldes, fordi de ligesom middelalderens religiøse fanatikere isolerer sig i rettroende kollektiver, har på samme måde med tilbagevirkende kraft gjort alle de videnskabssteoretiske fremskridt, som blev gjort i 60'erne, før nymarxismen satte ind.

Det gælder bl. a. kritikken af den såkaldte positivisme, som marxisterne nu slår ihjel mindst en gang om ugen, efter at den som videnskabsteori for længst er afgået ved døden, hvis den nogen sinde har levet. Men mens det for 60'ernes filosoffer var et rent teoretisk anliggende at komme udover en unødvendig og skadelig begrænsning i videnskabernes område og metoder, er det for nutidens marxister blevet et rent politisk anliggende ved at rette det svære skyts mod en afdød myte om den umenneskelige videnskab at bekæmpe det såkaldt kapitalistiske samfund.

★

Positivisme kalder man en teori, som går ud på, at videnskaben kun kan beskæftige sig med positiviteter, dvs. kendsgerninger, sådan som de tager sig ud ved en umiddelbar betragtning, og som kan gøres til genstand for kontrol med rent tekniske og matematisk-statistiske apparater. Og det kan føre til troen på, at kun naturvidenskab er videnskabelig eller til, at man ikke kan beskæftige sig med vurderinger og menneskelige motiver, men kun med den ydre adfærd.

At det især er universiteternes humanistiske fakulteter, som er ramt, er ikke så ejendommeligt, idet de sproglige, historiske og litterære studier netop har været offer for en selvplagerisk teori om egen uvidenskabelighed. Derfor har man i efterkrigstiden set, hvorledes disse fags udøvere er sprunget fra den ene form for rettroenhed til den anden.

I den første efterkrigstid var det moderne at bekende sig til en heltemodig og tragisk eksistentialisme. Alle mennesker var håbløst ensomme og isolerede og uden mulighed for meningsfuld kontakt med hinanden. Derfor var den absurde digtning og teater det eneste mulige udtryk for den splittede verden.

I begyndelsen af 50'erne blev de moderne humanister så i stedet fænomenologer. De ville nu søge tilflugt i troen på, at der alligevel findes fællesmenneskelige værdier, men kendskabet til disse skal ikke søges hos levende mennesker, men i et højere værdirige, som videnskaben kun har adgang til ved hjælp af sin intuition og ikke ved hjælp af forstanden. Konsekvensen heraf var en gryende samfundskritik baseret på en ny moralisme.

I slutningen af 50'erne fik vi så en nykritisk bevægelse med påvirkning fra den såkaldte hermeneutik udgående fra den tyske filosof Heidegger. Denne bevægelse indeholdt et krav om »nærlæsning«, dvs. at en tekst skal forstås ud fra sine egne forudsætninger som en selvstændig helhed og ikke på basis af studier af ophavsmandens personlige og sociale forhold.

Efterhånden gik denne retning over i den såkaldte strukturalisme, dvs. en opfattelse af tilværelsen og menneskelivet som et resultat af et upersonligt system, først og fremmest et sprogsystem, der taler og handler gennem de enkelte mennesker, som i virkeligheden er viljeløse redskaber for sådanne højere magter.

Der er ikke noget stort spring fra antagelsen af, at mennesket er et blindt offer for et upersonligt sprogsystem til den marxistiske teori om, at det er samfundssystemet, som styrer individet, når han tror han handler frit og selvstændigt. Og det er måske heller ikke så slemt, selv om det er en kolossal overdrivelse.

Værre endnu er det blevet, fordi denne marxistiske teori ikke alene mener, at mennesket kun er en del af et samfundssystem, men også at samfundssystemerne med nødvendighed udvikler sig fra den ene »formation« til den anden: primitive samfund, slavesamfund, feudale samfund (godsejerstyre), kapitalistiske samfund og til socialismen, som er det endelige og nødvendige slutstadium.

Hermed kommer der en voldsom intolerance ind i livsopfattelsen, for der kan jo ikke være noget forkert i at anvende et hvilket som helst middel til fordel for det nødvendige. Selv om det umiddelbart skulle synes at være selvmodsigende at stræbe efter det nødvendige, idet dette jo må ske i tidens fylde, og da mennesket selv viljeløst er underkastet nødvendigheden, har man dog med en smidig

argumentation kunnet retfærdiggøre en videnskabsopfattelse, som sætter lighedstegn mellem videnskab og en politisk virksomhed, der har til formål at bekæmpe det »kapitalistiske« samfund.

Det som oprindeligt i 60'erne var en videnskabelig nyorientering, som havde til formål at åbne menneskelivets samlede aktiviteter for en videnskabelig fortolkning og beskrivelse, sådan som det havde været tidligere, blev i 70'erne forvandet til en politisk bevægelse, som har til formål at ændre samfundet radikalt.

Naturligvis er dette en overdreven forenkling af udviklingshistorien. Selvfølgelig var alle de betydelige videnskabsmænd først og fremmest videnskabsmænd, der ikke var bekendende medlemmer af en »skole«. Det er altid andet gæld af middelmådigheder, som må finde et sikkert ståsted sammen med mange i en menighed.

Det er en velkendt psykologisk mekanisme, at især mennesker med en svag jegfølelse får deres selvfølelse og sikkerhed styrket ved tilhørsforhold til en gruppe, en menighed, en klub, et parti, med egne regler og ritualer som adskiller den fra mængden og derved ofte skaber konflikter med omgivelserne, hvorved gruppesammenholdet styrkes og jegfølelsen følgelig svulmer hos gruppens medlemmer.

Prøv at tænke på denne sammenhæng, når De næste gang ser en reportage fra en engelsk fodboldkamp, hvor tilskuerne er delt i to lejre, som med forskelligfarvede tørklæder og sange oplever en vældig løftelse under de dramatiske begivenheder på grønsværen. Men eksemplerne er utallige.

★

Og stadigvæk dyrkes der videnskab af dygtige videnskabsmænd, hvoraf de fleste for længst har accepteret de værdifulde elementer i Karl Marx's samfunds- og videnskabsopfattelse. Det nemlig, at der er en nær forbindelse mellem et hvilket som helst samfundsorganisation og dets tankeverden. Men det er til gengæld ikke noget, Karl Marx har fundet på, men han var for sin tid en dygtig videnskabsmand, der ligesom andre videnskabsmænd byggede på sine forgængeres erfaringer og var underkastet sin samtids almindelige tænkemåde; i overensstemmelse i øvrigt med hans egen teori. Men han var også politiker.

Det er først en meget sen eftertid, som har villet smelte den rent politiske og den videnskabelige side af hans virksomhed sammen i én pærevælling, som gør enhver aktion mod det bestående samfund til videnskab.

Karl Marx ville rotere i sin grav, hvis han kunne se, hvad der i hans navn foregik rundt omkring ved danske universiteter og universitetscentre. For han var selv en benhård videnskabsmand, som forsøgte at forankre den dengang endnu svage samfundsvidenskab i matematiske og naturvidenskabelige metoder. Han var med andre ord positivt, og det er jo meget fornøjeligt, eftersom han i øjeblikket tages til indtægt, som den vigtigste autoritet i kampen mod positivismen.

★

Det er imidlertid et fremtrædende træk i de senere års retsfilosofi, at man afviser den i en periode fra 30'erne — til 60'erne i USA og Skandinavien herskende retsopfattelse, ifølge hvilken retsvidenskaben kun skulle beskæftige sig med den positive ret, dvs. de i et samfund gældende retsregler uden at stille noget spørgsmål til reglernes samfundsmæssige, moralske og politiske baggrund. Det tilkom ikke retsvidenskaben at beskæftige sig med et begreb som retfærdighed, der opfattedes som en rent følelsesmæssig og individuel indstilling.

Det er i modsætning hertil i nutiden det almindelige, at de betydelige retsfilosoffer interesserer sig for retfærdigheden som begreb og som realitet. Mange studier af rettens grundlag og metode er i nutiden optaget af at besvare spørgsmålet om rettens muligheder for som redskab for politiken at sikre det gode samfund og menneskeslægtens overlevelse i en verden, som på én gang skaber de tekniske muligheder for en løsning af verdens problemer og samtidig skaber hindringer for deres virkeliggørelse.

Den internationalt berømte eksil-estiske men nu østrigske retsfilosof Ilmar Tammelo er skeptisk over for mulighederne for at nå de overlevede målsætninger: Udryddelse af elendigheden og opnåelse af almindelig velfærd for verdens befolkning. Kampen for at nå disse mål skaber samtidig krige, fattigdom, overbefolkning og rovdrift på ressourceerne, og hverken magthaverne eller befolkningerne kan etisk anerkende de politiske midler, som skal til for at løse fremtidens problemer.

Tammelo kalder sin filosofi

Håbets Filosofi, men mener som realist, at man må medtænke håbløsheden, som er afledt af tilbøjeligheden til at sætte håbet ud over virkelighedens krav. Fornuften må sætte håbets grænser, hvis ikke de skuffede forhåbninger skal ende i opløsning og mislykkede politiske eksperimenter.

Det ejendommelige er nu, at Tammelo ligesom sin schweiziske kollega Alois Troller og den tysk-amerikanske Edgar Bodenheimer og tildels amerikaneren John Rawls ender i en formulering af retfærdigheden, som går tilbage til gammelgræsk tænkning: at enhver skal have sin lod, at man skal give enhver sit.

Med sindsro må man, siger Tammelo, acceptere sin lod i tilværelsen, hvorved man begrænser faren ved en indstændig stræben efter at øve retfærdighed og hjælper med til at finde middeelvejen mellem de ødelæggende yderligheder.

Man kan naturligvis kalde en sådan opfattelse af retfærdigheden konservativ, men den må ses på baggrund af de seneste års voldsomme rystelser og mangel på politisk evne til at styre udviklingen i overensstemmelse med fornuften.

Alternativet kan imidlertid blive diktaturet. For beslutningerne skal jo tages.

RETSINDIGHED OG FANTASI

»NEJ, HERRE«, svarede El-akrairah. »Jeg er ikke vred. Men jeg har lært, at hos væsener, man elsker, er lidelse ikke det eneste, man kan ynke dem for.«

For at redde sin kaninkoloni fra den hævngherrige kong Darzin, har El-akrairah kæmpet en opslidende kamp mod »den store sorte kanin«, blot for ved sin hjemkomst at måtte konstatere, at den unge kaningeneration nægter at kendes ved ham eller deres forældres kamp. »En kanin, der ikke forstår den gave, der har gjort ham sikker, er fattigere end en snegl, selv om han måske selv synes noget andet.«

Det er historieløsheden, forfatteren af »Kaninbjerg«, Richards Adams, adværer imod. Det er ikke taknemmelighed, man skylder de store opbyggere og stridsmænd; ligesom medlidenhed er den som regel uvelkommen. Derimod bør slægten for sin egen skyld vedgå arv og gæld. Ellers mister den sin historie og dermed sin identitet.

Tiden rider hastigt i disse år, og ligesom de unge og smukke kaniner under ellers blomsterne aldrig havde hørt tale om kaptajn Fredløs, vil der sikkert være mangan student og lærer — selv ved det juridiske fakultet — som har intet eller blot et vagt kendskab til professor Knud Illum og hans betydning for Aarhus Universitet og den juridiske videnskab. Syv år efter at han som reaktion mod den nye styrelseslov forlod universitetet — uden at smække med døren — idet han indtil dette semester som lektor fortsatte med sin sædvanlige undervisning.

Tværtimod at være inkonsekvent var denne disposition udtryk for to af Illums mest fremtrædende karakteregenskaber: viljen til at drage de fulde konsekvenser af sine udtalte meninger, og uviljen mod at være medansvarlig for en udvikling, som han ikke godkender, og som

han vel at mærke ikke har indflydelse på.

Illum lagde ikke skjul på, at uddannelsen og forskningen ved universiteterne efter hans mening ville blive forringet med den flytning af ansvaret fra professorer til lærere og studenter, som loven gennemførte. Som lektor var han ikke medansvarlig, men han kunne fortsætte med den undervisning, som han nødigt ville slippe før tiden.

Beslutningen var på mange måder en gentagelse af hans afsked med Aarhus Byråd, hvori han repræsenterede de konservative (vistnok uden at være medlem) 1954—55. Den netop indførte magistratsordning satte i for høj grad byrådet uden for reel indflydelse på de politiske beslutninger.

☆

Hvis nogen heraf skulle have fået den opfattelse, at Illum kunne være en vanskelig herre, har de ikke taget ganske fejl. Kompromisløshed og ubestikkelighed er nogle hårde krabater, som en og anden gennem den lange år-række, Illum var universitetsbestyrelsens sekretær og universitetets regnskabschef, og de to år han var dets rektor, 1951—53, kan have slået sig på, og det vil da også være synd at sige, at Illum ved sin afgang kun efterlod sig venner. Men han har heller aldrig ment, at det var embedsmænds opgave at skabe sig venner, men vel respekt.

De strenge krav, Illum således har stillet til andre, studenter som medarbejdere, har sit modstykke i den ærgerrighed og målbevidsthed, hvormed han altid har styret sin egen karriere. Allerede som 29-årig vakte han opmærksomhed ved med stor autoritet at forsvare sin doktorafhandling om modregning i konkurs mod en pågående opposition, der dog ikke ville bestride forfatterens exceptionelle evner og tidlige modenhed. Et par år senere — i 1936 — kom han

til Århus som docent for at medvirke ved opbygningen af det juridiske studium ved Århus Universitet; fra 1942—1969 virkede han som professor og var en kræven- de, men højt skattet forelæser.

I hastig rækkefølge udkom en lang række bøger og artikler, der hovedsagelig koncentrerede sig om to emneområder: tingsretten og arbejdsretten, men også den almindelige retslære fik et opsigtsvækkende tilskud med bogen: »Lov og Ret« fra befrielsesåret 1945. Og det var måske en tilfældighed, at denne bog udkom netop da, (det skyldtes vist bl. a., at Illum havde god tid til at læse og skrive i det sidste krigsår, medens universitetet var lukket).

Men det er en tilfældighed, som ligner en tanke. For et af nøglebegreberne i denne bog er: retsindighed, den egenskab, som efter forfatterens mening bør karakterisere de jurister, der som særlig forpligtelse har udøvelsen af samfundets lov og ret, ja, man kunne fristes til at sige retfærdighed, men det er ikke juristens sag. Men juristen og den juridiske videnskab har ikke alene ret, men også pligt til at kritisere den eksisterende (positive) ret.

Og netop i befrielsesåret demonstrerede Illum sin retsindighed i en anmeldelse i Ugeskrift for Retsvæsen af en bog om besættelsestiden. Han kritiserede skarpt, at man ikke alene med straffelovstillægget gav straffebestemmelser tilbagevirkende kraft, men også — og især — at man som landsforrædere straffede alle de små fisk, som havde haft personlig eller forretningsmæssig forbindelse med besættelsesmagten. Han gjorde med rette opmærksom på, at samarbejdspolitikken jo var landets officielle — og alment accepterede — holdning, indtil det stod klart, at Tyskland ville tabe krigen.

☆

Senere stod der gny om Illums navn, da hans rektortale: »Om falske lodder i fru Justitias vægtskål« blev trykt som kronik i Aarhus Stiftstidende den 26. og 27. oktober 1951. Ikke uden grund blev talen af mange opfattet som en kraftig kritik af domstolenes manglende klarhed og åbenhed i deres domsbegrundelser, de rigtige grunde skal være i vægtskålen, og de, der er der, må ikke være falske.

Talen slutter med en udtalelse om, »at disse strenge fordringer ikke ganske opfyldes, og at der derfor er en trang til, at man benytter hver given lejlighed til at indskærpe dem«. Og det har Illum da også — uden overdrevent kærlige reaktioner fra den kritiserede part — siden levet op til et par gange.

Nogle vil måske også kunne huske den storm, som rejste sig, da Illum som opponert ved min disputats i 1957 rejste spørgsmålet om, hvad en kvinde er værd. Også i de senere års konsorolledet har Illum offentligt taget til orde mod den bagvendte antifeminisme. Men også i jordlovsspørgsmålet afstak Illum i de dramatiske måneder i 1961 sin egen kurs ved på en gang at hævde, at de fremlagte lovforslag var grundlovsstridige, samtidigt med at han gik ind for en radikal næsten socialistisk ordning, hvorefter ethvert privat byggeri måtte kræve en tilladelse, således at ingen skulle kunne spekulere i jordprisstigninger.

Det er utvivlsomt den samme retsindighed, der har gjort Illum til en meget benyttet opmand i faglige konflikter, for hvordan skal man ellers forklare den kendsgerning, at han har nydt en så høj grad af tillid på begge sider af det private arbejdsmarked, til trods for, at han i en årrække har været formand for Bryggeriet »Ceres« bestyrelse, og medlem af repræsentantskabet for Danmarks Nationalbank og for Kreditforeningen for industrielle Ejendomme.

Men han har også i en periode været medlem af den særlige klageret, der har det vanskelige hverv at tage stilling til, om en straffesag skal genoptages på grundlag af nye oplysninger til den domtes fordel.

I mange år var Illum meget nær ved at ligne den legendariske Tordenskjoldssoldat, idet han nærmest som en selvfølge blev draget ind i alt muligt fagligt arbejde. Han var medlem af bestyrelsen for Juridisk Forening og af De nordiske Juristmøders bestyrelse, han var formand for adskillige komiteer til forberedelse af vigtige lovgivningsinitiativer, og han blev flittigt benyttet af landets advokater som rådgiver i indviklede og betydningsfulde retssager.

Og hvis det er rigtigt, som Illum flere gange har skrevet om juristens virksomhed, at den er en kunst snarere end en videnskab, så er han en stor kunstner. Selv om kunstnerne sikkert vil slå syv kors for sig ved tanken om at optage jurister i deres fagforening, er der det rigtige i påstanden, at juristens opgave består i det umulige at afveje usammenlignelige argumenter mod hinanden.

Ikke alene skal han som politiker prioritere forskellige interesser, men han skal også, som Illum udtrykker det, ved sin afgørelse forene hensynet til konkret retfærdighed for parterne i det enkelte tilfælde med hensynet til, at afgørelsen kan tjene som vejledning for fremtidige afgørelser.

Allerede i en anmeldelse af Illums disputats fremhævede en ældre kollega det, som senere skulle vise sig at være hans stærkeste kort: den juridiske fantasi, som sætter ham i stand til uden overdreven lærdom at fremføre de væsentlige argumenter og at kombinere dem i en overbevisende afgørelse.

Fantasien står utvivlsomt i forbindelse med en følsomhed, der på én gang kan føre til en næsten monoman optagethed af de problemer, han for tiden er optaget af, og til en nærmest blufærdig uegennyttig hjælpsomhed, ikke mindst over for unge mennesker.

Alle kender anekdoten om den katolske præst, der modtog et skriftemål fra en morder: »Fader«, sagde han, »jeg har myrdet!« Uden at falde omkuld af forfærdelse svarede pateren: »Nå, min søn, hvor mange?«

Denne apoteose af urokkelig medmenneskelig forståelse og tillid rinder mig i hu, når jeg tænker tilbage på hin vinter for snart 30 år siden, da jeg i ungdommeligt overmod bekendtgjorde, at jeg agtede mig til eksamen på urimelig kort tid. Uden at han fortrak en mine eller tog piben ud af munden, kom der blot det karakteristiske: »Hm, hm, kom lige med hen efter et sæt øvelsesopgaver!« — I de følgende måneder fik jeg så en slags eksamensforberedende privatundervisning.

Denne interesse for og tillid til unge mennesker demonstrerede Illum også ved at hygge sig som efor først for det gamle kvindekollegium, og senere, efter krigen, for kollegierne 7—9 i Universitetsparken. Illum har selv fortalt, at idealet for ham var en slags »åbent hus«, som han havde oplevet det hos en af sine ungdomsvenner. Men forklaringen skal måske søges i et strengt barndomshjem, der måske også delvis forklarer hans ungdoms og manddoms ambitiøse aktivitet og produktivitet.

I de senere år er Illum blevet mildere; efterhånden som han har sluppet den ene efter den anden af sine pligter, er han også blevet run-

dere. Det er utvivlsomt rigtigt, når han siger, at han var glad den dag, han tiltrådte, og den dag han forlod universitetet. Men alligevel har det vel været en slags emigration, ikke i bitterhed, men vel med vemod over for den institution, som han på mange måder har sat sit præg på.

I anledning af 70 års dagen i morgen har en redaktionskomite samlet og på Juristforbundets Forlag udgivet et repræsentativt udvalg af Illums retsvidenskabelige afhandlinger gennem 40 år, som på denne måde bliver ietlilgængelige og samtidigt

tegner et billede af en af sin generations betydeligste nordiske jurister. Flere hundrede danske og nordiske jurister har ved optagelse på en *tabula gratulatoria* ønsket at hylde Knud Illum på dagen.

Og mon ikke der alligevel skulle være mange andre, der mindes, og som i dagens anledning kunne få lyst til at hilse på en af deres gamle førerkaniner og sige ham tak, fordi han har været med til at sikre deres tilværelse; ved sit virke for universitetet, retsvidenskabens og Århus by.

2. Afdeling

Uddannelse og jurister

VENNER OG FJENDER

DEN, SOM ikke vil hjælpes, er der ingen, der kan hjælpe.

Det er en vending, som jeg har anvendt nogle gange, når vi i Konsistorium — som oftest forgæves — har søgt at finde en acceptabel løsning på de evigt tilbagevendende „sager“ fra det humanistiske fakultet. Jeg tænker her ikke først og fremmest på Idéhistorisk, men især på Nordisk Institut.

Jeg tænker specielt på den bizarre sag om indkøb af såkaldt „marxistisk“ litteratur.

Det, som jeg husker fra Konsistorium, var ikke så meget indholdet som formen. Det var ~~h~~er den sprogbrug og den argumentationsform, man anvendte.

Det drejede sig, som man måske endnu vil erindre, om at Nordisk Institut anvendte en — ikke særlig stor — ekstrabevilling til indkøb af i hovedsagen samfundsvidenskabelig litteratur. Danskundervisningen skulle være mere samfundso-rienteret, og litteraturforskningen skulle til at interessere sig både for kulturens sammenhæng med samfundsforholdene og med andre kulturformer end finkulturen.

Det var der ingen, der kunne have noget imod. Tværtimod måtte det med samfundsvidenskabens øjne betragtes som af-hjælpning af et længe næret savn. At man også ville læse **Marx og marxistisk litteratur**, var der heller ingen, der kunne have noget imod.

Det, som gav anledning til kritik og villige tilbud om sagkyndig assistance fra samfundsvidenskaberne, var bogli-sterne og den måde, de var blevet til på. Listerne indeholdt dels et betydeligt antal titler på „sekundærlitteratur“, dvs. bøger om bøgerne i stedet for originalerne, dels et antal bøger i oversættelse i stedet for på originalsproget. En del af disse bøger var udmærket egnede til folkebibliotekerne, andre til politiske ungdomsforeninger.

Kritikken gik på, at det ikke var tilstrækkelig ledig litteratur til forskningsbrug. Også på

den tilfældige måde, hvorpå listen var sammensat.

Som svar fik vi et dokument, som afviste kritikken og dermed tilbuddet om sagkyndig assistance med den begrundelse, at beslutningerne var truffet af de kompetente organer, og at kritik, hvadenten den kom fra Konsistorium eller fra undervisningsministeren, derfor måtte betragtes som forsøg på at udøve censur.

Som man vil erindre, videre-sendte universitetet denne skrivelse til undervisningsministeren, som med rette blev både forundret og vred. Senere tog Konsistoriums flertal i øvrigt afstand fra denne formulering og gav dermed rektor en „næse“.

☆

Det er denne misforståelse af universiteternes selvstyre, som har medvirket til at nedbryde dette selvstyre.

På det formelle plan: Den opfattelse, at de styrende organer kan træffe en hvilken som helst beslutning uden at skulle stå til ansvar over for Folketinget og Regeringen. Den bagvendte opfattelse af det politiske system, at alle beslutninger er politiske, og at „den konkrete virkelighed“ bl.a. ved universiteterne har en højere gyldighed end den „abstrakte virkelighed“ i Folketingets love.

På det indholdsmæssige plan: Den manglende forståelse for, at kvalitet og kompetence er nødvendige garantier for samfundets villighed til at opretholde universiteternes selvstyre. Den manglende forståelse for, at politik ved universiteterne er et teoretisk studieobjekt, og at den politiske praksis er Folketingets anliggende.

Det er en indlysende konsekvens, at et „misbrug“ af selvstyret vil føre til politiske krav om selvstyrets ophævelse. „Misbrug“ vil i denne henseende sige beslutninger, som udsætter samfundets interesser for fare. Samfundets interesse i universiteterne er dels forskning, dels undervisningen.

Såfremt samfundet, og det vil i vor del af verden sige: det til enhver tid eksisterende flertal i Folketinget, mener, at **man ikke får tilstrækkeligt for sine penge**, vil man finde andre veje til at sikre samfundets interesser.

Den før 1970 gældende ledelsesform ved universiteterne

led af åbenlyse mangler. Professorerne havde den fulde ret og pligt til at lede de i 1960'erne stærkt voksende institutioner uden hensyn til deres lyst og evne til administrativt arbejde og uden hensyn til, om de på grund af alder eller anden svagelighed kunne siges at stå fuldt på højde med fagets yngre udøvere. Til gengæld havde professorerne over for samfundet det faglige og tjenstlige ansvar for ledelsen.

☆

Denne ordning var naturlig endnu til begyndelsen af 60'erne, da lærerstaben næsten udelukkende bestod af et mindre antal professorer, og studentertallet var begrænset til en mindre flok, der opfattedes som studerende og ikke som elever med krav på undervisning. I løbet af 60'erne skete opbygningen af en stab af såkaldt „yngre lærere“ i takt med og begrundet i firdoblingen af studentertallet.

Der skabtes herved dels et behov for og dels en mulighed for en spredning af byrderne ved og indflydelsen på det administrative arbejde. Gennem langvarige forhandlinger med „amanuensisrådet“ og „studenterrådet“ nåede man frem til en model, der byggede på en opdeling i studienævn, hvori studenterne skulle have en vidtgående indflydelse på **studerernes praktiske indretning**, og fagråd, som skulle stå for styringen af såvel forskningen som undervisningen under ansvar over for Konsistorium og ministerium.

Studienævnene skulle i det væsentlige være undergivet fagrådernes endelige kontrol. Af stor betydning var det, at studenterrepræsentation i fagråd og Konsistorium kun var 1/3, medens den i studienævnene var 50 pct.

Lærerrepræsentationens sammensætning var baseret på det såkaldte „integrationsprincip“, dvs. at samtlige lærere fra den ældste og bedst kvalificerede professor til den yngste amanuensis havde samme indflydelse, hvilket betød, at professorerne — og dermed de formelt højest kvalificerede lærere — ville komme til at repræsentere en lille minoritet, eftersom der allerede dengang var 3 amanuenser for hver professor. Man foreslog derfor, at bedømmelsen af faglige kvalifikationer inden for hvert hovedområde skulle henlægges til et særligt stående udvalg af professorer og doktorer.

Ideen var i øvrigt den, at samarbejdet mellem lærerne skulle baseres på fælles respekt for universiteternes højeste værdi: den kvalificerede forskning, den eneste værdi, som adskiller universiteterne fra andre uddannelsesinstitutioner. Skeptikerne blandt professorerne advarede mod risikoen for, at den store amanuensisgruppe — især ved de humanistiske og samfundsvidenskabelige fakulteter, der kom sent i gang med opbygningen af en fast lærerstab — skulle vælge at varetage deres egne interesser i forståelse med studenterne.

☆

Som følge af et stærkt politisk pres slettedes i folketingsudvalget de i udkastet indbyggede garantier mod en forringelse af undervisningens og forskningens stilling: Studienævnene fik en af fagråd og Konsistorium uafhængig kompetence til at træffe alle beslutninger om undervisningens indhold, eksamens afholdelse og ansættelse af timelærere. Helt nye studieordninger skal dog formelt godkendes af Undervisningsministeriet. De særlige fagkyndige råd forsvandt, hvorved fagrådene skulle træffe beslutninger i sådanne sager efter indstilling fra sagkyndige udvalg, som fagrådet selv nedsætter.

Jeg skal ikke her tage stilling til, om risikoen for standarden inden for forskningen og undervisningen faktisk er blevet realiseret i de forløbne tre år. Jeg vil indskrænke mig

til den rent teoretiske konstatering af den tendens, der i ethvert beslutningssystem vil være for, at beslutningerne vil følge gennemsnittet af de interesser, som er impliceret i beslutningskompetencen.

Der kræves ingen urimelig grad af skepsis over for udtalelser fra studentside om, at de er interesseret i at gøre studierne vanskeligere. Det er heller ikke urimeligt at forestille sig, at en talstærk gruppe af yngre lærere har andre interesser end de „meriterede“, dvs. de, som har kvalificeret sig ved selvstændig forskning.

Hertil kommer den fornyelse, at det teknisk-administrative personale efter den sidste lovændring har 25 pct. repræsentation og sammen med studenterne ialt 50 pct., medens de resterende 50 pct. er tildelt de lærere, som har det faglige ansvar for undervisning og forskning uden at have nogen reel mulighed for at leve op til det.

I trivselens nava har man sat enhver kvalificeret kontrol med undervisning og forskning over styr. Det er for mig som jurist ikke afgørende, om den manglende kontrolmulighed allerede har haft negative virkninger. Det afgørende er muligheden for, at dette kan blive tilfældet.

I en økonomisk opgangsperiode kan man iagttage en vidtgående tolerance over for eksperimenter og trivsel. I en nedgangsperiode vil man være tilbøjelig til at kræve valuta for pengene. Samfundet vil

gennem sine politikere — og det må man erkende er nogle andre gesandter end for bare et år siden — forlange, at der anlægges økonomiske ræsonnementer også på uddannelses- og forskningsområdet.

Og det vil sige, at samfundets behov og produktets kvalitet vil blive stærkere repræsenteret i uddannelsesdebatten, om vi da også har set det i det sidste års tid. At der derfor måtte komme politiske krav om regulering af tilgangen til den højere uddannelse og om kontrol med, at midlerne til de højt kvalificerende uddannelser og til den så stærkt påkrævede forskningsaktivitet bliver effektivt udnyttet, er vel ikke mere ubegribeligt, end at en hvilken som helst privatperson — uanset erhverv og politisk overbevisning — vil være tilbøjelig til i sin private økonomi at stille stigende krav om kvalitet og behov med faldende realløn.

Jeg vil i øvrigt ikke komme nærmere ind på den kronik, som lektor Aage Jørgensen har skrevet, om noget han kalder „Ingolfismen“. Dels kan Ingolf Knudsen utvivlsomt svare for sig selv, hvis han da gider. Dels er den skrevet i det sprog, som jeg med ubehag erindrer fra bogsagen ved Nordisk Institut.

Med den slags venner behøver universiteterne ikke at have nogen fjender.

TO EKSTRA "GYMNASIEÅR" LØSER UNIVERSITETERNES PROBLEMER

Det var K. K. Steincke, der i sin tid med den for ham karakteristiske beskedenhed udtalte, at der går 30 år fra formuleringen af en rigtig idé indtil den vinder almindelig tilslutning.

Det var i 30'erne, og siden da er det jo begyndt at gå lidt stærkere.

Der er i hvert fald ikke engang gået fem år, siden jeg første gang i Jyllands-Posten fremsatte et radikalt forslag til løsning af universiteternes problemer.

Det var nærmere betegnet i et Midtpunkt den 1/10 1969, at jeg ventilerede forslaget om at overlade indslusningen af studenterne til en ny institution, som jeg på nydansk — efter amerikansk model — kaldte Junior Colleges. Senere har jeg uddybet denne tankegang ved forskellige lejligheder i forbindelse med debatten om de såkaldte basisuddannelser, universitetscentre, folkeuniversitetet m.v. (se: Ret og Samfundsdebat (1972) side 127 og flg., Slet og Ret (1974) side 9 og flg.).

For dem, som ikke ved, hvad Junior College er, er det rimeligt at gøre opmærksom på, at det er en institution, som i det amerikanske uddannelsessystem er skudt ind mellem High School og universitetet. Den amerikanske High School afsluttes på et niveau, som i dag sikkert ikke ligger meget lavere end en dansk studentereksamen.

På Junior College er de unge mennesker beskæftiget med humanistiske og praktiske fag, som efter 1—2 års forløb fører videre, enten til en praktisk karriere eller til et universitetsstudium.

Til gengæld varer de fleste universitetsstudier kun tre—fire år, som afsluttes med en Bachelor grad. Men uddannelsen kan af nogle fortsættes med et mere forskningspræget studium til en magister- eller doktorgrad.

Derimod er såvel lærerstab som undervisning uden videnskabeligt ambitionsniveau ved Junior Colleges, som derfor kan spredes ud over hele landet. Man kan sige, at der er tale om ét eller to ekstra gymnasieår med den forskel, at eksamen herfra giver en vis erhvervskompetence.

Meget at spare

Med en sådan institution overført til danske forhold ville man ad dramatisere spørgsmålet om adgangsbegrænsning, stopprøver og studiefrafald, idet alle ville få et bevis for anvendelsen af tiden til et godt formål, og idet der ville spares betydelige økonomiske og mandskabsmæssige ressourcer, som for øjeblikket af universiteterne anvendes til den nødvendige udskillelse af de uegnede.

Man ville spare universiteterne for ansættelsen af de såkaldte „undervisningssergenter“, dvs. fastansatte undervisere uden forskningspligt. Universiteterne er for øjeblikket fanget i det dilemma, som består i, at man for hver underviser man ansætter, kun får en halv, idet man så til al overflødig samtidig får en halv forsker.

Undervisning og forskning skal nemlig følges ad som sorrig og glæde. Det var jo en af de ideer, som var rigtige og gode, før tiden løb fra dem. Det var dengang universiteterne var forskningsinstitutioner med studerende, som stort set måtte lære gennem deltagelse i kvalificeret forskning.

Med den eksplosion i tilgangen af studenter og den vækst i antallet af yngre lærere er det en meningsløs og kostbar illusion at opretholde. Fra at være en fornuftig ordning, som sikrede en gensidig udvikling af forskning og undervisning, er det blevet til en murbrækker for akademiske fagforeringsinteresser.

Nybagte studenter uegnede til forskning

Og så er det ret beset meningsløst at forudsætte, at samfundets interesse i forskning står i et direkte afhængighedsforhold til behovet for undervisning på et bestemt område. Det er også meningsløst at forudsætte, at de uddannelsessøgende er forskningskvalificerede efter overstået gymnasium eller med den meget forskellige baggrund, de har med de meget liberaliserede adgangsforskel. De er vel normalt endog ikke egnede til at studere, men vel nok ofte motiveret for at blive undervist.

Og det er netop hele forskellen, en forskel, som har en nær sammenhæng med den skoleordning, som blev gennemført i 1958.

Forestiller man sig, at over 1/3 af de studerende som i USA ville forlade uddannelsessystemet og gå fra Junior College ud i erhvervslivet, at 1/3 vil nøjes med en mellemuddannelse (Bachelor) og, at mindre end 1/3 vil fortsætte med en egentlig forskningspræget universitetsuddannelse, vil uddannelsessystemet blive mere meningsfyldt og mere økonomisk.

Det var altså i 1969.

Og nu har der i dette i øvrigt varme forår vist sig forskellige tegn på, at disse tanker er ved at finde en større udbredelse.

I en artikel i Jyllands-Posten den 12. maj i år tog Morten Lange afstand fra de to-årige projektorienterede basisuddannelser i Roskilde og Odense, som han kalder et fejlskud. Han anbefaler i stedet et-årige grunduddannelser, som kunne decentraliseres ud til særlige afdelinger ved 10—12 gymnasier. Overbygningen skulle til gengæld så igen være et forskningsindrettet universitetsafsnit. Det fremgår derimod ikke klart, om mellemuddannelserne fuldtud skulle have den forskningstatus. Efter min opfattelse skulle de ikke.

Senere har der så i pressen verseret forlydender om, at Morten Langes artikel i det store og hele skulle være i overensstemmelse med den plan, som Københavns Universitet arbejder med for fremtidens udvikling, og den stakels rektor har igen fået ørerne i maskinen hos DSF, som hævder at være repræsentant for samtlige uddannelsessøgende udover folkeskolen.

Der er tale om en kamoufleret adgangsbegrænsning, siger man. Der er tale om en social diskriminering, siger man for, at alle skal kunne forstå, hvad det drejer sig om.

Kridt nu skoene

Derimod siger man ikke noget om, at det nuværende system medfører et kolossalt spil af værdier, at der er et uhyggeligt stort frafald af uddannelsessøgende, som ikke får nogen som helst eksamen,

og at det nuværende system i hvert fald ikke retter op på nogen sociale skævheder. I hvert fald er der ikke noget, der tyder på, at „arbejderbørn“ er ringere repræsenteret end andre ikke-akademiske befolkningsgrupper.

Man siger heller ikke, at man på den ene side risikerer en voldsom arbejdsløshed blandt akademikerne, og slet ikke, at DSF er en interesseorganisation, hvis ord ikke har større vægt end andres sådanne. Rent bortset fra dens noget ensidige politiske sammensætning.

Med alderen bliver man lidt mere modtagelig for smiger og tilbøjelig til, påfremt dempe udebliver, selv at gøre opmærksom på de rigtige tanker, man har tænkt, når man ser dem bekræftet hos andre.

Som K. K. Steincke.

Er det ikke forståeligt, at jeg i den foreliggende situation siger: Hvad sagde jeg! og: Kridt nu skoene og stå fast!

JURA I NYT REGIE

Med næsten samme regelmæssighed som mæslingepidemierne i gamle dage er der siden århundredskiftet ca. hvert 10. år udbrudt en ny juridisk studieordning. Det har dog i reglen været harmløse infektioner, som kun har ført til, at studiets enkelte dele har vekslet i et antal mellem ét og tre, og at de forskellige fag er blevet flyttet fra den ene del til den anden.

Forskellen har i øvrigt været den samme. Bortset fra, at forvaltningsretten, der angår reglerne om den offentlige administration, er føjet til de andre offentlig-retlige fag: statsforvaltningsret og folkeret. Privatretten er det andet kerneområde bestående af familie- og arveret samt formueretten. Det tredje hovedområde er strafferet og procesret, d.v.s. reglerne for behandling af civile og strafferetlige sager samt faged- og skifterettens virksomhed.

Indtil 1960'erne foregik undervisningen også på samme manér. De eneste fastansatte lærere var en lille flok af professorer, der hver for sig var ansvarlig for sit fag, og som alene holdt en række forelæsninger og afholdt eksamen. Som supplement til denne formelle undervisning groede der en filtret underskov af manu- duktion.

Det er klart, at et sådant system fremelsker det, som i nutiden med et nedsættende onefald kaldes »paratviden«. Jeg husker af egen erfaring, at vi af manu- duktionen fik en 10-øre for ordret at gengive den dengang ængste paragraf i Grundloven. Da fagudvalget desuden var foretaget med henblik på, at de juridiske kandidater skulle kunne bestride samtlige juridiske stillinger såvel på advokat- og domstolsiden som i den offentlige administration, er let indlysende, at produktet af uddannelsen blev særdeles velegnet til at gå ind i en traditionel juridisk karriere.

Til gengæld var det begrænset, hvilken indsigt kandidaten havde i samfundsforholdene i almindelighed og i samfundsfilosofien i særdeleshed, for slet ikke at tale om de juridiske fags egen udvikling og teori.

I slutningen af 50'erne, da man forudså en stærk forøgelse af tilgangen til universiteterne herunder til jurastudiet, stod man over for en række problemer. På den ene side stillede det såkaldte »Thorkil Kristensen-udvalg« forslag om en drastisk nedsættelse af studietiden ved universiteterne, på den anden side stillede det øgede antal studenter universiteternes humanistiske og samfundsvidenskabelige fakulteter over for den udfordring, der på ondt og godt lå i det stærkt forøgede studentertal. Af hensyn til en hurtig sortering af de egnede fra de uegnede var det ønskeligt at indføre en stopprøve efter et års forløb. Samtidig kunne studenternes krav om fastansatte lærere til dette for dem betydningsfulde udskilningsløb forenes med de yngre professorers ønske om en styrkelse af forskningssiden. Således opstod amanuensisstillingen, som siden i takt med studentertallet blev øget så kraftigt, at man ved Aarhus Universitet ved Styrelseslovens ikrafttræden i 1970 i gennemsnit havde fire amanuenser pr. professor.

I begyndelsen af 1960'erne udarbejdede et fællesudvalg mellem de juridiske fakulteter en ny studieordning, hvis væsentligste nydannelse var den omtalte stopprøve efter et års forløb. En anden hensigt var at nedsætte uddannelsestiden dels gennem en mere effektiv undervisning, dels gennem en gradvis opdeling af studiet i årsprøver, med en forventet studietid på 4½ år mod tidligere 5-6 år. En tredje grundtanke var forskydningen af tyngdepunktet fra terperiet til metodeindlæring, man udtrykte det dengang således, at det afgørende måtte være indlæring af juridisk metode, me-

dens stoffet måtte være af mindre betydning.

Selvstændighed i studierne skulle tilstræbes gennem opgivelsen af et bestemt lærebogspensum og af populære introduktionsbøger såsom den gennem generationer anvendte begynderbog: Den borgerlige Ret. Studenterne skulle direkte og kritisk læse de forskellige større håndbøger og videnskabelige behandlinger af fagene. Til gengæld skulle det store antal af faste lærere være vejledere og konsulenter for de studerende.

Og hvordan gik det så? Ja, man må vist sige, at det er uretfærdigt at bedømme resultaterne uden at tage hensyn til to omstændigheder. For det første indførelsen af styrelsesloven, der i 1970 gav studenterne 50 pct. indflydelse på studienævnene og herigennem på det nærmere indhold af studieordningen, pensum, undervisning og eksamen og samtidig indførte integrationsprincippet, hvorefter amanuensisgruppen sidestilledes med professorerne, herigen- nem fik især studienævnene en betydelig overvægt af helt unge og mindre erfarne personer. For det andet blev det arbejde, som var sat i gang med henblik på en løbende revision af studieordningerne med henblik på en opdeling i forskellige linier: en advokat/domstolslinie og en administrationslinie, standset på grund af de dengang lancerede planer om fælles samfundsvidenskabelige grunduddannelser.

Når Advokatrådet nu i en udvalgsbetænkning af 27/11 1974, som senest er omtalt af stud. jur. Håkon Schmidt den 6. februar kritiserer indholdet og resultatet af den juridiske uddannelse og foreslår oprettet en obligatorisk efteruddannelse for advokatfuldmægtige, er det sikkert ikke uberettiget.

Professor H. P. Clausen skriver i et indlæg i Historielærerforeningens blad (nr. 5, 1974): Forsvar for Tordenskjold eller Hvor bliver historien af? Om den

generation af universitetslærere, som belært af krigstidens erfaringer satte spørgsmålstegn ved ideologierne og derfor arbejdede for indførelsen af en kritisk holdning i undervisningen, som derfor formentes at måtte koncentrere sig om metodelære frem for indlæring af fakta. Nu da han bliver præsenteret for resultatet af efterkrigstidens udvikling inden for historieundervisningen, er det, at han spørger, hvor historien blev af, og sætter spørgsmålstegn ved muligheden af at være kritisk uden at kende det, man skal kritisere, til bunds. Resultatet er i mange henseender blevet en kritikløs kritik, som bevæger sig i et klicheagtigt og perspektivløst tomrum af dilettanteri og uvidenhed. Kritik er blevet forvekslet med almindelig utilfredshed.

Når advokatrådet kritiserer den juridiske uddannelse for manglende indlæring af elementær »paratviden«, og når man udtaler, at en sådan er nødvendig for den, der som advokat skal kunne optræde med fornøden sikkerhed på klienters og samfundets vegne, har man utvivlsomt ret. Og når man sætter udviklingen i relation til studienævnenes virksomhed under den nye styrelseslov, er det heller ikke forkert.

Når en gruppe uerfarne mennesker på én gang skal overtage ansvaret for en vanskelig administration, og da især af deres egne interesser, er det ikke uforståeligt, om der indtræffer en omfattende reformiver. Alene en sådan hurtig udvikling med hyppige ændringer skaber en almindelig usikkerhed og uro. Hertil kommer, at undervisningen i visse vigtige fag er blevet lagt om, således at man i væsentlig grad læser kompendieagtige oversigtsfremstillinger, medens undervisningen varetages af yngre lærere. Eksaminerne koncentrerer om skriftlige opgaver, hvortil studenterne

må anvende deres bøger, hvorfor de vil være tilbøjelige til ikke at indlære det væsentlige retsstof.

Der er i princippet to forskellige studenterpolitiske holdninger, som også afspejles i lærergruppens indstilling. Den ene vil gøre studierne mere samfundsrelevante og kritiske, den anden vil effektivisere og koncentrere det juridiske indhold. Den første retning er politisk radikal, den anden upolitisk eller konservativ. Fælles er man om en ideologi, som tager sit udgangspunkt i påstanden om, at man i egen interesse vil have så kvalificeret en uddannelse som muligt, hvorfor man vil gøre studiet så svært som muligt.

Realiteten er imidlertid en anden, hvilket er forståeligt under hensyn til den vanskelige beskæftigelsessituation og den knivskarpe konkurrence med andre samfundsvidenskabelige uddannelser. Den fagkritiske linie tenderer i retning mod det højskoleprægede og den konventionelle mod det seminaristiske. De teoretiske elementer luges ud af de enkelte fag og samles i et særligt fag, og de faglige elementer kan ikke betryggen- de indlæres og sammenholdes i et fælles overblik med den korte undervisningstid, der er til rådighed.

Hvad skal man da gøre? Der er jo nedsat et nyt fællesudvalg mellem fakulteterne til drøftelse af nye ordninger, og det haster da også, eftersom vi jo nu allerede er midt i halvfjerds-erne. Der foreligger forskelli-

ge udkast, som går i begge de to antydede retninger: en fagkritisk og en teknokratisk. Skal man vurdere udviklingen, er det efter min mening fornuftigt at sætte problemet ind i en generel undervisningspolitik og universitetspolitisk ramme.

Jeg har flere gange gjort mig til talsmand for en deling af universiteternes funktioner: en mellemuddannelsesfunktion og en forskningsfunktion. Således som udviklingen er forløbet i de senere år, er det rimeligt at spørge, om universiteterne ikke allerede har udviklet sig så langt i førstnævnte retning, at uddannelserne må sidestilles med de øvrige mellemuddannelser. For juraens vedkommende ville dette betyde, at man uden nødvendigvis at ændre på betegnelsen kunne betragte en cand. jur. på linie med en engelsk kandidat, når han forlader et juridisk college: en person, som har erhvervet sig visse metoder og visse færdigheder i almindende og udvalgte juridiske fag, men som efterfølgende skal erhverve sig en egentlig professionel uddannelse på særlige juristskoler, hvis han vil gøre en karriere inden for de juridiske professioner.

De jurister, som måtte ønske en mere teoretisk videreuddannelse, må derimod gennemføre et egentligt videnskabeligt licentiatstudium under vejledning af erfarne og kvalificerede forskere. At en sådan opdeling — ikke alene — af de juridiske studier naturligvis må

få universitetspolitiske og personalepolitiske konsekvenser, som er vanskelige at overskue på baggrund af den eksisterende styrelseslov, er indlysende.

Denne tankegang må naturligvis også få konsekvenser for arbejdet i det omtalte fællesudvalg, som forbereder halvfjerdsernes studieordning. Og konsekvenser også for advokatrådets efteruddannelsesprogram, som man kan ønske al mulig held og lykke. Men det må naturligvis også få konsekvenser for andre mulige efteruddannelser ved forvaltningshøjskolen og eventuelle andre institutioner.

HVORDAN SKAL FREMTIDENS UNIVERSITETER FUNGERE?

Guds mølle maler langsomt, men den maler overordentlig fint.

Vel er undervisningsministeren ikke Vorherre og universiteterne ikke møller, men alligevel.

I 1970 gennemførte folketinget en styrelseslov for universiteterne. Før den tid eksisterede der ingen regler, for universiteterne havde deres selvstyre og kunne skatte og valte inden for finanslovens rammer. Man havde ganske vist nogle styrende organer: fakulteter, konsistorium, og i Århus oven i købet en bestyrelse, for Aarhus Universitet var formelt en privat institution. Men alt dette betød ikke så meget, dengang universitetet bestod af et antal professorer, der repræsenterede hver sit fag, og et beskedent antal studenter. Professorerne forskede, og studenterne studerede, og så mødtes man nogle få timer om ugen til noget, man kunne kalde undervisning. Administration var for langt de fleste et ukendt begreb.

I løbet af 60'erne firdobledes studentertallet, og der ansattes derfor et stort antal amanuenser til som hjælpelærere at bistå med undervisningen, så der til sidst var tre gange så mange amanuenser som professorer. Da man fra gammel tid havde den ordning, at professorerne skulle have ca. halvdelen af deres tid til rådighed for forskning, overførtes denne regel til at gælde også for amanuenserne, således at det stigende antal studenter gav en tilsvarende stigning i forskningskapaciteten.

Da studentertilgangen imidlertid var ujævnt fordelt, blev den øgede forskningskapacitet også ujævnt forøget. Det gjorde imidlertid ikke så meget i de første år, da de humanistiske og samfundsvidenskabelige studier, der fik den store studentertilgang, var forskningsmæssigt underudviklede i forhold til de natur- og lægevidenskabelige fag. Men efterhånden som tilgangen steg og steg, blev det mindre selvfølgelig, at samfundets forskning skulle styres af hensynet til de til enhver tid værende modefag.

Magten til studenter og amanuenser

Med styrelsesloven af 1970 fik amanuenser og studenter i realiteten den fulde magt over universiteterne, idet samtlige lærere fra den ældste til den yngste blev „integreret“, dvs. ligestillet ved valg til de styrende organer og tilsammen fik 2/3 af pladserne (men der var jo mere end dobbelt så mange amanuenser som professorer), mens studenterne fik 1/3, i studienævnene 1/2, af pladserne. Senere (i 1973) blev tallene — bortset fra studienævnene — ændret til 1/2 til lærerne, 1/4 til studenterne og 1/4 til det ikke-videnskabelige personale.

Loven indeholdt imidlertid ikke nogen bestemmelser om lærernes arbejdsforpligtelser og derfor heller ingen vejledning for opgørelse af behovet for lærere. Denne mangel blev der rådnet bod på i 1972 med det såkaldte stillingsstrukturcirkulære, som inddelte universitetslærerne i tre grupper: adjunkter, lektorer og professorer. Adjunkterne ansattes for to år ad gangen og skal fortrinsvis beskæftige sig med udviklingsforskning og elementær undervisning. Lektorerne ansættes uden tidsbegrænsning men efter en kvalifikationsbedømmelse, og de skal kunne udføre selvstændig forskning og videregående undervisning, mens professorerne især skal videreudvikle deres fag og derfor også især undervise med henblik på uddannelse af forskere, dvs. på højest niveau.

Institutrådet bestemmer lærerens forskning

Lærerne skulle ifølge cirkulæret have 45 pct. af deres tid til rådighed til forskning, 45 pct. til undervisning og 10 pct. til den voksende administration. Den enkelte lærer kan imidlertid ikke støtte nogen ret på cirkulærets fordelingsnøgle, som angår den samlede arbejdsfordeling ved institutterne.

Ifølge styrelseslovens paragraf 13, stk. 2, er det institutrådet, der træffer afgørelse om fordeling af arbejdsopgaverne. Institutrådet kan ganske vist ikke bestemme den enkelte forskers valg af forskningsopgaver, men kan dog pålægge den enkelte enten så megen undervisning, at der bliver ringe tid til forskning, eller sådanne undervisningsopgaver, at der ikke kan etableres den sammenhæng mellem forskning og undervisning, som er begrundelsen for universitetslærernes særlige forskningsret, og derved faktisk bestemme indholdet af lærerens forskningsopgaver.

I realiteten er procentfordelingen en budgetteringsnorm, dvs. den tommelfingerregel, som de centrale bevillingsmyndigheder lægger til grund for opgørelsen af lærerbehovet ved universiteterne. Det blev tydeliggjort i foråret 1973, da folketinget i sidste minut sløjfede samtlige nye lærerstillinger på finansloven og nedsatte et udvalg, som skulle overveje en ny budgetteringsnorm samt principperne for fastsættelse af lærernes arbejdsopgaver. Allerede i august samme år ændredes arbejdsnormen til 40 pct. forskning, 50 pct. undervisning og 10 pct. administration, efter at universiteterne havde afvist tanken om ansættelse af faste heltids undervisningsassistenter.

Dilemma med flere slags lærere

Omtrent samtidig fremkom et udvalg under planlægningsrådet for de højere uddannelser med en betænkning, som foreslog ophævelse af den hidtidige automatik i forholdet mellem forskning og undervisning, idet udvalget foreslog, at bevillingerne til undervisning og forskning skulle tildeles på grundlag af behovene for undervisning og forskning særskilt inden for de forskellige fagområder. Rapporten skelnede mellem **videnskabeligt arbejde** i almindelighed og **forskning**, der er videnskabeligt arbejde, som har til formål at skabe ny viden. Videnskabeligt arbejde eksisterer

altså på flere niveauer: 1) uddannelsesbestemt arbejde (følge med i fagets udvikling), 2) baggrundsbestemt videnskab (videnskabeligt arbejde i et bestemt institutmiljø), 3) forskning (selvstændigt videnskabeligt arbejde).

Et tredje problem udgjorde det nye universitetscenter i Aalborg (og Roskilde), som omfattende en række eksisterende mellemuddannelsesinstitutioner, f. eks. social højskole og teknikum, hvis lærere ikke har forskningsret. Skal de have en sådan ret, eller skal universitetslærerne på centret ansættes uden denne ret? Eller skal man operere med to forskellige lærergrupper? På den ene side anses den sidste løsning for uheldig, eftersom den fælles styrelse med lige valget for lærerne, som styrelsesloven indførte, netop havde ligestillingen til formål. På den anden side kan man ikke uden videre give mellemuddannelsernes lærere forskningsret, da dette med ét slag vil medføre et stort behov for nyansættelse af lærere.

Den tredje løsning, at samtlige centerlærere ansættes uden forskningsret, ville nødvendigvis få konsekvenser for universiteternes lærere, idet — som det siges i betænkningen — man ikke i det lange løb kan opretholde en forskel i ansættelsesvilkårene for lærerne ved universitetscentrene og universiteterne.

I en helhedsplan for de videregående uddannelser, som planlægningsrådet afgav i januar 1974, understregedes nødvendigheden af en styring af ressourceforbruget til forskning og videregående undervisning, således at der fastsættes en resourceindsats pr. studerende, som giver kortest mulig studietid og frafald. Man hævdede sig især ved lærerforbruget, som tungestvejende og lettest at beregne i et bestemt forhold mellem studentertal og lærerbehov. En forudsætning for denne beregning må være styring af: 1) ressourcer, 2) studieforløb og 3) tilgang til studierne. Forskningsbevillingerne må derefter fordeles ud fra de enkelte institutioners formål og samfundets behov for forskning.

Central fordeling af midlerne

I mellemtiden er der truffet politisk beslutning om en adgangsregulering (ad 3) og om en studieregistrering, der følger den enkeltes studieforløb (ad 2). Tilbage står nu et styringssystem for ressourcerne (ad 1).

Og nu er så det sidste led i kæden indføjet med den 2. betænkning fra budgetteringsnormudvalget (Brynskov-udvalget) afgivet den 6. juni d.å. Udvalget foreslår, at man ophæver den eksisterende budgetteringsnorm med 40 pct., 50 pct. og 10 pct. for alle lærere ved universiteter og højere læreanstalter, og går over til fra finansåret 1978/79 at gennemføre en opdeling af bevillingerne på: 1) hovedfagområder, og 2) forskning, undervisning og administration hver for sig. Det første punkt betyder, at de enkelte institutioner ikke får en fælles rammebevilling til fordeling mellem fakulteterne, men at der centralt fordeles mellem de forskellige fag, idet man koordinerer uddannelserne ved de forskellige institutioner. Man indfører med andre ord en „horisontal“ fordeling i stedet for den hidtidige „vertikale“.

Det andet punkt betyder, at bevillingerne til undervisningen gives centralt i forhold til studentertallet, mens forskningsbevillingerne fordeles centralt efter samfundsmaessige behov. Dette gælder dog ikke de to tidligere nævnte grader af videnskabeligt arbejde 1) uddannelsesforskning og 2) baggrundsforskning og de administrative opgaver. Disse arbejdsopgaver foreslås fordelt i tilslutning til undervisningsopgaverne i forhold til studentertallet i erkendelse af, at disse opgaver står i det samme forhold til studentertallet som lærerbehovet, når man har at gøre med videnskabeligt arbejdende institutioner.

Til gengæld skæres altså den egentlige forskning bort fra budgetteringsnormen. Hermed har man ganske vist ikke sagt noget om lærernes arbejdsforpligtelser, men kun om budgetteringen. Fordelingen af arbejdet skal, siges det, stadig ske decentralt i overensstemmelse med styrelseslovens paragraf 13, stk. 2. Da man i øvrigt ikke tager stilling til universitetscentrenes lærerstruktur men fastholder den opfattelse, at der ikke kan være forskel på institutionernes lærerforhold, vil det ikke være helt uberettiget at gå ud fra, at der i forslaget ligger en fremtidig fælles definition af en universitetslærer og en centerlærer.

For hvordan man forestiller sig, at det enkelte institutråd skal kunne fordele arbejdsopgaverne mellem adjunkter, lektorer og professorer, uden at det kommer til at gå ud over forskningen, er vanskeligt at se. Det kunne til nød gå med de gældende budgetteringsnormer og i de gode tider med penge til alle gode kræfter. Men hvordan skal det gå, når det er fattigdom, som skal fordeles? I forvejen er der ingen sikkerhed for, at de kvalificerede lærere får det kvalificerede arbejde, skønt dette forudsættes i stillingsstrukturcirkulæret. Tværtimod vil den store majoritet af yngre lærere tilsammen med studenter og kontorphersonale allerede efter den gældende ordning kunne pålægge de højt kvalificerede forskere inferiorer arbejdsopgaver i strid med cirkulæret. Og hvad er retsstillingen i et sådant tilfælde af regelkrydsning, hvor de kompetente organer handler i strid med gældende regler om arbejdsfordelingen?

Intet om fordelingen af arbejdet

Det er jo bl. a. det, de forskellige sager ved det humanistiske fakultet drejer sig om. Professor Sløk fik en ordning med undervisningsministeriets bistand, og nu trækker det op til en tjenestemandssag mod professor Kabell. Forhåbentlig vil det herved blive fastslået, hvorledes rangforholdet er mellem styrelseslov og stillingsstrukturcirkulære.

Det er i hvert fald en mangel, at betænkningen overhovedet ikke kommer ind på de omtålelige spørgsmål om arbejdsfordelingen på institutterne mellem de forskellige grupper. Man har drøftet forholdet mellem adjunkter, lektorer og stipendiater uden at komme til noget resultat. Men professorernes forhold er overhovedet ikke nævnt. Måske er det fordi disse jo netop har en særlig forpligtelse til at varetage den selvstændige forskning, som holdes uden for betænkningens lærerbegreb. I så fald vil man måske kunne forvente, at professorernes arbejdsforhold vil blive taget op til en særlig behandling i forbindelse med den kommende drøftelse af forskningsbevillingernes fordeling mellem universiteterne og forskningsinstitutterne. Men så må man også nærme sig stillingsstrukturcirkulærets forudsætning om, at samtlige dertil kvalificerede forskere udnævnes til professorer. Et fromt ønske i en sparetid.

En opdeling af universiteterne i en undervisningsafdeling med den dertil knyttede uddannelses- og baggrundsforskning og en egentlig forskningsafdeling ville være det første skridt på vejen til opdeling af universiteterne i en mellemuddannelsesfase og en videregående fase, således som P-planen i sin tid forudsatte.

Men det varer sikkert både vinter og vår, inden møllen har malet færdigt.

UNIVERSITETSDEMOKRATIET

■ Under valgene af studentrepræsentanter til universiteternes styrende organer faldt det i min som i mange andres lod at tilbringe 6 timer som kontrollant på et af valgstederne, hvilket jeg uden falsk beskedenhed anser for at være en uøkonomisk anvendelse af mine kvalifikationer. I de ledige stunder fordrev jeg tiden sammen med min udmærkede økonomiske kollega med en rask beregning af udgifterne ved afholdelse af valg til de styrende organer.

Alene i anvendt arbejdskraft kunne de for Aarhus universitets vedkommende gøres op til ca. 125.000 kr. om året og på landsbasis til ca. 1 million kr. om året.

For sjovs skyld forsøgte vi på tilsvarende måde at regne ud, hvad den overvældende mødevirksomhed i konsistorium, fagråd, studienævn og institutråd koster landets skatteydere. For Aarhus universitets vedkommende blev det til ca. 1 million kr. om året og for landet som helhed ca. 8 millioner kr.

Omkostningerne ved administrationen af styrelsesloven og dermed prisen for det såkaldte nærdemokrati på dette område bliver altså ca. 9 millioner kr. om året.

Og hertil kommer omkostningerne til den professionelle administration, til kopiering af bjerger af dokumenter, til porto og papir. For ikke at tale om tabte studiedage for studenterne i disse organer.

■ Styrelsesloven har en pris, som ingen vistnok endnu har forsøgt at beregne. Jeg vil opfordre folketings-

udvalget, som nu igen skal i gang med at diskutere universiteternes styrelse, om at foretage en mere seriøs beregning. Men størrelsesordenen er nok meget godt ramt.

Og så vil jeg opfordre folketingsmedlemmerne til at tænke sig ekstra godt om, inden man igen begynder at lappe på loven. For det er slående for en universitetsansat person, hvor lidt kendskab politikerne i virkeligheden har til de reelle problemer på universiteterne.

Politikerne synes stadig at være fikseret på de politiske problemer med studentrepræsentationen. Undervisningsministerens forslag om at give lærerne dobbelt stemmeret i studienævnsager om studieordninger og deres udfyldning er udtryk for den almindelige misforståelse, at problemerne er løst ved at begrænse studenterindflydelsen i studienævnene.

Problemerne har en meget større rækkevidde, hvilket jo skulle være klart, eftersom man har måttet sætte RUC under administration. Det er jo ikke bare et spørgsmål om studenterne, men da også og især omkring lærernes TAP (teknisk og administrativ personale) gruppernes repræsentation.

■ Når Venstres ordfører for eksempel kan sige det principielt rigtige, at forskningsstyringen må styrkes gennem nedsættelse af et organ, som skal fordele forskningsressourcerne, men i samme åndedrag kan foreslå, at det bemandes med forskere med dokumenteret kompetence inden

for hvert hovedområde, synes det at være udtryk for en undervurdering af vanskelighederne med den interne styring. Hvad vil det sige at have dokumenteret forskningskompetence? Er det at have erhvervet en doktorgrad, eller er det blot at have skaffet sig en lektoransættelse?

Det sidstnævnte er uden nærmere præcisering den naturlige forståelse, og i så fald ligger der ingen garanti for en seriøs fordeling i forslaget.

Der er det rigtige i forslaget, at forskningens vilkår er for ringe, og især, at de kvalificerede forskeres vilkår er for tilfældigt fordelt ved de forskellige fakulteter. Den gamle korpssånd med kvalificeret anvendelse af kvalificeret personel er mere rodfæstet ved de medicinske og naturvidenskabelige fakulteter og ved de højere læreanstalter. Men ved de humanistiske og samfundsvidenskabelige fakulteter kan man ikke regne med, at kvalificerede forskere fortrinsvis får det mest kvalificerede arbejde, selvom dette skulle følge allerede af det gældende stillingsstrukturcirkulære.

For det er jo sagen, at stillingsstrukturcirkulæret, der anviser de forskellige lærergrupper de arbejdsopgaver, som de er særligt egnede til, aldrig er blevet indarbejdet i styrelsesloven. Det betyder, at det store flertal af yngre lærere i samarbejde med de studerende, som de af aldersmæssige grunde naturligt finder sammen med, kan føle sig fristet til en »demokratisk« fordeling af opgaverne, dvs. en ligelig fordeling såvel af den elementære undervisning som af den videregående forskningsprægede undervisning.

■ Fronterne går ikke mellem professorer og studenter. Men snarere på kryds og tværs mellem ældre og yngre lærere, ofte med støtte af studenter og TAP-personalet, som studenterne i vidt omfang har haft held til at trække over på deres

side. Og da TAP-personalet hverken har interesse eller indsigt i forskning eller undervisning, vil de være tilbøjelige til at støtte studenternes interesser, mod at studenterne til gengæld støtter deres kontante interesser i løn- og arbejdsforhold.

Venstres ordfører har ret i sin tvivl om, hvorvidt TAP-personalet hører hjemme i de styrende organer. Den sidste sag, hvori 3 TAP-folk med støtte af 2 studenter og dekanen for det humanistiske fakultet væltede tre års forberedelse af et jubilæumsskrift i anledning af Aarhus universitets 50 års jubilæum med den begrundelse, at dette ikke var »samfundsrelevant« forskning, er symptomatisk for situationen.

■ Forskningens og uddannelsens problemer må man løse på én af to måder. Enten må man, som jeg flere gange har foreslået, opdele universiteterne i en mellemuddannelsessektion og en videregående forskningssektion (se mine kroniksamlinger: Ret og Samfundsdebat (1972), Slet og Ret (1974)). I den førstnævnte beskæftiges fortrinsvis lærere uden forskningskompetence, i den anden lærere med forskningskompetence. Eller også må man generelt styrke de forskningskvalificerede læreres stilling, således som det er tilfældet overalt i verden i øvrigt.

TAP-personalets indflydelse må som nævnt finde andre veje. De forskningskvalificerede lærere må indtage en ledende stilling i institut- og fagråd samt konsistorium, mens studienævnene kan fortsætte som hidtil men under fagrådets kontrol.

Personligt foretrækker jeg som sagt det første alternativ. Men da dette sikkert først kan realiseres på længere sigt, må man foretage mere indgribende ændringer i styrelsesloven, end ministeren lægger op til.

EN SAMFUNDSOPGAVE IKKE AT UDDANNE FOLK OVER EVNE

Undervisningsministeriets rådgiver i internationale spørgsmål har udgivet en rapport med titlen: Højere og videregående uddannelser i international belysning. Rapporten er udkommet i 1975 hos Kroghs Skolehåndbog i Vejle, men det er nok ikke dermed angivet, at rapporten skal anvendes som skolebog.

Det lyder også altsammen meget tørt og pedantisk, men ved nærmere eftersyn viser det sig, at der er tale om en både interessant og provokerende sag. Og hvordan skulle det også kunne være anderledes, når den officielle og tungtfremskridende titelatur dækker over »unge Helveg«, alias den tidligere undervisningsminister og nuværende radikale folketingsmand, K. Helveg Petersen.

Den samme Helveg Petersen, om hvem det ondt men kærligt er blevet sagt, at han står med begge ben solidt plantet i den blå luft.

Og det er jo rigtigt, at samme Helveg er en af de danske politikere, som har haft visioner. Om én af hans partifæller, som ikke har plaget sine omgivelser med store visioner, er det ligeså ondt, men ukærligt sagt, at han er folketingets dygtigste politiker, uden at man hermed har sagt noget om, hvem der er den bedste.

Kvantitet og kvalitet er nemlig ikke det samme. Vi skal ikke blot interessere os for fortsat økonomisk vækst, men også for en forøget »livskvalitet«, siger Helveg med en henvisning til OECDs topmødeerklæring fra 1972, og så skal vi være forberedt på det store »fremtidschok«, som en gruppe af biologer fra Menton dystert advarede FN om i en deklaration fra 1969.

Hermed har Helveg så at sige angivet sine to grundforudsætninger for den fremtidige uddannelsespolitik. Og her står han med benene i sky. I afsnittet om samfundsudviklingen og uddannelserne (side 174-177) udtaler han hele det moderne dommedags- og frelseevangelium: faren for overbefolkning, forurening, svinende ressourcer, oprustning, u-landsproblemerne — og frelsen ved tværfaglig og problem- og projektorienteret uddannelse, som sikrer tilstrækkelig sammenhæng i den samfundsmæssige og politiske beslutningsproces.

Men når man læser lidt let hen over disse luftige og af de

forkætrede fagfolk forkastede fantasier, viser det sig også, at Helveg måske nok har benene i det blå, men til gengæld står med hovedet på den jævne og solide danske muld. For som god og snusfornuftig radikal politiker ved han, at der eksisterer nogle praktiske behov, som skal løses, og at ressourceproblemet også jævnt hen er et spørgsmål om at økonomisere med statens og samfundets penge og andre værdier.

Styrelseslovens sammenbrud

I denne henseende er det især tankevækkende at læse hans bemærkninger om styrelseslovens sammenbrud på universiteterne med et kolossalt ressourcepild til følge (side 169-173). Og han har som den første blandt politikerne — men jeg kan jo have overset nogen — forstået, at de store offentlige »sager« fra de senere års universitetsdebat ikke er det væsentligste udtryk for universiteternes vantrivsel. Men at de blot er symptomer på det fundamentalt forføjlede, inkonsekvente — og irrationelle styrelsessystem, som indførtes i 1970 og senere. Han er ikke nogen elsker af »professorvældet«, som han et par gange endog skriver uden anførselstegn. Men han kan heller ikke som god og sparsommelig radikal forlige sig med det kolossale værdispild, som er en følge af det vældige bureaukrati, som han siger næsten forhindrer universiteterne i at udføre deres egentlige opgave: forskning og højere undervisning.

I det konkluderende afsnit siger han, at studenter og administrativt personale naturligvis skal deltage i beslutningsprocessen, men at denne interesse må afvejes mod samfundets interesse i kvalitet og fornuftig ressourceanvendelse (side 185). Der siges i denne forbindelse nogle kryptiske ord om forholdet mellem centralisering og decentralisering, kort sagt om universiteternes selvstyre sammenholdt med samfundets interesse i at have kontrol med udviklingen.

I denne forbindelse siges der også nogle ligeså kryptiske bemærkninger om sammenhæ-

gen mellem forskning og undervisning. Også her er der forskel på den principielle anerkendelse af ønskeligheden heraf, og den rent praktisk-økonomiske umulighed af at gennemføre den efter de seneste års studenter- og lærerekspllosion.

Den livslange uddannelse

Det interessante i Helvegs løsningsmodel er, at den forudsætter en fortsat udvikling af tanken om den »livslange« uddannelse, ideen om, at uddannelse er en langvarig og for den enkelte uoverskuelig proces. Ikke alene samfundsudviklingens skiftende krav, men også hensynet til individernes forskellige anlæg og igen en fornuftig ressourceanvendelse fører til den konsekvens, at uddannelsessystemet så vidt muligt skal udformes således, at man får størst mulig enhed og frihed.

Enhed i den forstand, at påbegyndelsen af en videregående uddannelse ikke afskærer nogen fra at stå af, når evner eller interesse ikke fører længere, og at ingen til gengæld forhindres i at vende tilbage til fortsat uddannelse. Frihed derved at flere forskellige traditionelle uddannelser kan kombineres.

Især tanken om at kanalisere samtlige videregående uddannelsessøgende ind i en bestemt basisuddannelse, der ikke blot er porten til en højere uddannelse, men i vidt omfang en (foreløbig) afslutning på uddannelsen, er rigtig. Det siger jeg med så megen overbevisning, som ligger i det faktum, at det svarer til min egen flere gange fremsatte plan om »Junior Colleges«, der på én gang er afsluttende med erhvervs-kompetence og forberedende såvel til højere uddannelser som til mellemuddannelser, hvis studenterne skulle ønske at stå af på vejen.

Også Helveg indser, at man på denne måde får en mulighed for at anvende forsknings- og undervisningsressourcerne på den bedste måde, eftersom kun den mest avancerede undervisning kræver en egentlig forskningstilknytning.

Koordineret voksenuddannelse

Beslægtet med denne gode tanke er en anden af mine yndlingsforestillinger, som Helveg deler, nemlig den, at man kan fylde de eksisterende huller i uddannelsessystemet især ved at inddrage de befolkningsgrupper, som enten ikke kom med fra starten eller som stod af vognen undervejs og siden får lyst til at supplere deres uddannelser. Man taler her af bekvemmelighedsgrunde om »det åbne universitet«, og Helveg fremsætter da også et konkret forslag om, at der oprettes en særlig institution, som skal have til opgave at koordinere de eksisterende voksenuddannelsesaktiviteter i folkeuniversitetsvirksomheden, radio og TVs undervisningsafdeling, højskoler, oplysningsforbund osv. En virksomhed som skal have en betydelig lokal tilknytning for at være effektiv.

Disse punkter er efter min opfattelse hovedsagen i den foreliggende rapport, som indeholder et stort sammenligningsmateriale fra en lang række lande. Men der er naturligvis en del problemer, som man ikke i en kort omtale af rapporten kan komme ind på.

Tendensen i rapporten er klar og — efter mit skøn rigtig. Man må tilstræbe den optimale (den bedst mulige) og ikke den maksimale (den størst mulige) uddannelse. For selv om uddannelser ikke blot har til formål at forsyne samfundet med specialister, men også at tilfredsstille befolkningens behov for almen dannelse, så må det være en samfundsopgave ikke at uddanne folk over evne og behov, og selv om man har behov for tværfaglighed og overblik, må man ikke miste sansen for videns og kvalitet.

Helveg Petersen har dokumenteret, at han stadig er unge Helveg, som er ung med de unge. Men han har også dokumenteret, at et ungt hjerte udmærket kan arbejde sammen med en kølig hjerne.

3. Afdeling

Et samfundsfilosofisk mellem spil

EN MODERN SAMHÄLLSFILOSOFI

Under loppet av 50-talet dog ideologierna i våra nordiska länder. Erfarenheterna från 30-talet och fram till andra världskriget hade grundligt vaccinerat den växande ungdomen mot de totalitära ideologierna. Det därpå följande kalla kriget drev de västliga demokratierna ytterligare samman i gemensamt medvetande om sin egen förträfflighet och om nödvändigheten av att stimulera den ekonomiska tillväxten. Återuppbyggnaden av den sönderslagna produktionsapparaten var ett självklart mål för den politiska verksamheten. Att utrota fattigdomen och att införa social välfärd blev den gemensamma ideologiska grunden för alla partier, från de socialdemokratiska till de konservativa.

Ekonomisk tillväxt blev därför den politiska målsättningen såväl i öst som i väst. Den politiska processen bestod i fördelning av tillväxten och i utforskning av skattesystem, som på bästa möjliga sätt skulle förena hänsynen till tillväxt med hänsynen till den sociala välfärden.

Den politiska debatten blev färglös och "saklig". De kommunistiska partiernas retorik låg utanför detta mönster som exotiska vildskott, som man inte behövde ta så högtidligt och som därför blev förbigångna med tystnad.

Paradoxalt nog infördes under efterkrigstiden nya skolsystem, som tvärt emot att bygga på kvalifikations- och prestationsideologi, som är grunden för tillväxtsamhället, i stället införde motivations- och trivselideologi samt krav på socialt medvetande och samarbete.

Erfarenheten har visat, att nya omfattande skolordningar efter 15–20 års förlopp leder till social oro. Det syntes därför inte i ef-

terhand märkvärdigt, att slutet av 60-talet utmärkte sig för en våldsam rörelse hos den växande ungdomen, som hade lämnat skolan och nått fram till universiteten.

Skolutbildningens motivations- och trivselideologi hade gjort ungdomen främmande för prestationssamhällets krav, som den var dåligt rustad att överta. Resultatet blev som känt liksom i tidigare liknande situationer ett nyromantiskt uppror mot samhällets institutioner, krav på ökat medinflytande och fördömande av produktionsamhällets konsekvenser i form av ökad specialisering och minskad trivsel. "Livskvalitet" blev uppfunnen som alternativ till tillväxtsamhällets "kvantitetsbegrepp".

Då denna ungdomsrörelse efterhand kanaliserades in i en nymarxistisk internationell rörelse, var politikerna inte i stånd att ta upp denna utmaning och passa in den i den politiska debatten. Gentemot marxisternas påstående att de representerade en "vetenskaplig" och sammanhängande politisk ideologi har man inte haft något att ställa upp utöver skällsord och axelryckningar, varefter man har gått över till nästa punkt på dagordningen.

Nymarxismen

Det man inte förstår blir man rädd för och skjuter undan. Men undanträngningsmekanismen är lika olycklig i politik som i privatlivet. Det mest groteska exemplet på detta var USAs försök att få det kommunistiska Kina att försvinna genom att låtsas som om det inte existerade. I princip försökte på samma sätt politikerna bli kvitt marxismen med det

resultatet, att dess anhängare i stor omfattning kunde infiltrera massmedierna och utbildningssystemet, särskilt den högre utbildningen, som just i Danmark låg öppen för de politiskt medvetna krafterna genom nya extremitet "demokratiska" styrelser.

Dessa nymarxistiska rörelser var ursprungligen byggda på Marx' ungdomsskrifter. För Marx var särskilt utbildningen av stadsproletariatet omkring de framväxande industricentra på en gång en utmaning och en inspiration till att skapa idén om proletariatet som den kommande tidens härskare. Man får inte glömma att Marx levde på 1800-talet, som på det hela taget var historicismiskt och evolutionistiskt, varför det var naturligt för honom att överföra evolutions-teorin till den sociala och politiska sfären.

Den senare Marx var emellertid renodlad positivist. Han pretenderade i *Das Kapital* på att använda matematiska (och därför vetenskapliga) metoder för att grunda den speciella arbetsvärdeslära, som tillsammans med klassbegreppet blev fundament för en "materialistisk" teori om samhällets övergång till socialismen, där det privata och det offentliga livet skulle förenas, medan staten dör bort.

Det är denna transformation från den yngre Marx' romantiska idealism till den äldre Marx' benhårda materialism, som ungdomsrörelsen i nutiden också har gått igenom. Medan Frankfurterskolan med Habermas och Marcuse föreställde sig den frigjorda och rationella människan, som inrättar samhället efter sina verkliga behov, bygger de tongivande kretsarna i dag på kapitallogiska teorier om "samhällsformationernas"

och produktionsförhållandenas väkte över den enskilda människans medvetande.

Det säger sig självt, att man med en sådan hållning kommer att förakta demokratiska institutioner. Genom fördelning av makten och ömsesidig kontroll är de i bästa fall ett bedrägeri, varmed makthavarna knyter fastare sitt undertryckande av proletariatet. Den formella friheten och jämlikheten rivs loss från den ekonomiska och materiella likställigheten, som först kan uppnås genom att upphäva den privata egendomsrätten till produktionsmedlen.

Trots den principiella skillnaden mellan Marx' socialism och Stuart Mills liberalism råder dem emellan enighet om att vad som är bra för samhället också är bra för den enskilde, oavsett vilka följder det får för honom. Det är klart, att en sådan filosofi är lämplig för ett samhälle under industriell och teknisk utveckling, vare sig den är stats- eller privatkapitalistisk. Det är också omedelbart klart, att den väsentliga delen av den kritik, som nu för tiden framställs mot det så kallade "kapitalistiska" samhället, huvudsakligen är en kritik mot det teknologiska samhället oavsett dettas formella form av statsbyggnad.

Konservatismen

En rent konservativ filosofi skiljer sig på denna punkt inte från socialistiska och utilitaristiska teorier. För den konservative är individen inte heller det bärande elementet i samhället. De enskilda individerna måste uppfattas som de tillfälliga förvalarna av traditionella värden, som överlämnas från

generation till generation och utvecklas organiskt på samma sätt som en planta. I denna mening var romantiken och historicismen renodlat konservativa.

Begreppet rättfärdighet kan ofta förenas med konservatism, inte i individorienterad mening utan som en överensstämmelse med de traditionella värdena eller en högre världsordning: naturlagarna, gudomliga krafter eller världsförnuftet. Begreppet har sin egen struktur. Hänvisningar till detta skall inte legitimeras eller förklaras med argument, som refererar sig till konsekvenserna av en handling. Hänvisningar till rättfärdighetskrav måste grundas på argument som refererar till överensstämmelser med regler och bruk, som försäkrar individen en "rimlig" behandling i förhållande till en norm: var och en skall få "sin (rätta) andel", "sin lott".

För den konservative bestäms denna rätta andel av världsordningen, av ödet eller Gud. Den radikala åskådningen avvisar högre makter och placerar människan som skapare av samhället och dess institutioner i kraft av den fria överenskommelse, som ensam är i stånd att förklara och legitimera enskilda medborgares inbördes förpliktelser. Den idealistiska åskådningen avvisar på en gång den konservativa fatalismen och den radikala vilje- och förnuftsdyrkan, ty obegränsad frihet leder till egoism, som strider mot människans natur som samhällsväsen.

Dessa tre varianter – idealism, konservativ fatalism och radikal förnuftsdyrkan – kan alla föras tillbaka till det gamla Grekland. De opererar var och en för sig med jämlikhet som centralbegrepp, men väl att

märka i den meningen att lika tillfällen skall behandlas lika. För det förklassiska Grekland, som ansåg människolivet som en avspeglning av världsordningen, var det naturligt att betrakta ödet som den makt, som fastställer vad som är den enskildes lott. De tre moirerna spinner, mäter ut och klipper till människans livstråd liksom de nordiska nornorna, och människornas lott kan vara olika, allteftersom de föds olika i fråga om social position och fysisk och psykisk förmåga.

Det var först stoikerna, som mot bakgrund av att de enskilda människorna hade andel i det högre världsförnuftet och därför principiellt måste vara likvärdiga, nådde fram till en principiell likhetsideologi, som senare i Rom förenades med kristendomens krav på att den enskilda individen är lika inför Gud och människor.

Med romarrikets fall vände västern tillbaka till en konservativ stats- och rättssuppfattning. Staten var av Guds nåde och rätten var därför bestämd antingen av sedvana eller av kyrkan. Någon världslig kompetens att stifta lagar erkändes inte av kyrkan förrän Thomas av Aquino på 1200-talet beredde plats för den moderna utvecklingen genom att anta, att Guds och naturens lagar bara fastslår ramarna för det sociala livet, varför dettas närmare innehåll måste fastslås genom världslig, dvs furstens lagstiftning. Under de följande århundradena ledde det samtidiga statsrättsliga tänkandet efterhand fram till antagandet av en mänsklig suveränitet, som odelad ligger hos hela folket och som sätter människan i stånd att stifta lagar om sina egna förhållanden.

Det är i dag en allmän uppfattning, att denna idé är hämtad från judisk tankegång och baserad på Jahves pakt med sitt utvalda folk. I varje fall är det denna tanke Hugo Grotius i början av 1600-talet lade till grund för sin allmänna kontraktslära, som gäller såväl avtal mellan stater och mellan enskilda individer som rättsordningen i varje enskilt land.

Samhällskontraktet

Hos den med Grotius samtidige Hobbes och senare hos Locke och Montesquieu användes samhällskontrakt och suveränitetstanke för att konsekvent grunda statens rättsordning. Men hos Hobbes ledde konstruktionen till upplöst envælde. Under intryck av det hotande inbördeskriget fann han lag och ordning viktigare än rättens innehåll. Samhällskontraktet hade därför inte någon funktion, som gick väsentligt längre än till att överlåta suveräniteten till kungen, som hade till uppgift att hindra det hotande "allas krig mot alla". Också Locke och Montesquieu hyste skepsis mot människans förmåga att begränsa sin egen maktutövning, varför de gick in för demokrati men med fördelning av makten i en lagstiftande, en utövande och en dömande makt.

Rousseau däremot, som utgick från människans principiella godhet, ansåg den fullständiga demokratien vara bäst och motsvara suveränitetens principiella odelbarhet. Det blev dock Lockes och Montesquieus tankar om den representativa demokratien som blev grundläggande för den amerikanska och den franska författningen mot slutet av

1700-talet. Samhällskontraktet och folksuveränitetsföreställningen ligger till grund för dessa och alla senare författningar, inte endast i kraft av att de blivit skapade utan också uttryckligen uttalat i deras texter.

Det gemensamma för de statsteorier, som är baserade på tanken om samhällskontrakt, är att de söker sin inspiration i en konstruktion som har till utgångspunkt idén om att de enskilda människorna som fria, jämlika och förnuftiga varelser är grunden till samhället. Människorna är inte viljelösa redskap för historien eller undersåtar under en furste eller en diktator.

Man kan som skeptikerna och empiristerna Hume och Bentham avvisa denna konstruktion redan från den synpunkten att det inte är folket utan enstaka individer som tänker, handlar och ingår avtal. Samfundskontraktet är naturligtvis en konstruktion eller – som Hans Kelsen skulle ha uttryckt saken – en logisk förutsättning för en bestämd samhällsteori. Medan Bentham utslutande ville basera sin samhällsfilosofi på lycko- och nyttohänsyn, vände Kant tillbaka till rättfärdigheten som en självständig faktor i samfundsfilosofien, samtidigt som han i alla fall avvisade rationalismens allmänna naturretslära. Inte förnuftet utan friheten är grunden för rättfärdigheten. Den enskildes frihet är det högsta goda och den begränsas bara av hänsyn till andras lika rätt till frihet.

I det samhällsfilosofiska tänkandet genom tiderna har man alltså växlat mellan kollektivistiska, individualistiska och socialliberala teorier allt efter samhällets utvecklingssituation och aktuella behov. De kollektivistiska

kan återigen delas i konservativa och socialistiska teorier, som går ut från att helhetens intressen är det primära och att utvecklingen i det väsentliga styres av opersonliga, överindividuella krafter, som människorna måste underkasta sig utan något krav på individuell rättfärdighet.

Efterkrigstidens politiker, vare sig de är borgerliga eller socialistiska, har i stort sett varit eniga om den samhällspolitiska målsättningen och därför inte kunnat ta upp den utmaning, som ligger i det nymarxistiska angreppet på det demokratiska systemet. Oliktigheterna mellan konservativa, liberala och socialliberala och för den delen också socialdemokratiska ideologier har undanträngts eller glömts. Man har därför hamnat i en mindre betydelsefull uppdelning mellan "borgerlig" och "socialistisk" (socialdemokratisk), som i huvudsak har samma målsättning, om än med en nyansering i förhållande till den nordiska välfärdsstaten.

Ett nytt alternativ

Det är av icke ringa intresse, att den amerikanske socialfilosofen John Rawls i en serie artiklar, som nu är samlade i boken "Justice as Fairness" (1971) har försökt att utforma ett principiellt socialliberalt alternativ till den marxistiska ideologien. Rawls tar full hänsyn till Marx' påstående, att den formella rättsliga friheten och jämlikheten är meningslös utan en motsvarande ekonomisk bas, och understryker lika starkt att Kant hade rätt i att den individuella friheten inte kan helt underordnas hänsyn till helhetens intressen. Därför tar han till utgångspunkt

av ny version av den gamla samhällskontraktskonstruktionen. Han försöker att finna en formel, enligt vilken man kan förena hänsynen till största möjliga jämlikhet med hänsynen till samhällets gemensamma intressen så att det blir största möjliga utbyte till fördelning.

Å ena sidan kan man inte erkänna en fortsatt ökande orättvisa i samhället, även om den leder till stigande välbefinnande för alla, ty detta kränker hänsynen till rättfärdighet och människovärde. Å andra sidan kan man inte av hänsyn till människornas lika fundamentala rättsföreställning om att det skall finnas en viss likhet mellan insats och vederlag dekretera den fulla jämlikheten, utan att resultatet blir en fördelning av fattigdom. Men olikheterna i samhället skall kunna grundas på rationella hänsyn till gemensam fördel, däribland särskilt med hänsyn till de svagaste i samhället, och en position, som ger möjligheter till fördelar, skall – i den omfattning som det är möjligt – stå öppen för alla.

Rawls föreställer sig människorna placerade i en hypotetisk valsituation, där de inte känner sin ekonomiska, sociala eller intellektuella status. Han frågar: vilket samhälle skulle fria och rationellt tänkande människor bli eniga om att inrätta?

Han menar, att man då skulle bli eniga om att lägga följande två principer till grund:

1) Alla har samma rätt till frihet i vidaste bemärkelse mot bakgrund av en liknande frihet för andra.

2) Sociala och ekonomiska olikheter kan bara motiveras om a) de är grundade på hänsyn att uppnå en större fördel för alla, b) de är knutna till ställningar och positioner,

som står öppna för alla.

Rawls sammanfattar sina synpunkter i "the principle of fairness", som är den grundläggande principen, på vilken alla sociala förpliktelser kan föras tillbaka: var och en är förpliktad att sköta "sin del", som bestämts genom reglerna för samhällets institutioner, när

1) institutionen är rättfärdig, dvs uppfyller de ovan citerade grundprinciperna (2 a–b), och

2) han frivilligt har accepterat eller utnyttjat de fördelar man kan ha av den.

Den "sense of justice", som författaren anser grundläggande för människornas krav på sitt samhälle, fordrar mera av samhället än en utilitaristisk nyttomoral kan ge, nämligen ett välordnat samhälle och en rättfärdig helhet, som sätter individerna i stånd att utveckla sin natur som fria och jämlika moraliska personer.

Några kritiker hävdar, att Rawls' principer är så vaga, att de inte kan användas i praktiken. Men denna kritik är förfelad, eftersom avsikten inte är att uppställa kriterier för bedömning av ett givet samhälle utan att skapa en metod, varmed man kan arbeta fram emot ett rättfärdigare samhälle. Därför är det heller ingen invändning mot Rawls, att "rättfärdighet" och "fairness" är ord av olika kategorier. Rättfärdighet refererar till resultatet av en process, medan fairness refererar till själva proceduren. Avsikten är att skapa en utveckling, som tenderar mot ett rättfärdigare samhälle.

Andra kritiker hänvisar till att människorna skulle kunna acceptera ett system av olikheter, ty man skulle hoppas att man senare

kunde göra sina intressen dominerande. Rawls själv finner inte denna invändning avgörande, ty han menar, att normala människor också tar hänsyn till sina efterkommandes intressen. Det försvaret är inte överbevisande.

Mera avgörande är att kontraktskonstruktionen förutsätter det den skall bevisa, nämligen att avtal är förpliktande. Denna tankegång var främmande för människorna som allmän princip före den rationalistiska naturrätten under 1600-talet. Regeln var tidigare tvärtom den motsatta, att avtal blott var förpliktande, när de tillhörde en typ, som erkändes i den borgerliga rätten. Den katolska moralfilosofin, som var den idémässiga förutsättningen för Grotius allmänna kontraktslära antog naturligtvis, att löften var förpliktande för den som gav dem, men bara inför samvetets domstol.

På samma sätt tycks också tanken på en församling av "likadana människor" förutsätta den demokrati, som räknas med i principen om att det som en sådan församling kan bli enig om är rättfärdigt. Tanken på att ge negrer rösträtt uppstod tex inte i den amerikanska grundlagsstiftande församlingen. När vargar möts för att diskutera det rättfärdiga vargsamhället, inbjuder de inte lammen, utan blir eniga om den rättfärdiga fördelningen av lammen.

Rätt och rättfärdighet

Vad betyder frihet och jämlikhet? Begreppet frihet är relativt, ty det accepterar det abstrakta begreppet i västerns mening, tex yttrandefrihet, religionsfrihet. Men hur är det med dem som föredrar ett materiellt begrepp, tex frihet från svält och nöd och frihet att gå till botten?

Och vad är jämlikhet? Det är väl inte likhet inom grupperna i ett statussamfund? Men betyder det lika lön för lika arbete eller lika lön för allt arbete? Eller betyder det lika lön i förhållande till lika behov? Den marxistiska slutliga lösningen är ju insats efter förmåga och lön efter behov, men erfarenheten visar, att rättvisan vid bedömandet av ersättning, lön i förhållande till insatsen, alltid har upplevts som en väsentlig förutsättning för samhället.

Rawls försöker att rättfärdiga olikheter, som är till gagn för alla och knutna till möjligheter, som är öppna för alla. Denna tankegång är inte tillräcklig, varken för att vara skäl till olikheter eller för att verka för en utjämning. Härtill måste social- och skattelagstiftning ge sitt bidrag.

Vi måste veta vilken måttstock som skall användas för att avgöra, vad som är fördel och nackdel och hur olika värden skall prioriteras i förhållande till varandra och avvägas mot riskerna. Hänvisningen till "den rationella människan" är i väsentlig grad en hänvisning till egna eller ens egen kulturkrets intressen.

Rawls' principer kan inte meddela oss vad som är rätt, men de kan hjälpa oss när vi skall diskutera rätt. Rawls' "samhällskontrakt" förutsätter att det accepteras av "alla implicerade", dvs att rättfärdigheten kräver lika hänsynstagande till alla inblandades intresse. Rättfärdigheten förutsätter alltså en process för sociala och politiska beslut, som säkrar:

- 1) att alla "relevanta principer" dvs alla intressen, som kan formuleras i principer, tas med i beräkningen,
- 2) att ovidkommande hänsyn utesluts från beslutet,
- 3) att en avbalansering av principerna verkställs,
- 4) men att det inte är möjligt att avgöra a) vilka principer, som är "relevanta", och b) hur detta skall avvägas. Dessa avgöranden kan bara träffas genom den sedvanliga politiska processen.

Men Rawls har i alla fall gjort en stor insats genom att tänka igenom och formulera en modell för att man skall kunna avgöra, hur ett "rättvist" samhälle skall etableras utifrån en socialliberal ideologi, och genom att framhäva att rättvisan är ett primärt värde, som måste kunna konkurrera med samhällsnyttan.

FOLKET OG DETS ELITE

Den seneste tids konsrollerede debat har på en dramatisk måde anskueliggjort en generel erfaring, som gennem tiderne har givet mennesket anledning til megen spekulation.

Den nyeste hjerneforskning (neurofysiologi) har påvist, at mennesket ikke alene rummer to modsatrettede tilbøjeligheder for frihed og tryghed, men så at sige to forskellige personer inden for samme hovedskal: Et snakkende, aktivt og rationelt tænkende individ med tilknytning til venstre hjernehalvdel og et stumt, passivt og følelsesbetonet individ boende i højre hjernehalvdel. Den venstre halvdel er god til at foretage hurtige logiske ræsonnementer og kalkulationer, den højre til at sammenholde kalkulationerne med virkeligheden og at sætte dem ind i en helhedsvurdering af en situation eller sammenhæng.

Det er velkendt, at der er nær sammenhæng mellem sprogevn, evnen til at danne begreber og evnen til at drage logisk bindende slutninger herfra. Det er denne særlige evne til at tænke »lodret« (vertikalt), som menneskehjernen har fælles med EDB-maskinen, og som sætter mennesket i stand til med tanken at beherske sin omverden ved hjælp af sin indsigt i og kalkulation af dens lovmæssigheder. Redskabet hertil er logikken og dens forlængelse ud i matematikken.

Ved siden af denne såkaldt intellektuelle evne har mennesket til forskel fra EDB-anlæggene en særlig evne til »vandret« tænkning. Det er det, man plejer at kalde associationer, det at tanken ikke bevæger sig på grundlag af slutninger fra sikker viden til nødvendige følgeslutninger herfra. Et eksempel på en logisk slutning: Jorden er rund, vi rejser mod vest; slutning: vi når på et givet tidspunkt tilbage til udgangspunktet. Eksempel på en association: Jorden er rund, rund er også en bold, fodboldkampe spilles i

weekenden, det er sandt, på søndag skal jeg huske at slå græsplænen.

I associationerne bevæger tanken sig fra emne til emne på grundlag af forskellige former for lighed i form, farve og ordbillede m.v. Det er i høj grad sanserne og følelserne, som styrer denne tankeproces, der i psykologien ofte kaldes primærtænkning, fordi den findes allerede hos meget små børn, der fuldt ud er behersket af deres følelser og behov, i drømmene og til dels i kunsten. Udviklingshistorisk er denne form for tænkning også knyttet til de ældste dele af hjernen, som mennesket har fælles med andre pattedyr, medens den logiske tænkning,

som også kaldes sekundærtænkning, er knyttet til den forstørrede hjernebark, der er menneskets egentlige særtræk i forhold til andre dyr.

Primærtænkningen, der altså først og fremmest er knyttet til vore følelser og dermed til vor biologiske arv, dominerer altså fuldstændigt det hjælpeløse spædbarn, som fuldt ud er afhængigt af sine omgivers opfyldelse af dets biologiske behov for mad, varme, berøring og sikkerhed. Om alt går vel, udvikles evnen til sekundærtænkning efterhånden og dermed evnen til beherskelse af omverdenen, hvorved mennesket bliver gradvis frigjort for sin afhængighed af omgivelserne. Behovet for frihed stiger med den tiltagende evne til selvstændig udforskning og beherskelse af omverdenen.

Mennesket bliver voksent, men modningsprocessen varer meget længere end hos nogen anden dyreart, menneskeaberne iberegnet. Og der er en nødvendig sammenhæng mellem denne lange afhængighedsperiode under opvæksten, som varer helt til 25-års alderen, og de muligheder for udnyttelse af den enestående mulighed for indlæring som mennesket har. Gennem undervisning og egen udforskning af omgivelserne gennem

sprogevn, som udvikles i de første barndomsår mellem 2 og 6 år har mennesket en mulighed, som ingen anden dyreart har, til at bevare og overlevere erfaringer skabt og udvidet fra generation til generation.

Også gennem leg med jævnaldrende eksperimenterer børnene sig frem til beherskelse af en række af de nødvendige normer for socialt samvær. For mennesket er et socialt dyr, der på grund af sin lange udviklingsperiode nødvendigvis må indpasses i en social sammenhæng, som sørger for beskyttelse og pleje. En eller anden form for familie og samfund er nødvendig, såfremt mennesket biologisk skal kunne overleve som art.

Mennesket er ikke blot et socialt, men også et nysgerrigt dyr, der er interesseret i at udvide sin viden og beherskelse og dermed i udforskning af sin omverden. Børnene leger sig til en sådan oplevelse af nydelse ved udforskning. De voksne administrerer den gennem opdragelse og leg vundne erfaring og holder dermed samfundet i gang. Den barnlige voksne, der bevarer sin nysgerrighed, fortsætter sine lege i form af kunstnerisk eller videnskabelig udforskning og udvikling af vor verden, gennem erhvervelse af ny viden. Eller sagt med andre ord: Nogle individer bliver ikke rigtigt voksne, men fortsætter med i en kortere eller længere periode at udforske og lege med muligheder i stedet for at acceptere den én gang opnåede viden og samfundsindretning.

Nogle individer er sikkert senmodne og dermed disponeret for et langvarigt uddannelsesforløb, men på den anden side vil den uforpligtende undervisningssituation fremme en forsinkelse af modningsprocessen, eftersom disse individer holdes borte fra den konkrete virkeligheds verden med dens krav og problemer, og dermed forhindres i at opleve sammenhængen mellem mulighed og virkelighed, mel-

lem ydelse og modydelse. Følelsen af ansvar udvikles først med oplevelsen af en forpligtelse over for andre.

Det var netop situationen for det voldsomt stigende antal studerende ved 60ernes uddannelsescentre, hvor de studerende i årevis kom til at færdes i hvad man har kaldt »ghettoer« uden nødvendighed og mulighed for kontakt med den eksisterende sociale virkelighed. En sådan isolation giver sig altid udtryk i svigtende realitetssans og selvcentrering, egenskaber som i forvejen er overrepræsenteret i barndommens og ungdommens verden.

Den amerikanske socialpsykolog Bruno Bettelheim fremhævede i sin tid denne omstændighed som en væsentlig årsag til det såkaldte ungdomsoprør, der i væsentlig grad var et studenteroprør med krav om større indflydelse på uddannelse og større samfundsmæssige ressourcer kanaliseret til uddannelsessektoren. Resultatet blev for en stor dels vedkommende en idealistisk politisk og økonomisk strømning, som med en samlebetegnelse ofte kaldes marxistisk eller lignende, og som er karakteriseret af nogle utopiske forestillinger om samfundets muligheder for at opretholde den eksisterende levestandard samtidig med, at produktiviteten nedsættes.

Man ønsker på den ene side af afskaffe markedsmechanismens rentabilitetsregulator og

erstatte den med en samfundsmæssig vurdering af folkets »behov«, som formodes at være andre end dets ønsker, som påvirker efterspørgslen inden for markedsmechanismens system. Man taler om »kvalitative« i stedet for »kvantitative« mekanismer med en manipulatorisk anvendelse af ordet kvalitativ – kvalitet – i modsætning til mangel på samme.

Nært forbundet med denne opfattelse er teorien om den »falske bevidsthed«, som både forklarer folkets »fejldispositioner« og forklares af indoktrineringen under det eksisterende system, idet bevidstheden hævdes fuldt ud at være bestemt af den »økonomiske formation«, d.v.s. det kapitalistiske økonomiske system, som i øvrigt er en blandingsoekonomi med stærke elementer af samfundsstyring.

Det er denne »elitære« indstilling, der går ud fra, at »folket« skal bringes til at indse det indlysende rigtige i denne analyse af dets sande behov, som har bredt sig fra universiteternes humanistiske fakulteter til massemedierne og kulturdebatten i øvrigt. En opfattelse som på den ene side legitimerer ethvert forsøg på at fremme sagen, idet målet formodes at hellige midlet, således som det altid har gjort det

for fanatikere og sekterikere. På den anden side i »folkets navn« har til formål at bringe »folket« fra én form for undertrykkelse til en anden, idet »proletariatets diktatur« antages at være et nødvendigt overgangsstadium mellem kapitalisme og socialisme. Specielt den leninistiske variant understreger partiet, d.v.s. eliten som revolutionens fortrøp, der administrerer diktaturet for »folket«.

Det er umiddelbart indlysende, at en sådan samfundsfilosofi ikke har et demokratisk indhold, selv om den kaldes demokratisk, lige så lidt som den er realistisk, selv om den kaldes »materialistisk«. Den er idealistisk og intolerant, idet den ikke mener, at samfundet skal indrettes efter befolkningens formulerede »ønsker«, men efter »folkets«, d.v.s. en tænkt og ikke-eksisterende befolknings »behov«. En idealistisk filosofi går ud fra, at det er ideen – ideologien – som bestemmer virkeligheden og ikke omvendt. Det er derfor en idealistisk samfundsfilosofi, som går ud på, at elitens ideologi skal presses ned over ørerne på befolkningen.

ELITENS FORNUFT OG FOLKETS REELLE ØNSKER

Resultatet af de seneste års voldsomme ideologiske debat er blevet en kraftig reaktion i befolkningen, som har givet sig udslag i to fænomener. På det politiske plan har vi fået glistrupismen og tilsvarende protestpartier. På det kulturelle en voldsom aggression mod akademikere, pædagoger og massemedier. Elitens virkelighedsproduktion, d.v.s. det billede af virkeligheden, som er tegnet af disse grupper, er blevet oplevet som falsk og fornærmeligt: den almindelige befolkning har følt sig talt ned til, protegeret og deklareret af de velbærgede. Samtidig med at man har måttet betale med voldsomt stigende skatter for de sociale eksperimenter, som derfor er blevet lagt for had.

Hvis man havde forstået, hvad der var galt med den af eliten præsterede virkelighedsproduktion, havde man ikke reageret uartikuleret og hadefuldt. Men bebrejdelsen må i denne forbindelse rettes mod eliten, hvis opgave måtte være at analysere befolkningens og ikke »folkets« ønsker og behov og indrette virkelighedsbilledet og på dette grundlag. For naturligvis ligger der nogle folkelige rørelser bag miljødebatten, nulvækstdebatten og vindmøllebevægelsen. I stedet for at bekæmpe industrien, forbedringen i levestandarden her og i udlændene og atomkraftværker i videnskabens og »folkets« navn burde man dog undersøge, hvad hvad det er befolkningen virkelig, d.v.s. i virkeligheden, ønsker sig.

En sådan holdning ville være demorkatisk og realistisk, for så vidt som den lader virkeligheden, det vil i denne forbindelse sige den eksisterende befolknings reaktioner, virke tilbage på virkelighedsproduktion og politisk program.

Det interessante i denne sammenhæng er, at den dualistiske opfattelse af menneskelivet og samfundet har rødder tilbage i vor ældste kulturhistorie. Sondringen mellem modsatrettede kræfter, yin og yang i indisk filosofi, mellem sjæl og legeme i græsk tænkning, mellem forstand og følelse, mellem mand og kvinde,

mellem frihed og trykthed i samfundsfilosofien, er udviklet i Babylon, hvorfra den har spredt sig mod øst og vest. Mest radikalt fik den sit udtryk i persisk videnskab og Zarathustradyrkelse, hvorfra

den gled ind i den såkaldte græske joniske naturfilosofi i det 6. århundrede før Kristi fødsel. Heraklits lære om modsætningernes icentitet: at god/ond, dag/nat, op/ned o.s.v. blot er to sider af samme sag, er afledt heraf, og tankegangen vandrede videre til den såkaldte pythagoræiske filosofi opkaldt efter filosofen og matematikeren Pythagoras, som sondrede mellem det begrænsede og det ubegrænsede. Det begrænsede er udtryk for det gode og det ubegrænsede for det onde, hvorefter man sluttede, at verden består i en enhed af godt og ondt, det ordnede og det kaotiske, det gud-

dommelige og det menneskelige. Hos Platon finder vi senere i det 5. århundrede før Kristi fødsel en konsekvent gennemførelse af tanken om tilværelsen som en harmonisk – men ustabil – ligevægt mellem modsætninger i Eros-myten og i statslæren, som går ud fra, at de samme modsætninger behersker forholdet mellem mand og kvinde, det enkelte individ og samfundet. Modsætningen mellem fornuft og følelse.

Platon reagerede imod de såkaldte sofister, som i det florissante 5. århundredes Athen havde forkastet den ældgamle religiøse tænkning, som gik ud på, at verdensordenen, kosmos, styredes af evige love, som selv guderne var underkastet, og at disse love også beherskede menneskesamfundet, som altså ansås for behersket af ældgamle og uforanderlige love. En opfattelse der også havde sin rod i gammel kaldæisk visdom og astrologi.

Sofisterne forkastede denne konservative og religiøse filosofi og grundlagde en radikal og videnskabelig tænkning. Guderne og lovene er, sagde de, menneskeværk, og i virkeligheden er samfundet og dets indretning grundlagt ved en overenskomst mellem borgerne. Hermed er demokratiet begrundet i en samfundskontrakt blevet til som idé. Det følger heraf, at samfundet og retsreglerne kan indrettes ganske frit og vilkårligt og tilmed ændres ved nye overenskomster, når man har lyst.

Platon reagerede – efter de ulykkelige erfaringer under den peloponnesiske krig – mod tanken om, at det gode i menneskene ubetinget ville sætte sig igennem ved en fornuftig statsforfatning og fornuftige love. Såvel Platon som hans elev Aristoteles gik derfor ind for en etisk eller moralsk funderet samfundsfilosofi, der måtte stræbe efter det »gode liv«. Platon nåede frem

til en utopi bestående af et kommunistisk orienteret diktatur, hvor fornuften i filosofernes skikkelse styrer borgerne bistået af militæret. Aristoteles tog derimod sit udgangspunkt i en biologisk orienteret antagelse af, at mennesket er et »socialt dyr« (zoon politicon), og at samfundet derfor må indrettes under hensyntagen til menneskets behov for både frihed og tryghed, friheden i ønsket om selvbestemmelse og trygheden i behovet for at leve i samfund. At Aristoteles så fandt den græske bystat med dens blanding af demokrati og slaveri ideel i så henseende, er en anden sag, som ikke skal distrahere os fra den principielle grundantagelse.

Siden har der ikke været tænkt så mange helt nye tanker om samfundet og dets indretning. Triaden konservatisme, radikalisme og socialliberalisme går igen.

I middelalderens kirkelige og sædvaneretligt orienterede feudalsamfund ledet af kongen af Guds nåde. Med renæssancen opstår igen tanken om menneskets selvlovgivning og fyrstens uafhængighed af kirken, men det er først med op-

lysningstidens naturretlige fornuftstænkning, at ideen om demokrati og samfundskontrakt igen dukker op først i 1600-tallet hos Hugo Grotius i Holland og Thomas Hobbes i England, senere i 1700-tallets Frankrig afsluttende med Rousseau's Contrat Social, der fik stor indflydelse på den franske revolution. Det 19. århundrede reviderede igen den ensidige fornuftsdyrkelse og nåede frem til en historisk og biologisk funderet socialliberalisme begrundet i accepten af det dobbelte behov for frihed og tryghed og udtrykt i marxismen: frihed under ansvar. Den naturretlige på Aristoteles' antropologi funderede opfattelse gik som en understrøm gennem socialfilosofien, som havde sin rod i middelalderens kirkelige sociæetik, der fra Thomas Aquinas (i 1200-tallet) havde Aristoteles som autoritet.

Jeg skal ikke her komme nærmere ind på det seneste århundredes udviklingsgang. De tre varianter har afløst hinanden i takt med udviklingen i samfundsforholdene. Senest har vi altså på ny set en radikal bevægelse i eliten baseret på ideen om, at menne-

sket kan opdrages i en bestemt retning, og at menneskets fornuft under ideelle (socialistiske) forhold vil føre det til »det gode liv«. Samtidig har vi set hvordan en servicedemokratisk egoisme har rejst sig i befolkningen, der har været svigtet af eliten på grund af dens manglende forståelse af og interesse for folkets reelle problemer og ønsker.

Forhåbentlig vil eliten besinde sig på sit ansvar og opfylde sin forpligtelse til en reel analyse af tidens påtrængende sociale, kulturelle og politiske behov. For et folkeligt demokrati uden ideologi er som et skib uden ror, medens en ideologi uden folk er som et ror udeh skib.

Eliten må lære at lytte til folkets røst. Men så må man også indrette undervisningssystemet således, at »de barnlige voksne« vel ikke mister deres muligheder for at lege sig til nye oplevelser og ny indsigt i tingenes sammenhæng gennem en vis frihed til eksperimenter og forskning baseret på lyst og evne. På den anden side må man sikre sig, at disse eksperimenter finder sted under hensyntagen til samfundets interesser og

under ansvar over for den eksisterende sociale virkelighed her og nu.

Politikerne må bevare og udbygge styringen af samfundets ressourcer også på dette område, og uddannelserne må i øvrigt indrettes således at kvaliteten og erfaringen sikres den afgørende indflydelse på beslutningsprocessen. En stærkere vekselvirkning mellem teori og praksis må sikre, at eliten efter uddannelsens afslutning ikke er fremmed for den verden og de problemer, den skal administrere.

Med en formulering, som har en vis forbindelse med velkendte slagord, og som kan varieres i det uendelige: Fremmedgørelsen kan også betyde, at eliten er blevet fremmed for folket.

Men tænkningen er ikke alene som hævdet af marxisterne bundet til den økonomiske organisation af samfundet, men også af den menneskelige biologi. Ligesom Schopenhauer bemærkede, at mennesket ikke kan ønske, hvad det vil, kan det heller ikke tænke det, det vil. Man må prøve at forstå, at mennesket vel kan tro, at det er herre over sin tanke. Og det er det naturligvis også til en

vis grad. For det er jo trods alt den fortykkede hjernebark og dermed sprog- og tænkeevnen, som kvantitativt – men ikke kvalitativt – adskiller menneskene fra dyrene og giver os frihed til at tilpasse miljøet til vore behov og ikke omvendt. Men erkendelsessapparatets konstruktion sætter grænser for tænkningens muligheder, og det samme gør de processer, som vi kalder følelser, og som er vitalt forbundet med vor biologiske arv og dermed med slægtens formål, som ikke kan være andet end at overleve.

Det må være forklaringen på, at visse grundstrukturer i vor æstetiske, etiske og sociale tænkning tilsyneladende er uforandret gennem kulturhistorien forlænget videre bagud ved hjælp af etnologien (læren om de primitive folk) og endnu videre bagud ved hjælp af etologien (dyrepsykologien). Professor Løgstrup taler på det etiske område om spontanitet eller om de suveræne livsytringer som betegnelse for de umiddelbare tilbøjeligheder, mennesket har for at handle socialt og medmenneskeligt, vel at mærke så fremt det har fået en socialt og

følelsesmæssigt tilfredsstillende opvækst.

På samme måde må man betragte de vedholdende ideer om en naturlig ret og retfærdighed, som har præget alle kendte kulturer, og som ofte har fundet digteriske i litteratur og drama. Ideen om det gode liv og det rette samfund har altid været baseret på ideen om retfærdighed, som har været nært forbundet med ideen om ligevægt. Ligevægt mellem de menneskelige primærbehov for frihed og tryghed, for fornyelse og tradition, de behov som afspejler menneskets dobbelthed af at være individ og samfundsvæsen og af at bestå af intellekt og følelse.

Jeg skal ikke risikere nogen tjenestemandssag ved at forlænge tankegangen videre, men blot udtrykke håbet om, at højre og venstre hjernehalvdel vil få lov til i fremtiden at indgå i et mere bevidst samarbejde om indretningen både af individernes og samfundets forhold. Kun ved erkendelsen af og respekten for det nødvendige i dette samarbejde kan man undgå risikoen for skizofreni og social opløsning.

STIG JØRGENSEN

KAOS OG ANARKI

„STAUNING ELLER KAOS“ var Socialdemokratiets slagord ved rigsdagsvalget i 1936.

De, der er ved at være halvgamle, kan endnu huske plakaterne med det skæggede ansigt og sygekassebrillerne, som roligt og tillidvækkende fra mure og plankeværker holdt øje med hver eneste lille borger.

Ingen senere dansk politiker har haft tilstrækkelig vægtfylde til at optræde som landsfaderen, der mildt og myndigt skaber ubegrænset tillid omkring sig. H. C. Hansen døde jo alt for tidligt.

Det var dog ikke alle, som stemte i overensstemmelse med hensigten. Der er vel nogen, der endnu kan huske, at svigermøderen i Jens Lochers populære hørespilsserie om familien Hansen forsikrede, at det aldrig kunne falde hende ind at stemme på Stauning, og at hun sandt for dyden havde stemt på Kaos!

Men Socialdemokratiet vandt dog en stor valgsejr — midt i den værste periode af arbejdsløshed i nyere tid. Man skulle vel have troet, at kommunister og andre fløjpartier, herunder nazisterne, kunne fiske i rorte vande.

Men det er kun i økonomiske opgangstider, at befolkningen eksperimenterer med deres stemmeseddel. Vælgerbevægelserne fra valget i 1973, med de store udsving til yderpartierne, til valget i 1975, da størsteparten — bortset fra Fremskridtspartiets vælgere — fandt hjem igen, bekræfter delvis denne formodning. I hvert fald har Kommunisterne ikke haft fordel af arbejdsløsheden.

Kaos er og har altid været et negativt begreb. For grækerne var det modsætningen til kosmos, som var udtryk for verdensordenen, der styres i overensstemmelse med evige og uforanderlige love, og i sidste instans med det guddommelige. Kaos er altså udtryk for den uorden, der går forud for verdens skabelse.

Fra det græske sprog har vi et andet ord, som betyder næsten det samme, nemlig ordet anarki, som betyder lovløshed, uden regering. I begyndelsen af forrige århundrede opstod en politisk-filosofisk bevægelse, som ville gøre anarkiet til princip for den politiske samfundsorganisation. Umiddelbart forekommer det selvmodsigende at gøre lovløsheden til sam-

fundets grundlov, men så enkelt er det jo heller ikke.

Anarkiet ses derimod som modsætning til hierarkiet, der oprindeligt betyder præstevælde, og som er blevet betegnelse for et samfundssystem, der er bygget på overordnelses- og underordnelsesforhold. Efter den amerikanske og franske revolution førte lighedstanken hos anarkister af forskellige afskygninger til forestillinger om, at samfundet bedst gennemførte ligheden mellem mennesker, hvis der ikke var et hierarkisk regeringssystem.

Det rigtige demokrati, som jo netop betyder folkestyre, består derfor ikke, som oplysningstidens teoretikere, Locke og Montesquieu, mente det, i at folket vælger nogle repræsentanter til at lovgive, regere og dømme, men i at de enkelte mennesker bestemmer over deres egen tilværelse. Man kan altså ikke godtage det repræsentative demokrati, således som vi kender det her i landet den dag i dag med valgte repræsentanter i folketing, by- og amtsråd, som administrerer land og rige mellem valgene.

Man sværger derimod til forskellige former for direkte demokrati, som betyder, at alle personer har ret til at være medbestemmende i alle sager, som berører dem. Sådant var det f.eks. i demokratiets hjemstad, Athen, 4—500 år før Kristi Fødsel. Men der var da heller ikke mere end o. 200.000 indbyggere på et område så stort som Fyn. Og så havde man jo endnu ikke opfundet maskinerne og hele den moderne teknik.

De oprindelige kommunister og de såkaldte utopiske socialister troede på, at menneskene kunne leve i samfund, som bestod af små celler, som var indbyrdes uafhængige og selvstyrende. Og disse oprindelige socialister, som Karl Marx var påvirket af i sin ungdom, var igen påvirket af romantikkens afsky for den moderne teknik med dens ødelæggelse af naturen og de gamle landsbysamfund. For den første tekniske revolution var allerede gennemført og havde derved skabt det økonomiske grundlag for den politiske. Revolutioner sker jo altid, når der er råd til det, og når de derved skabte forventninger om fremskridt ikke opfyldes hurtigt nok.

Franskmanden J. J. Rous-

seau formulerede det slagord, som senere har appelleret til alle romantikere: Tilbage til naturen, sagde han. Og det var da også allerede på hans tid før revolutionen, at dronningen og alle de fornemme løb rundt på deres græsplæner og legede hyrdinder og hyrder, med hvad dertil hørte af hyrdetimer.

Det er da heller ikke mærkeligt, at anarkiet eller nærdemokratiet, som det jo hedder i nutiden, igen har fået mange tilhængere, efter at vi har gennemlevet den tredje industrielle revolution. Der er med andre ord tale om en nyromantisk bevægelse, en bevægelse som vil sætte følelsen op mod forstanden og placere det enkelte menneske i centrum som herre over sin egen tilværelse.

Angsten for teknik, forurening, storbysamfund og hierarkiske styringsformer har med andre ord altid været væsentlige elementer i menneskenes reaktion mod de store spring i den tekniske udvikling, som vi har set udspille sig i slutningen af 1700-tallet, i slutningen af 1900-tallet og i tiden efter 2. verdenskrig.

Der er en vis ironi i denne revolutionshistorie, idet den stigning i den materielle levestandard, som de tekniske fremskridt har medført, på en gang er årsagen til, at befolkningen får tilstrækkeligt overskud til at gøre oprør, og årsagen til de ubehageligheder, som befolkningen reagerer imod.

Man må gå ud fra, at mennesket på en gang har behov for selvudfyldelse og tryghed, fordi mennesket er et socialt dyr. Begrebet ensomhed er f.eks. utænkeligt for de edderkopper, hvis natur det er at strejfe om alene, medens det er et vigtigt tema i al folkelig digtning, især i pop- og beatmusikken, nok fordi børn og unge mennesker har størst behov for følelsesmæssig kontakt med forældre og venner.

Menneskene er også en uopløselig blanding af følelse og fornuft. Følelserne er det apparat, som er knyttet til menneskets biologiske natur, og som sikrer opfyldelse af vore grundlæggende behov for føde, varme, forplantning og samfund. Kort sagt sikrer følelserne individets og slægtens overlevelse; ved at skabe lyst og ulyst, glæde og smerte leder de vore handlinger på rette vej.

Fornuften er knyttet til tankevirksomheden, som adskiller os fra de andre dyrearter, og denne evne, som sætter os i stand til at indrette omgivelserne efter vore formål, er knyttet til en lille fortykkelse af hjernebarken.

Så lidt har der skullet til for at gøre mennesket til Jordens herre. På den ene side tænker vi naturligvis fortrinsvis på det, som vore følelser er interesseret i. På den anden side kan man tænke sig til næsten alting, uden at man på forhånd kan vide, om det fører til noget godt eller noget skidt. Det er især galt, når man med fornuften stræber efter noget, som vi har behov og interesse for uden tanke for, at det konkurrerer med noget, som vi også har behov for.

Sådan er det jo netop med materiel velstand. Igennem utallige generationer har menneskeheden levet med risikoen for nød og elendighed, fordi vi har været afhængige af en svigefuld natur. Først med teknikens hjælp har vi været i stand til at afhjælpe nøden for alle i de industrialiserede samfund. Til gengæld har vi skabt samfund, som radikalt afviger fra de naturlige småflokke på 30—50 individer, som menneskene sandsynligvis oprindeligt har levet i.

De tekniske produktionssamfund forudsætter en højt specialiseret og kvalificeret arbejdsdeling og organisation, hvor ingen kan vide alt, hverken om arbejdsprocessen eller det politiske samfundssystems virksomhed.

Det vil altså sige, at en stigende velstand kræver en stigende specialisering og organisation. På den anden side kræver den også et stigende uddannelsesniveau og dermed mulighed for stillingtagen til egen arbejdsituation og politisk liv. Erfaringen viser, at f.eks. den danske arbejders produktivitet er flere gange så stor som arbejderens i et u-land.

Vi ser altså, at den moderne tekniske udvikling på en gang stiller krav om organisation, specialisering og høj kvalitet. På den anden side om selvstyre, almindelse og folkelig tilslutning til samfundet. Hvis de første krav svigter, svigter den økonomiske fremgang, hvis de sidste krav svigter, svigter den samfundsmæssige solidaritet, som vi har set det i den senere tids forskellige ulovlige aktionsformer og yderligtgående politiske bevægelser.

Vi kan med andre ord ikke finde os i et elitestyre med et stærkt hierarki, idet det ikke vil tage tilstrækkeligt hensyn til det enkelte individs interesser og dermed på længere sigt også samfundets. Men vi kan heller ikke indrette os med et fuldstændigt direkte demokrati med fuld folkelig indflydelse på alle afgørelser. Allerede fordi det ville være umuligt og i hvert fald uøkonomisk at uddanne alle mennesker både som teknikere, biologer, jurister, økonomer og sociologer, og for den sags skyld også til politikere, som i nutiden også repræsenterer en høj sagkundskab. Men også fordi det ville være umuligt at sikre helhedens interesser, hvis hver enkelt kommune, hver enkelt bydel og hver enkelt forening eller skole selv skulle administrere efter forgodtbefindende.

Ikke alene lighedsprincippet, som jo er et vigtigt demokratisk mål, men også retfærdighedsprincippet ville blive udsat for skade. Vi ser jo mange steder, hvordan aktionskomiteer ikke alene blandt arbejdere og fiskere, men også i forstæder og bydele påtager sig selvbestaltet at tale på alles vegne. Risikoen for, at disse enten varetager egne økonomiske eller politiske interesser, er nærliggende.

Det viser sig nemlig, at befolkningens flertal ikke har interesse eller overskud til nærdemokratiske aktiviteter. Vi har set det ved kommunale og politiske møder, og vi har set

det på universiteterne, hvor man har indført et fuldstændigt nærdemokrati. Resultatet bliver, at de aktive, d.v.s. de særligt interesserede med en ringe folkelig basis overtager magten og bruger den til fordel for deres egne interesser. Stemmeprocenten ved valget til universiteternes styrende organer ligger sjældent højere end 15—20 procent.

Universiteternes styrelseslov er et udmærket eksempel på, at et velment forsøg på nærdemokrati er kikset, fordi man ikke har gjort sig klart, at helhedens d.v.s. samfundets interesser ikke er identiske med medarbejdernes, især ikke med de aktives. Men man skal ikke tro, at man løser mange problemer ved at ændre lidt ved studienævnenes kompetence, sådan som det nu er foreslået af Regeringen.

Jeg har flere gange slået til lyd for, at man alvorligt går i gang med at undersøge de bevægelser, som på venstrefløjen udgøres af den såkaldte ny-marxisme og på den borgerlige fløj af den såkaldte vindmølle- og landsbybevægelse. Efter min mening vil en sådan undersøgelse afsløre, at disse to bevægelser er to sider af samme sag, nemlig en nyromantisk reaktion mod den tredje tekniske revolution.

Ligesom tidligere romantiske bevægelser har også de nuværende væsentlige positive elementer ved deres fremhævelse af individets behov for frihed og selvbestemmelse og dets følelsesmæssige behov for kontakt og miljø.

Men ligesom tidligere romantiske bevægelser vil de utvivlsomt kuldsejle på deres foragt for materielle værdier og organisation.

Den økonomiske nedtur i den seneste tid har allerede taget megen vind ud af møllerne.

Lov og orden er ikke længere et skældsord, som det var i 60'erne.

NÆRDEMOKRATIET - TIL SKADE FOR DE SVAGE?

DE KENDER godt den situation, at en melodistump har bidt sig så fast i bevidstheden, at man tager sig selv i at gå og fløjte den hele tiden. Bare nogle få takter, uden begyndelse og uden fortsættelse. Som regel uden nogen større musikalsk værdi.

Der kan blive noget helt tvangsneurotisk i en sådan oplevelse. Det er ligesom med hikke, som man forsøger at narre til at forsvinde; i ubevogtede øjeblikke bliver man uhjælpeligt overfaldet af hikken igen. Og sådan er det altså også med musikken, og i øvrigt med læsevne citater, som man ikke kan glemme.

Sådan er det f. eks. gået mig med et citat fra et interview i Aarhus Stiftstidende. Det var om nærdemokrati blandt andet og citatet var trukket frem som overskrift til interviewet, og det kan den interviewede jo ikke gøre for.

Det er altså denne overskrift, jeg ikke kan få ud af hovedet, fordi den enten er udtryk for stor dybsindighed eller for en underfundig humor.

Jeg kan ikke citere ordret, men jeg tror, jeg gengiver meningen korrekt på følgende måde: Nærdemokratiet er den bedste styreform, man skal blot passe på, at det ikke udvikler sig til de højttalendes terror.

Eller sagt med andre ord: Løven og lammet skal græsse til sammen, man skal bare passe på, at løven ikke æder lammet.

For ikke sandt, citatet forudsætter, at der er nogle som er højttalende, og som kunne tænkes at ville terrorisere deres omgivelser. Og dermed har man jo forudsat, at menneskene ikke altid er, hvad de burde være, men at de i hvert fald også er egoister, som kan tænkes at ville rage så meget til sig, som de kan komme af sted med. Og det vil, som det antydes, nemt komme til at betyde, at de højttalende, og det vil i nutiden i reglen sige de højttalende, vil kunne bringe de mindre velformulerede til tavs-
hed.

★

Og det var jo netop derfor, at det moderne demokratis fædre i

det 17.-18. århundrede afviste det fuldkomne demokrati, som det kendtes fra det klassiske Athen i 400 tallet f. Kr. Erfaringerne havde lært dem, at mennesket vel nok er et samfundsvæsen, men så sandelig også et individ, som har en tilbøjelighed til at ville udvide sin magt, indtil det støder på en ydre grænse.

Derfor var det, at englænderen John Locke og franskmændene Montesquieu ville undgå enevældens risiko for tyranni ved at forlange en fordeling af samfundets magt i en lovgivende, udøvende og en dømmende magt. De forskellige samfundsmyndigheder får derved mulighed for at kontrollere, at ingen udvider sin magt ud over hensynet til andres og samfundets interesser.

Det er utvivlsomt en overdri-
velse, når Friedrich Nietzsche i slutningen af forrige århundrede mente, at menneskets inderste væsen er viljen til magt. Der er ingen grund til at tvivle på, at mennesket, som Aristoteles allerede sagde det i det 4. århundrede f. Kr., er et socialt dyr. Ikke alene den omstændighed, at kærlighed i alle sprog har en positiv betydning, og ensomhed og fjendskab er negative begreber, men mange andre fundamentale retlige og moralske forestillinger: Du må ikke lyve, du må ikke stjæle, du må ikke slå ihjel, er udtryk for menneskets sociale væsen.

★

Men selvfølgelig kan man udmærket være et socialt væsen og samtidig have viljen til magt, ja, man kan måske endda sige, at man ikke kan udsøve nogen magt uden samfund.

Men andre omstændigheder taler for, at mennesket er et socialt væsen. Sproget er et kommunikationsmiddel, og hvad skulle man med det uden organisation? Og dyrepysykologien taler også for at betragte mennesket som et socialt væsen. I hvert fald er vore nærmeste forfædre tilbøjelige til at leve i mindre grupper med et vist fællesskab. Og hvordan skulle menneskene i øvrigt kunne overleve som enkeltindivider.

Med en modningstid på i hvert fald 15-20 år og en tilstand af

total hjælpeløshed i den første levetid ville det ikke være muligt for menneskeheden at overleve som art uden et vist gruppesammenhold med en arbejdsdeling, som sikrer den fornødne yngelpleje.

Det er vist mest fornuftigt at gå ud fra, at mennesket ikke, som Rousseau mente, er et ubetinget godt væsen, når bare det får de rette frie forhold. Revolutionstiden dementerede også denne antagelse, men bekræftede den almindelige skepsis mod hans ideer om det fuldkomne demokrati, idet det jo blev grundlaget for de senere diktaturer.

Men mennesket er et opfindsomt dyr, som kan tilpasse omgivelserne til sine egne formål og tilpasse sig omgivelserne ved at udvikle nye redskaber og nye vaner. Desmond Morris kalder »den nøgne abe« opportunistisk, og det er et vældig godt udtryk, når det bare ikke opfattes udelukkende negativt.

Ved at anvende sin opfindsomhed og opportunistiske skaber mennesket kultur, og kultur er, som Hartvig Frisch så rigtigt sagde det, vaner. Eller: regler for menneskeligt samfundsliv, ville man måske snarere sige i dag. Og disse regler er nødvendige til at styre den arbejdsdeling, som er en følge af et videregående samvirke med udvikling af redskaber og maskiner og ophobning af nye erfaringer fra generation til generation.

★

Men når denne arbejdsdeling når et vist punkt, vil de enkelte mennesker miste overblikket over hele samfunds- og kulturlivet. Og det er allerede nu flere hundrede år siden, at noget geni har kunnet beherske hele den menneskelige fond af viden. På godt og ondt har samfundsudviklingen ført til en stigende specialisering de sidste par hundrede år, og dermed er teoretiske forudsætninger for det absolutte demokrati gået tabt.

For det fuldkomne nærdemokrati forudsætter principielt det højeste mål af viden, som gør at man er i stand til at vurdere en

given sags specielle tekniske, økonomiske og andre faglige aspekter og samtidig at sætte den ind i en sammenligning med andre konkurrerende sager. Det er ikke alene et umuligt men også et urimeligt krav til menneskene.

For også her gælder det, at evner og uddannelse giver forskellige forudsætninger for at sætte sig ind i sagerne, og så er det jo netop meningen med arbejdsdelingen, at man ikke skal være nødt til at vide alting. Og dermed svigter forudsætningerne for det fuldkomne demokrati. Og det var netop en af årsagerne til, at det direkte demokrati gik til grunde i Athen i løbet af det 4. århundrede, da de små græske bystater med ca. 200.000 borgere efter indbyrdes stridigheder blev opslugt af det makedonske kejserrige.

Aristoteles var i øvrigt en tid huslærer for Alexander den Store og både han og hans egen lærer, Platon, var af egen erfaring skeptiske over for demokratiets chancer. I hvert fald indså de at regler og faste institutioner er nødvendige til beskyttelse af de svage og helheden.

Så kan man jo altid sige, at dette er historie, og at historien ikke gentager sig, men rent faktisk gentog den samme udvikling sig til en vis grad i Rom ca. 400 år senere. Og så videre op gennem historien.

Og i nutiden er tilværelsen blevet så uendeligt mere kompliceret, at det ville være urimeligt at forestille sig, at man skulle kunne styre samfundet uden regler og uden valgssystemer, som sikrer, at de interesser, som fremmes, er repræsentative for helheden og ikke en aktiv minoritets specielle ønsker.

Uden at ville tage stilling til de såkaldte beboergrupper og aktivitetsudvalgs konkrete aktioner er det rimeligt at gøre opmærksom på, at de ikke har noget mandat, som giver nogen sikkerhed for, at de repræsenterer en befolkningsgruppes eller et områdes samlede interesser. Rent bortset fra, at de naturligvis ikke samtidig kan varetage an-

dre grupper eller områders interesser.

I praksis ville et sådant uformelt styre ende med en tilfældig administration eller med alles krig mod alle. Det gamle sognerådsstyre var vel at foretrække, fordi det dog var repræsentativt for området, men som administrative dele af det samlede Århusområde var det en katastrofe, idet hvert delområde med flid bestræbte sig på at opnå fordelene ved at tilhøre helheden, men at eksportere ulemperne til de andre.

Skade, at man i begyndelsen af 60'erne ikke var modtagelige for forslagene om en helhedsløsning, som bevarede det lokale, men repræsentative selvstyre med en overordnet fælleskommunal styrelse, som skulle kunne koordinere samarbejdet til fordel for alle og uden særfordel for nogen. Nu fik vi i stedet den åndløse storkommune, som fremmedgør alle og giver særinteresserne gode muligheder for at markere sig som folkets talsmænd.

★

Og universiteterne har jo også oplevet lidt af hvert i demokratiets interesse. Det tunge apparat er i vidt omfang til rådighed for de aktive grupper, som af politiske grunde eller af ren og skær kedsomhed finder det stemmende med deres interesser at administrere deres kolleger frem for at studere eller forske.

Men naturligvis bør enhver så vidt muligt have indflydelse på sin egen situation såvel i arbejdslivet, privatlivet som i samfundslivet. Spørgsmålet er blot, hvor

meget der er muligt, og i hvor høj grad medindflydelsen rent faktisk udsætter helhedens interesser for at blive ofret til fordel for egoistiske interesser enten af ren og skær uvidenhed eller af ligegyldighed for helheden, som trods alt er identisk med menneskesamfundets mulighed for at overleve. For mennesket er jo, som sagt, ikke blot et individ, men tillige et samfundsvæsen.

★

Jeg skal ikke i denne sammenhæng komme ind på medbestemmelsens praktiske muligheder og grænser. Det vil givetvis betyde forskellige ting i arbejdslivet, i privatlivet og i samfundslivet og forskellige ting i landspolitikken og i lokalpolitikken.

Det, som er mit anliggende, er blot at gøre opmærksom på risikoen for de svage og for helhedens interesser ved at gå ind for en teori og praksis, som afviser reglernes og institutionernes betydning for den overordnede prioritering af samfundets værdier.

I denne henseende er fremskridtsfolkene og det yderste venstre enige, og dermed er de også afslørede som tilhængere af en styreform, som i sin yderste konsekvens vil blive til henholdsvis et højre- og et venstrediktatur.

For den fuldkomne frihed er frihedens ophævelse, vidste allerede Spinoza i begyndelsen af 1600 tallet, og det fuldkomne demokrati er demokratiets ophævelse. Hvis retten til frihed ikke afstemmes med andres — sikrede — ret til frihed, er friheden en ret til undertrykkelse af andre. Det var Kants gyldne regel.

Men i nutiden er glansen ved at gå af Sankte Gertrud.

4. Afdeling

Almindelige og ualmindelige emner

UTOPIA

DEN ypperlige mand, som var den foregivne kilde til Thomas Mores beretning om den bedste statsforfatning og om den nye ø Utopia (1. udgave 1516) kaldes Raphael Hythlodeus. I note 3 til den dejlige udgave af Utopia, som min gamle lærer, Otto Foss, udgav i 1968, forklares Hythlodeus: kyndig i at vrøvle.

Man må altid tvivle på, hvad en mand mener, når han kalder sig selv eller sit andet jeg for et vrøvlehoved, ligesom man må være i tvivl om, hvad den kretenser siger, som siger at alle kretensere lyver. Vrøvler han eller mener han det, han siger. Lyver han eller taler han sandt. Det er et ældgammelt paradoks.

Når Thomas More kalder den ø, hvor — ifølge fortælleren Hythlodeus — det ideale samfund er etableret, for Utopia, ligger der naturligvis en ironisk distance heri, idet Utopia jo betyder: ingensteder. Spørgsmålet er nu, om More ikke alene mente, at et sådant idealsamfund endnu ikke eksisterede på hans tid, men om han også mente, at det var urimeligt at forestille sig, at det kunne komme til at eksistere.

Den almindelige tolkning har vist nok været den, at Thomas More ikke alene ironiserede over sin samtids forhold, men at han også troede på muligheden af at indføre et idealsamfund. Spørgsmålet er dog, om der ikke i fortællingen ligger en dobbeltironi. At han ikke alene ironiserede over sin samtids forhold men tillige ironiserede over de utopister, som tror, at man ved sin fornuft kan tænke sig til et idealsamfund, som vil bringe menneskene lykke til alle tider og på alle steder.

☆

I hvert fald er det tankevækkende, at anden del af beretningen som indeholder Raphael Hythlodeus' forunderlige beretning om utopiernes ø, deres byer, deres øvrighed, deres samfundsorden og deres religion, er skrevet året før 1. del, som indeholder den fingerede samtale mellem Hythlodeus, forfatteren og deres fælles ven Peter Giles, som fører frem til beretningen om Utopia. Den samtale tager sit udgangspunkt i diskussionen om dødsstraffen i almindelighed og dødsstraffen for tyveri i særdeleshed.

Som humanist er Thomas More en principiel modstander af dødsstraffen. Som jurist og politiker har han svært ved at se nytten af en sådan straf, som alligevel ikke afskrækker de nodstede fra tyveri. For, som han siger, de har valgt mellem at sulte af alle kræfter eller gå på rov af alle kræfter. Som jurist argumenterer han også med det ufornuftige i at have samme straf for tyveri og røveri. Når straffen er den samme, kan man jo lige så godt rove, som man kan stjæle.

Tyveri og røveri er med andre ord samfundsskabte forbrydelser, og i stedet for først at skabe tyve for derefter at straffe dem, må man hellere, som polyeritterne (vrøvleho-vederne), et folk i Persien, dømme tyvene til strafarbejde, således at de kan afbetale værdien af det stjalne. Men i øvrigt er det altså, at Hythlodeus henviser til utopierne, som paradokalt har løst problemet om tyveri ved at afskaffe ejendomsretten. Efter hans mening er det den eneste mulighed for at opnå et retfærdigt og ligeligt samfund, at den private ejendomsret afskaffes.

Indtil dette punkt lyder opskriften jo ganske moderne: at forbrydelse er samfundsskabt, og forbrydelser kan kun ophæves, når årsagerne til forbrydelserne ophæves, dvs. samfundet må laves fuldstændigt

om, og den væsentligste årsag til uligheden, den private ejendomsret, må afskaffes.

☆

Også samfundets målsætning, som det hedder i nutiden, kan uden videre accepteres af nutiden. Statens forfatning har nemlig først og fremmest det mål for øje, at samtlige indbyggere i det omfang, landets vel tillader det, skal frigøres fra et legemligt slid til fri endelig idræt. Deri består nemlig efter deres mening livets lykke.

Også styreformen synes at svare til nutidens nærdemokratiske idealer. 30 familier vælger sig hvert år en embedsmand, som de kalder en phylarch. I spidsen for 10 af disse står en protophylarch. Disse skal ved en hemmelig afstemning vælge en fyrste, dog blandt fire personer, som folket har udpeget.

Ganske vist vælges fyrsten for livstid, men hver 3. dag træder han sammen med protophylarcherne, men ingen sag, som vedrører hele staten, kan afgøres før efter 3 behandlinger, og de vigtigste sager skal gennem protophylarcherne og via phylarcherne bringes til drøftelse på husmøder i samtlige husstande, og meget vigtige sager skal lægges ud til folkeafstemning.

Også erhvervsudøvelsen i Utopia kan sikkert vinde genklang i nutiden. Kun landbrug og håndværk er tilladt. Ganske vist er der nogle få, som får tilladelse til at beskæftige sig med boglige syssler og at udøve de nødvendige religiøse funk-

tioner. Og for at der ikke skal være tvivl om, hvad der er finest, siges det udtrykkeligt, at man kan kvalificere sig ved flittigt håndens arbejde til de boglige sysler, og at man ved at forsømme det åndelige arbejde på ny kan synke ned til håndens arbejde. Åndens arbejdere skriver ikke alene historier men også utopierne!

Derimod er handel og militær strengt forbudt. Da der heller ikke er plads til adelsmænd, munke, nonner og andre dagdrivere og da alle derfor kan være beskæftiget med nyttigt arbejde, behøver man ikke at arbejde mere end tilsammen 6 timer hvert døgn. Resten af den vågne tilværelse tilbringes med leg og skæmt, med musik eller passiar, Terningepil og andre af den slags tåbelige og fordærvelige forlystelser kender de end ikke af navn.

Hver by er inddelt i fire kvarterer, og midt i hvert kvarter ligger der et torv for alle mulige varer. Her henter alle, hvad de har brug for, og alt får man udleveret uden penge eller anden form for betaling. Hvad grund skulle der være for at nægte nogen noget, da der er overflod på alt, og hvad fare er der for at nogen skal kræve mere end han behøver? Og hvem vil hente overflødige ting, når man ved, at man aldrig vil komme til at mangle?

Griskhed og begær opstår som bekendt hos alle levende væsner af frygt for at lide nød; kun hos mennesket er der yderligere en drivkraft, hovmodet, som sætter en ære i at

knejse over andre ved prangen og pralen med overflødig luksus. Men den last er der hos utopierne overhovedet ikke nogen plads eller grobund for. De er alle arbejdsomme og nøjsomme, beskedne og værdige.

Hver frokost og hver middag indledes med oplæsning, der kan højne sæder og karakter, men kun kort, for at den ikke skal kede.

Så vidt så godt. Mindre tilfredsstillende vil det nok forekomme mange i nutiden, at alle eens 54 byer vel er rummelige og prægtige men dog aldeles ens i sprog, sæder, indretninger og love. Deres beliggenhed er ens og ligeledes deres ydre skikkelse, så vidt terrænet tillader det. Bliver der for mange mennesker i en by, flytter man bare overskuddet over i en anden by, hvor der er for få.

Bliver der for mange på hele øen, flytter man bare overskuddet over på fastlandet, hvor man lever i fred og fordragelighed med de indfødte, medmindre de skulle finde på at modsætte sig utopiernes kolonisation. I så fald bliver de bare fordrevet.

Byens borgere drager på skift 20 medlemmer ud på landet til en toårig tjeneste ved markarbejde. Skønt denne måde at udveksle landbefolkningen på er fast og gammel skik, bl. a. for at ingen mod sin vilje skal gå under det hårde slid for længe, er der dog mange, som ønsker og får flerårigt markarbejde, fordi de af naturen har forkærlighed for landbruget.

Skulle man nu få vrøvl med de omboende folkeslag, f. eks. fordi de ikke frivilligt vil modtage overskudsbefolkningen fra øen, lejer man blot nogle soldater på fastlandet for det overskud af guld og sølv og perler, som utopierne ikke selv er interesseret i, fordi deres samfund jo er pengelest, og som kan bruges til at betale de omboende, der endnu ikke har nået utopiernes samfundsniveau. På samme måde skaffer man sig også slaver fra fastlandet, idet hver familie fast skal have tilknyttet 2 slaver.

Overhovedet for familien er den ældste. Hustruerne går deres mænd til hånd og børnene deres forældre. Kert sagt de yngste hjælper og adlyder de ældre. Samliv for ægteskabet straffes strengt, og syndere får overhovedet ikke lov til at gifte sig med mindre der gives dispensation.

Ved bordet sidder phylarchen og hans kone øverst, derefter kommer de ældste og eventuelt præsten og hans kone. Derefter kommer resten efter alder. Kvinder med småbørn sidder dog i en stue for sig, og kvinderne sidder nærmest døren, for at de, når de er gravide, uden at bringe uorden i rækkerne, hurtigt kan forlade deres plads og gå ud til de ammende kvinder.

Sammen med ammerne sidder også alle småbørn på mindre end 5 år, de større børn varter enten op ved bordet eller, hvis de ikke er gamle nok til det, står de op ved bordet, men fuldstændig tavse. De spiser, hvad de får rakt af de voksne, men nogen anden eller

særlig spisetid kender de ikke.

Thomas More og hans ven, som er meget imponeret af Raphael Hythlodeus' høje tanker om stats- og retsvæsen, spørger ham, hvorfor han ikke har søgt tjeneste hos en fyrste, for gennem sin rådgivning at bedre de uointervistelige slætte forhold i virkelighedens verden. Hertil svarer Hythlodeus flere ting, bl. a. at han anser det for at være håbløst at gøre indtryk på de rådgivere, som alle på forhånd hælder til den stik modsatte side.

Resultatet af den kun, du rader mig til, siger han, vil ikke blive andet, end at jeg i min stræben efter at helbrede andres forrykthed selv vil komme i samme dænkst. Enten vil jeg stemme modsat af de andre, hvilket kommer ud på det samme som ingen stemme at have, eller jeg vil stemme for og skabe bag på dærskaben. „Alt i alt... hvor der er privat ejendom, og hvor alt regnes om i penge, der tror jeg det er udelukket, at nogen stat kan trives i retfærdighed og lykke...“.

Hertil svarer Thomas More, „at i en lille fortrolig vennekreds er det fornøjeligt at drøfte denne abstrakte filosofi, men i fyrste- og statsråd, hvor vigtige afgørelser under stort ansvar træffes, er den sikkert ikke på sin plads:“.

... Blot ikke denne abstrakte filosofi, som mener, at hvad som helst er på sin plads hvor som helst, men der er en anden mere borgerlig filosofi, som kender sin skueplads og indretter sig derefter, og som skønsomt og med anstand

spiller en rolle i det stykke, som netop opføres.

— Og er det da umuligt at udrydde urimelige anskuelser med rode, og er du ikke i stand til at råde bod på alle de mangler og vildfarelser, som er forankret i skik og brug — sådan som din bedste overbevisning kræver det — bør du ikke derfor vende statssager ryggen; du må ikke lade folk i stikken, som et skib, der er i havsnød, blot fordi du ikke har magt til at dæmpe storm og bølger, heller ikke søge at indbanke ganske uvante og fremmedartede teorier hos folk, det ikke vil gøre fjerneste indtryk på, fordi de er overbevist om det modsatte! Nej, du skal prøve at lavere og krydse dig frem og sætte af din egne ind på, så vidt det står til dig, at finde en passende mellemvej; når man ikke kan vende alt til det gode, må man i det mindste afvende de værste onder. Thi at alt skal blive såre godt, er håbløst, så længe alle mennesker ikke er såre gode. Og det tror jeg, vi kommer til at vente temmelig længe på!“.

Mon ikke det er her humanisten, juristen og realisten Thomas More taler. Mon ikke det er her han tager afstand fra Platons diktatoriske kommunisme, som Hythlodeus påberåber sig til støtte for sit Utopia.

At Thomas More selv havde større humoristisk sans end de højtidelige utopiere, fremgår også af hans afsluttende bemærkning:

„Mens han talte, kom jeg i tanke om ikke så få indvendinger mod det, jeg hørte om utopiernes sæder og love, og som

forekom mig ganske urimeligt.

... Men da jeg forstod, at han var udmattet af at fortælle, og jeg ikke var ganske klar over, hvordan han ville optage det, hvis man fremsatte anskuelser, der gik på tværs af hans — især huskede jeg på hans nedsættende ytring om de folk, som var bange for at regnes for blåøjede, hvis de ikke straks kunne sætte ind med kritik og finde ømme punkter i andres forslag — i betragtning heraf indskrænkede jeg mig til nogle rosende ord om utopiernes forfatning og hans egen fortælling.

Derpå greb jeg hans hånd og bød ham indenfor til middag med en bemærkning om, at der nok ville komme et senere tidspunkt til at på dybtgående bunds og i flere enkeltheder drøfte med ham alt, hvad han havde talt om. Gid det også måtte lykkes mig! Nuvel, selv om jeg foreløbig ikke kan slutte mig til alt i hans fremtælling, hvor dygtigt den end forelå, og af en mand, hvis lærdom og menneskekundskab er lige fremragende, så indrømmer jeg gerne, at der i utopiernes stat er mangfoldige indretninger, som jeg gerne så virkeliggjort i vore egne stater. Dog, dette er snarere et ønske end et håb“.

En ekstra ironi er det, at More jo i bogstaveligste forstand tabte hovedet, da han senere som lordkansler glænte at krydse sig frem og at finde en passende mellemvej, da Henrik d. 8., som er velkendt fra TV, senere ønskede at skille sig af med sin kone.

INFLATIONSBALET

Hvo intet vover, intet vinder!

Vinderen i samtidens økonomiske galop er inflationsrytteren, siddende på gælden.

Det normalt fornuftige menneske er den, som til stadighed belåner sine stigende inflationsgevinster på reelle værdier, der omsættes til et løbende forbrug, der vel er forbundet med en stigende renteudgift, men som til gengæld er skattefri kapitalforøgelse. Renterne kan til gengæld fuldt ud fradrages og dermed anvendes til yderligere skattenedsættelser.

Taberen er den enfoldige småborger eller af småborgerlige dyder inficerede bedsteborger af den lidt ældre degenera-tion, som på trods af al sund fornuft stadig er troende. Som tror på sparsommeligheden og retfærdigheden. Den form for retfærdighed, som består i forholdsmæssighed mellem indsats og belønning, og som forudsætter tilliden til, at afkald på et øjeblikkeligt forbrug bærer lønnen i sig selv i form af en fremtidig belønning.

De retfærdige må leve af deres almindelige indtægter, som de beskattes så rundeligt af, herunder også af deres renter, der efter alle økonomiske beregninger at dømme derfor giver en negativ indtægt på ca. 5-6 pct. Og de har efterhånden svært ved at få indtægterne til at holde trit med udgifterne.

Bliver denne forventning altså ikke alene skuffet, men erstattet af en anskuelsesundervisning i den bibelske retfærdighed: At de første skal være de sidste, og de sidste skal være de første — kort sagt, at gevinsten tages hjem af dem, som ingen indsats har gjort, så fører denne oplevelse ikke alene til forvirring og vrede over at blive til

grin for sine egne penge.

Han går nemlig hen og gør ligeså.

Efterhånden, som flere og flere står på inflationsvognen, kører den hurtigere og hurtigere ned ad bakken, og det er samtidig begyndelsen til enden. Når udviklingen ikke længere kan finansieres af udenlandske småsparere, vil omkostningsniveauet stige med en endnu vil-dere fart end den allerede kendte.

Resultatet må nødvendigvis blive en kraftig økonomisk opbremsning, som den Italien har måttet gennemføre. Ordet deflation har en endnu mere ilde klang end inflation.

En let deflation er som nattefrosten i maj, der svirper de sarte vækster. De, som har spændt deres økonomi efter inflationsvognen, har svært ved at holde sig oprejst, når den begynder at køre baglæns.

Menneskene har altid uafhjælpe ligt troet på en højere retfærdighed, som i værste fald i en kommende verden kunne udligne det underskud på lykkens konto, som ufortjent er opstået i denne, eller som i bedste fald i denne verden kan straffe de uretfærdige og belønne de retfærdige.

Selv om det er rigtigt, at eget held er godt, og at andres uheld heller ikke er dårligt, og selv om det utvivlsomt er rigtigt, at skadefryd er den bedste af alle, så er det alligevel en form for retfærdighedssyge, som man er lykkeligst foruden.

For vel er det sådan, at deflationen farer hårdest frem mod de uretfærdige, men hvad hjælper det, når der dog trods alt er tale om et fælles skibbrud. Man skal nødig stå sig selv i vejen i sin iver for at fremme retfærdigheden.

De, som måtte være i tvivl om inflationens og den efterfølgende deflations ikke alene skadelige men også demoraliserende virkninger, kan prøve at læse Remarques galgenhumoristiske bog: Den sorte obelisk. De kan forresten også prøve at læse den økonomiske og politiske historie i mellemkrigstiden.

Naturligvis er der i høj grad tale om et internationalt problem, som har sin årsag i fælles vanskeligheder for demokratierne i at styre forventningerne om øget velfærd i en periode med stigende råvare- og energikriser og fuld beskæftigelse.

Her i landet har man imidlertid været tilbøjelige til at ville slukke inflationsbålet med benzin. Benzinen har haft fremtrædelsesform af ustyrlige offentlige udgifter, et aktivitetshæmmende skattesystem og en urealistisk boligpolitik. Herom er alle kyndige enige.

Derimod er det måske ikke så almindeligt anerkendt, at disse klumper i økonomien har en fælles årsag og en virkning, som ligger langt ud over de egentlige økonomiske skadevirkninger.

Den fælles årsag må søges i en mangel på styring i de systemer, som oprindelig har været velmente og velegnede, men som har udviklet sig på en sådan måde, at politikere og administratorer hjælpeløst må optræde i tilskuerens rolle. Som troldmandens lærling.

I de offentlige budgetter er det især social-, uddannelses- og sundhedsvæsenet (SUS), som koster de store penge. På trods af sine bevidste provokatoriske overdrivelser har Jørgen Dich med sin bog om Den herskende klasse sat sin pædagogiske pegefinger på et par cen-

trale træk i SUS-kartellet: 1) de umålelige behov og 2) eksperternes egen interesse i og indflydelse på den politiske beslutningsproces.

For disse offentlige væsener, hvis godhed alle kan forstå, har man hidtil kun i begrænset omfang foretaget såkaldte cost-benefit analyser, dvs. analyser af den forøgede velfærd i forhold til de anvendte omkostninger. I stedet er der indbygget en automatik eller en beslutningsproces, som ofte betyder, at kommunale instanser beslutter medens staten betaler regningen.

En tilsvarende problemstilling gør sig gældende inden for uddannelses- og sundhedsvæsenet. Inden for den højere uddannelse har politikerne i øvrig fuldstændig sluppet kontrollen med ressourcernes anvendelse og med kvaliteten i forskninger og undervisningen, idet kompetencen fuldt ud er lagt i hænderne på lærer- og studenterinteresser, som kun ved en tilfældighed vil falde sammen med samfundets. Forskning og undervisning for folket har udviklet sig til at blive forskning og undervisning ved folket ved dettes ansatte repræsentanter.

På samme måde som cognat efter sigende skal være de polske nationaldrik, der nydes af folket ved dettes valgte repræsentanter.

Inden for sundhedsvæsenet har gratisprincippet en menneskekærlig og socialtisk grundelse. I praksis har det ført til en manglende sans for økonomi. Hvorfor skal man f.eks. behandle patienter i hjemme-når de gratis kan indlægges på hospital? Hvorfor skal patienten ulejlig sig til lægen, n-

denne får en rigelig kompensations for at komme til patienten?

Skattesystemet er som antydning inflationsskabende, aktivitetshæmmende og opsparingsfjendtligt. Det var rimeligt i en tid, da den samfundsmæssige værdi i århundredets begyndelse skiftede fra den statiske formueværdi til den aktive indtægtsværdi. Det var også rimeligt at sætte skatten i relation til skatteevnen i form af progression. Ethvert system indeholder — som allerede Hegel indså — kimen til sin egen ødelæggelse. Når forholdene, som motive-rede systemet, ændrer sig, ædes systemet op indefra.

I dag er alle og ikke blot de rige blevet ramt af progressionen, og trækprocenterne er blevet ekstreme. Systemet er dermed blevet ødelagt, også fordi fradragsmanien fører til et cirkus à la Glistrups, og fordi den oprindelige risiko ved at beskatte arbejdet er blevet aktua-liseret gennem aktivitetsflugt.

Den oprindelige sociale og humanistiske ideologi bag de forskellige former for støtte til boligen har efterhånden udviklet sig til sit eget vrængbillede. Den sociale boligsektor har ikke anvendt sine subsidier til at bygge billigt, men til at forbedre standarden, samtidig med at huslejetilskudsordningerne i væsentlig grad har elimineret de prismæssige virkninger. Parcelhuskøberne har på samme måde kunnet finansiere en stigende standard over de offentlige budgetter gennem rentefradragsretten.

Man må håbe, at den smalle regering og dens snedige chef vil få held til at gennemføre nogle af sine kendte planer. Vigtigst er naturligvis ændringen af skattesystemet. Reduktionen af indkomstskatterne med 10 milliarder finansieret af offentlige besparelser og momsforhøjelse for hver en halvdel er

ikke alene en rigtig, men en nødvendig foranstaltning. Skattegrundlaget bør i en tid med mangel på arbejdskraft ikke være indtægten, men forbruget, idet opsparingen holdes skattefri og aktiviteten fremmes. Problemet med rentefradrag og andre fradragsspekulationer gøres mindre. Fristelsen bliver mindre for de skrøbelige kar.

Socialdemokratiet må se at komme over sin skræk for situationens generalstab og dens agitation mod de asociale forbrugsafgifter.

Kun ved en aktiv medvirken af Socialdemokratiet kan man sikre de nødvendige sociale kompensationer, også med hensyn til offentlige besparelser. Her må man ætte ind på de langsigtede virkninger af automatikken og gratisprincippet og sikre en samfundsmæssig kontrol med, at den forøgede velfærd står i forhold til udgiften. Der må i systemerne sikres overensstemmelse mellem beslutningskompetence og ansvar for kvalitet og rentabilitet i velfærdshenseende.

Kan man desuden afløse de statslige automatiske refusions-systemer med bloktilskud, vil det sikkert vise sig, at behovene i de enkelte kommuner var væsentligt mindre end man troede.

Der er vel grund til at tro, at regeringen fortsat kan udnytte det kaotiske folketing, de paralyserede partier til højre og til venstre og den fælles interesse i at undgå valg til at lirke og true sin politik igennem. Og så er de andre partier jo også fri for at få urene hænder.

Lykkes det ikke at dæmpe ilden, vil der meget hurtigt komme en brand. Indsatsen er ikke alene vor økonomi, men tillige tilliden til det politiske system og den herpå grundede tro på retfærdigheden.

Ikke den højere men den jordiske, som er samfundets cement.

I EN OVERGANGSTID

I vore dage, da kravene til saglighed og effektivitet er ekstremt store, synes behovet for mystik at være særlig stort: horoskoper, akupunktur, mikro makro m. v. er godt pressestof. Uri Geller med sine taskespillerkunster sætter landet på den anden ende. Med pressens hjælp sælges betydelige oplag af bøger med mere eller mindre okkult indhold. På den politiske front trives nye varianter af gamle patentløsninger med frelsen inden for arms rækkevidde. På tilsvarende måde trænger irrationaliteten ind på videnskabens — eller i hvert fald på universiteternes — gebet med kravet om at »socialistisk« videnskab anerkendes på »lige fod« med »borgerlig videnskab«. Endnu er der ikke nogen, som har krævet ligestilling for »Christian Science« eller »vegetarisk videnskab«. Men det kan selvfølgelig komme.

Det karakteristiske for den okkulte og irrationelle holdning er klicheen: Der er mere mellem himmel og jord! Det retoriske spørgsmål til den skeptiske: Tør du benægte, at der kan være noget om sagen? Den benægtende besvarelse af sådanne spørgsmål vil som oftest triumferende blive taget som tilstrækkeligt grundlag for en positiv holdning til det okkulte. Formodninger og håb erstatter i ikke ringe grad den ellers så rimelige arbejdshypotese: at det bestående og rimelige har en formodning for sig, indtil det modsatte er sandsynliggjort, og at der ikke gerne skulle være en modsætning mellem erkendelsen på forskellige områder.

I nutiden er det ikke rimeligt på noget område af tilværelsen at gå ud fra, at Månen er en grøn ost, eller at stjernernes gang millioner af lysår borte har nogen påfaldende indflydelse på enkeltmenneskers skæbne. Selv om der kan være stor tvivl om grænserne for erkendelsens og sprogets objektivitet, er

det dog stadig det fornuftigste at kalde en spade for en spade, og selv om det kan være problematisk, om et billede forestiller to kvinder eller to mænd, er det af tvivlsom værdi at ville hævde, at det lige så vel kan være to vejrmøller, eller at der slet ikke er tale om to men om tre figurer.

For de gamle grækere var økonomi også et æstetisk begreb. Det var ikke alene et praktisk, husholderisk krav at være sparsommelig med ressourceanvendelsen, det var også et æstetisk krav om at søge de enkleste og derfor smukkeste løsninger på kunstneriske og videnskabelige spørgsmål. Også en af nutidens største videnskabsmænd, Albert Einstein, har påberåbt sig denne kunstneriske økonomi som hjemmel for sin relativitetsteori i særdeleshed og for sin videnskabelige hypotesedannelse i almindelighed.

Måske er vi nu også havnet i en sådan praktisk situation, at det igen bliver muligt at se det smukke i økonomiske hensyn. Energifikrisen og den galoperende inflation har gjort det mere indlysende, at tøjlerne må strammes, og heldigvis er mennesket ikke sjældent i stand til at se det smukke i det nødvendige.

Måske bliver det også muligt at luge ud i det blomsterbed, som under navnet »metodefrihed« i ikke ringe grad har været et nødtørftigt slør over megen middelmadighed og dilettanteri. Festen er forbi.

Jeg er en endog meget stor tilhænger af folkehøjskole, folkeoplysningsvirksomhed og af en social og kulturel udligning i samfundet, men jeg mener, det er fornuftigt — og især i nutiden — at holde skæg for sig og snot for sig. Et karakteristisk eksempel på den aktuelle udglidning i tankegangen, — og en yderligere pind til universiteternes ligkiste — er hetzen mod den ellers sagtomme rektor for

Københavns Universitet for ikke at ville ansætte en mand uden forskerkompetence i en forskningsstilling, »bare fordi han kun er arbejdsmand«.

Det er da helt i orden, hvis samfundet ønsker at ændre uddannelsernes struktur, således at de videregående uddannelser »integreres« i nye centre, hvor studierne indledes med en »basisuddannelse« og fortsætter med diverse »mellemuddannelser« med teoretisk og praktisk indhold. Det er klart, at en sådan ændret uddannelsesstruktur også kræver en ny stillingsstruktur.

Som det er nu, er universitetslærerne »forskere« og må derfor også have forskningskvalifikationer, i hvert fald for at få den hertil hørende »kvalificerede« løn. Indtil dette øjeblik har universiteterne og AC jo ikke givet udtryk for nogen overvældende begejstring for en ændret stillingsstruktur, som gør det muligt at ansætte en »arbejder« som heltidslærer, (men vel nok som tidsbegrænset undervisningsassistent).

Jeg vil derimod finde det økonomisk og derfor smukt — om man i forbindelse med en ændring af universiteternes struktur ændrer de aktuelle universitetsuddannelsers status til det, som de faktisk er på vej til at blive: mellemuddannelser.

Oven på universiteterne må man så bygge en forskningsorienteret videreuddannelse med lærere, som har kvalificeret sig til en sådan virksomhed. Som det ser ud for øjeblikket, vil man i ikke ringe omfang betale for og forvente et akademisk produkt, medens resultatet sagt uden den fjerneste malice — bliver en seminarist.

Men dem har samfundet vist også mest behov for.

Spørgsmålet er blot, om man behandler forskningen fornuftigt og økonomisk, såfremt udmærkede forskere,

hvadenten de nu har kvalificeret sig eller de ønsker tid dertil — sættes til undervisning ved basis- eller mellemuddannelserne. Jeg spørger bare. Var det ikke mere fornuftigt at sætte dem til forskning og videreuddannelse inden for deres forskningsområde for studerende, som ikke skal »motiveres« af pædagogiske stimulanser, men som slet og ret ønsker at studere under kyndig vejledning?

Det var ræven, der engang sagde, at det kun var en overgang, da man trak bælgen af ham.

Og det skal nok være rigtigt, men mon ikke kuren alligevel var så vellykket, at patienten døde?

En anden slags overgang er den, som giver anledning til det, som i en nyere okkult videnskab kaldes: Jeronymuskomplekset. Det ydre tegn på det mandlige klimakterium, som — ganske vist uden det fjerneste biologiske grundlag — antages at ramme mændene i den farlige alder.

Det er, så vidt jeg forstår, især kvinder, der bekender sig til denne nye revolutionerende videnskab. Og det er der måske ikke så meget at sige til. En supplerende teori gående ud på, at manden — i virkeligheden — kunne og burde føde hvert andet barn, er ikke usandsynlig.

Altså, Jeronymuskomplekset er en kompensation for den angst for åndelig såvel som fysisk impotens, der følger af mandens påståede klimakterium. Bæstet bliver — endnu mere — autoritært og kræver ubetinget lydighed af sin kone, af sine børn, af sine underordnede. Lige fra Holbergs tid har man kendt dette individ, som ikke bare er fæl, men også latterlig.

Den nye videnskab bekræfter altså bare, hvad alle ved i forvejen.

Når jeg reagerer aggressivt mod den slags skrivelser, kan det naturligvis af de troende opleves som en bekræftelse på teorien, men aggressionen oplever jeg selv i min forblændelse som et sundhedstegn. Et tegn på, at jeg ikke er henfaldet til den last, som jeg selv oplever som den mest markante hos de midaldrende, nemlig den liberalitet over for anderledes tænkende, som af børn og barnlige sjæle — undertiden med rette — forveksles med ligegyldighed og svaghed.

For den holdning, som pådømmes de midaldrende, svarer så meget godt til den myte om »professorvældets« autoritære og reaktionære udøvere, som studenteraktivisterne med stor dygtighed udnyttede som argument for at universiteternes styrelse skulle overgå til studenter og yngre lærere, hvortil senere er kommet det teknisk-administrative personale, som alle nu i skøn samdrægtighed i trivselsens navn stiller store krav til samfundets ressourcer uden tilsvarende krav om en økonomisk vurdering af input og output.

Efter næsten fjorten års medlemskab af Konsistorium ved Århus Universitet, helt fra den fjerne tid, da universitetet bogstaveligt talt var identisk med et lille antal professorer, og frem til nutiden, hvor en hær af lektorer og andet personale sammen med myriader af studenter fylder rammerne til bristepunktet, er jeg netop blevet løsladt fra de såkaldt styrende organer, og jeg må med skam melde, at det er med den følelse af befrielse, som kun arrestanter er i stand til at mønstre!

Med den tilbøjelighed til at se tilbage, som jeg erkender er et »klimakterielt« træk, og med den nostalgi, som vist også er et senilitetstræk, tænker jeg ofte tilbage på de gode gamle

dage, da Konsistorium bestod af akademiske giganter, som mestrede den elegante perfidi og den elskværdige, dræbende ironi. Dengang man ombragte sine fjender med fleuret, medens man i de senere år i tiltagende grad har anvendt slagsværd og kølle. En tid, da giganterne til gengæld var samfundets garanti for kvalitet og derfor legitimationen for universiteternes selvstyre.

Der er på mange områder sket store fremskridt i de senere års universitetsliv med den større frihed for de mange og de materielle fremskridt. Men en statusopgørelse over de fire år efter styrelsesloven må efter min vurdering alligevel blive en falliterklæring. Visionen om det i fælles respekt for kvaliteten begrundede demokratiske og disciplinerede samarbejde om forskning og uddannelse punkterede. Tilbage blev middelmådigheden og egoismen. Samfundet har mistet styringen både over ressourcerne, uddannelserne og forskningen. Studienævnene styres reelt af studenterne, som har en legitim kortsigtet interesse i undervisning og eksamen på egne vilkår, og det er ikke nødvendigvis i samfundets og deres egen langsigtede interesse.

Den smule forskning, der kan blive lejlighed til, har ingen chance for rationelt at udnytte de muligheder, som skulle ligge i et samarbejde inden for institutterne. Ingen har nogen kompetence til at lede og styre en organiseret forskningsvirksomhed på grundlag af en fornuftig arbejdsdeling. Den enkelte »forsker« har ubetinget forskningsfrihed fra sin første dag i stillingen. Man kan naturligvis samarbejde på frivillig basis! Men hvor bliver samfundets interesser af?

Hvis en resigneret og desillusioneret grundholdning er klimakteriel, så må jeg vist alligevel hellere bryde sammen og tilstå:

Jeg er gået i overgang!

GENSYN MED ÆRØ

ERFARINGEN og nogle militærpsykologiske eksperimenter viser, at menneskene bliver vanvittige, hvis de ikke modtager impulser fra omverdenen. Stimuli kaldes sådanne påvirkninger i det psykologiske fagsprog.

Hvis man lukker et stort voksent mandfolk ind i en lys- og lydtæt kasse, hvor han ikke kan foretage sig noget fornuftigt, varer det ikke længe, inden tankerne kommer på afveje. I stedet for at bevæge sig i fornuftige geometriske figurer begynder de at opløse sig i ukontrollerede spring og spiraller.

Realitetssansen siver langsomt ud af bolden, og til sidst befinder det passiviserede menneske sig i en tilstand mellem drøm og eufori. En søvnløs nat efter nydelsen af en overdosis kaffe og tobak avler ikke sjældent ideer, som i mørket er indlysende originale, snedige og morsomme, men som i dagbrækningens grålige tvelys tager sig løjerlige ud, og som den søvnløse skamfuldt og hurtigst muligt bestemmer sig til at glemme. Samme skæve virkelighedsfølelse kan som bekendt fremkaldes med LSD og lignende narkotika. Men det er en helt anden sag.

Det interessante er altså, at man videnskabeligt kan bevise, at man bliver sindssyg af at kede sig. Mennesket bliver rastløs, irriteret og efterhånden lettere åndsløst. Børn begynder at drille hinanden og at blive uartlige med veltillægt spontaneitet bogstavelig talt på skødet af forældrene, som efterhånden søger deres tilflugt i halvhjertede skændier. Resten er lavshed.

Det er rigtigt, at mennesket er et nysgerrigt dyr. Når nysgerrigheden kildres, nyser man. Men efter den søde kløe kommer den sure svie. Hvis man altså bliver ved med at klø sig på samme sted. Som Storm Petersen så rigtigt sagde: Forandring afveksler.

Storm Petersen sagde i øvrigt også, at videnskab er en indviklet måde at sige det på, som alle ved i forvejen. Alle ved jo, at det er kedeligt at kede sig.

Kort sagt. Efter den første forelskelse vil ungersvenden nærme sig sin fortryllende møde med samme sørgelige uro som den ferierejsende den forheksede ø. Fortryllelse er som

forelskelse vist gjort af samme stof som regnbuer, fuglesang eller måske spindelvæv.

Men Søren Kierkegaard vidste jo, at kærligheden kommer af gentagelsen, at genkendelsens glæde er dybere end den øjeblikkelige nydelse, uden at man af den grund kan sige, at kærligheden — så lidt som kulturen — ene og alene er vane.

Der må altså også være en slags gemytternes overensstemmelse, som gør, at det sure tages med det søde. At de uundgåelige fejl og mangler ikke alene erkendes, men også accepteres som nødvendige bestanddele af den elskede genstand. Fortryllelse kan ikke bevares gennem fortrængning.

☆

Det var der altså sammen.

Kajen med den faste stok af muldne øldinge, tilsyneladende groet fast til bænke, men mirakuløst fraværende om natten og i meget dårligt vejr. Så de må kunne bevæge sig. Og en eftermiddag fik vi da også en slags forklaring. De gik. Eller i hvert fald to af dem. En meget lille og tyk og en meget høj og tynd æringbo bevægede sig langsomt af sted, side om side, på trods af den forskellige dimensionering i samme — sandsynligvis gennem årene tillempede — trillende gangart.

Også de mobile indbyggere og de rutinerede turister, som møder op ved de fleste færgers ankomst og afgang for at mærke pustet og suget fra den store verden. I løbet af den næste dag kunne vi indtage vor faste plads omkring anløbsbroen for der i rækken af de ritualer, som holder verdensordenen på plads, gennem vor nærværelse at sikre ankomst og afgang af såvel den store som den lille færge.

Den sidste færge om aftenen er ikke så spændende som de andre, der som regel er fyldt til randen. Står vi der i virkeligheden ikke alle i håbet om, at det usædvanlige skal indtræffe? At nogen skal komme for sent. At der ikke skal blive plads til alle bilerne. I hvert fald rettes alle blikke op ad Vestergade, når bolværksmatroserne lægger armen på bommen, og kaptajnen ser på sit ur. Hører man så en rasende brummen fra en fræsende motorcykel eller hoppende bil, har man mærket gys. Næde

han færgen? Men alle nikker og smiler, lettede, når det lykkes, og når alle bilerne alligevel blev klemte ned og undertiden båret på plads.

Vi håber, som alle normale mennesker gør det ifølge fredsdommeren i Fielding's Tom Jones, at forbryderne — i dette tilfælde de, der ikke kommer til tiden, eller de, som ikke har bestilt plads — vel nok skal pågribes og føres tor domstolen, men derefter, når de står der, elendige og ulykkelige, at de må blive frifundet og løsladt med hurraråb. En sådan sjælelig renselse, der får os til at føle os lettere til mode, giver en munter tone på hjemvejen og appetit til aftenen.

Men den sidste færge er som sagt kedelig. Og alligevel fascinerende. Den er nemlig oftest en æresrunde. Ingen finder på at tage til øen sent om aftenen og om muligt færre derfra. Er der endelig en enkelt bil eller to, skal de bakke ind på færgen, det er nemlig den lille, og det er ofte et syn for guder. Men i sidste øjeblik køres postkassen om bord, i triumftog, stående alene på ladet af en varevogn, højtidelig som en knaldred katafalk. Når kassen forsigtigt er anbragt på vogn-dækket, kommer den elskelige boghandler trippende med sin hund, afleverer sirligt sit brev gennem spalten, hvorefter færgen kan afsejle.

☆

Parken er der også med den sørgmodige poet. Og byens huse, som står der i deres nymalede nysselighed. Men der er kommet flere souvenirforretninger, og endnu én af købmændene har givet op. I stedet er der kommet en fin spisestaurant, hvad den så skal basere sin omsætning på. Ikke på den lokale befolkning, og ikke på campister og sejlere. Heller ikke på de andre sommergæster, for der kommer ikke flere, efter at hele byen — Ærø's Købing — er blevet fredet, så husene hverken kan ændres eller sælges til hel- eller halvintellektuelle æsteter eller andet udenøsk godtfolk. Servitricen mente også, der vist var mere behov for et cafeteria med tilsvarende priser. Men man må indrømme, at fisk ikke bare er fisk.

Og badehusene var der i bedste velgående, uforgængelige, så grimme, at de ikke kan dø. Og vort eget hyggelige lille

forhenværende rådhus med vandet, markerne, haven og fuglene. Alt er, som det skal være. Men alligevel er der noget, som ikke er, som det plejer van. Eller er det mon os, som ser virkeligheden med nøgternhedens sure øjne? Både — og.

Det viser sig, at solen alligevel ikke altid skinner, som den gjorde det i vor barndoms somre. Det omgivende hav trækker ikke al regnen. Noget af den falder også på os. Og så blæser det stædigt og vedholdende. Men som det er bekendt, siden Thales filosoferede i Miletos for 2—3000 år siden, er alting relativt, og læsningen af vejrrapporterne i de os punktligt tilsendte lokale aviser fortæller os, at det kunne have været meget værre, hvis vi havde opholdt os næsten et hvilket som helst andet sted i landet.

Og som en tidligere, lidt tungtør politimester engang sagde til en ligeledes forhenværende konge: Det råder jo kun Vorherre for. Kongen talte ganske vist om nogle ved honnørkajen trods regnvejret fremmødte støjende demonstranter, medens politimesteren forestillede sig, at majestæten måtte forventes at ville gøre bemærkninger om vejret, som er et passende neutralt emne ved den slags lejligheder. Det ville være naturligt, om denne bemærkning gav anledning til nogen kongelig irritation, hvad der på denne tid endnu havde praktisk betydning.

☆

Men så var der noget andet, som vi vel havde vidst, men som vi alligevel ikke rigtigt havde bemærket. Intuitivt eller med den halve bevidsthed havde vi sørget os for at være i zig, når fænomenet var i zag, og omvendt. Men frem skal det alligevel. Det er disse her tyske spritbåde, som i en stime på 3—5 hver dag mellem kl. 13 og 15 spyr en bølge af mere eller mindre besoffene holstenerne op gennem de stille gader, der i løbet af et par timer overskyldes af bølge efter bølge, der langsomt i løbet af en times tid synker tilbage i moderskibenes livgivende skød. Så længe dette tidevand stiger og falder, vil de mere eller

mindre fastboende som efter en udtalt overenskomst holde sig fra gaderne.

Og man må spørge sig selv: Hvad skal det nytte? Den time, dampskibsturisterne skal være i land, kan de ikke konsumere eller indkøbe nævneværdigt hverken vådt eller tørt, i hvert fald ikke tilnærmelsesvis i noget rimeligt forhold til antallet, hvis man skal dømme efter det lokale sigende. Retfærdiggørelsen for denne skønhedsplet — en sådan kan som bekendt udvikle sig til en ukontrolleret og ondartet svulst med metastaser — siges at være nogle fede havneafgifter.

Men er det pengene værd?

Byens folk skal jo leve, og det er ikke så let at holde et øsamfund i drift og samtidig bevare sin sjæls sallighed. Er det urimeligt, at man må betale med turister, hvis man af kulturhistoriske grunde vil bevare et bymiljø, og er det så slemt, når disse er af en så flygtig karakter? Vi andre kan jo bare holde os hjemme i det par timer. Ikke sandt?

Og dog.

Var det alligevel ikke bedre, om man skabte lidt reelt liv i det økonomiske kredsløb, inden samtlige købingboere reduceres til kustoder for smarte souvenirforhandlere? Jeg indrømmer, at det er nemmere sagt end gjort.

Den tunge symbolik er normalt ikke mit bord. Men alligevel må jeg indrømme, at en af sommerens oplevelser efterlod et vagt ubehag, som til stadighed trænger sig ind mellem erindringsens billeder.

☆

Nogle vil måske huske, at samtlige herregårde: Gudsgave, Gråsten, Købinghof, Voderupgård og Søbygård allerede for et par hundrede år siden blev udstykket, og at der i endnu flere år ikke har været herremænd på søn, idet herregårdene blev drevet af forpagtere for de slesvigske grever.

Alle bygningerne er forsvundne — Voderupgårds herregårdsdiger eksisterer dog endnu — bortset fra Søbygård, som vi i år drog af sted for at besøge. Det undrede os nok, at ingen syntes at have set dem, heller ikke vore elskelige gamle venner, der for få år siden

drev den lille landejendom, vi nu logerer i. Ad snoede veje fandt vi dog vejen for blot at finde et skilt på en uanselig staldbygning med påskriften: Adgang strengt forbudt.

Gårdspladsen lå øde hen i eftermiddagssolen, så vi vovede os videre frem i håbet om at træffe nogen, vi kunne spørge om lov.

Men pludselig, bag et buskads, dukkede en forfalden kampestenbro over en vandløs voldgrav op og førte os ubetvingeligt videre mod en grålig bygning, som engang havde været hvid, men som nu lå der i et fremskredent forfald, ikke romantisk, men uhyggelig i den grønne skumring, overgroet og gennemtrængt af fugt. Indendørs var forfaldet totalt, blot med de tommetykke gulvplanker af eg som den eneste friske undtagelse.

Det uhyggelige indtryk bestyrkedes af en højroset person, som på en særdeles uvenlig måde gjorde det klart, at besøgende var uvelkomne. Har vi ikke mange gange registreret denne situation i utallige kriminalserier? Og er det derfor, at selv et hyggeligt besøg hos den lokale egshistoriker, som byder på kaffe og eksaminerer mig i danmarkshistorie, ikke er i stand til at forjage forstemtheden?

Senere har vi fået fortalt, at hovedbygningen er solgt fra avlsgården og i flere år har tilhørt en museumsmand, som angiveligt har fået bevilget penge til restaurering og bevaring af søns eneste fæstning. Men spørgsmålet er, om det ikke allerede er for sent, om ikke menneskeligt kortsyn og uforstand igen har ladet en del af sin historie og dermed af sig selv synke tilbage i den store glemsel.

Skynd dig, kom . . .

TO SKRIDT FREM OG ET TILBAGE

TV-avisen bragte forleden et tankevækkende indslag.

Det var en kran, som man vil at begynde med måtte tro var i gang med at bygge en hofde ved en af de tynde tænger på vestkysten.

Den var imidlertid ikke ved at bygge en hofde, men tværtimod ved at forkorte en serie hofder, som man havde lavet for et par år siden.

Man havde dengang lavet dem for at forhindre kystnedbrydningen der på stedet, og det havde man da også haft held med. Til gengæld var havet så gået i gang med at æde af kysten nogle hundrede meter længere nede.

Det var selvfølgelig ikke meningen, og som den ansvarlige kystsikrer med prisværdig åbenhed udtrykte sig:

„Så håber vi, at vi standser nedbrydningen det andet sted. Men man kan jo aldrig vide. Vi kender så lidt til havstrømmene og deres virkning for kystnedbrydningen, og det koster så mange penge og tager så lang tid, at undersøge sagen, at man må eksperimentere sig frem“.

To skridt frem og ét tilbage.

Nogen generel kystsikringspolitik kan man ikke lave. I stedet bytter enhver sit, og fanden tager den sidste. Der lå nogle gårde et sted, som man tilsyneladende havde opgivet, men — som det hed sig — man måtte sætte sin lid til, at materialerne ville medvirke til at stabilisere kyststrækningen.

Der sidder altså nogle mennesker et sted og bestemmer, at den dér gård skal i havet, og den dér skal blive på det tørre.

Var der ikke også en mand, der havde taget sagen i sin egen hånd og garanteret sin ejendom med store betonklodser, som fredningsmyndighederne ikke kunne lide?

Men han fik da vist lov til at beholde dem og dermed sin ejendom. Til gengæld er der altså en anden, som må af sted.

Man vedtager - og håber det bedste

Man kunne ikke lade være med at tænke på den internationale økonomiske politik, som uberørt af 20'ernes erfaringer tilsyneladende går ud på at løse oliekrisisens eftervirkninger gennem eksport af problemerne til udlandet.

Men på det økonomiske område er man dog alligevel blevet så meget klogere, at man sikkert besinder sig på en fornuftigere løsning gennem forhandling mellem landene og deres økonomiske organisationer.

Derimod måtte man som jurist erkende, at det jo i det væsentlige er den måde, man bærer sig ad på, når man laver love. Man aner på forhånd ikke meget om virkningerne af de regler, man vedtager i folkettinget. Når det går højt, har man i forvejen i sagkyndige betænkninger gjort det nogenlunde klart, hvad det er for problemer, man vil løse, og hvilke midler man vil anvende for at opnå det, man tilsligter med reglerne.

Men man har i reglen ikke den fjerneste anelse om, hvilke virkninger der faktisk vil indtræde, og sjældent gør man sig den ulejlighed at undersøge sagen senere. Man gør det samme som vor kystsikringsmand: Man håber det bedste.

Men det er jo ikke altid det går, som præsten præker, og allerede for to generationer siden var det velkendt, at såvel jernbane- som kønsdrift vanskeligt lader sig regulere ved lovgivning.

Eksemplerne på hofdebygningsteknikken er da heller ikke vanskelige at finde inden for den nyere lovgivning.

Hvor der er vilje, er der en udvej

Der er sikkert endnu nogle, som kan huske den opbyggelige historie om den afgiftspligtige grundstigningskyld, som skulle begrænse grundprisstigningerne ved at overvæltes på køberne. Som bekendt førte denne foranstaltning kun til yderligere prisstigninger. — Man skar bidder af hofden, indtil man langt om længe fandt ud af at ophæve loven.

Eller dengang under krigen da man ville begrænse rentens højde og kreditten imod pant i fast ejendom. Også disse love blev et slag i luften og døde strådeden.

Eller da man ville begrænse afbetalingshandelen ved at indføre en minimumsudbetaling. I stedet finansierede man købet gennem pantebreve.

Hvor der er en vilje, er der altid en udvej, som stortvisen Lorenzen skrev på det skilt, han efterlod i sin celle i Horsens.

Tænk på alle de forkrøblede og underligt overflødige manøvrer, som røbet tid, penge og mental energi fra fornuftige aktiviteter, fordi vi har opbygget et skattesystem, der tvinger enhver til i sine økonomiske dispositioner at indregne en kalkulation over de skattemæssige konsekvenser.

Det glæstupske skattecirkus er den absurde konsekvens af et skattesystem, som ikke tager i betragtning, at mennesket ligesom ræven er et ondskabsladt dyr, som forsværer sig, når det bliver truet på livet.

Og i næste instans er det et monument over det nærmest rørende dilettanteri, hvormed lovgivningsmøllen maler videre, uden at nogen for alvor rejser krav om, at den for alle livsvigtige regelproduktioner ligesom en hvilken som helst anden produktionsproces kræver en professionel styring.

Og det betyder først og fremmest indsigt i, hvad man kan opnå med retsregler. Her hjælper, som konen sagde, da hun skulle til at lave kaffe, hverken tro eller håb.

Retssociologen, der undersøger forholdet mellem retsreglerne og menneskenes faktiske adfærd, er en yngre videnskab, som hidtil har haft trænge kår. Noget har man da fundet ud af ved næjsomme undersøgelser, men det er især på specielle områder, navnlig inden for kriminologien.

Når det drejer sig om de principielle spørgsmål om retsreglernes betydning for styringen af den menneskelige adfærd, er man stadig henvist til det begavede gætteri.

Letsindig lovgivning

Der er dog en del, som taler for, at man ikke skal forsøge at indrette lovgivningen, så den strider mod fundamentale menneskelige interesser, men derimod sådan at den i rimelig grad appellerer til egeninteressen. Lige så letsindigt ville det være, om man i tillid til den gammelliberalistiske teori ikke indbyggede en nødvendig hensyntagen til samfundets interesser.

Viggo Kampmann har engang på nærmest genial måde afvist den doktrinaire socialisme med ordene: Hvorfor skulle vi ikke spænde kapitalisterne for samfundets vogn?

På den anden side skal vi ikke spænde vognen for hesten. Vognen kommer ikke at stedet, og hesten æder høet. Det fuldkomne nærdemokrati betyder samfundets opløsning.

Men som sagt, det er kun et forholdsvis begavedt gætteri. Hvor meget af vor adfærd der styres af moralen eller i al beskedenhed af det, vi har fået ind gennem opdragelsen, er vanskeligt at finde ud af.

Som manden, der den ene dag drak whisky med soda, den næste cognac med soda og den tredje gin med soda. Da han hver dag blev beruset, drog han den slutning, at det måtte være sodavand han ikke kunne tåle. Sagen er jo, at retsreglerne til stadighed blandes med moralen, traditionen, konventionen og religionen. Hvad det er der virker, når det virker, ved vi på de væsentlige områder mindre end intet om.

For den tænksomme folketingsmand, som måtte have fået tid til at iagttage TV-indslaget om hofdemontering og -afmontering, kunne der måske melde sig et behov for selv at komme ud over hofdeteknikken. Det forudsætter, at folkettingen begynder at interessere sig for anvendelsen af rets sociologiske metoder i lovgivningsarbejdet.

Jeg har tidligere foreslået, at folkettingen i tilslutning til justitsministeriets lovkontor skulle indrette et rets sociologisk forskningsinstitut med socialforskningsinstitutten som model. Om nogle år ville det måske give sig udslag i en mere fornuftig lovgivningsteknik.

Jeg vil da gerne fremsætte forslaget én gang til.

HVEM VOGTER VOGTERNE?

Tager man litteraturen — både den seriøse og den populære — vil man utvivlsomt finde en statistisk overvægt af forfattere og kunstnere i persongalleriet. Idealtypen finder man som »naturens muntre søn» i den romantiske Aladdin-figur. Varianterne er legio.

Det er på én gang kunstens styrke og dens svaghed, at den beskæftiger sig med personer og problemer, som forfatterne er fortrolige med. Dermed får digtningens fiktion et ægte præg af virkelighed. På den anden side vil problemet omvendt være, at den almindelige læser ofte vil have vanskeligt ved at spejle sig selv i den af digterne producerede virkelighed, og det er jo nok en væsentlig mangel, såfremt vi går ud fra, at en af digtningens væsentlige opgaver er at øge læsernes selvforståelse.

Såfremt afstanden mellem digtneren og læsernes verden bliver større, vokser samtidig publikums »fremmedgørelse» over for kunsten, idet publikum ikke kan identificere sig med digtningens virkelighed. Mon ikke en væsentlig del af kulturkløften i nutiden netop hænger sammen med en stigende afstand mellem forfatternes eksklusive og akademiske miljø og den gennemsnitlige læsers jævne og nøgterne hverdag.

Man kan altså med mening stille spørgsmålet om, hvem der fremmedgør hvem. Er det forfatterne, der afslører samfundets fremmedgørelse af godtfolk, eller er det forfatterne selv, der fremmedgør godtfolk med deres private verdensbillede?

Svaret på spørgsmålet er nok ikke så enkelt, medmindre man i forvejen har en religiøs eller politisk tro, som giver indblik i den højeste og endelige sandhed om mennesket.

Spørgsmålet gælder naturligvis også for de andre kunstarter, herunder naturligvis for radio og TV, og hermed kommer vi ind på massekommunikationen, som naturligvis har den samme problemstilling som kunsten: at den formidler en meddelelse om og en tolkning af virkeligheden, som går gennem mennesker, der dels som enkeltindivider dels som medlemmer af en erhvervsgruppe nødvendigvis må blive en del af virkeligheden set gennem menneskeøjne.

Især for nyhedsformidlingen bliver det et principielt problem, at udvalget af meddelelser bliver afhængigt af pressens muligheder og pressens vilkår.

Et banalt faktum, som dog ofte overses, er det, at pressen kun kan skrive om begivenheder på steder, hvor der er pressefolk. En nyhed er mest elementært et lykkeligt møde mellem en reporter og en begivenhed. Allerede af den grund vil vi høre mest om begivenheder i den vestlige verden. Men hertil kommer de restriktioner, som pålægges kommunikationen fra de lande, som ikke har pressefrihed.

Problemet i disse elementære faktorer ligger i, at man kan komme til at fejlvurdere proportionerne i tilværelsen. Det er klart, at pressen f. eks. ved løbende at holde den danske offentlighed orienteret om Watergate-sagen og andre ameri-

kanske problemer: raceproblemer, Vietnamkrig, korruption m.v. på én gang kan sige, at den fortæller sandheden om USA, og at den kun fortæller sandheden.

Men hvis man ikke samtidig med en kraftanstrengelse gør sig klart, at der findes megen ondskab — og måske større — andre steder i verden, hvor der ikke findes journalister, eller hvorfra journalister ikke har frihed til at rapportere, kan man risikere, at denne halve sandhed om Amerikas ondskab i jævne menneskers bevidsthed bliver identisk med ondskaben i det hele taget. En nærliggende slutning er det, at det gode findes der, hvorfra ingen onde tidender kommer.

Herved har jeg naturligvis ikke villet sige, at journalisterne i almindelighed forsøger at manipulere deres læsere. Tværtimod er jeg ikke i tvivl om, at de fleste journalister i den givne situation er alvorligt og ansvarsbevidst arbejdende mennesker, som hæderligt og dygtigt løser den givne opgave. Selv om der naturligvis er undtagelser, som bevidst udnytter situationen til politiske formål.

Det, jeg vil hævde, er, at de i et vist omfang er ofre for deres egen rolle.

Vi kender denne kalamitet fra en anden kant. Pressen definerer selv sin rolle som værende den at bringe nyheder. Men ingen har så vidt mig bekendt været i stand til at definere begrebet nyhed. Eftersom det normale af gode grunde — i hvert fald ikke endnu — er det usædvanlige, er det normale ikke en nyhed. Derfor

vil nyheder være identiske med det usædvanlige, og det usædvanlige vil oftest være noget negativt.

Derfor er ulykker, forbrydelser og det afvigende nyheder, i hvert fald i de vestlige lande. I de østlige lande er det forbudt at skrive om disse negative ting. Det er klart, at der heri ligger en farlig tendens til for pressen at koncentrere sig om de mørke sider af tilværelsen.

Kombineres denne svaghed med den førstnævnte, er det ikke mærkeligt, om specielt USA, hvorfra størstedelen af det for pressen anvendelige »nyhedsstof» kommer, i pressens billede kommer til at fremtræde som et samfund af forbrydere, ulykkesfugle, afvigere og anden dårligdom. Og det er naturligvis også en sandhed, men en halv sandhed. Og halve sandheder er farligere end hele løgne.

En tredje svaghed er det, at pressen kan fanges af sine egne spilleregler. De, som ønsker omtale i massemediernes, skaber en nyhed, som pressen — måske nødtvungent — må dække. I dag er begrebet pseudobegivenhed velkendt. Begivenheder, som arrangeres for pressen. Især TV har været udsat for en bevidst udnyttelse af kredse, som har kendt og udnyttet massemediernes binding til det usædvanlige og for TV's vedkommende det fotogene.

Det bedst kendte eksempel er vel nok den velkendte hashrygning på kulturministerens trappe, hvortil presse og TV på forhånd var bestilt!

En beslægtet problemstilling er den nutidige opløsning af grænserne mellem reportage og vurdering. Den engagerede journalistik er blevet kanoniseret og berømmet, for er det ikke rigtigt og godt at have en »holdning?«. Spørgsmålet er blot, om man gør folk en tjeneste ved at præsentere stoffet gennem reporterens mere eller mindre private moralske eller politiske »holdning«. At »objektivitet« principielt er umulig, er kun en dårlig undskyldning for manipulation eller inkompetence.

En femte svaghed er den politiske skævvælgning. Den socialdemokratiske presse dækker i forhold til sit vælgerunderlag kun en begrænset del af den trykte nyhedsformidling. Sammenhængen med annonceindtægterne er indlysende. På anden side er der vel en ikke ringe realitet i påstanden om, at erhvervslivet annoncerer der, hvor læserne findes.

Hvad enten det nu er ægget eller hønen, der kom først, så er det et faktum, at der i dagspressen sker en politisk skævvælgning, selv om der i takt med bladdøden sker en opblødning af den politiske linie i de overlevende. For radio og TV gælder denne problemstilling ikke. Nogen mener tværtimod.

I forbindelse hermed står en sjette svaghed. Bladdøden skærper konkurrencen og definerer kampen for at overleve. Sensationspressen skal have en god historie hver dag for at kunne sælge avisen. Behovet for at opretholde salget trækker efterhånden også den seriøse presse ind i jagten på en »cover-story«, der kan holde døden fra døren.

Den mest negative tolkning af den amerikanske Watergate-sag er da også, at den specielt i Amerika med den herskende puritanske moral i et hårdt og effektivt konkurrencesamfund er gendannet Fressen. Den omstændighed, at historien stykkedes ud over næsten to år, fik den til at fremtræde som en føljeton. Naturligvis

lå der en vis dialektik i udviklingen, som førte til sejtrækkeriet, men alligevel bliver tilbage en mulighed for, at der også forelå en kølig salgspolitik i forløbet.

Den seriøse presse kan altså komme i den samme tvetydige stilling som de professionelle kultur- og socialarbejdere i Stangerups: Løgn over løgn. At man har sit gode udkomme af at afsløre og reparere på andres løgne.

Hvis moralismen går hånd i hånd med egen interesse, har barmhjertigheden trænge kår.

Pressen og pressefriheden er dyrebar for et demokrati. Watergate-sagen har, som det er sagt af mange, dokumenteret, at pressen er den fjerde statsmagt, og i parentes bemærket også, at den i USA er en levende realitet. Det sidste er der sikkert mange, som ikke ser så klart, som at Nixon altså var forbryder og amerikaner.

De tre andre statsmagter: Lovgiverne, administrationen og domstolene har til opgave at vogte på hinanden. Men hvem kontrollerer pressen? Den er naturligvis underkastet lovgivningen om pressevirksomhed og domstolenes afgørelse. Men pressen har ret og pligt til at beskytte sine kilder.

Det er klart, at pressen til gengæld for dette enestående privilegium, som hverken gælder for præsidenter eller folketingsmænd, må leve op til et enormt ansvar. Spørgsmålet er så, om den professionelle etik og pressens gensidige kontrol og konkurrence er tilstrækkelig.

Fra tid til anden må pressen selv alvorligt ransage det — måske uløselige — problem: Hvem vogter vokterne?

Hvordan undgår man, at verden bliver identisk med pressens verdensbillede? For sæt verden er til!

En af børne- og ungdoms-afdelingens TV-producen-ter har med henrivende nai-vitet udtrykt sagen således: »Våre producenter er ikke forbrugernes skyld, men for at kunne forrente kapitalen.

På samme måde som TV-programmerne ikke laves af hensyn til seerne, men for at kunne lønne og beskæftige personalet.

Ligesom pressen altså ikke er til, fordi verden er til, men fordi der skal være penge til at trykke avisen og lønne journalisterne.

Det er ikke tilstrækkeligt at hæve uddannelsesniveauet, selv om det ville hjælpe.

Det er ikke tilstrækkeligt at opretholde og udbygge konkurrencen.

Det er ikke en udvej at indføre statssubsidier. Det ville være at uddrive Satan med Belzebul.

Det er heller ikke tilstrækkeligt at lade kronikken og læserbrevspalten stå åben for lægfolk.

Det er nemlig et principielt problem om virkelighedsproduktion af samme skuffe som litteraturens.

Dermed være ikke sagt, at man skal lægge hænderne i skødet. Fordi objektiviteten principielt er umulig, kan man ikke slutte, at enhver subjektivitet er tilladt.

Tværtimod må man i stedet anstrenge sig desto mere for at finde en grænse.

For som bekendt kan man vel narre alle en kort tid og mange i lang tid, men ingen altid. Stig Jørgensen

FORMYNDERNE

Et flag er smukkest i modvind. Denne poetiske absurdisme, — som isørigt af Otto Leisner rent bogstaveligt er rehabiliteret som faktisk eksisterende fænomen på øen Sild — er givetvis en psykologisk realitet.

I hvert fald mente den romerke fæltherre Varro i sin tid, at der var god grund til at bede Gud bevare ham mod hans venner. Men folkeligt er den samme tanke udtrykt på den måde, at man vel skal sidde sin ven nær, men ikke sidde lårene af ham.

Temaet kan variere i det uendelige. Den bibelske variant er lignelsen om frelseren, der — stærkt fristet af guld og grønne skove — udbrød: Vig fra mig Satan!

Vel er den pæne Ole Espersen ikke nogen Satan, og vel er en dydig presse ikke al verdens herlighed.

Men alligevel må jeg kaste terningerne over Rubicon.

I min kronik den 5. september: »Hvem vogter vogterne« rejste jeg nogle principielle problemer i forbindelse med pressens og massemediernes forvaltning af deres opgave med at formidle meddelelsen og tolkningen af virkeligheden. Jeg stillede det spørgsmål, om den professionelle etik og pressens gensidige kontrol er tilstrækkeligt til at sikre en virkelighedsbeskrivelse, som både er relevant og rigtig.

Indirekte besvarede jeg selv dette spørgsmål benægtende, for såvidt som jeg antog, at den vitterligt eksisterende frustration i befolkningen er et udtryk for det modsatte, og for såvidt som der er tale om et principielt uløseligt problem.

Min konklusion var den lidet kontante, at problemerne måtte erkendes og

tages til behandling for samvittighedens domstol. Et indgreb i pressefriheden ville måske nok helbrede sygdommen, men samtidig ville patienten afgå ved en blid og rolig død.

Ole Espersen peger i sin kronik den 1. ds. på beslægtede problemer. Han advarer især mod en overdreven kommunikationsmængde, og det han kalder »Forventningens Revolution«. Ved det første forstår han risikoen for, at en ubegrænset informationsmængde forhindrer staten i at nå alle i løbet af kort tid. Ved det andet, at indholdet af informationen skaber et urimeligt forventningsniveau i befolkningen såvel i henseende til kommercielle forbrugsgoder som til politiske overbudsprogrammer, der fremmer misundelse og destruktive tendenser.

Endelig advarer han mod »asocial« information, der gør menneskene egoistiske, kriminelle eller til skade for deres medmennesker. Han tænker her især på »vold, billige westerns, ringe underholdning — og så en utrolig masse sport«. Det var i hvert fald det uhyggelige 7-sporede billede, der kom ud af det japanske kommercielle T.V.

Det 8. og renfærdige program, som blev styret af samfundet kunne ikke konkurrere med disse kanaler, der er »udvalgt og gjort tilvante for et publikum ud fra en nøje vurdering af, hvad der konstant og hele tiden trækker det største antal seere«.

Ole Espersen vil naturligvis ikke anbefale censur, hverken af pressen eller radio-TV for at modvirke urimelige forventninger eller asocial information. Han mener derimod, at man må sørge for, at samfundet har mulighed for at optræde som en »korrigerende massekommunikator«.

Ikke sådan at det offentlige skal korrigere bestemte holdninger ved at lægge sig på de modsatte, men ved at sørge for, »at der findes en reelt fri presse og et reelt frit og tilgængeligt, populært massemedium som radio og fjernsyn, som konstant og bevidst kan drage omsorg for, at omfanget og dybden af informationen bliver så stor som mulig«. Men så, »er det formentligt uomgængeligt nødvendigt at have en vis kontrol med informationsmængden«.

Ytringsfriheden er nemlig kun en negativ og ingen positiv ret, som sikrer at alle personer og alle meninger kan komme i trykken.

Ole Espersens tankegang illustreres også af Anatole France's forsikring om, at alle i Paris — såvel rig som fattig — havde ret til at sove under Seinens broer og til at spise kålsuppe til middag. Vi ved jo alle, at Ole Espersen er socialdemokrat, og at den socialdemokratiske presse har dårlige kår. Enhver taler for sin syge

moster og for sin Hassan med de skæve ben.

For det, der rejser mine nakkehår og får mig til at sparke i løgsovsen, er den i kronikken sporlige tilbøjelighed til at identificere de »sociale« og »reelle« synspunkter og holdninger med de socialdemokratiske med en hældning mod venstrefløj.

Jeg er ængstelig for disse formyndere, der under et lindt lag af moralsk indignation og selvretfærdighed påtager sig at vide med bestemthed, hvad der tjener til folkets sande gavn.

Der foreligger såvidt mig bekendt ikke nogen som helst dokumentation for, at voldsfilm fremmer voldskriminaliteten, lige så lidt som pornografien har fremmet sædelighedsforbrydelserne.

Man må vist endda snar sige tværtimod og betragtsagsforholdet den anden vej rundt.

Og så kan jeg slet ikke forstå, hvorfor konkurrence og underholdning skal være uhyggelig. Skal glædeligt vedgå, at elskere »westerns« og sportsudsendelser. Og jeg kan naturligvis ikke lide at mit te betragte mig selv som i ferier af den grund.

Jeg personligt mener hvert fald, at konkurrence sport er bedre end slagam hvis der altså skulle være noget om, at sporten er surrogat for dette udslag konkurrencen. En rettroende elev af Marx — og det i denne henseende også tyde af før-romantiker Rousseau — vil mene, konkurrencen er en sygdom som skal tuges. En skeptik tilhænger af Hobbes, Locke og Montesquieu, der i øvrigt var de åndelige fædre den demokratiske magtfordelelseslære, vil mene, konkurrencelysten er en den biologiske kode indbygget menneskelig last.

Konrad Lorenz talte om »det såkaldte onde«. Moraliserer ikke med et tudervejr.

Spørgsmålet om hveder har skabt det »urimelige forventningsniveau« er heller ikke så enkelt, at man kan henvise til den kommercielle reklames leflen forbrugerinstinkt. Man kan med lige så megen sige, at netop Socialdemokratiet har medvirket aktivt til at skrue velfærdskraven den grad i vejret, at madagens Danmark har kun iagttagelse en smertelig nødvendig nedskæring besindelse på den mest økonomiske form for velfærd.

Og så kan man også havesine tvivl, om velsignelsen »samfundsmæssige« såringsformer. Ikke sjældent

kan man iagttage, at de påståede misbrug af handlefriheden afløses ikke af paradisiske tilstande men af diletteranteri og ineffektivitet.

Det er svært at se, hvad det egentlig er, Ole Espersen vil gøre for ytringsfriheden, medmindre det er at bevare Danmarks radio og TV som det er for tiden som en samfundsstyret korrektion af ytringsfriheden.

Efter mine begreber er det ikke godt nok til på én gang at sikre den reelle ytringsfrihed og kvalitetskravet. For at dette skal kunne opnås, er det ikke tilstrækkeligt at stramme den politiske styring af radiohuset og slet ikke at kompensere den socialdemokratiske bladdød med flere programmer med socialdemokratisk holdning.

Derimod vil oprettelsen af et selvstændigt og konkurrerende radio — TV kunne fremme såvel kvalitet som alsidighed. Hvordan et sådant foretagende skal finansieres er et åbent spørgsmål. I den betrængte økonomiske situation, som formentlig vil vise sig at blive permanent, vil det være fornuftigt at tænke på en reklamefinansiering. Men Gud bevare os for den direkte programfinansiering. Derimod vil den hermed alternative annoncefinsiering være programmæssigt neutral.

Men jeg risikerer nok at få på hattepulden både af Ole Espersen og af den betrængte dagspresse.

Stig Jørgensen

VI ER ALLE NEUROTIKERE FOR VORHERRE

DET ER lige så livagtigt som på film!

En løserevet replik fra en alvorlig og ivrig samtale mellem to slyngveninder i 10-års alderen engang langt, langt tilbage i 30'erne. Så alvorlig som den kun kan være, når den drejer sig om tøj. Jeg husker i hvert fald, at der optrådte et for mig — dengang og senere — uforklarligt begreb: lange shorts!

Det er måske derfor denne banale situation står lynfrosset på mine nethinder efter alle de år, medens det er plat umuligt at tvinge selv den svageste dråbe af væsentlige begivenheder af erindringsens dørslog.

Eller også er det fordi der var tale om et par søde piger. Allerede dengang.

Men jeg kom altså til at tænke på denne replik, da jeg læste Gert Smistrups kronik om kærlighed og røde pølser. Tirsdagsfortællingens verden skal ikke ligne virkeligheden. Den skal være ligesom på film.

Det er filmen og ugebladskraftfortællingen som ligner virkeligheden. Ikke virkeligheden selv. Det er som den moderne journalistiks fader. Henrik Cavling — nej, ikke Ib Henrik — sagde, dengang han sad hjemme på Rådhuspladsen og skrev om oprøret i Paris: Kendsgerningerne distraherer!

Det er så rigtigt, som det er sagt, at ugebladshistorierne altså ikke har til formål at skildre virkeligheden, men derimod at bekræfte læserne i deres ønskeforestillinger om, hvordan virkeligheden burde være. Derfor følger disse fortællinger ganske bestemte regler og mønstre, og skam få den som tænker ilde herom.

John Carlsen skrev engang en tankevækkende kronik herom. Han sagde heri, at det var forkert at tale om triviallitteratur, når der i virkeligheden er tale om rituallitteratur. Ligesom myterne og folkeeventyrene er de variationer i det uendelige over et mønster, der afspejler menneskenes inderste

drømme og værdiforestillinger. Drømmen om, at de onde skal græde og at de gode skal le; drømmen om, at retfærdigheden skal sejre og at de uretfærdige skal blive straffet.

Det er jo også det væsentligste indhold i folkeeventyrene og i deres moderne afløsere på film og i TV: westerns og kriminalfilm. Hvis det ikke var fordi disse genrer talte til de dybeste lag i menneskets sjæleliv, ville de ikke trods den bekymrede akademiske og æstetiske kritiks panderynken og formynderiske afvisning have dette enorme publikumstække.

Det er alt for billigt at tale om det kapitalistiske samfunds bevidstløse åndelige undertrykkelse.

★

For det andet er det væsentligt, at disse ritualhistorier afspilles i overensstemmelse med regler. Den utryghed, som følger med den især i nutiden stærkt galoperende udvikling og et samfund i stadig forandring, må kompenseres af et stærkt stigende behov for tryghed. Rituallitteraturen i videste forstand har altså samme funktion som drømmene, der er underbevidsthedens forsøg på at bringe orden i det kaos, som skabes i bevidstheden i den vågne tilstand.

Rituallitteraturen er ifølge denne analyse et sundhedstegn, ligesom en livlig drømmevirk-somhed er det. Forsøger man at undertrykke eller bortmoralisere denne litteratur, risikerer man derfor måske det samme som sker, hvis man forhindrer mennesket i at drømme: det bliver simpelthen vanvittigt.

Eller også, at der opstår neuroser, tvangsneuroser af ritual-karakter. Den tilstand, at mennesket ved at udføre et sæt ritualer beroliger sin indre uro så meget, at han eller hun gennem beherskelsen af disse ceremonier får en ureel følelse af at beherske sin omverden.

De fleste vil huske pedanten i Poul Martin Møllers fortælling „En dansk students eventyr“, der aldrig nåede at komme i gang med sin afhandling, fordi gåsefjerene skulle snittes og pudses så fint, at de aldrig

kunne komme i brug. Enhver vil kunne hente tilsvarende eksempler fra sin egen dagligdag.

Vi er alle neurotikere for Vorherre, men heldigvis har de fleste endnu ikke udviklet nogen neurose. Måske på grund af triviallitteraturens lykkelige tilstedeværelse.

Og tænk så på sporten i TV, som fremkalder nedladende og bekymret hovedrysten fra den intellektuelle elite. Tænk at hovedparten af seerne foretrækker en fodboldkamp fremfor en samfundsrelevant debat mellem alvorlige kulturpersonligheder eller et absurd avantgarde-teater.

Hvorfor lærer man ikke at forstå den elementære leveregel: at man skal holde skæg for sig og snot for sig?

Finkulturen har til formål at forøge vor erkendelse af virkeligheden og af menneskets vilkåre. Derfor har samfundet et uafviseligt behov for kunst og kunsterne som fortolkere af denne nye erkendelse og talerør for vore ubevidste behov for ny bearbejdelse af denne virkelighed i frihed og i forandring.

På den anden side har vi et lige så stærkt behov for tryghed og for at blive bekræftet i troen på altings uforanderlighed. Især uforanderligheden i vore behov for godhed, kærlighed og retfærdighed. Derfor triviallitteratur med videre.

★

Det er vel ikke finkultur.

Men, kultur er jo også vaner, og vanerne er forankret i regler. Derfor siger kulturvidenskaben også, at dens genstand, kulturen, er reglerne for menneskenes samliv. Og reglerne for vor vanemæssige adfærd oplever vi med et præg af gyldighed og forpligtelse.

Den tyske retssociolog G. Jellinek talte ligefrem om den normative kraft, som ligger i den faktiske adfærd. Ligesom i ritualerne og i abnorm forstand i tvangsneuroserne.

Det, som triviallitteraturen lærer os, er altså to ting. For det første, at menneskene har et stærkt tryghedsbehov, som tilfredsstilles gennem normativ og vanemæssig adfærd. For det andet, at de samme mennesker desuden har nogle fundamentale indholdsbestemte behov. Jeg har flere gange i denne forbindelse citeret professor Løgstrup for hans antagelse af, at menneskene har et antal suveræne livsytringer: kærlighed, omsorg, oprigtighed, barmhjertighed. Hertil kan føres retfærdigheden.

Rituallitteraturen skaffer os indsigt i, hvilke fundamentale værdiforestillinger der behersker vore forestillinger om livets kvalitet. Det konkrete indhold må naturligvis forandre sig fra tid til tid og fra sted til sted.

Men tilbage vil der være en kerne af sandhed, som er uforanderlig til alle tider. Rituallitteraturen, gangsterfilms, westerns og sportsskæmpe og pop- og rockmusikken handler om kærlighed, ensomhed, retfærdighed og det godes sejr over det onde, og kærlighedens sejr over ensomheden.

Eller håbet om, at dette vil blive tilfældet, for uden dette nåb er livet ikke til at leve.

Derfor er dette håb også det væsentligste indhold i alle verdensreligionerne. Hvis ikke retfærdigheden sker fyldst i denne verden, vil det med

usvigelig sikkerhed ske i en efterfølgende.

★

Alt dette vil man sikkert — og med rette — kalde litteratursociologi. Men herved må man også forstå en hel masse andet og mere end den gnidrede og tungetalende Anders And mytologi, der er fremkommet som led i klassekampen hos vore drabelige litteratursergenter.

Anders And som udtryk for undertrykkelse og fordummelse. Herregud, at man ikke er i stand til at få øje på de evige og egentligt „triviallitterære“ elementer i Anders And figuren. Antihelten, som på én gang er taber og vinder, men som trods sine evindelige nederlag og ydmygelser bevarer sin værdighed og varme. Anders And er i slægt med Chaplin og alle de andre store klovnere og antihelte i verdenslitteraturen.

Hvad er bedst: gule ærter med rugbrød til eller en chokoladesoufflé? Hvad er finest: Det kongelige eller Bror Kalles Kapel?

Hvad er højest: Rundtårn eller et tordenskrald?

Alle tre spørgsmål er lige meningsløse. Man kan ikke anlægge samme målestok på triviallitteratur som på finkultur. De har forskellige opgaver og forskellige spilleregler. Det ville være rart, om man snart kunne blive fri for denne i egentlig forstand trivielle debat, som blot er udtryk for den velkendte sandhed, at uenighed

næsten altid skyldes, at man taler om forskellige ting.

Når man vil plukke roser, går man ikke til Ingeborg i Marken eller til Ane i København. Det gør man i stedet.

DET FORLORNE FRISIND

I. C. CHRISTENSEN, der lærerne bekendt havde en ræv bag øret, advarede mod dem, der vil sælge en ko i Jesu navn? Koen vil efter al sandsynlighed være trepattet.

I nutiden sælges der ikke så mange køer og slet ikke i Jesu navn.

Derimod sælges der ikke så lidt velfærd i folkets navn.

Der er sagt og skrevet en del om de velmeriterede fortolkere af folkets sande behov for sundhed, kultur og pleje. Man har sågar talt om den herskende klasse.

Det er nok lidt af en overdrivelse, men der er jo noget om, at de samfundsgrupper, som har haft lettest ved at udtrykke sig i kraft af en højere uddannelse, også har haft lettest ved at få øje på de folkelige behov, som lå indenfor deres interessefelt. Og der er vel heller ikke mange, der for alvor synes, at sygehuse, skoler, biblioteker og plejehjemstitutioner er af det onde. Selv ikke fremskridtets folk.

Det er jo ikke mere mærkværdigt, end at fagforeningslederne har sat beskæftigelsen og lønningerne forrest i den nationale økonomi. Eller at J. D. Rockefeller fandt, at det, der var godt for Standard Oil, var godt for Amerika.

Mika Waltari skriver i sin bog „Sinuhe Ægypteren“, om ligvaskerne, som betragtede tilværelsen ud fra ligvaskerens synsvinkel, d. v. s. i frøperspektiv, eftersom de arbejdede i en kælder. Og så vurderede de deres medmennesker ud fra disses muligheder for at blive et præsentabelt lig.

Denne relativistiske virkelighedsopfattelse er tilsyneladende anerkendt i vor ideologikritiske tidsalder. Men også kun tilsyneladende.

Vel er erkendelsen interessebundet, men der findes nogle „sande“ interesser, som alle mennesker „i virkeligheden“ har, fordi de har nogle „objektive“ behov, som de ganske vist ikke altid selv ved af. Men det har vi da heldigvis ideologikritikerne til at lære os.

Den vigtigste lære er, at penge, som kommer fra det private erhvervsliv, lugter. Iøvrigt i modsætning til de penge, som kejser Nero indkrævede i skatter på de offentlige retræder.

Derimod er pengene blevet renvaskede, når de er gået

gennem de offentlige kasser og kommer ud som løn eller honorarer fra diverse institutioner.

I nutiden er det heller ikke længer nogen skam at modtage sociale ydelser.

Så vidt så godt. Det var jo bl. a. derfor, der stort set har været enighed om at opbygge den velfærdsstat, som nu lægges for had såvel fra højre som fra venstre.

Det gale er ikke, at man i lighedens navn og i folkets interesse har arbejdet for frihed og frisind, men at man i vidt omfang i folkets navn og i egen interesse har arbejdet for en frihed, som har været frihed og lighed for de få og ulighed for de mange.

Uddannelsesfriheden har, når man ser på resultatet, snarere været motiveret af ønsket om at uddanne en ny elite, som mest har været drevet af ønsket om at opnå et behageligt arbejde til en betydelig løn.

„Arbejderklassen“s børn har ikke forholdsvis fået større andel i uddannelsen og dermed i livets goder.

„Folket“ har altså ikke haft de interesser, som folket burde have.

Noget andet er, at den markeds mekanisme, som i 60'erne skabte sælgers marked for de uddannede, i nutiden så afgjort er blevet til købers marked med en tiltagende uddannelse til arbejdsløshed. En kalamitet, som ikke længere lader sig besvære gennem oprettelse af de hertil nødvendige offentlige stillinger. Tværtom.

På den ene side var det nok lidt af en retfærdighedsgerning, at de hel- og halvakademiske fags udøvere i 60'erne fik en forbedret økonomisk stilling. For nutidens mennesker lyder det som et sagn fra gamle dage, at vor rektor i sin tid kunne tage afsked med os med en resigneret bemærkning om, at den akademiske gerning bar lønnen i sig selv, men at man kunne håbe, at samfundet engang ville forstå, at penge ikke er nogen uovervindelig hindring for menneskelig lykke. Eller senere, at en sagførerfuldmægtig ikke skulle leve af sin løn, men af de gode udsigter.

På den anden side var den gal, da Magisterforeningen fandt det pædagogisk uforsvarligt, at lærerne underviste i det sædvanlige antal timer,

men ikke desto mindre fandt det forsvarligt at undervise i disse timer for overtidsbetaling.

Nu bliver man til gengæld indhentet af sin egen skygge. Overtimerne falder væk, og alligevel står de unge mennesker med et eksamenspapir, men uden stilling.

Og hvem er skyldens, som Fugholm så nobelt spurgte?

Er det mon ikke disse frihedens og frisindets vogtere, som ikke tåler nogen ulighed og uretfærdighed, og hvis godgørenhed er grænseløs, når den kan udøves for andres penge.

Med påstanden om, at en højere boglig uddannelse er lykken, og at denne er tilgængelig for alle, er alt for mange blevet lokket ind i uddannelser, som de dels ikke har kunnet klare, og som samfundet dels ikke har haft brug for. Ind imellem har man villet mildne luften for de klippede får ved at sænke kvalitetskravene. Ikke mindst gennem egen deltagelse i beslutningsprocessen.

De stærke skal nok klare sig, men de svage får ris til egen rumpe. Og dertil berettiget forundring over, at denne situation kunne opstå.

Det samme forlorte frisind gik i sin tid så stærkt i brechen for hashens frigivelse, at man morede sig med at ryge den på Kulturministeriets trappe til stor fortrydelse for ministeren, som i mange henseender repræsenterer frisind ~~et~~.

Efter at det etablerede frisind har haft sin fornøjelse og sin publicity sidder de svageste individer tilbage på kroen.

Og hvordan er det gået med frisindets skole, efter at viden og kunnen er blevet afløst af „motivation“ og social forståelse. Frygten for at skabe nederlag for den svage bibringer denne en ubegrundet formodning om, at der ikke stilles krav til den enkelte, og at man kan vælge at foretage sig, hvad man har lyst til. Læreren har pligt til at skabe „motivation“, og lykkes det ikke, er det ikke elevens, men „systemet“s fejl. Læreren bliver med tiden forlystelsesråd, og universiteterne overgår fra at være forskningsinstitutioner, til steder hvor man bliver undervist.

☆

Men når det så viser sig, at børnene i en moden alder møder de faktiske forhold i jernindustrien og får nogle slemme øretæver, kan man med rette spørge, om man gjorde dem en tjeneste ved i trivselens navn at beskytte dem mod virkeligheden, medens de endnu kunne lære den på den bløde måde.

De dygtige børn fra de læsetrænede miljøer skal nok klare sig i konkurrencen senere. Det

eneste, som hænder dem, er i værste fald, at de keder sig, men sikkert også, at de kommer til at nære en smule foragt for den lærer, som er villig til at spille fransk klovn.

Det samme frisind vil have en tilbøjelighed til moralsk fordømmelse af de vestlige lande — specielt USA — og deres økonomiske systemer og af hel- og halvfascistiske diktaturer. Det er dem, man kan finde på alle de forskellige opråb og resolutioner mod uretfærdige krige. Det er dem, der åndelig talt — og nogle af de tiloversblevne kommunister figurlig talt — startede med at være „fredsvenner“ eller „fredsduer“ i 40'erne og senere demonstrerede mod atombomber, NATO, Fællesmarkedet og „imperialistiske“ krige, vel at mærke af vestlig observans.

Senest var det Vietnamkrigen, men der har jo gennem årene været mange flere. Men det har vel at mærke kun været vestlige foreteelser, hvorimod den russiske annektering af hele Østeuropa, den kinesiske erobring af Tibet og andre grænsestater ikke har givet anledning til tilsvarende protester, men undertiden til høflige forespørgsler.

Hverken den russiske eller kinesiske atombombe har i disse kredse givet anledning til større bekymring. Det har ej heller Warszawapagten, Comecon, nedkæmpelsen af den østtyske, den ungarske eller den tjekiske opstand. Og slet ikke de skræmmende og parodiske skueprocesser, som Østeuropa i efterkrigstiden over tog fra det sovjetiske broderland. Mon også det samme frisind kan være uberørt af Solstenitsyns lidenskabelige opgør med dette system i bogen om Gulag „Øhavet“.

Frisindet fordømmer det seneste kup i Chile, det første kup i Grækenland og det påståede „reaktionære“ modkup i Portugal, uden at kunne forestille sig, at frisindet i revolutionære situationer ofte udvikler sig til sin modsætning, og dermed giver næring og påskud til et modkup. Det er muligt, at proletariats diktatur på længere sigt fører til bedre resultater end andre diktaturer. Men alligevel er det vanskeligt at retfærdiggøre diktaturet i nogen form, omend man i mange situationer må affinde sig med det.

Herhjemme har frisindet endnu ikke bragt os i en revolutionær situation, omend mange måske vil mene, at folketingsvalget afvigte december var det nærmeste, vi her i landet kommer til en revolution.

I stedet for at få stof til eftertanke fortsætter frisindet tilsyneladende med at kræve ind til sig og sine, samtidig med, at de svagere befolkningsgrupper må betale for det forcerede velfærd.

Solidariteten med de svage skaber man ikke med resolutioner, der kræver fælles handling i fælles interesse. Det får i hvert fald altid mig til at tænke på opskriften på heste- og lærkeleverpostej.

Man tager en hestelever og en lærkelever.

STIG JØRGENSEN

DET LIBERALE HÆNGEHØVED

I bind 12 af Politikens fortrinlige verdenslitteraturhistorie omtaler forfatteren af afsnittet om den nyeste amerikanske litteratur, Niels Chr. Lindtner, en bog af den samfundskritiske forfatterinde Mary McCarthy. I bogen, der hedder *The Groves of Akademe*, bekræftes man i troen på, at frænde er frænde værst.

Bogen, der udkom under den anden McCarthy's heksejagt på virkelige og uvirkelige kommunister, skildrer den bagvendte udnyttelse af denne situation. En uduelig og snusket lærer, der afskediges fra et frisindet universitet, udspreder rygter om, at hans afsked skyldes den omstændighed, at han engang har tilhørt det kommunistiske parti. Alle gode humanistiske kræfter allierer sig nu med dette offer for en kommunistisk heksejagt i kampen mod den hykleriske rektor, der må gå af, medens læreren genantages.

Mary McCarthy, der ikke kan beskyldes for at gå reaktionens ærinde, konkluderer med en hovedrysten, at tolerante og frisindede humanister altid finder de mest umulige sager at støtte.

Forfatteren tilføjer for egen regning, at bogen burde være obligatorisk læsning ved alle universiteter — de nordiske indbefattet. Og man har ligesom en fornemmelse af, hvad han mener med denne bemærkning.

Men hvad er det nu, der gør, at frisindet så nemt udvikler sig til at blive sin egen værste fjende. Hvad er det, der gør, at det forlorne frisind triumferer. Det frisind, som gør en god levevej ud af at være frisindets forsvaret mod systemet. Det frisind, som med største fornøjelse sår og sår i den

gren, det selv sidder på — det liberale samfund — ved ustandseligt at anfægte samfundets legitimitet og ret og pligt til at forsvare sig mod ydre og indre anslag mod dets eksistens. Ved at forsvare alle mulige og umulige »sager« mod påståede myndighedsovergreb, opnår man systematisk at sammenblende folks begreber, således at begrebet autoritet identificeres med adjektivet autoritær. Som om noget samfund og noget individ kan trives uden autoritet. På lidt længere sigt vil myndighedernes handleevne limes helt eller delvis, eftersom passivitet overfor provokationer og andre lovovertrædelser i øjeblikket giver anledning til de færreste ubehageligheder. At disse så blot bliver større efterhånden, er en anden sag.

Den, der altid vil have fred, har aldrig fred. Den, der ønsker fred for enhver pris, skaber krigen. Det var den erfaring, Chamberlain gjorde i München. Hellere rød end død, hed det senere under den kolde krig. Man kan forestille sig, hvad resultatet ville være blevet af denne holdning, hvis den havde haft magt, som den havde agt. Heldigvis er der ofte personer, som er villige til at beskytte frisindet mod konsekvenserne af dets egen grænseløse liberalitet, således at frisindet uhindret kan fortsætte med at være frisindet.

Ligesom de vrisne fyre ofte er villige til at sige og gøre de ting, som er nødvendige for, at de rare mennesker kan fortsætte med at være rare. En rollefordeling, som måske kan forekomme uretfærdig mod de vrisne, som normalt ikke er elskede for deres synders skyld. Men den højere retfærdighed ligger vel i den gensidige (sympiotiske) nødvendighed for samfundets funktion. Og de stærkeste må

sand kristelig ånd være villige til at hjælpe de svage og samtidig inkassere de svages nødvendige uvilje.

Terence Miller skrev i kronikken den 24. oktober 1974 om den marxistiske strategi, som består i at manipulere godfolk ind i en følelse af uro og angst ved en stadig intimidering af myndighederne kombineret med en målbevidst infiltration i samfundets nøglepositioner og en militant og kompromisløs udnyttelse af en beskeden majoritet. Modpartens interesser, der medens man er en minoritet bliver mødt med en allersigk påberåbelse af frihedsrettighederne og kravet om mindretalsbeskyttelse, bliver til illoyale fraktionsdannelser, som i den objektive sandheds navn må bekæmpes med alle til rådighed stående lovlige og ulovlige midler, når man opnår majoriteten. Massemediernes og undervisningsinstitutionerne er de første målområder, dels fordi de er mest betydningsfulde som meningsproducenter, dels fordi de er svagt organiserede, og dels vel også fordi journalister og lærere i videste forstand er disponeret for ideologier, som foregiver at være autoritetsnedbrydende. De hel- og halvintellektuelle rodløse eksistenser, der ikke oplever sig som hørende til nogen bestemt befolkningsgruppe, vil låne øren til budskaber, som sætter de intellektuelle evner og interesser højest på værdiskalaen. Og det gør jo en ideologi som kalder sig »videnskabelig«.

At det offentlige så under alle omstændigheder for de fleste er kilden til indtægten, gør det på den ene side ansvarsfrit og på den anden side til en klar interesse at argumentere for det offentliges overtagelse af alle samfundsfunktioner.

Man kan naturligvis uden videre forstå den marxistiske strategi, når man altså vel at mærke går ud fra den givne omstændighed, at nogle altså har antaget sig denne. Man kan også tildels forstå de dele af meningsproduktionens frygtløse avantgarde, som lever — og lever udmærket — af at påpege svaghederne i det gældende såvist ikke fuldkomne samfund og åbenlyst eller skjult at forudsætte, at en ændring af samfundet i overensstemmelse med en marxistisk ideologi dels med ét slag vil løse alle problemer, dels er det eneste alternativ til demokratiets dilemma.

Herved er det ofte med forbavsende held lykkedes at få modstanderne til at acceptere dette forbløffende falske alternativ: borgerligt eller marxistisk samfund, borgerlig eller marxistisk videnskab, borgerlig eller marxistisk pædagogik osv. Eller som min gamle ven og tysklærer, digteren Alex Garff, plejede at udtrykke denne paradoksale logik: Hvis det ikke er en ko, må det være en vejrmølle!

Men hvad er det, der gør, at frisindet — ikke det forlorne, men det ægte — også med en ofte til det påståelige grænsende stædighed til stadighed lader sig manipulere ind i forsvaret for de mest umulige sager og gang på gang må have hjælp til at trække hovedet ud af den løkke, som det har lagt om sin egen hals.

Svaret må formentlig søges i psykologien, og her er Jakob Knudsen ofte en god vejleder. Han fortæller i bogen »Dengang« om den unge student Mogens Andersen, der som man aner ligesom forfatterens andre hovedpersoner har fået en streng opdragelse. Jakob Knudsens eget faderkompleks med den deraf afledede ambivalens (had/kærlighedsforhold) er velkendt og kan

tjene som nøgle til fortolkning af hans digteriske selvportrætter. Over for den således »rodfæstede« hovedperson stilles som oftest, og her i skikkelse af præstesønnen Niels Havndahl, en rodløs antipode, som på grund af en forkælet og principløs opvækst har mistet evnen til at komme i en meningsfuld kontakt med omverdenen.

Pointen er nu her, at Mogens Andersen på én gang og med rette forarges over Niels Havndahls tøjlesløshed og hensynsløshed, men samtidig tvivler på sin egen forargelse og dens motiver. Den autoritære opdragelse har på én gang skærpet sansen for forholdet mellem rigtigt og forkert, ret og uret og samtidig fremkaldt den angstneurotiske tvivl på egen dømmekraft, som fører ud i lammelsen. Det bliver — som altid — den sikre og stærke kvinde, der hjælper hovedpersonen med at gøre ret og skel og til at overvinde sin lammede handlekraft.

Samtidig illustrerer Jakob Knudsen, hvordan den intellektuelle — i modsætning til den uspolerede kvinde — mister sin identitetsfølelse og virkelighedserkendelse, idet hans forhold til sig selv og omverdenen bliver opløst i en selvspejling ofte i anden eller tredje potens. Den reflekterede tanke om forholdet til omverdenen stiller sig i vejen for en direkte forholdet sig til denne.

Affektation sagde Søren Kierkegaard. Skaberi sagde Jakob Knudsen.

Når vi til den intellektuelles på selvspejlingen beroende uoprigtighed og den heraf følgende konstitutionelt dårlige samvittighed lægger den autoritært opfostredes angstneurotiske lammelse og tilbøjelighed til at ønske det ondes fravær så stærkt, at han er villig til at sky enhver konflikt, har vi måske en del af forklaringen på den nuværende generation af den liberale humanismes svaghed over for den hæmningsløses anfald. Det paradoksale er nemlig, at angstneurotikerens kapitulationsberedskab stiger i samme forhold som modstanderens mangel på hæmninger.

Men man må da heller ikke glemme, at den liberale humanist er opdraget netop til at føle et ansvar for den svage og til at besvare ondt med godt. At ville leve og lade leve og at være parat til at ofre sit liv for andres ret til at sige det, som man ikke kan fordrage.

Men hermed har man ikke sagt, at man skal undlade at sige fra eller til, når andre hævder eller praktiserer meninger, som man anser for at være forkerte eller skadelige. Hvis disse meninger så desuden har til formål at ødelægge det grundlag, hvorpå den liberale humanisme er bygget, ville det være ikke alene dumt, men skadeligt, om man ikke kaldte tingene ved deres rette navn og mobiliserede kræfterne til forsvar for sine institutioner. I øvrigt til forsvar også mod de stærke, men ikke så velbegavede angreb fra reaktionen.

Jesus sagde nok, at man skulle vende den venstre kind til, hvis man blev slået på den højre. Men han var ikke af den grund noget hængehoved. Det siges ikke sjældent, at han blev vred, når det drejede sig om væsentlige ting. Og at han havde myndighed.

HOVED OG HALE

Jeg har ingen erindring om at have læst nogen anmeldelse i danske blade eller tidsskrifter af en svenske bog: *Smygande diktatur*, der udkom i 1972. Bogen er skrevet af advokaten *Lennart Hane*, som ikke gør nogen røverkule af sit hjerte. Så konservative konservative findes der næppe mange eksemplarer af i Danmark, selv blandt jurister.

Alligevel er bogen interessant læsning. Ikke mindst fordi forfatteren utvivlsomt er i besiddelse af både et ægte politisk-ideologisk engagement og en vis skarp-sindighed. Forfatteren vil frelse Sverige og Verden fra socialismens snigende diktatur. Det, han vil bevare, er den gode gamle liberalisme. Gammelliberalismen.

Forfatteren er kriger og strateg. Som enhver dygtig feltherre har han studeret fjendens strategi og giver i et særskilt kapitel (p. 139—157) en oversigt over den »strategiske infiltration«, som har til formål at skabe det ideologisk-politiske grundlag for den anden fase i udviklingen, der finder sted gennem lovgivningsmagten, for at ende med tredje fase, der forvandler menneskene til slaver eller totalitære robotter. Hvis vi nu lader anden og tredje fase ligge og koncentrerer os om fase nr. 1, vil vi finde en gentagelse af den påstand, *Terence Miller* fremsatte i sin kronik den 24.10.1974: at der eksisterer en international socialistisk infiltrationsstrategi.

Forfatteren bygger i denne henseende på en artikel i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* af sociologiprofessoren fra Bielefeld universitetet, *Helmut Schelsky*, om den kommunistiske magtovertagelse i Ungarn og Tjekslovakiet efter 2. verdenskrig.

Strategien består i fem punkter:

1. Psykologiske angreb på sociale og politiske grund-

vurderinger,

2. Overtagelse af den direkte magt i visse demokratiske institutioner.

3. Udbredelse af svaghed og usikkerhed i andre demokratiske institutioner.

4. Skabelse af sociale konflikter gennem overdrevne krav om at fremkalde et sammenbrud frem for alt i markedsøkonomien.

5. Overdreven appel om respekt for de forskellige friheder og rettigheder for at omdanne dem til angreb mod staten.

Målet er naturligvis at overvinde det demokratiske system. Autoriteten i alle institutioner beskrives som »systemet« eller »det herskende«. Uanset hvor demokratisk legitimt dets ledende funktion er etableret, og uanset hvilke politisk-sociale opgaver og ideer det repræsenterer, egner betegnelsen sig til at skabe en indstilling imod og et krav om afløsning eller detronisering af denne persongruppe.

De ledende målgrupper er følgende:

1. Alle institutioner for opdragelse og kommunikation fra folkeskole til universitet, fra underholdning til radio og TV, og institutioner for politisk information.

Chancen for magtovertagelse i disse grupper og institutioner ligger i deres selvstændighed (autonomi) i forhold til det statslige og økonomisk-sociale system, og i at de ofte bygger på de individuelle grundrettigheder: forskningsfrihed, undervisningsfrihed, trosfrihed c.s.v., idet man ikke kan forhindre magtovertagelsen uden at ophæve disse for et demokratisk samfund grundlæggende værdier.

Erobring af universiteter og læreanstalter indtager en central rolle, da information er blevet et afgørende produktionsmiddel, hvorfor en monopolisering heraf er den mest frugtbare vej til politisk magtovertagelse. De juridiske fakulteter er — i parentes bemærket — ikke

noget fremtrædende målområde, måske fordi de er for besværlige, men også fordi de ikke, som de sociologiske og psykologiske bidrager i så høj grad til produktion af sociale normer og ideer med forgreninger til journalist- og lærerhøjskoler.

2. Massemedierne infiltreres og manipuleres:

a. Indenrigsnyhedsstoffet reduceres successivt med hovedvægten lagt på at skabe utilfredshed hos borgerne, bl.a. ved at operere med modsætninger mellem »de rige, og »de fattige« og mellem »borgerskabet« og »det arbejdende folk«.

b. Udenrigsnyhederne breder sig på indenrigsnyhedernes bekostning i et orgie af elendighed og lidelse, som suggerer især TV-seerne til at glemme den hjemlige politiske kæntring af nyhedsformidlingen.

3. Angrebet mod statsmagten består i, at samfundets institutioners moralske og politiske grundvurderinger og reaktioner forvandles til våben mod dem selv ved at de bringes ud af balance gennem defamering (hetz) imod dem eller gennem overdreven appel til dem.

Staten bringes i vanry, ligesom lovgivning, retsvæsen, politi og den offentlige forvaltning gøres til genstand for en systematisk smædekampagne som redskaber for øvrighedens (systemets) hensynsløse magt over individerne. Herigenem tvinges disse til at agttagende en overdreven hensynstagen til den enkeltes frihedsrettigheder, hvilket lammer myndighedernes muligheder for en effektiv beskyttelse af disse frihedsrettigheder. Dette leder igen til, at der træffes formelle beslutninger, som man ikke — af frygt for de forventede konflikter — tør føre ud i livet. Ansvar overlades til de nedre »instanser«, som derved lades i stikken. Forholdsordren lyder på »forsigtige« og »elastiske« foranstaltninger hos politi, militær, retsvæsen og forvalt-

ning.

Den anden effekt bliver, at foranstaltningerne i fremtiden karakteriseres som »illoyale« og giver anledning til en højlydt defamering af og propaganda mod øvrigheden.

Men er det nu rigtigt alt sammen? Den omstændighed, at flere og flere giver udtryk for denne internationale konspirationsteori, behøver jo ikke i sig selv at være en bekræftelse af teorien, men kan tværtimod være udtryk for en modsatrettet international paranoia (forfølgelsesvanvid). Det karakteristiske for den, der lider af denne sindssygdом, er jo netop, at han ser konspiration overalt omkring sig. Det er naturligvis en risiko, man altid må være opmærksom på. Men alligevel?

Er det en bevidst strategi, eller er der blot tale om »tidsånden«, som P. Sørensen Fugholm så lyrisk besang? Det er svært at sige, eftersom sagen vel aldrig har været ordentligt undersøgt. Men at de kommunistiske og marxistiske grupper får økonomisk og materiel støtte østfra, er der vist ingen der vil benægte. Men afgørende er det ej heller, eftersom kun lokale forhold er i stand til at fremme en udvikling.

Og selv om det var rigtigt i Tjekslovakiet og Ungarn, behøver det jo ikke at være rigtigt i Sverige, og selv om det er rigtigt i Sverige, behøver det jo ikke at være det i Danmark. Farligt behøver det jo i hvert fald ikke at være, med mindre konspirationen lykkes. Og tyder alt ikke på, at det er reaktionen snarere end revolutionen, der p.t. har mest vind i sejlene? Venstresocialisterne står i meningsmålingerne til ca. 1%, kommunisterne og SF til hver ca. 5% af stemmerne, medens Fremskridtspartiet stadig står til 13%.

Det er rigtigt, at første runde i den revolutionære strategi med dens udenomsparlamentariske aktioner

og vulgære retorik skræmte befolkningen — ikke »folket« — så meget, at den socialliberale midterpolitik blev sprængt i stumper og stykker. Socialdemokratiet og de radikale — og delvis de konservative — har måttet betale en høj pris for deres accepterende holdning over for angrebet på det repræsentative demokrati. Det er også rigtigt, at Glistrup og Jacobsen har haft ørerne tæt nede ved parcelhusbefolkningens græsrodder.

Men bag disse parlamentariske facader er der sket så store ændringer og forskydninger i de reelle magtforhold, at det bliver meget vanskeligt at forudskønne den samfundsmæssige udvikling.

Anden fase i strategien, infiltrationen, er i gang. Og hvis man tror, at der er tale om en speciel »marxistisk« infiltration, tager man meget fejl. For hvad er marxismen som socialt og historisk fænomen andet end en underklasseideologi, som har til formål at retfærdiggøre middelmådighedens legitime ret til at styre sine egne anliggender? Som kristendommen og den småborgerligt romantiske folkesuverænitetslære var det for sin tid. Det være sagt uden megen malice.

Herregud, afstanden mellem den regulært associalt glistrupisme og den forlorne sociale marxisme er meget ringe. Hvor stor er afstanden mellem B.T. og

Ekstra Bladet?

I begge tilfælde er der tale om en kamp mod de regler og normer, som har til formål at sikre, at samfundets interesser går forud for de enkelte individers og grupperes interesser. Enhver er sin egen lykkes smed. Forskellen er blot den, at glistrupisten vil have lov til at udnytte samfundet til sin egen private virksomhed, hvorimod marxisten vil udnytte offentlige midler mest muligt til egen fordel.

Kort sagt: Jeg tror ikke så meget på faren ved marxismen som ved det, den er symptom på: 1) Dilettantismens og middelmådighedens hellige og ukrænkelige ret ikke alene til at være her, men til at regere med os. 2) Den småborgerlige reaktion og al dens angst, misundelse og hævnthirst.

Vi skal ikke undervurdere fjenden, selv om han tildels er gået i dækning. Ungdomsoprørets ledere har forladt barrikaderne og brostenene. De har i ly af de moderne styringsregler ansat hinanden i diverse offentlige institutioner for meningsproduktion. Når reaktionen har udspillet sin rolle, står man parat til at overtage hele systemet, med mindre man i mellemtiden har fået fedt om hjertet. Ligesom revolutionen avler reaktionen, avler reaktionen revolution. Allerede de gamle grækere vidste, at ekstreme blot er to sider af samme sag.

Og når de store rives, triumferer lovløsheden.

Skal vi ud af den onde cirkel, må vi derfor slå to fluer med ét smæk. Og det gør vi bedst ved at styrke de to store liberale partier: Socialdemokratiet og Venstre. Kan de danse med hinanden, er der håb om, at der kan komme styr ikke alene på økonomien men også på institutions- og organisationsstyrranniet.

Alt for længe har halen logret med hunden!

LØGN OG FORBANDET DIGT

DA disciplene spørger Jesus hvorfor han taler i lignelser, svarer han og siger, at disciplene jo i forvejen kender Himmerigets hemmeligheder, medens de andre, skønt seende, dog ikke ser, og skønt hørende, dog ikke hører og forstår. Han tilføjer, at den, der i forvejen har, han skal få i overflod, men den som ikke har, fra ham skal endog tages det, han har.

Bortset fra den logiske brist eller vel snarere advokatoriske overdrivelse i slutpointen, er det meget klart, hvad meningen er:

Den, der i forvejen er indforstået, begriber umiddelbart, hvad der bliver sagt af teoretikeren, ideologen eller politikeren, hvorimod godfolk, manden på gaden, eller, — som det hedder i nutidens sprog — manden på gulvet, ikke forstår et levende suk, medmindre budskabet bliver oversat til dagligsproget og dets forestillingsverden. Det er også derfor de store forfattere i stedet for at prædike fortæller en god historie.

Carl Ewald fortæller blandt andet en underholdende historie om ræven, der som bekendt har en ditto bag øret. Det skete en nat for ham, at han gik forgæves til skovriderens hønsegård, fordi indhegningen var blevet dygtigt forstærket. Han var derfor ikke alene slunken, men også meget eftertænksom, da han på tilbagevejen løb på nattergalen, som sad i toppen af et træ og fyldte skovensomheden med sin sang.

Ræven lagde sig beundrende ved træet og bad så mindeligt nattergalen om at komme lidt nærmere, for at han rigtigt kunne nyde fuglens sang. Nattergalen mente nu ikke, at ræven tidligere havde været nogen udpræget musikelsker, og at han for resten også for et par dage siden havde ædt nattergalens fætter og hele hans familie.

Med en let irritation indvendte ræven, at fætteren jo bare kunne have ladet være med at bygge sin rede så lavt, at der ikke var megen smag ved ham og især ikke ved ungerne, og at det i hvert fald ikke var nogen dokumentation for, at han ikke kunne lide sang. Herregud, man æder og bliver ædt.

Da nattergalen alligevel ikke følte sig overbevist, men for-

blev i træets top, lagde ræven sig afslappet ned med alle fire ben i vejret, hvilket var meget usædvanligt for en ræv. Han lå længe stille og lyttede til sangen. Så gav han sig til at klø sig bag øret.

„Det er også de lopper“, sagde han. — „Ved du for resten, hvordan man kommer af med sådan nogen“, spurgte han.

Nattergalen var nysgerrig, for den var også plaget af utøj. „Jo, nu skal du se“, sagde han. Så plukkede han en tot græs og tog den i munden. Han gik ned til et lille vandhul og begyndte langsomt at gå baglæns ud i vandet. Til sidst var kun hovedet og græstotten over vandet, og han sagde nu til nattergalen:

„Efterhånden som jeg langsomt trækker mig ud i vandet, springer lopperne for livet og samler sig efterhånden alle på hovedet. Når jeg så til sidst dukker hovedet, fortsætter de ud på græstotten, som jeg derefter kaster i vandet“.

Som sagt, så gjort, og ræven lagde sig derefter mageligt til tørre under træet og faldt efterhånden i rævesøvn. Nattergalen flakkede uroligt frem og tilbage på sin gren som offer for sin nysgerrighed og sin forsigtighed. Efterhånden som tiden gik, sejrede nysgerrigheden, og fuglen hoppede længere og længere ned, indtil den langt om længe tydeligt kunne se ned i rævepelsen. Et enkelt haps, og nattergalen havde fulgt sin uforsigtige fætter.

„Så meget for så lidt“, sagde ræven til sig selv, da han småsulten luntede hjem til sin hule. „Men det kan jo blive småt for enhver“.

☆

Alle ved, at man ikke skal sætte ræve til at vogte gæs, men det var måske de færreste, der vidste, at man heller ikke skal regne med, at han taler sandt, når han er sulten. Men er det iøvrigt ikke forskellen på en normalperson og en psykopat, at sidstnævnte lyver, selvom det ikke er strengt nødvendigt.

Og er det ikke også velkendt, at vil man have folk til at tro på en ting, skal man i hvert fald ikke fortælle sandheden. Jo mere fantastisk en historie, man fortæller, desto villigere bliver man troet.

Rottefængerens fra Hameln

fortryllede også samtlige børn til at følge sin eventyrlige fløjte, og overalt i byen kan man den dag i dag overbevise sig om, at de faktisk blev omskabt til mus. De er der overalt, i marcipan, i træ, i sølv, ja, i alt i alle butiksvinduerne.

Og skal man have menneskene til at tro på en politisk historie, skal man ikke tale om kendsgerningerne. Så skal man derimod fortælle et farverigt og fantastisk eventyr om hvordan man løser alle samfundets problemer, ved, ligesom hr. Münchhausen, at hale både sig selv og kæphesten op ved hårene. Det er vist rigtigt, at troen kan flytte bjerge. — Selv om Muhamed dog i sin tid måtte komme til et genstridigt sådant —, men det er i hvert fald rigtigt, at ønsket ofte tages for dets virkeliggørelse.

Og er der noget at sige til, at menneskene, der jo er svage kar, gerne tror det, som de så brændende ønsker sig. Og hvad skal man stille op med dem, som frivilligt går lige i løvens — eller rævens — gab.

Man dræber da ikke en sangfugl, sagde en moderne dramatiker med forstilt forargelse. Det er lige netop det, man gør i det virkelige liv, hvis der ikke er nogen kræfter, som modvirker denne ikke meget nærende kostforplejning. Ekskutionen kan have karakter af lyst- eller ritualmord.

Når krybben er tom, bides pferderne, siges der et sted i vor nationale litteratur. Og det er så sandt, som det er sagt. Der er oven i købet nogen, som bliver krybbebidere, men det er vist en helt anden historie.

☆

Når dette trykkes, er det formentlig klarere, hvor megen medvind rævene har fået. Eller er det for resten ikke sådan, at ræve trives bedst med modvinden, således at deres fært ikke skal være sangfuglene ad. Vi må håbe, at fuglesangen stadig må lyde i vore skove og vore haver, for er det ikke rigtigt, at det trods alt er den, som gør livet værd at leve.

For mennesket lever jo ikke af brød alene. Romerne sagde jo også om de primitive barbarer, som tilberedte deres mad ved at lægge kødet under sadelen: De spiser for at leve,

men vi lever for at spise. Også tilberedningen og anretningen kildrer appetitten, som er noget andet end sult.

Men nogle af sangfuglene må jo dog lade livet, for, som Ewald så rigtigt lader den nøgterne mandsperson sige i en elegi for elskende, efter at den yndige ungmø med gnistrende øjne fordømmer disse drab: Hvis der ikke holdes en rimelig balance i naturen, ville den blive overbefolket og dermed ude af stand til at føde sine børn.

Andre sangfugle, ganske vist de mere eksotiske kanarier o.l. smukke eksempler, må finde sig i at komme i bur eller i hvert fald i voliére. Så ved man, hvor man har dem, og så har man også hånd i hank med, hvor mange man mener, man har råd til at holde.

Og der er grænser for, hvor mange af disse kønne og velplejede virtuoser, man kan tillade sig at have i sin vinterhave, især fordi sangpræstationerne ikke står i et ligefremt forhold til antallet. Nogle vil endog mene, at det forholder sig omvendt.

Men der var jo den fortsættelse af historien om ræven, at han en anden nat overlistede skovrideren. Han havde en dag hørt, at man forberedte en klapjagt på ham, og på det fastsatte tidspunkt, da alle i skovridergården var på rævejagt, brød ræven ind i hønsehuset og bed samtlige høns ihjel. Så irriteret var han over menneskenes træskhed og dumhed.

Men mennesket — og altså også ræven — han var sin egen værste fjende. Resten af vinteren havde det ikke noget udkomme at hjem søge skovriderens hønsegård, så det blev en halvsøj vinter det år.

☆

Når man er kommet i drift, kan det være vanskeligt at holde fornuften fangen og fastholde det nøgterne mådehold. I de første tider af vor vestlige kulturhistorie har mådeholdet ellers været fremholdt som ideal, ja, nærmest som det princip, der er styrende ikke alene for verdensordenen, men også for den heraf afledede menneskelige retsorden.

Og hvordan sikrer man sig så, at ingen overskrider disse

så naturlige grænser. Ja, for de gamle grækere var det indlysende, at guderne var misundelige og ramte dem med nemesis, som ikke kunne holde måde, og som romerne senere sagde: Den, Guderne vil ødelægge, gør de først vanvittig.

Der er jo nok en god del ønsketænkning i den historie, ligesom i alle historier om retfærdigheden, som sikrer den retfærdige gengældelse eller den retfærdige belønning. I hvert fald har alle de store folkereligioner fra Kristus til Marx været nødt til at opfinde en anden verden, hvori retfærdigheden sker fyldest, for at få folk til at sluge påstanden om retfærdighed i en verden, som umiskendeligt tillader de gode at græde og de onde at le.

Derfor skal i den kommende tilværelse de sidste være de første, og de første være de sidste.

Men alligevel er der nok en god portion realitet både i det ene og i det andet. Det er vel digt, men ikke løgn og forbandet digt.

Mådeholdet er, som det fremgår af anden del af historien om ræven, en egenskab, som ikke alene er overens-

stemmende med, men oven i købet nødvendiggjort af fornuften. Det er kun et spørgsmål om at indse, at det hverken er udtryk for en god forretningsmoral eller et større forretningstalant at rage så meget til sig i øjeblikket som muligt. Kun psykopaten ernærer sig ved engangsforretning. Handelsmanden ved, at han skal ernære sig af sine kunder, på samme måde, som bonden af sine grise.

Og dyrplageri er i virkeligheden uhyre sjældent blandt bønder.

MENE MENE TEKEL

AF TAK døde smedeens kat, men immervæk anses det dog vist for god tone at kvittere for en tjeneste eller en gave med denne formular; måske lige med undtagelse af den yngste generation.

På den anden side er det her i landet en udbredt opfattelse, at man har lov til at gøre, hvad man har lyst til, selv om det generer andre, når bare man husker at sige undskyld bagefter.

I begge tilfælde genoprettes den forstyrrede ligevægt af et ord, som udligner saldoen på parternes regnskab.

I det gamle testamente står der, at den, der slår dig på den ene kind, skal have en lige så stor øretæve, medens det nye testamente opfordrer den forurettede til at vende den anden kind til og gengælde ondt med godt.

Her afbalanceres handling med handling, selv om uligevægten tilsyneladende — men også kun tilsyneladende — forøges i sidstnævnte fald.

Både det gamle og det nye testamente forudsiger en dommens dag, hvor retfærdige skal skilles fra de uretfærdige som fårene fra bukkene.

Det gamle testamente er udtryk for en udpræget lovreligion, der dømmer og straffer den skyldige strengt efter bogstaven, medens det nye testamente forlanger mildhed og barmhjertighed: Med hvad mål I måle, skal der filmåles jer. Dømmer ikke, at I ikke selv skal dømmes.

Men fælles for de yngste dele af det gamle og for hele det nye testamente er dog, at det er det enkelte individ, der henholdsvis straffes og belønnes for sine gode og onde gerninger enten her eller hisset. I de ældre dele af det gamle testamente er det derimod slægten, der er ansvarlig, ligesom synderne nedarves i indtil syvende led.

Man må nemlig ikke glemme, at dette værk blev til efterhånden i løbet af ca. 600 år fra år ca. 1050, da David slog Goliath, og jøderne indvandrede fra ørkenen og fortrængte filistrene fra Kanaans land, og til ca. 450, da værket afsluttes, efter at jøderne har tilbragt nogle år i babylonisk fangenskab.

De ældste dele af værket repræsenterer en gammel primitiv nomadekultur, hvor mænd er mænd og kvinderne især har til opgave at føde sønner og at lave mad. Til gengæld er der ingen problemer med bør-

ne- og aldersforsørgelsen, idet de gamle jo repræsenterer erfaringen, som i disse stillestående kulturer repræsenterer den højeste værdi, og børnene fremtidens forsørgere. Ingen — selv ikke de syge og svage — lider nød, medmindre alle er på spanden.

Alle kommer hinanden ved i en stor familie, og det er jo noget, som har fået en ny tids sentimentalitet til at drømme sig tilbage til naturen. En bevægelse, der ligesom dansereligionerne vender tilbage med regelmæssige mellemrum.

Man glemmer ofte at tage i betragtning, at modstykket til denne tilsyneladende idylliske tilstand var en jernhård autoritær disciplin indadtil og en usikker og fjendtlig holdning udadtil overfor konkurrerende stammer. I mangel af en samfundsmæssig organisation, måtte slægterne tage sig selv til rette og hævne krænkelser med vold, og denne hævn, som hørte slægten og ikke individerne til, ramte gerningsmandens slægt i forhold til krænkelserne og ikke gerningsmanden i forhold til dennes skyld.

Det var i mange henseender en armodig tilværelse, som den dag i dag kan studeres overalt i Afrika og Det mellemste Østen, ja, endog i Europa, i Albanien og på Sardinien. På vore breddegrader var situationen en tilsvarende i de gode gamle dage, da der var rigtige vikinger til.

Det fremgår af vore landskabslove fra det 12. århundrede, hvor hævnen dog i det væsentligste er blevet afløst af et bødesystem, som sætter bestemte takster på drab, legemsbeskadigelse og andre skader. Men det er stadig slægten og ikke individet, som er parthaver i konflikten, og det er ikke skylden men skaden, som er afgørende for bødens størrelse, selv om kristendommen formelt var blevet indført et par århundreder tidligere.

Den gamle Adam er ikke sådan at udrydde, når de ydre forhold ikke er til det. På det punkt var ærkebiskop Anders Sunesen i Lund i det 13. århundrede enig med Karl Marx i det nittende: Det nytter ikke at kende den rette lære, når der ikke foreligger en revolutionær situation. Og det gør der ikke, før de ydre forhold er til det.

For kristendommens individuelle skyldlære var forudsætningen en stærk centralmagt

og en økonomisk udvikling, som var baseret på arbejdsdeling og en derpå baseret byudvikling. Det var derfor naturligt, at konge og kirke også af denne årsag (men der var flere andre) havde fælles interesse.

Efterhånden hørte straffen kongen og kirken til, medens erstatning for skaderne tilkom individerne. Slægten havde efterhånden udspillet sin rolle med byernes og handelens vækst. Omkring midten af det 18. århundrede var udviklingen overalt i Europa afsluttet med et individuelt ansvar baseret på gerningsmandens skyld. Man kan godt sige, at kristendommen sejrede efter 800 års forløb, men man kan også sige, at det var byudviklingen, som vandt.

For den udvikling fra et kollektivt til et individualistisk ansvarssystem, som afspejles i overgangen fra det gamle til det nye testamente, havde netop også sit modstykke i en opløsning af den gamle nomadekultur i det forjættede lands i forvejen eksisterende havne- og handelsbyer. Det var for at mestre denne nye tids udfordring, man var nødt til at udforme en ny moral, som sikrede, at de gamle og børnene, som nu ikke længer var værdifulde for familien, ikke blev lædt i stikken.

Det var derfor nødvendigt at pålægge det enkelte individ en pligt til barmhjertighed overfor de svage og værgeløse. En pligt, som vel bar lønnen i sig selv ved at skaffe den barmhjertige en god samvittighed, men som dog også lagde et ekstra lod i sjælens vægtskål ved vejningen på dommens dag.

Og her står vi ved et af de ældste og stærkeste symboler på retten og retfærdigheden. I de ældste ægyptiske grave fra ca. 3500 år før vor tidsregning kender vi dødsguden, som venter den afdøde gode gerninger på en vægt. Underne sidder uhyret parat til at æde den afdødes hjerte, hvis det findes for let. Den samme historie genfindes i princippet i Daniels bog i den bekendte historie om skriften på væggen.

Det er næppe nogen tilfældighed, at denne historie optræder netop her, midt under jødernes fangenskab i Babylon, idet det jo netop er den babyloniske konge, hvis undergang

ved persernes erobring, Daniel profeterer. For det var nemlig babylonierne — eller kaldæerne, som de også kaldes — som havde taget vægten til sig og gjort den til det stjernebillede, hvori solen står ved efterårs-jævnøgn, dvs. det tidspunkt, da året dør, medens forårs-jævnøgn er årets genfødsel med påsken og alt det der.

☆

Det var imidlertid ikke bare jøderne, som lærte af kaldæernes visdom. Det gjorde grækerne også. De, der har fulgt Bronowski's TV-serie om menneskeslægten's udvikling, vil vide, at de første græske naturvidenskabsmænd sad ovre på Lilleasiens kyst i det nuværende Tyrkiet og forsøgte som de første at finde det evige og uforanderlige: naturlovene, i den kaotiske virkelighed.

De vil også huske, at filosofen Pythagoras betragtede tallene som tingenes væsen, og at han ofrede en okse til guderne, da han opdagede den pythagoræiske læresætning, som går ud på, at summen af kvadraterne dannet af de to korte sider af en retvinklet trekant er den samme som et kvadrat dannet af den lange side.

Tallene og kendskabet til himmellegemernes bevægelse havde disse grækere i det 5. århundrede lært gennem perserne, der som nævnt havde undervundet Babylon og ført dets kultur med sig til Perser-rikets udkant, hvor grækerne blev bemandt sig.

Herfra kom også Vægten til Grækenland og blev symbolet

på den skæbne, som beherskede verdensordenen og naturens gang og dermed også menneskenes lod i tilværelsen. Sjælen og dennes liv efter døden var noget, perserne selv havde fundet på, ligesom modsætningen mellem det gode og det onde.

Pythagoræerne var så glade for tal og for retfærdighed, siger Aristoteles i det 4. århundredes Grækenland, at de gav retfærdigheden tallet 4, som var det fineste af alle, idet det er det første kvadrattal over 1 (2×2). Og i overensstemmelse med deres love var retfærdigheden, nemlig det forholds-mæssige: Uretten genoprettes med en forholds-mæssig lige så stor uret, og en fordel skal altid vederlægges med en tilsvarende fordel.

Det kalder Aristoteles den udlignende retfærdighed, idet han anerkender, at gengældelse og vederlag er væsentlige dele af retfærdigheden. Men allerede på hans tid var byudviklingen skredet så vidt frem, at man havde overvundet den dystre slægts- og skæbnetro, som vi kender fra digterne Aischylos' og Sofokles' klassiske tragedier.

De fleste vil huske tragedien om kong Oedipus, der må bære straffen for sine forældres synder. Endnu tidligere udviklingstrin, der minder om vikingers, finder vi i de herlige historier om Odysseus' lange sørejse og om Trojas fald, som tillægges en digter ved navn Homer.

Men Aristoteles erkender, at

denne primitive tid er forbi, og at retfærdigheden i et moderne bysamfund med en stærk samfundsmagt må afhænge af den værdifordeling, som samfundet finder rigtig. Han noterer køligt, at denne fordeling vil være forskellig i monarkier, hvor det er rang og stand, som er det afgørende, i aristokratiske samfund hvor det er indsatsen og evnerne, der tæller, og i demokratiet, hvor fordelingen i videst muligt omfang skal være ligelig.

☆

Det er imidlertid en langvarig proces, som endnu ikke er afsluttet, at finde frem til den balance, som på een gang sikrer den største lighed og en tilstrækkelig hensyntagen til, at der helst skal være lige rigdom og ikke lige fattigdom. Lighedsbegrebet har altid søgt en — ustabil — ligevægt med vederlagsbegrebet: at der skal være forholds-mæssighed mellem ydelse og modydelse.

Men det ejendommelige er, at menneskene tilsyneladende tænker ens om ret og retfærdighed gennem alle tider og på alle steder. Selv om de lodder, man lægger i vægtskålen, kan være forskellige af vægt og form, så vil vore forestillinger være knyttet til Vægten.

Vægten er både en skæbnevægt, en moralsk vægt — og i øvrigt også en handelsvægt. For mønten var oprindelig en vægtenhed: Mine, miner, sekel: Mene, mene, tekel: Du er vejlet og fundet for let.

Og det er da tankevækkende.

PROJEKTMAGERNE

EFTER at have besøgt Lilliputterne og Brobdignagerne bliver dr. Lemuel Gulliver på sin tredje rejse reddet fra den øde ø, hvorpå sørøverne har sat ham i land, af en flyvende tallerken kaldet Laputa eller „den flyvende“ eller „svømmende ø“. Den er beboet af nogle besynderlige personer, der på grund af deres intense optagethed af matematik og musik uophørligt falder i trance og derfor ideligt må daskes over munden og ørerne af nogle såkaldte „smækkere“, der er ansat for at forhindre, at den anspændte spekulation helt skal afskære beboerne fra talens og ørets brug.

Laputa, der i virkeligheden styrer landet Balnibarbi, idet kongen og alle hans ministre opholder sig her, holder sig svævende ved hjælp af en drejelig magnet, som regulerer både højde og vandret bevægelse.

Når landets beboere ikke vil make ret, svæver man hen over de oprørske og skygger for solen og opsamlere regnen, så afgrøderne bliver ødelagt. I yderste nødsfald sænker man Laputa langsomt over området og knuser oprørt bogstaveligt talt. Indtil engang oprørerne fandt på selv at installere en magnet, der ville tiltrække og fastholde Laputa, som derfor ikke ville kunne undslippe.

Og tænk engang. Den historie har man forholdt børnene, idet de gængse udgaver af bogen, der er forkortet og redigeret for børn, kun indeholder beretningen om de to første eventyr. Rent bortset fra, at forfatteren ville have set en bekræftelse på sin menneskeforagt, hvis han havde forudsat, at hans ætsende samfundssatire skulle blive forvist til barneskammeret.

Hans menneskeforagt kommer tydeligst til orde i den fjerde bog, der beretter om dr. Gullivers besøg hos Høynhmernes land. Høynhmerne er hestelignende væsener, der i enhver henseende repræsenterer de fornemste menneskelige dyder såsom fornuft, mådehold, orden, retfærdighed, sømmelighed og ærlighed. Man har simpelt hen ikke ord for usandhed, hvorfor dette begreb oversættes som at sige „noget der ikke er til“.

Til gengæld holder de som slaver nogle n.odbrydige menneskelignende uhyrer, de kalder Yahooer, som har alle menneskelige laster såsom

dumhed, griskhed, ufredelighed, upålidelighed, misundelse, liderlighed og værst af alt hovmod. Desuden lugter de så modbydeligt, at dr. Gulliver efter sin hjemkomst altid holder næseborene godt tilstoppet med lavendler eller tobaksblade, selv når han er sammen med sin kone.

Han ønsker dog med alle midler at gøre sig synet af en engelsk Yahoo blot nogenlunde tilfældigt, og det lykkes da også så godt, at han efter en tids forløb kan notere:

„Jeg begyndte i forrige uge at give min kone lov til at sidde til bords med mig, ved den modsatte ende af et langt bord, og at besvare (men i yderste korthed) de få spørgsmål, jeg stiller til hende.“

De første penge, han gav ud, gik til at købe to unge hingste, og næst efter dem var staldkarlen den, han helst ville omgås; for han følte sig oplivet ved den lugt, han forte med fra stalden.

Man kommer uvægerligt til at tænke på den beslægtede tankegang: Jo bedre jeg lærer menneskene at kende, desto klarere bliver det for mig, at jeg elsker dyrene.

Det paradoksale i forfatterens adfærd er, at han på én gang anser fornuften for at være den fornemste menneskelige dyd, anser menneskene for at være uimodtagelige for fornuft og dog lader dr. Gulliver overtale til at offentliggøre sin rejseberetning. For Swift som for hans samtidige danske kollega Ludvig Holberg var litteraturens og teatrets opgave ikke bare at fornøje, men også at gavne.

Begge var de indædte moralister, som holdt satirens troldspejl op for øjnene af dumheden, forstokketheden, overtroen, uhæderligheden og den skidt vigtige halydannelse. Begge kom med tiden mere og mere knærvorn og pylret ungkarl, i tvivl om nytten af deres satirer. Holberg endte som en mens Swift efterhånden blev mildt afsindig og i sine sidste leveår uheldbreddelig gal. Som alle kritiske hoveder var de meget nærtagende over kritik. Følsomme tykhuder, som Erik Seidenfaden engang udtrykte sagen.

Men frænde er frænde værst, og derfor gik satiren først og fremmest ud over deres egne standsfæller, akademikerne. Tænk engang på den nådesløse udlevering af den

småintellektuelle og selvhævdende tåbelighed i Erasmus Montanus. Holberg har dog i det satiriske helteedigt Peder Pørs (1719–20) ladet de højakademiske herrer udkæmpe en verbal, men efterhånden korporelig strid om, hvorvidt gudinden Venus i den trojanske krig (som var emnet for den græske helteedigt Iliaden) fik sit sar i højre eller venstre hånd eller i læret (1. bog, 3. sang).

I udleveringen af den falske videnskabelighed, projektmagieriet, nåede begge de herrens moralister højdepunktet i deres satire. Vor Stadssatyricus som (4. bog, 1. sang) den store Peder Pørs antræffer i et værtshus, da han langt om længe når fastlandet på sin berømmelige sørejse fra Callundborg til Års, plager især projektisterne. Det er derfor ikke underligt, at de til gengæld til ham nærer et gejstligt had, hvilket ikke er uden risiko, eftersom næsten den halve stude især den nordre side, er forfalden til slig beskæftigelse, især om sommeren i den varme tid.

„Thi det alt kommen er så vidt, at Sølv og Guld man gjøre vil af Skarn, af Koc-Mog, Sand og Muld. Peer Heste-Doctor os for nylig vilde lære

en Vei til Maanen; mon de Folk ei galne ere?“

Især Jens Grovsmed leverer så mange projekter, „at flere Syge ei vor Doctor slaaer ihjel, og i en Maanedes Tiid til Graven Folk kan føre, end han Projecter kan paa nogle Uger gjøre . . .“.

Derfor har vor Satyricus også fremsat det forslag, som man — efter forfatterens sigende — har haft hos de Chorrinther, nemlig, at den, som indleverer et project, skal have et reb om halsen, indtil forslaget er behandlet. „Og hvis et sligt ei blev af Raadet approberet, da uden Naade blev han straxen stranguleret.“

☆

Da dr. Gulliver bliver træt af at omgås de åndsfraværende aristokrater på den flyvende ø, Laputa, som ikke var interesseret i andet end matematik og musik, får han tilladelse til at besøge hovedlandet Balnibarbi og hovedstaden Lagado.

Han bliver forundret over det almindelige forfald, som præger landet og byen, men det forklares af en adelsmand, som har fattet godhed for den fremmede.

For ca. fyrré år siden var visse personer taget op til Laputa, og efter fem måneders ophold vendte de tilbage med højst overfladiske begreber om matematik, men fulde af de flyvegriller, som erhverves i disse luftige regioner. De blev grebet af misfornøjelse med den måde, alting dernede var drevet på og opnåede derfor et kongeligt privilegium på oprettelse af et projektmager-akademi.

I dette udtænker professorerne nye metoder, således at én mand kan udføre ti mands arbejde, et slot kan opføres på en uge og af materialer, som varer evigt, og at jordens afgrøder kan modnes på en hvilken som helst årstid og med hundrede fold mere end sædvanligt. Den eneste gene ved disse og lignende projekter er, at ingen af dem endnu var blevet gennemført. I mellemtiden ligger landet og byerne øde og forfaldne, men projektmagerne er blot blevet tyve gange så lidenskabeligt opsatte på at føre deres planer ud i livet.

Under et besøg på akademiet, der rummer mindst 500 værelser med hver sin projektmager, kommer vor ven ud for mange storslåede projekter. Der var f. eks. ham, der ville uddrage solstrålerne af agurker og fylde dem på flasker, så man kunne tage dem frem på raskolde dage. Og så var der en anden, som ville reducere menneskelige ekskrementer til den oprindelige føde, og én, som havde skrevet en afhandling om ildens bearbejdelse ved smedning.

En arkitekt havde udtænkt en metode, hvorefter man begyndte at bygge husene ovenfra, en kunstner arbejdede med metoder til anvendelse af spindelvæv til silkestof. Endelig var der en astronom, der ville regulere Jordens omdrej-

ning om Solen i overensstemmelse med vindretningen ved at anbringe et solur på rådhusets vejrhane.

I den teoretiske afdeling arbejdede man med en sindrig maskine, som kunne skrive bøger om alverdens ting ved en simpel omdrejning på et håndsving, som til stadighed ændrede sammensætningen af samtlige i sproget forekommende ord. Andre arbejdede med et projekt om forkortelse eller fuldstændig afskaffelse af ordene, idet den talende i stedet skulle pege på de forskellige ting, som han da var nødt til at bære rundt på.

I den politisk-medicinske afdeling havde man udtænkt en metode til ophævelse af politiske stridigheder og opnåelse af forlig mellem modstående partier. Et projekt, som er lige så aktuelt, som det er enkelt. Man ordner politikerne i par af sådanne, hvis hoveder er af samme størrelse. Så lader man de fineste operatører samtidig af-sæve baghovederne, som derefter ombyttes med partnerens af modpartiet. Så bliver det overladt til de to halve hjerner at debattere sagerne indbyrdes til stor fremgang for det politiske målehold.

Begge vore forfattere nærer en ganske særlig mistro til jurister og læger. Det som Holberg udtrykker om juristen: „Men Procuratorkunst, at gjøre Hvidt til Sort, det falskt og kroget er at gjøre ret og lige, det kræver stor Forstand . . .“, kan Swift fuldt ud tilslutte sig i endnu stærkere vendinger. Han tror på menneskehedens forbedring, når dommerne er blevet lærde og ubestikkelige og sagførere hæderlige og anstændige og med et vist anstrøg af sund fornuft. Og når Holberg lader lægen og barberen Jens Blok udtale: „Jeg hjalp Jens Jeppesen i Gaar med Hast paa Fod, han døde, det er sandt, men Feberen ham forlod . . .“, er der ingen afstand til den tåbelighed, som udtrykkes af lægerne i projektakademiet.

Begge nærer de i det hele taget på den fornuftige videnskabs vegne en grundfæstet foragt og angst for en personlighed, som Holberg navngiver i sit heltcepos; den halvtuderede røver. Da den fra kampen mod røverne deserterede skibskok efter alle kunstens regler er blevet dødsdømt af en ret bestående af seks af Pærs' mandskab og tre af røverne — hvoraf de sidstnævnte dog voterer for frifindelse — går fuldbyrdelsesprocessen i baglås, fordi man ikke råder over nogen præst til at berede de-linkventen. Ingen vil påtage sig opgaven. „Omsider gav sig dog en halv-studeret Røver . . .“.

I sin fingerede fortale lader Swift dr. Gulliver over for sin fætter og udgiver fralægge sig enhver beskyldning for med sine beretninger at sigte til lokale forhold og personer.

„Hvordan skulle det, jeg har sagt for så mange år siden og mere end femten tusinde sømil herfra og i en anden suveræns regeringstid, kunne være mon-tet på nogen af de Yahooer, som man nu siger, leder hjorden, særlig på en tid, da jeg dårligt kunne forestille mig, eller frygte for den ulykke at leve under dem?“

Og som udgiveren skriver i sit forord, dr. Gulliver blev af sine naboer anset for at være så hæderlig og sanddru, at det blev en slags ordsprog at sige: „Det er lige så sandt, som om Mr. Gulliver havde sagt det.“

På samme måde lader Holberg sin forfatter, Hans Mik-kelsen, Brygger og Poet i Cal-lundborg, om historiens pålidelighed udtale: „Thi den grun-der sig ikke paa mathematiske Demonstrationer, men alleene paa Beretninger af oprigtige Skribenter, som haver levet paa samme Tid . . . (herunder) (1) en Callundborgsk Krønike, hvilken, saasom den er skrevet meget vel, og paa mange Steder med forgyldte Bogstaver (som man ikke gjør med slette Skrifter) og desforuden paa

godt gammelt Plattysk, saa fin-der jeg ingen Anledning til at tvivle paa samme Krønikes Rigtighed.“

Ejeren af øen Anholt — på hvilket „Eylandt“ Peder Pærs var udsat for mangehånde sæt-somme oplevelser og personer — etatsråd Rostgaard og flere universitetsfolk og gejstlige følte sig så forulempede over satirens forment nærgående portrætteringer, at de ansøgte kong Frederik den Fjerde om at få bogen forbudt. Det siger dog, at kongen havde så megen humoristisk sans, at klagen blev afvist.

Men det er jo enhver satiri-kers lod at blive mødt med den slags påstande om at have sigtet til aktuelle og nærværende forhold. Det er dog lige så vanskeligt at bevise som at modbevise.

UNDTAGELSEN OG REGLER

ALBERT EINSTEIN fortæller i et af sine selvbiografiske skrifter, hvor forståeligt det er for ham, der er så lidenskabeligt optaget af sine menneskers velfærd, at han har et så ringe behov for kontakt med andre menneskelige væsener endog af den nærmeste familie.

Det var det samme med Friedrich Nietzsche, der sagde, at han elskede menneskeheden, men ikke kunne fordrage mennesker, jfr. Thomas i »Radiserne«: Jeg elsker menneskeheden, det er bare folk, jeg ikke kan holde ud!

Det var Nietzsche, som skrev om »det store menneske«, overmennesket, der i en fremtidig gudløs verden, ubundet af den kristne slavemoral, skulle dominere verden hinsides godt og ondt. Men Albert Einstein var både socialdemokrat, pacifist og humanist. Alligevel var han — som Nietzsche — et undtagelsesmenneske, et geni. Hvis nogen skulle være i tvivl, var det ham som udtænkte den såkaldte relativitetsteori, som lagde grunden både til atombomben og det moderne verdensbillede.

Georg Brandes, som var fødselshjælper for »det moderne gennembrud« i 1870'ernes efterhånden lidt muldne kulturliv, og som i øvrigt introducerede Nietzsche i den europæiske læseverden, skabte begrebet »den aristokratiske radikalist«. Med hans efterhånden tiltagende interesse for de ekstraordinære personligheder er der næppe tvivl om, at han med denne betegnelse ikke alene karakteriserede sine personer men også sig selv.

Det interessante i denne forbindelse er ikke mindst, at hans aristokratiske dyrkelse af eneren havde udviklet sig af en oprindelig radikalisme og et oprør mod romantikkens individualisme. Han var i øvrigt gennem broderen, Edvard Brandes, nært knyttet til Det radikale Venstre, som havde udskilt sig af moderpartiet i århundredets begyndelse. Ligesom de førnævnte var han alle dage en ensom mand.

ER DET NU IKKE et paradoks, at man kan elske menneskeheden, men have vanskeligt ved at realisere det almene, som Søren Kierkegaard talte om? Jo, det er et paradoks, for det er nemlig kun en *tilsyneladende* modsigelse.

Og mon ikke også Kierkegaard i sine Stadier på Livets Vej leverer nøglen til forståelsen af den psykologiske gåde. For vel var Kierkegaard måske ikke så stor en filosof, som man har villet gøre ham til, men han var i hvert fald en fremragende psykolog.

Han skelner, som mange sikkert vil vide, mellem et æstetisk, et etisk og et religiøst stadium i menneskelivet. Ikke således at det enkelte menneske nødvendigvis gennemløber denne udviklingsproces, tværtimod vil mange blive stående på de tidlige stadier, fordi de ikke har de indre og ydre tilskyndelser, som fremkalder forvandlingen.

Mange mennesker er i kraft af deres personlighed eller af mangel på åndelig udfordring dømt til at leve en uegentlig og overfladisk tilværelse på jagt efter nydelse. Det er signalementet på æstetikeren, som personificeres i den rastløst erobrende Don Juan.

Andre lærer af deres erfaringer, at den største tilfredsstillelse ligger i gentagelsen og den heraf fremkaldte fortrolighed og følelse af ansvarlighed. For etikeren er genkendelsens glæde den største, og han personificeres i embedsmandens og familiefaderens skikkelse.

Det religiøse menneske har indset det nødvendige i at løsrive sine følelser fra det endelige og på trods af al fornuft at forholde sig til det uendelige guddommelige mål. Det religiøse menneske illustreres dramatisk med myten om Abraham, der er villig til efter Guds vilje at ofre sin eneste søn, Isak.

Selv om stadierne naturligvis skal angive et udviklingsforløb fra et barnligt, uengageret, over et modent, engageret, til et avanceret, bekendende trin, er det alligevel som om den psykologiske analogi er mindre overbevisende, og at man snarere finder det første og det tredje stadium som stående i et fælles modsætningsforhold til det andet.

I HVERT FALD i Kierkegaards forstand er der et psykologisk slægtskab mellem den æstetiske og den religiøse personlighed over for den etiske. De er begge tilbøjelige til at forkaste de nære relationer og konkrete følelser til fordel for abstraktioner. Det er ikke enkeltpersoner, men henholdsvis

deres egne følelser og et abstrakt begreb — Gud, menneskeheden, folket — der er genstanden for deres kærlighed.

For etikeren er det derimod det nære, som følelserne er knyttet til, det være sig ægtefælle og børn, forældre, venner, kolleger som hjem, hjemby, hjemland — og alle de kære kendte ting og sager.

Vi kender jo også allesammen de udmærkede mennesker — med eller uden Messias-kompleks; — som hver dag har så travlt med at frelse verden, at de ikke har tid til at tage sig af de nærmeste.

Det kan lige så godt være kunstnere og videnskabsmænd, som det kan være politikere, forretningsmænd og sportsfolk. Det kan faktisk være hvemsomhelst. Det afgørende er blot, at for dem er sagen det vigtigste og personerne sekundære.

De er kort sagt idealister, hvadenten de nu kalder sig materialister — dialektiske eller ikke-dialektiske (marxister) — moralister eller evangelister. Og Kierkegaard kunne jo ikke lide idealister. Hans livsværk kan kun forstås som et løbende opgør med Hegels »system«, der som bekendt i politisk forstand endte i den præsiske stat og det tredje rige.

Men det politiske var Kierkegaard ret ligegyldigt. Det er i hvert fald vanskeligt at finde spor af de politiske omvæltninger, som netop fandt sted i 1840'erne, da han skrev sine hovedværker.

Det er den enkeltes eksistens og ansvar for sin egen tilværelse og sin sjæls salighed, der lå ham på sinde. I sidste instans nok hans egen.

At den eksistentialisme, som eftertiden senere døbte hans livsfilosofi, så selv kan gå hen og blive en »idealisme«, der ligesom alle andre -ismer forhindrer den enkelte i at komme i et enkelt og direkte forhold til sine medmennesker, er et udtryk for den drilagtighed, som gør tilværelsen værd at leve.

NU ER DER vel ingen tvivl om, at normalmennesket hører til den etiske kategori, som ikke alene er i stand til, men også har behov for at knytte sig følelsesmæssigt til sine nærmeste.

Det synes ikke alene godtgjort ved udviklingspsykologiske, men også ved dyrepyskologiske forsøg, at et positivt

samspil mellem mor og barn er en betingelse for individets senere muligheder for nære følelsesmæssige relationer til individer af samme og af det modsatte køn samt senere til eget afkom. Kort sagt for den sociale følelse, som er betingelsen for samfundets og dermed for artens overlevelse. Og hvilket mål har menneskeheden eller for den sags skyld nogen anden biologisk art end sin egen fortsættelse, spurgte Sløk fornylig og med rette.

Udvikles disse evner ikke, bliver resultatet i sin mest ondartede konsekvens en psykofantil, følelseskold psykofantil. »Det blønde bestie«, som Nietzsches overmenneske også er blevet kaldt.

Vi kender typen fra enhver revolutionær situation, hvor disse uhyrer dukker op og overtager ledelsen, ikke nødvendigvis fordi de repræsenterer revolutionens inderste drivkraft, men fordi de med deres intelligens kan forsyne den voldsomme bevægelse med en idé og dermed give den en retning, og fordi de er villige til at tage ansvaret for det beskidte arbejde i »folkets navn«.

Den franske revolution fik sin Robespierre og den russiske først sin Lenin og senere sin Stalin. Samtidig fik tyskerne deres Hitler. I nutiden vrimer det med små terrorister overalt i verden. Vi finder dem i Mellemøsten, i Sydamerika og i Nordirland. Også Tyskland og Frankrig har haft deres hjemsegelse.

Også herhjemme har vi haft fornøjelsen at træffe disse ridere af den store idé. Endnu har de dog indskrænket sig til at kaste brosten og at ryge rektorernes cigarer. Men dette er jo også Danmark.

Efter Robespierre kom Napoleon, således som enhver revolutionær aktion efterfølges af en reaktion. Herhjemme fik vi — sans comparaison — vores allesammens Glistrup og hvad dermed fulgte.

PA DEN ANDEN SIDE må normalmennesket anvende så stor en del af sin tid og energi med bare det at sikre slægtens videreførelse, at der bliver et rings overskud tilbage til at investere i den udvikling af de materielle, kulturelle, videnskabelige og politiske kræfter, som skal til for at sikre at denne overlevelse kan finde sted på et stadig højere niveau.

For mennesket har jo i kraft af forstandens nådegave eller forbandelse fået muligheden for at realisere denne overlevelse på et stadig højere stadium, talmæssigt, økonomisk og kulturelt.

Det vil altså sige, at et mindre antal mennesker, undtagelsesmenneskene, der kan frigøre den fornødne energi, må foretage denne investering i samfundets vækst i videste forstand. Heldigt — for samfundet — er det derfor, om der indtræder et lykkeligt møde mellem ekstraordinære evner og frigjort følelsesmæssig energi til denne investering i videnskab, kunst, økonomi og politik.

En frigørelse af de nære og konkrete følelser til de fjernere og abstrakte aktiviteter. Enhver normalperson kender den følelse af misundelse, som rejser sig mod den ungkarl eller frigjorte kvinde, som ubundet af dagligdagens krav og de elementære menneskelige glæders slaveri kan præstere det ellers umulige.

Nobelpriserne og den økonomiske og politiske magt tilkommer ikke disse skrøbelige kar, normalmenneskene. Den tilkommer undtagelsesmenneskene, og de har ærligt fortjent hver en øre.

Hvis mødet mellem undtagelsesmennesket og evnerne er mindre lykkeligt og danner en såkaldt minusvariant, bliver resultatet nemt det, man kalder et asocialt individ eller i ekstreme tilfælde en psykopat.

Individer der ikke kan tilpasse sig det bestående samfund, og som ikke har evner til at omforme det i overensstemmelse med deres ønsker.

DET ER SIKKERT ingen tilfældighed, at det absolutte undtagelsesmenneske, hvis anfægtelse vi begyndte med at omtale, den mand som ændrede sin tidsalders verdensbillede, giver et signalement af sig selv som en æstetiker og en religiøs mystiker. Han fortæller, hvordan hans teorier i vidt omfang er blevet til under indtryk af de samme æstetiske forestillinger, som i øvrigt gjorde ham til en habil violinist. Samtidig giver han udtryk for en religiøs samhørighed med universet, som han finder formuleret i Spinozas panteisme.

Spørgsmålet er dog, om vi almindelige bedsteborgere ville bytte med de store undtagelsesmennesker. Selv om vi altså kunne.

For der er jo i egentligste forstand koldt på tinderne.

DOMMEDAGSPROFETER

■ Bodsprædikanter og dommedagsprofeter har ligesom virus altid været til stede i samfundsorganismen. Kun under stresstilstande bliver de pludselig ondartede og giver anledning til infektioner. Det gamle Testamente bærer mange vidnesbyrd herom, og det er velkendt, at Indre Mission havde sin største tilslutning i de fattigste egne og blandt de dårligst stillede befolkningsgrupper.

Mange midaldrende vil endnu kunne huske profeten Mikkelsen, som for øvrigt blev genoplivet af »Fortidens Vidne« i TV. Jordens undergang var for mange en skræmmende vished i besættelsestiden. Siden kom Orton-bevægelsen under indtryk af atombomber og den kolde krig. Danse- og rysterreligionerne er beslægtede kuriøse fænomener.

Det fælles for disse bevægelser er en angst for katastrofen, der bæres af troen på, at ydre prøvelser har sin årsag i menneskelig ufuldkommenhed. Skyldfølelse og et heraf afledt behov for at gøre bod, giver sig ofte udtryk i en puritanisme, som undertiden kan tendere mod Sado-Masochisme, dvs. glæden ved at pine og at blive pint.

■ Som regel er der, som i alle religiøse bevægelser en reel kerne i sagen, nemlig en moralsk oprustning mod en ydre eller indre fjende, en opfordring til solidaritet i kampen for at overleve. Den religiøse eller ideologiske overbygning er i sin appel til følelsen både en nødvendighed til mobilisering af masserne og en risiko for, at massebevægelsen kommer ud af fornuftens kontrol.

Allerede i slutningen af 60'erne opstod midt under Vietnam-krigen den forureningskampagne, som i mange henseender lå i forlængelse af og tillige afløste det såkaldte ungdomsoprør.

Store dele af den amerikanske befolkning syntes at få afledning af deres skyldfølelse over krigen i en kollektiv vaskeneurose, som guderne skal vide ikke var uden baggrund i praktiske behov.

Senere kom så den såkaldte Rom-klubs rapport, som kaldtes: Grænser for vækst, og som på et mangelfuldt teoretisk grundlag konkluderede, at der var grænser for den samlede økonomiske vækst i verdens ressourcer. Derefter kom oliekrisen, der af mange betragtes som en bekræftelse på profetierne, og som i hvert fald midlertidigt har givet anledning til en række forstyrrelser i verdensøkonomien med arbejdsløshed og inflation til følge.

■ Og nu er der rigtigt kommet gang i dommedagsprofetierne.

En positiv side af denne bevægelse er bevidstgørelsen af, at menneskenes materielle behov principielt er ubegrænsede, men at de til gengæld ikke er målet, men midlet til opnåelse af lykke. Til gengæld er gode materielle kår ikke en uoverstigelig hindring for opnåelse af lykke. Det er i øvrigt den filosofi, Socialdemokratiet har stået for i et par menneskealdre.

En negativ side har været den politiske udnyttelse af bevægelsen til fordel for en pseudo-marxistisk ideologi, som sætter økonomisk vækst lig med profitjageri og udnyttelse på nationalt plan af »arbejderklassen« på internationalt plan af U-landene. Der sker en identifikation af »vækst« med »kapitalisme« og »imperialisme«.

En god sag er igen blevet udnyttet af småtte og militante politiske strateger og fulgt op af den sædvanlige hale af velmenende mediebureauholdere, som i øvrigt kan have deres gode udkomme deraf ligesom Anholdtboerne, der i Peder Pøns siges kristeligt at nære sig ved vrage.

■ Den religiøse bølge, der spekulerer i menneskelig angst og usikkerhed har skyllet andre — især unge — i land på andre sekteriske kyster, hvor de finder lykken i Gurudyrkelse, meditation og lignende tomgangsreaktioner, som sætter dem uden for det virkelige samfund. Egotrippede på stofferne er den yderste konsekvens af denne bevægelse.

I stedet for at søge den åndelige fornyelse i fornægtelsen af den materielle vækst, som dog må være forudsætningen netop for den U-landsstøtte, som realpolitikken og samvittigheden kræver, måtte man snarere interessere sig for den videnskabelige og teknologiske udvikling, som indebærer forudsætningerne for en sådan vækst og dermed for den stigende frigørelse for det grove arbejde, som væksten hidtil har muliggjort.

■ Og man skulle interesse sig for en mere rationel analyse af forholdet mellem vækst og fordeling. Den amerikanske filosof John Rawls har i en bog: Justice as Fairness, (Retfærdighed som Fairness), slået til lyd for en konsekvent socialdemokratisk filosofi, som på én gang sætter frihed og lighed op som værdier, der går forud for materiel vækst, men som på den anden side anser uligheder som retfærdiggjorte, såfremt de er nødvendige for den økonomiske vækst, men kommer alle og især de dårligst stillede til gode og er knyttet til stillinger og institutioner, som står åbne for alle.

Når man f. eks. argumenterer for lige løn for lige arbejde, kunne man heroverfor stille det principielle lighedsideal, som forlanger lige løn for alt arbejde. I det ufuldkomne menneskelige samfund, hvor løftet om en belønning er en væsentlig motor for arbejdslysten, er en sådan ulighed sikkert vanskelig at komme af med og er i øvrigt også i overensstemmelse med en anden retfærdighedsside: at der skal være overensstemmelse mellem ydelse og vederlag.

I stedet for dommedagsprofeter har vi i den kommende tid behov for fornuftige teoretikere og jordbundne politikere.

VIDENSKAB OG KUNST - OG SANDHED

MAN SKAL IKKE rette smed for bager.

Beder man smeden om at sko en hest, kan man til gengæld heller ikke med rimelighed beklage sig over, at han ikke i stedet har bagt en kage.

Den, der vil slå et søm i, bruger ikke en fil, men en hammer.

I de senere års samfundsdebat har man ikke desto mindre hørt mange beklagelser over, at videnskabsmændene ikke er kunstnere eller moralfilosoffer.

Videnskaben beskæftiger sig jo kun med visse sider af tilværelsen, een ad gangen, og med de sider af sagen, som de respektive videnskabsmænd har forstand på. Fysikeren med fysik, kemikeren med kemi, økonomen med økonomi, juristen med retsreglerne og humanisten med sprog og litteratur.

Og de anvender hver især de metoder, som er bedst egnede til deres formål. Naturvidenskabsmændene har siden det 17. århundrede holdt sig til de sider af den ydre verden, som kan vejes og måles. De har begrænset sig til at søge og finde årsagssammenhænge for at kunne styre naturlovene i den retning, som synes at tjene menneskelige formål. De har opgivet at fundere over tingenes væsen og meningen med tilværelsen.

Det er klart, at man ved at isolere visse processer f.eks. den biokemiske omsætning i den menneskelige hjerne får mulighed for at påvise tankevirksomhedens normale og abnorme elektroniske funktion og eventuelt at gribe ind overfor forstyrrelser heri. Men man er ikke kommet nærmere til svaret på, hvad tanker egentlig er. Og man har slet ikke taget stilling til det vanskelige spørgsmål om sjælen, hvad det så end måtte være. Men videnskaben kan ikke udtale sig for eller imod sjælen.

En kirurg af den gamle skole blev engang spurgt om sin mening om sjælen. Nu har jeg opereret og dissekeret mennesker i fyrré år uden nogensinde at støde på sjælen — sagde han — og derfor siger min sund fornuft mig, at der ikke eksisterer nogen sjæl. Er De, spurgte en elskværdig dame i selskabet, nogen sinde faldet over den sunde fornuft.

★

Videnskaben kan ved at rendyrke virkelighedens uendeligt mange processer opnå en stør-

re indsigt i og beherskelse af tilværelsen. Men den større præcision i detaljen opnås på bekostning af et mere omfattende overblik over helheden. Den, der betragter et molekyle af en fingernegl i et mikroskop, har naturligvis ikke samtidigt mulighed for at glæde sig over synet af den velformede kvindehånd, hvortil neglen hører. Og den, der dissekerer en fuglehjerne, kan ikke samtidigt høre fuglens sang.

Man kan bebrejde videnskabsmanden, når han, som vor nysnævnte overkirurg, forveksler videnskab med videnskabelighed. Den naive tro på, at den enkelte videnskab eller videnskaberne udtømmende kan udtale sig om virkeligheden.

Videnskaben kan naturligvis kun udtale sig om de sider af virkeligheden, som man har videnskabelige metoder til at behandle. Men den kan man til gengæld også udtale sig om med en professionel sikkerhed i modsætning til de mere eller mindre velkvalificerede gættier, som amatører og dilettanter kan diske op med.

Men man kan ikke med nogen rimelighed bebrejde videnskabsmanden, at han holder sig til sin videnskab, og ikke giver sig af med at frelse verden eller beskæftiger sig med alting på een gang. Lige så lidt som man kan bebrejde en murer, at han ikke sælger honningkager, eller en nationaløkonom at han ikke er god til at spille guitar.

Det er blevet moderne at kritisere videnskaben for at rendyrke det "endimensionale menneske", fordi samfundet ved at favorisere de tekniske og økonomiske videnskaber har skabt et menneskebillede, som forudsætter at en forøgelse af de materielle goder i sig selv er vejen til lykken. Selvom penge ikke er nogen hindring herfor, er de dog alligevel ikke en tilstrækkelig betingelse. Men det er da ikke videnskaben og dens præcise metoder, der skal gøres ansvarlig for valget af forskningspolitik. Det ville være at rette smed for bager.

Men det ville være at komme fra asken og i ilden, hvis man faldt for denne letfærdige retspleje. Og det er lige, hvad man gør. I en skinhellig iver efter at sige og gøre alting på een gang, driver man i visse politisk oplyste forsamlinger en formelig klapjagt på viden-

skaben i den foregivne kamp mod videnskabeligheden. Det kaldes tværfaglig kursusvirksomhed.

Dette uvæsen giver sig bl. a. udslag i, at danskstuderende underviser hinanden i nationaløkonomi og sociologi, eftersom alt jo hænger sammen og er bestemt af samfundets økonomiske formationer.

Det er nemlig noget, man ved, og man ved også, hvorfor det må være sådan på grund af bevidsthedens uafhjælpelige bundethed til produktionsforholdene, hvor man så ved det fra.

Men det er det bekvemme ved den ny videnskabelighed: At den ved det hele på forhånd, og at enhver modstrid mellem denne vished og virkeligheden kun skyldes falsk bevidsthed og altså kun er tilsyneladende. Derfor er det ikke bevidstheden men virkeligheden, der skal laves om, og man forsikrer med alle tegn på forundring og forargelse, at der ikke herved er tale om politisk virksomhed, men at det kapitalistiske samfunds overgang til socialismen netop er en videnskabelig nødvendighed, hvilket blev påvist af en videnskabsmand engang for mere end hundrede år siden.

★

Det er endda, hvad det er. Værre er det, at man ikke længere behøver møjsommeligt at undersøge virkeligheden og dens lovæssigheder ved hjælp af nøjagtige målemetoder. For man ved jo det hele på forhånd. Derimod kan man koncentrere sig om den fælles bekræftelse i troen på altings sammenhæng. Det, der engang i form af tværvidenskab, var forbeholdt en lille kreds af højt kvalificerede videnskabsmænd er nu i form af tværfag heldigvis blevet demokratiseret og gjort til almindeligt folkeej, så den nu kan kaperes af enhver seminarieelev.

Men efter den gammeldags videnskabsopfattelse er det vel rimeligt på højeste plan at forudsætte en sammenhæng og et samarbejde mellem de enkelte videnskaber. Men på den anden side er det ikke rimeligt at forudsætte, at virkeligheden er summen af de videnskabelige sammenhænge, eller at videnskaben kan besvare spørgsmålet om, hvad mennesket er, og

hvornår livet vil bevæge sig.

Det har man derimod digterne til at fortælle om. For digterne har nemlig ingen forpligtelse til at arbejde videnskabeligt dvs. at analysere (opløse) tilværelsen i dens bestanddele og derved indskrænke sig til at udtale sig om det, der kan siges ved hjælp af sikre metoder. De kan i stedet bruge deres fantasi eller deres intuition til at skabe en syntese (helhedsbillede) af det enkelte menneske eller af menneskeheden på en given tid og et givet sted.

Vel skal en videnskabsmand også helst have lidt fantasi for at kunne opstille meningsfulde og interessante hypoteser; herigennem er hans virksomhed beslægtet med digterens. Men han må bare slidsomt sammenholde sin hypotese med virkeligheden, som altid vinder over hypotesen. Digteren skal også helst respektere virkelighedens og videnskabens erfaringer. Men han har ingen forpligtelse til at bevise, at hans verden er til. Han har frihed til at skabe en hypotetisk (tænkt) virkelighed, som bliver til kunst, hvis hans konstruktion appellerer til læserens bevidsthed, således at den accepteres og gøretes.

For de fleste mennesker er den virkelighed, som videnskabsmanden tegner i bedste fald som det landkort, Geodætisk Institut tegner af landskabet. Det kan bruges til orientering, men det giver ingen som helst indtryk af de individuelle variationer og nuancer, som naturen består af. I værste fald fremstiller videnskaben tilværelsen i matematiske formler og statistiske tabeller, og det kræver megen fantasi at læse kærlighedslivet ud af biokemiske formler eller samfundets levende politiske liv ud af Gallupundersøgelserne.

★

Her kommer digterne og de andre kunstnere med deres plastiske billede af den af dem sammenstykkede virkelighed

også til hjælp for videnskaben. Især for de historiske videnskaber kan det være svært at skabe en tilstrækkelig god hypotese, som kan bruges som model for en sikker rekonstruktion af fortiden. Historikeren kan jo ikke foretage eksperimenter.

Ikke mindst retshistorikeren kan have nytte af digteriske fremstillinger af fortidens samfundsliv, for det kan være vanskeligt udelukkende på grundlag af f. eks. de gamle middelalderlige love at danne sig et levende billede af det samfund, som retsreglerne var rammen omkring.

Selv med inddragelse af andre videnskaber; den politiske, økonomiske og religiøse historie, sproghistorie og arkæologi, kan det være overordentlig vanskeligt at få en klar forståelse af det fortidige samfunds funktion.

Derfor kan også retshistorien have udbytte af digterens udnyttelse af emner, som har retlige tilknytningspunkter, og hvilke emner har for resten ikke det. Det mest berømte eksempel er vel nok det gamle og det nye testamente, som jo nok er et storslået digterværk, men som på den anden side giver et meget fint nuanceret billede af jødefolkets retsudvikling.

Et andet godt eksempel er de klassiske græske tragedier af Aischylos, Sofokles og Euripides, som giver et gribende billede af overgangen fra et gammelt landbrugssamfund med et kollektivt slægtsansvar og en

dyster skæbnetro og til et moderne bysamfund med individuelt ansvar og troen på den frie vilje, ligesom overgangen fra det gamle til det ny testamente. Jeg har også tidligere gjort opmærksom på, hvor meget retshistorikeren kan lære af Shakespeares skuespil, der i mange henseender står i samme vadedsted mellem den gamle og den nye tid.

Det er klart, at retshistoriens udbytte af et digterisk stof er størst og mest pålideligt, hvis det er skrevet i samtiden som de nævnte eksempler. Derfor er f.eks. de islandske sagaer af en begrænset værdi, da de er nedskrevet flere hundrede år efter de begivenheder, de foregiver at beskrive. Og så er disse endog for en stor del fælleseuropæisk sagnstof, som er behandlet i gammelgermanske digte.

Det er derimod blandt retshistorikere efterhånden anerkendt, at man kan hente stof til belysning af den germanske ægteskabshistorie fra den berømte *Nibelungenlied*. Men allerede her er den oprindelige ægteskabsret blandet op med kristne forestillinger om menneskets herunder kvindens retigheder.

I det gamle slægtsamfund var det slægten, som handlede på individets vegne. Det var også slægten, som aftalte ægteskab mellem sønner og døtre, ud fra hensynet til slægtens bedste. I reglen foregik det i to tempi: en aftale mellem slægterne (fæste) og en overgivelse af bruden til brudgommens

slægt og førelse til brudeseng. Alt skete i fuld offentlighed af hensyn til sikkerheden i beviset for ejendomsforhold og afkom, som var grundlaget for slægtens fortsættelse.

☆

Med kristendommen kom læren om det enkelte individs frie vilje og dermed også retten til at disponere over sig selv. I den kanoniske ret (kirkeretten) i middelalderen lærtes det da også, at det er det højtidelige løfte mellem mand og kvinde om at ville leve sammen for livstid, undertiden suppleret med kravet om kødets forening i samleje, — som er ægteskabsstiftende, medens slægtenes aftale og kirkens velsignelse ved vielse er unødvendig og ikke kan ophæve et formløst indgået ægteskab. Det er først med reformationen, at vielsen bliver et sakramente og en gyldighedsbetingelse.

Det er denne konflikt mellem slægtens og samvittighedens ret, mellem fortid og fremtid, som Sigrid Undset med en ubegribelig kunstnerisk kraft behandler i sine store middelalderromaner om Kirstin Lavransdatter og Olav Audunssøn.

Men også på andre områder giver disse bøger et plastisk billede af den tids retlige forestillinger, således at læseren får et overbevisende autentisk billede af samfundets funktion og individernes reaktioner i overensstemmelse med dets regler.

Og det er meget få digtere beskåret at forstå, at det til

enhver tid eksisterende samfundsliv ikke kan beskrives uden et intimt kendskab til og accept af retsreglernes eksistens og bundethed til samfundets grundvilkår, og at kritikken af reglerne må baseres på denne indsigt. Den overfladiske kritik af retten og dens udøvere er der derimod nok af.

Sigrid Undset havde jo også gennem faderens påvirkning udviklet sig til en habil middelalderhistoriker. Sådan kan der undertiden indtræffe et lykkeligt møde mellem kunst og videnskab.

NULLERMÆND OG NULMÆND

DET danske sprog er en underlig gråspurv.

Ligesom engelsk er det et bondesprog, der har fået lov til at udvikle sig frit og regeløst langt op i tiden uden censur af akademiske pedanter. Medens de dannede klasser i England talte fransk, talte de i Danmark tysk.

Det kan være en fordel for et sprog, at det forholdsvis sent træder ind i kulturhistorien som bærer af en litteratur. Så kan man sige noget mere med sproget, vel ikke så præcist som på de store kultursprog som italiensk, fransk og tysk, der ikke alene er kunstsprog, men også til en vis grad kunstige sprog, for så vidt som de er akademiske rekonstruktioner af flere folkelige sprog. Men man kan med en masse små ord og anden småsnak komme den uundgåelige virkelighed lidt nærmere.

Ofte da sproget er det eneste redskab, vi har til at begribe og behandle virkeligheden med, er det ikke underligt, om der er en sammenhæng mellem sprogets struktur og befolkningens kultur. Der skal derfor nok være noget om den populære opfattelse af, at englænderne og danskerne er mere virkelighedsnære end tyskere og franskmænd.

Men amerikanerne er jo også en slags englændere, for så vidt som de jo taler engelsk, og ingen kan vist være i tvivl om, at amerikanerne er praktiske folk. Der er imidlertid et særligt sprogligt vidnesbyrd om den amerikanske vitalitet og stadige tilpasning til virkeligheden. Det er naturligvis fælles for alle sprog, at de ændrer sig i takt med udviklingen, men intetsteds synes denne udvikling i form af slang og „colloquial“ (talesprog) så blomstrende som i Guds eget land.

Men også vore egne gråspurve varierer deres sang. Det kan de nemlig. Ikke alene ungdommens sprog forandres så at sige fra dag til dag, men jeg skal vel vogte mig for at prøve på at komme med eksempler. Det ville ikke være fedt, og jeg ville kunne betegnes som levret, eller måske ligefrem lasket. Ungdomssproget er vel i dynamisk udvikling, men også unuanceret (stereotyp). Men også i det almindelige tale- og avissprog sker der stadige fornyelser.

Se nu med sadanne to nye begreber som Nullermænd og Nulmænd. De har ikke det fjerneste med hinanden at gøre bortset fra lydligheden. Men det skulle alligevel ikke undre mig, om der var en lille satanisk spøgefugl, som lynhurtigt har associeret fra det ene til det andet.

Nullermænd er, så vidt jeg forstår, de uldne småklumper, som af sig selv dannes under senge, sofaer og andre uflyttelige møbler, ligesom mus og andet utøj tidligere opstod af gamle klude og andet affald på lofter og i udhuse.

Nulmænd er ikke nødvendigvis nuller, men for det første alle dem, der har skaffet sig en trækprocent på 0, selv om de kan opretholde et passende højt privatforbrug. Denne kategori af nulmænd er vor moderne tids asociale frihedskæmpere og helte på linje med mafiagudfædre, Robin Hood, Arsene Lupin og lignende gentleman-forbrydere.

Afsky og beundring er altid konkurrerende følelser overfor modstandere af en bestående samfundsorden. Beundringen stiger i takt med oplevelsen af samfundets urimelighed, selv om flertallet må betale for nulmændenes kispuds med samfundet. Men også en helt anden kategori af moderne, heldige helte, falder ind under nulmandsbegrebet.

Nulvækstmanden er den moderne ridder af den bedrøvelige skikkelse. Manden, der i menneskehedens navn, pisker mennesket med skorpioner. Missionsmanden, der finder enhver livsglæde syndig, kommissæren som griber til sin pistol, hver gang ordet velstand bliver nævnt.

Nulvækstmanden har det i dag som nissen eller trolden, der efter at indførelsen af det elektriske lys bragte deres eksistens i fare nu atter vejr morgenluft. Eller som den socialdemokrat, der har set grunden under sig skride i takt med nedgangen i den sociale uretfærdighed, men nu atter ser en chance for at retfærdiggøre sin eksistens.

Ofte så er det endda fortrinsvis gammelradikale kulturpolitikere med egen muld under egne negle, som lufter deres husmandsfilosofi, som ellers har været sørgelig uaktuel den seneste snes år. Tilbage til naturen, det er det, vi vil!

Og her mødes de i skøn samdrægtighed med den småborgerlige Rousseau's — og den yngre Marx's moderne, i egentligste forstand romantiske eftertsnakkere, der for alvor mener, at man kan løse det moderne samfunds problemer ved at flytte i kollektiv på landet for dér at hyppe biodynamiske kartofler. Uden altid at gøre sig klart, at der ikke kan blive til den lille fodformede Citroën, køleskabet til svalebajerne og alle de andre livsfornødenheder, uden det omgivende samfunds rotteræs.

☆

Her finder man i øvrigt et rigt varieret udvalg af sektierikere, der ud fra hver sin fikse ide vil redde menneskeheden, enten ved at pålægge fuld grundskyld, ved at bekæmpe EF eller krig i almindelighed, eller ved at modsætte sig anlæg af atomkraftværker.

Fælles for disse bestræbelser er, at den økonomiske vækst bliver hovedfejden, symbolet på undertrykkelsen i verden, idet den er baseret på arbejdsdeling, kvalitet og effektivitet, snarere end på miljø, trivsel og lighed. Man kan endda konstatere, at ulighederne forøges i et vækstsamfund, hvor sådant tolereres, fordi der bliver mere til alle.

Når man hører den sprogbrug, som anvendes af nulvækstmandene, føler man sig ofte som hensat til middelalderen, hvor den officielle kirkelige moral fordømte enhver form for handelsfortjeneste og stemplede renteindtægt som djævelens værk, som man derfor overlod til de ukristelige jøder, der var henvist til den slags usædelighed, eftersom de var afskåret fra at eje jord og drive et ærligt håndværk.

Til gengæld var de pæne mennesker medlem på landet af et landsbyfællesskab og i byerne af gilder og laug, som sørgede for at holde enhver ubillig konkurrence fra døren. Ethvert arbejde og enhver vare havde sin ærlige værdi og dermed sin ærlige pris, og myndighederne havde sit at gøre med kontrol og andet possekikkeri. Men udenfor det sociale classesystem trivedes en ubeskrivelig nød og elendighed, og indenfor sikrede den gensidige og myndighedernes kontrol, at ingen ved upassen- de initiativ udsatte systemets harmoniske balance for fare.

Den højeste form for retfærdighed var i overensstemmelse med gammel visdom, at enhver kendte sin plads og affandt sig med sin af Gud og verdensordenen tildelte plads i tilværelsen. Den af kirken principielt hævdede lighed for alle mennesker, forbød ikke gejstligheden at opføre sig i overensstemmelse med det herskende classesystem, men trøstede sjælene med genoprejsning i evighedslivet efter døden.

Medens der i middelalderen imidlertid var tale om at gøre en dyd af nødvendigheden, er der i nutiden i højere grad tale om, at nulvækstmanden vil gøre en nødvendighed ud af dyden. Den fuldkomne lighed for menneskene er målet. Nulvækst er middel til at nå det forjættede land.

Rent bortset fra de økonomiske vanskeligheder ved over en længere periode at opretholde et nulvækstsamfund med fuld beskæftigelse, med mulighed for at skaffe nye arbejdspladser og fornyelse af produktionsapparatet, og med chance for at afhjælpe nøden i U-landene, er der en række vanskeligheder af anden beskaffenhed.

☆

Intet tyder på, at menneskene bliver bedre i perioder med ringe økonomisk vækst. Tværtimod tyder behovet for en streng moral og strafferet på, at tolerancen i de små lukkede samfund er så som så. Den generation, som endnu kan huske førkrigstidens lands- og provinsbymiljøer, kan skrive under på, at Sandmøses Jantelov er væsentlig strengere end straffeloven.

Den norske kriminolog Nils Christie, hvis bog: „Hvor tett et Samfund?“, for nylig blev anbefalet af domprovst Jørgen Bøgh (kronikken d. 8. 5. 75), er på det rene med, at man ikke kan løse det moderne samfunds kriminalitets- og styringsproblemer ved at vende tilbage til naturen.

Ofte mon ikke en og ander har indset, at den sociale forståelse og tolerancen overfor kulturelle eksperimenter samfundet trives dårligt i økonomiske stagnationsperioder. Det sidste års politiske erfaringer kan vist ikke lade mange fornuftige iagttagere i tvivl om sandheden i den sociologiske erfaring, at tolerance er en velstands- og vækstfænomen. Social mobilitet, dvs. omflyt

ning af individerne såvel geografisk som gennem statusslagene, foregår hurtigst i vækstsamfund, medens nulvækstsamfund skaber statussamfund, hvor mobiliteten bliver ringe, og værdien af privilegier bliver høj.

Man kan naturligvis altid sige, at man kan undgå disse ubehagelige bivirkninger af nulvækstsamfundet ved passende politisk styring. Det er måske også muligt, men sandsynligvis ikke med demokratiske midler. Demokrati er en udmærket styreform til fordeling af økonomisk vækst, idet viljen til investering i samfundsopgaverne står i forhold til den fremgang, man selv og ens egen gruppe har. De sociale opløsningsprocesser og de asociale politiske bevægelser til venstre og til højre for midten er et tydeligt akkompagnement til disse års økonomiske nedtur.

Alle interessegrupper: landboforeninger, Industrirådet med tilsluttede organisationer, fagforeningerne og alle de andre organisationer (læs: Laug, gilder) forhindrer enhver fornuftig omstilling til de nye økonomiske realiteter. Nedsæringspolitikken overfor de svageste er i gang. De organiserede bevarer deres privilegier i et samfund, hvor fattigdommen skal fordeles. De svageste får lamperøg og fromme ord om et nyt liv efter dette. Statussamfundet antager igen sin form.

☆

Men naturligvis kan samfundet styres, hvis man er villig til at acceptere et totalitært styre. Og da fascistiske diktatorer ikke er så moderne for tiden, er der måske også størst anledning til seriøst at drøfte et socialistisk, som uden al tvivl vil være i stand til at bekæmpe ethvert tilløb til privat initiativ, afskaffe arbejdsløsheden ved at indrette arbejdsgangen efter udbuddet af arbejdskraften og ikke i overensstemmelse med efterspørgslen efter resultatet af produktionen, og derved formelt løse samfundets problemer såvel de økonomiske som de menneskelige.

Men der vil stadig være tale om fordeling af fattigdom, ganske vist en noget større fattigdom, fordi det private initiativ bliver reduceret i betydning som gulerod for æslets næse, og ganske vist en noget anden fordeling. Men nogle vil stadig være mere lige end andre. Efter en effektiv moralsk oprustning af det nye præste-

skab, vil det blot ikke være så tydeligt.

Jeg har ved en tidligere lejlighed omtalt den amerikanske moralfilosof John Rawls, der har søgt at afstemme økonomisk vækst med social retfærdighed i et liberalt samfund (kronikken d. 30.8.74).

Rawls erkender behovet for økonomisk vækst som en vigtig men ikke overordnet politisk målsætning for at kunne skabe social retfærdighed; den sociale lighed må på den anden side være underordnet hensynet til vækst og kvalitet, eftersom betydningen af det personlige initiativ er en forudsætning for villigheden til at præstere en helhjertet indsats. Men vel at mærke kun, hvis resultatet af denne indsats også kommer samfundets svageste til gode og bedrer deres vilkår. Hellere lidt rigere alle sammen, selv om man ikke bliver lige rige, end lige fattige.

Det er ikke mit anliggende eller min kompetence at give gode råd til politikerne om, hvordan de skal sætte gang i væksten. Og de ville formentlig heller ikke rette sig efter dem, hvis jeg forsøgte. Retfærdigvis skal det da også siges, at en del af årsagerne ligger udenfor deres kontrol, selvom vore økonomer siger, at man kunne opnå en del ved at nedsætte arbejdslønnen eller ved at devaluere kronen.

Men, som professor Gelting har udtrykt sagen, den slags ting er i dag ligeså unævnelige som seksuallivet i forrige generation.

Mit anliggende er heller ikke så meget at advare mod de får i ulveklæder, som optræder som ærlige nulmænd. De ved ikke, hvad de gør. Derimod vil jeg gerne endnu engang pege fingre ad de ulve i fåreklæder, som foregiver at gå ind for de menneskelige utopier, og som bestemt ønsker det bestående samfund ændret, men som aldeles ikke for nogen pris vil realisere et fredssommeligt landsbysamfund, men derimod proletariats diktatur.

Nul + Nul = Nullermænd.

Ikke sandt, det danske spøg er en værre én!

EMBEDSMAND ELLER VATNISSE

I den offentlige debat om afskedigelsen af en amtskommunaldirektør har alle de populære argumenter været luftet. I det følgende vil jeg kigge lidt på den principielle argumentation. Den konkrete sag kender jeg intet som helst til. Derimod har jeg en meget fortidig og kortvarig karriere som sognerådsmedlem og en meget langvarig og nutidig erfaring som medlem af Universitetets styrende organer.

Den småborgerlige aggression mod de højtlønnede tjenestemænd har fundet udtryk i nærmest henrykt konstatering af, at sådanne individer også kan afskediges, om end det findes grænsende til misbrug af offentlige midler at bevilge den vanskelige en livsvarig pension.

Den politiske fællesinteresse — uanset politisk tilhørsforhold — har med patetisk stemmeføring henvist til demokratiets kontrol med bureaukratiet og vel-signelsen ved den politiske kontrol med politikernes narrestreger gennem stemmesedlen.

Jurist- og Økonomforbundet har af forståelige grunde ilet sine medlemmer til undsætning. Det er derfor man har det. Men forbundet bliver i en ideologikritisk tidsalder ikke troet på sit ord, når det henviser til, at det ikke blot er i tjenestemændenes, men også i samfundets interesse, at det argumenterer for en styrkelse af de højere tjenestemænds stilling over for politikerne.

Samfundet kan ikke være interesseret i, at værnet mod politisk misbrug og korruption skal ligge i hænderne på vatnisser. En vatnisse er en embedsmand, som ved, at den sikreste og mindst krævende indstilling er passivitet og følgagtighed. Den der ikke gør noget, eller ikke gør noget, han

ikke har fået besked på, kommer ifølge konventionen ikke i vanskeligheder. Det vidste allerede admiralen på Pinafore.

Selvfølgelig skal man kunne skaffe sig af med en tjenestemand, hvis han ikke kan samarbejde med politikerne. Det er derfor, man har pensionsreglerne. I almindelighed vil politikerne kvie sig ved uden tungtvæjende grund at påføre deres vælgere en millionudgift til en tjenstemands pension.

Det skal dog på den ene side ikke forhindre en drøftelse af en menneskelig hensyntagen til tjenestemanden, hvis pension i de fleste tilfælde ikke kompenserer ham for indtægtstab ved afskedigelsen. Samarbejdsvanskeligheder med den politiske ledelse kan for så vidt være forbigående, som politikere jo undertiden skiftes ud, mens bureaukratiet består. Det kunne jo være, at embedsmanden kunne have samarbejdet med de nyvalgte.

Hensynet til forvaltningens effektivitet og tjenestemændenes forpligtelse til at være den politiske styrelses tjenere, taler dog imod særlige indskrænkninger i afskedigelsesretten med dens økonomiske konsekvenser.

En anden sag er, at der måske i stigende grad burde gøres brug af åremålsansættelse af højtstående embedsmænd, der i særlig grad har til opgave at samarbejde med politiske organer. Åremålsansættelsen kunne i så fald — som i det statslige regi — i væsentlig grad kombineres med uafsettelighed. Man må dog ikke overse, at også denne ordning kan være en dyr løsning.

Nu er det vel således at penge er gode at have, men de er dog ikke det eneste i verden. Evnen til at holde ryggen ret over for de politiske arbejdsgivere kan og vil naturligvis stå i et vist forhold til muligheden for til den næste og næste første

igen at kunne hæve sin normale månedsløn. Men lige så lidt som hensynet til tjenestemandens økonomiske interesser kan være afgørende for offentligheden, lige så lidt kan den samme offentlighed tillade sig at se bort fra, at de højere tjenestemænd principielt er en garanti mod politisk misbrug og korruption.

Og det burde ikke kunne give anledning til forargelse at antyde, at sådant også kan finde sted. Bl. a. skete det jo for nogle år siden, at en amtskommunaldirektør fik indtil flere næser for at have set igennem fingre med en amtsborgmesters misbrug af offentlige midler. Han var altså en vatnisse.

Efter de gældende regler anses embedsmanden i den kommunale forvaltning for at være berettiget og forpligtet til at forelægge en klart ulovlig disposition af borgmesteren for henholdsvis byrådet eller amtsrådet. Vel er borgmesteren ifølge den kommunale styrelseslovs § 31 **forvaltningens leder**, i hvilken egenskab han kan give direktøren tjenestebefalinger, som han er forpligtet til at udføre, hvad enten han er enig eller uenig i det fornuftige i dispositionen, men ulovlige befalinger er direktøren dog ikke forpligtet til at udføre, og han kan som sagt pådrage sig et tjenstligt ansvar ikke alene for at udføre ulovlige dispositioner, men også ved at undlade at gøre rådet bekendt med en viden om borgmesterens ulovligheder.

For at undgå besværlige kompetencestridigheder og for at styrke det folkevalgte element og forvaltningens enhed og effektivitet antages det dog i teorien, at direktøren kun kan sige fra over for klare ulovligheder. Tvivlsomme fortolknings-spørgsmål må han bide i sig og parere ordre.

Det er klart, at et så uklart kriterium som »klare ulovligheder« vil kunne give en forsigtig embedsmand gode grunde til i almindelighed at holde sin mund og bukke til. Hvis der vel at mærke er kukkeluk i forholdet mellem råd og administration. Det er også klart, at en dygtig administrationsleder vil have stærke kort på hånden over for en politisk forsamling. Han vil let kunne tiltage sig den faktiske ledelse ligesom i sin tid amtmændene, der vel at mærke havde embede dertil.

Men problemerne kan opstå, hvis der ikke foreligger klart ulovlige beslutninger fra borgmesterens eller rådets side. I første tilfælde, — hvis borgmesteren handler i strid med direktørens opfattelse af gældende ret, — har sidstnævnte ifølge den juridiske teori ingen ret til at henvende sig med sin tvivl til rådets enkelte medlemmer, eftersom alle meddelelser mellem råd og administration i overensstemmelse med princippet om administrationens enhed skal gå gennem borgmesteren. Langt mindre har direktøren naturligvis ret til at gå til pressen eller til andre uvedkommende. Det ville jo være brud på hans tavshedspligt.

Værre endnu er det, at samme hensyn til enheden i forvaltningen forhindrer ham i at henvende sig til tilsynsmyndigheden, i sidste instans til Indenrigsministeriet.

En pudsig inkonsekvens findes i universiteternes styrelseslov, der i øvrigt i det væsentlige er kalkeret over den kommunale. Ifølge denne lov styres universiteterne af nogle kollegiale organer, bl.a. fagrad og konsistorium, medens rektor er ansvarlig for den daglige ledelse og administration, og til rådighed herfor har han en administrationschef. Man ser mønstret: råd, borgmester, direktør.

Lovforslaget indeholdt oprindeligt et forslag om, at direktøren gennem rektor og konsistorium kan forelægge spørgsmålet om en afgørelses lovlighed for Undervisningsministeriet (§ 7, stk. 2). Men forslaget blev droppet, ikke fordi man tog afstand fra den foreslåede regel, men fordi man anså det for en selvfølge, at universitetsdirektøren havde en

sådan ret og pligt til at gå til ministeren. (Kommentar-udgaven side 43). Desværre gives der ingen forklaring på denne antagelse, men den skal måske findes i § 35, hvori det hedder, at Undervisningsministeriet er overste forvaltningsmyndighed for de højere læreanstalter.

I den livlige offentlige debat om denne bestemmelse hævdedes det, at den ikke havde til hensigt at stramme den centrale kontrol med universiteterne, men det modsatte. Alligevel synes kommentarens forfattere at gå ud fra, at universiteterne ikke som kommuner og nævn er selvstændige organer, men derimod decentraliserede statsinstitutioner under Undervisningsministeriet. Ellers ville det ikke være en selvfølge, at universitetsdirektøren havde ret til at henvende sig til ministeriet, ganske vist gennem rektor og konsistorium.

Hvor om alting er, af hensyn til offentlighedens kontrol med de politiske råd og nævn er det af stor vigtig-

hed, at den person, som i sin gerning får det nærmeste indblik i den politiske administration, har den fornødne kompetence til og rygdækning for at henvende sig til tilsynsmyndigheden, hvis han er i tvivl om en beslutnings lovlighed, selv om ulovligheden ikke er klar.

I disse tilfælde er det ofte den eneste garanti mod politiske misbrug enten fra en folkevalgt borgmesters eller et enigt rads side. I sidstnævnte henseende kan det være nødvendigt at gøre opmærksom på, at et byråd lige så lidt som universiteternes konsistorium ved afstemning kan tage stilling til lovligheden af en beslutning. Det kan i sidste ende kun domstolene, men hvem sætter domstolene i arbejde, ikke den berørte borger, hvis afgørelsen for hans vedkommende er en ulovlig begunstiggelse. Ej heller er det politiske ansvar af betydning, efter som stemmeafgivningen kun påvirkes af forhold, som vælgerne er bekendt med. Det samme gælder pressen. Og de der

ved noget skal nok holde kæft, enten fordi de er begunstiget og impliceret eller fordi de ikke må sige noget.

Når to fremtrædende forvaltningsretseksperter derfor i et responsum til Jurist- og Økonomforbundet til styrkelse af forvaltningschefens stilling foreslår, at denne altid må have ret til at rejse spørgsmålet om lovligheden af borgmesterens beslutninger for rådet og rådets beslutninger for tilsynsmyndigheden, er det et forslag, som fortjener al mulig støtte. Støtten kan som nævnt også hentes i universiteternes styrelseslov.

En sådan ordning er vigtigere for offentlighedens sikkerhed over for de politiske organers ulovligheder end nok så velmente forsøg på at sikre direktørens økonomi.

Hvis han ikke er en vatsse-

DANMARKS DÅBSATTEST

KENDSGERNINGER distraherer:

Det er en god gammel journalistisk grundregel, som også har sine tilhængere blandt videnskabsmænd. Blandt de mere fantasifulde end flittige.

På den anden side er det svært at undvære fabulanterne, idet megen lærdom som bekendt gør menneskene rasende og får dem til at se fjender, hvor der blot er vejrmøller, eller de bare træer, hvor der ellers findes den nydeligste lille skov.

Det kan imidlertid være farligt at fabulere, lige så farligt som at stå til søs. Derfor bliver de fleste videnskabsmænd boldværksmatroser. Fra de ældste tider har der også for mændenes vedkommende været en skæbne, som er værre end døden. Mange har ladet sig slå ihjel i dueller for ikke at blive til grin.

Men sommetider må det være tilladt at vove det ene øje. Og det kan man med så meget mindre risiko gøre, når man på forhånd skynder sig at forsikre, at man er amatør eller måske endog dilettant.

Når man på forhånd slår syv kors for sig, er det lige så godt som at sige undskyld bagefter. Så har man afvæbnet enhver kritik. I hvert fald i Danmark.

Se, jeg er jo ikke historiker, men derimod nok dansker, og jeg har ofte tænkt den tanke, som så mange andre sikkert i løndom har fostret: Hvor kommer vi fra? Og når man står på Dannevirke eller i Lunds Domkirke, spørger man måske også, hvorfor det er gået, som det er. At Danmark er et lille land.

For det har jo engang været stort.

Og nu kommer vi til det, som er min undskyldning for at udkaste nogle dilettantiske ideer om det første af de to spørgsmål. Det sidste vil jeg ikke ærgre mig selv eller andre ved at pirke i. Det man hører og læser om den altid aktuelle politiske situation må være nok i sig selv.

☆

For ikke så længe siden forsvarede en dygtig ung videnskabsmand (Andreas Haarder) en spændende afhandling om det oldengelske digt: Beowulf. Et af de ældste europæiske heltedigte fra folkevandringstiden (400-800 e.Kr.). Nibelungenlied og Rolandskvadet er meget yngre.

Så vidt jeg har forstået forfatteren, ønsker han at understrege digtets karakter af at være digt. Med andre ord er

han optaget af at undersøge dets form og tilblivelse mere end dets faktiske indhold. Han anser det for at være resultatet af en mundtlig tradition, overleveret af professionelle skjalde (scops), der har forlystet deres angelsaksiske tilhørere i 700-tallets England på samme måde, som de græske skjalde underholdt deres tids tilhørere med Iliaden og Odysseen, og de nordiske skjalde henrykkede vikingerne med kvad og sagaer.

Dengang man ikke kunne skrive, var skjalde og lovsigemænd af stor vigtighed for bevarelsen af slægtens erindring om sin fortid og dermed sine værdier og normer, og det vil med andre ord sige sin kultur og med et fint ord sin identitet (selvforståelse).

I de fleste kulturer er lovene i øvrigt altid det første, som skrives ned, og da ofte i en form, som viser den mundtlige tradition med rim og andre huskeregler.

Det interessante i denne tolkning er ikke, at den understreger den mundtlige tradition men at den henviser til flere mulige varianter, som blev trængt i baggrunden i og med, at én af dem blev nedskrevet, formentlig af en kirkens mand, for det var jo dem der kunne skrive; og de havde nok også deres særlige formål hermed, eftersom digtet kan læses som et moralsk læredigt med sin overbygning af kristen tankegang på den hedenske historie.

Det er en overbevisende teori, også fordi den harmonerer med vort kendskab til lovenes overlevering og nedskrift i det 12. og 13. århundredes Danmark.

☆

Men forfatteren gør ikke meget væsen ud af indholdet, som tidligere forskere måske har ofret for meget opmærksomhed, men det kan da ikke skade at gøre opmærksom på, at digtet formelt handler om Danmark, og det netop fordi Danmark og dets konger tages som et digterisk eksempel på styrke og sikkerhed. Og her er vi altså igen i nærheden af det andet af de indledningsvis stillede spørgsmål.

Det handler nemlig om Kong Hrodgar, hans broder Halga og dennes søn Hrothulf, eller med andre ord om nogle af de første af vore sagnkonger, Skjoldungerne, som vi kender dem fra Saxo's 4-500 år yngre beretning om danernes bedrifter under navnene Roar, Helge og Rolf Krake. Og så er alle vist med.

Den af Hrodgar byggede hal i Heorot, som henlægges til Skåne — og ikke som af Saxo til Lejre — trues af et uhyre, Grendel, der bekæmpes af helten, Beowulf, som kommer sejlene fra Geaternes land for at hjælpe danerne i deres nød, hvorefter han rejser hjem til sin konge, Hygelac, der senere falder på et togt mod friserne, hvorefter Beowulf bliver Geaternes konge og i sin alderdom omkommer under en kamp med et andet uhyre, som truer Geaternes fred og sikkerhed.

Digtet handler altså om menneskets samfund — hållen —

hvis orden og tryghed trues af uorden og utryghed, de to uhyrer. Det handler også om gode konger som Hrodgar, der er tapper og gavmild i modsætning til dårlige konger som Heremot, der er ond og gerrig.

Det handler endelig om skæbnen, der ligger i at slægtens beståen er knyttet til hævn og fejde med de omboende folk. Geaterne med Sveerne, Danerne med Heathobearderne, som man ikke rigtigt ved hvem er.

Man forsøger gang på gang at standse fejderne ved at gifte sine kvinder ind i de fjendtlige stammer, idet hævnen derved bindes, eftersom man ikke kan hævne sig på sin egen slægt. Men gang på gang slår disse forsøg fejl, og det er et af digtets poetiske virkemidler, at det forudsætter, at tilhørerne vidste, at de var forgæves, hvad vi ved fra et andet digt ved navn Widsith.

Ligesom de græske tragediedigtere og de nordiske sagaforfattere vidste Beowulf — digteren og hans tilhørere, at skæbnen er en streng herre, som man ikke kan stå imod, især når menneskets elementære lidenskaber er indblandet i sagen.

☆

Og nu kommer vi så til det pinlige dilemma. Før i tiden var man tilbøjelig til at sige, at Beowulf var en god historisk kilde, men et dårligt digt. Nu til dags er man enige om, at det er et godt digt, når man vurderer det ud fra sin tids forhold. Men er det så ikke til gengæld en dårlig historisk kilde?

Når man med rimelighed kan stille spørgsmålet om historisk kildeværdi, hænger det sammen med, at vor egen N. F. S. Grundtvig, som også var en af vore første oldforskere, fandt ud af, at Geaterkongen Hygelac var identisk med en konge, Chochilaic, som 521 e. Kr. faldt under et togt mod friserne og frankerne ved Rhinens munding. Det ved vi fra Gregor af Tours' bog om

Frankernes Historie (575) og fra andre kilder, der dog for nogles vedkommende omtaler ham som dansker.

Deraf slutter man så, at Skjoldungerne også var historiske personer, og at digtet i det hele taget handlede om historiske begivenheder, som må formodes at være kendt af de angelsaksere og jyder, som selv må formodes at være kommet fra det Slesvig-Holsten, hvor nogle af de dramatiske begivenheder finder sted, nemlig hos friserkongen Fin. Under et besøg af sin hustrus broder dræber Fin danerkongen, Hnæf, der hævnnes af Hengest, Hnæfs høvidsmand, inden han kan sejle hjem med enken til Danmark.

På den anden side må det erkendes, at helten Beowulf efter al sandsynlighed er en opdigtet person ligesom Holger Danske. Og derfor kan man lige så godt slutte den anden vej, at digtet slet ikke handler om historiske begivenheder.

Men alligevel, kan man tænke sig, at en masse angelsaksere gad at sidde ovre i England og høre på en masse løgn og digt, som foregav at være historiske begivenheder i de egne, de selv var kommet fra et par hundrede år før, og hvorom man må formode, at de, netop fordi traditionen dengang spillede så stor en rolle, havde en levende erindring? Er det ikke mere sandsynligt, at det eventyrlige og digteriske netop havde sin virkning, fordi det hele handlede om en mægtig danerkonge og hans forhold til familie og naboer?

Man kan dog indvende, at Svend Estridsen i overensstemmelse med en samtidig kilde o. 1000 ikke klart kunne huske tre generationers forgængere på den danske trone. Hvis det ikke var koketteri eller forslagenhed!

Tænk blot på den rolle, Hunnerkongen Attila og Goterkon-

gen Ermanrik fik for de tyske heltedigte og dermed også for den nordiske digtning. Og tænk på, hvilken magt en person som Napoleon har haft over eftertidens fantasi helt op til vore dage.

Og her er det så, at den danske sagnforsker N. Lukman allerede for mange år siden vendte tingene på hovedet og hævdede, at de danske og svenske sagnkonger blot var overtagelse af de mellemeuropæiske sagnskikkelser omplantet til nordisk miljø, ligesom mange af de islandske sagaer omplanter dette stof til Island. Denne tolkning er naturligvis meget besnærende, men forudsætter blot, at Beowulf ikke er skrevet før o. 900, idet forfatteren ellers ikke har kunnet kende de omhandlede begivenheder.

Og her er det at sprogforskerne og arkæologerne kommer os til hjælp, idet de med sikkerhed kan tidsfæste sproget til 700-tallets England, ligesom et gravfund ved Sutton-Hoo i Østanglen tyder på forbindelse mellem England og Sverige o. 670. Og dermed synes Lukman at være faldet.

☆

Men kan digte i det hele taget være historisk kildemateriale, hvis de ikke understøttes af andre hårde fund. Og her er det, at den gotiske historiker Jordanes i midten af 500-tallet skrev om Danerne, at de o. 200 kom fra Sveernes land og bredte sig over øerne og fordrev Herulerne — et nordgermansk folk — fra deres hjemsted. Og det var de Heruler, som man senere træffer i kilderne som et krigsfolk forskellige steder i Europa.

Professor J. Brøndsted skriver i Bind 1 i Politikens Danmarkshistorie, at statistiske undersøgelser af hjerneskalerne viser, at der o. 200 e.Kr. og den følgende tid sker en for-

skydning i forholdet mellem langskaller og kortskaller, idet langskallerne i Skåne og på øerne efterhånden udgør ca. 85 pct., medens blandingsforholdet i Jylland kun langsomt ændres. Meget tyder på, at der

i århundrederne efter Kristi fødsel sker en fremtrængning af et skandinavisk folk fra øst ned over Danmark, og at de først sent får herredømme over Jylland.

En samtidig ændring i gravskik fra ligbrænding til begravelse tyder i samme retning.

Og i Fin-afsnittet i Beowulf siges det jo, at man skulle sejle hjem til Danmark, hvorfor Hengest måtte vente med sin hævn til foråret kom. Og det ville jo ikke være nødvendigt at sejle fra Frisland og til Jylland, hvis det var en del af Danmark. Og i kong Alfreds oversættelse (o. 870) af beretningen om den norske prins Ottars rejse til Hedeby skelnes mellem Norddanmark og Syd-danmark, førstnævnte Skåne og Øerne, sidstnævnte Jylland og Fyn. Sprogligt set er dansk, hvor mærkeligt det lyder, nærmere beslægtet med svensk end med norsk. Det er et østnordisk, mens norsk er et vestnordisk sprog.

☆

Lad os nu gøre det store spring og antage, at Danerne efter o. 200 e.Kr. trænger frem over Skåne og øerne. Det er rimeligt at forestille sig, at de har deres hovedsæde i Østdanmark, Skåne eller Sjælland. Beowulf henlægger Heorot til Skåne, Saxo til Lejre, selv om man hverken har fundet noget spor af så gamle borge ved Lejre eller i Skåne.

Men hovedproblemet havde man naturligvis med Sveerne, jfr. Saxo's beretning om Rolfs besøg hos kong Inge („den skyr ej ilden, som over den springer“), ligesom Geaterne, hvorfra Beowulf kom. Der har været megen strid om deres til-

hørsforhold, men de har vistnok været bosiddende mellem Danerne og Sveerne, der jo sad helt oppe ved Uppsala. I hvert fald kom Beowulf sejlen-de til Heorot, og under en svømmetur havner han i Norge. Så egnen omkring Götaälven ved Göteborg er en god mulighed.

Men da romerne o. 400 trak sig ud af England, og Anglerne, Sakserne og Friserne i de følgende 150 år i stort tal sejlede til England, blev der et tomrum, som Danerne efterhånden fyldte ud, idet de fortrængte Herulerne fra Jylland. Danernes grænse, Danernes Mark (Danmark), blev derfor Ejderen, og kongerne flyttede til Jelling. For nu kom truslen mod riget fra syd, ligesom tyngdepunktet i øvrigt blev forskudt hertil.

Kong Godfred byggede o. 800 den første vold som beskyttelse mod et truende angreb fra Frankerkongen, Karl den Stores, side. Måske fordi samme Godfred havde narret Frankerne ved at ødelægge den handelsby, Reric, som de med Frankerne allierede slaviske folk, Abodriterne, havde anlagt ved det nuværende Lybæk, og flyttet handelen til en nordligere by, Hedeby, hvorved handelsvejen øst-vest blev flyttet mod nord til Slien og Trene, og den der beherskede denne handelsvej, havde en betydelig magt. Nord om Skagen kunne man dårligt sejle uden risiko, og langt var der hertil og til Limfjorden.

Af en eller anden grund opgav Frankerne denne gang en hævnaktion mod de svingefulde Danskere, men Dannevirkes og Hedeby's (Slesvigs) senere historie er en fortsat beretning om striden mellem dansk og tysk helt frem til nutiden.

Men måske er Jellingstenene alligevel ikke Danmarks dåbsattest i verdslig forstand, selv om de helt utvetydigt taler om den Harald, som samlede alt Danmark og satte stenen over sin fader Gorm og sin moder Thyra, Danmarks bod.

Måske er det alligevel Beowulf. Ind imellem er der imidlertid 500 års skumring.

HVOR ER DET KOMMUNALT

EN IDEALIST er en person, der ud af sit indre skaber hele verden.

Sagt på denne måde forekommer idealisten ikke alene at være en fremmed fugl, men også at være grebet af galoperende vanvid.

Ikke desto mindre var det på den tankegang, de tyske filosoffer Fichte og Hegel byggede deres teori om erkendelsens natur i begyndelsen af forrige århundrede. De byggede videre på Kant, som havde opdaget, at vore forestillinger om omverdenen er afhængige af vore sanser og vor hjernes omsætning af disses impulser til forestillinger.

Kant skelnede derfor mellem tingene, „som de er“, (den tænkte kuglepen), og tingene, „som de ser ud til at være“ (den kuglepen man kan tage og føle på). Den førstnævnte tilværelsesform kan vi ikke forestille os, fordi den ligger uden for vore sansers kontrol. Hertil hører også sådan noget som Gud og moralen. De hører altså til ideernes verden, den verden, som vi vel kan forestille os, men som vi ikke kan vide noget om.

Sansernes verden er derimod genstand for vor erkendelse og dermed tilgængelig for videnskab, men vi må gøre os klart, at denne videnskab er begrænset af vore muligheder for at erkende. Bl. a. mente Kant, at årsag og virkning ikke er nogen egenskab ved tingenes verden, men en konstruktionsfejl i hjernen, som gør, at vi ikke kan forstå vor omverden, hvis vi ikke tænker i årsagskæder og i tid og rum.

Det Lærde Selskab i Århus har afholdt en serie foredrag om symmetri i videnskaberne (Selskabets publikation nr. 7—8), hvor man stiller forskellige videnskabsmænd over for den ejendommelighed, at omverdenen og mennesket selv og dets æstetiske og etiske forestillinger synes at være symmetriske i den forstand, at fænomenerne eksisterer parvis — højre/venstre, op/ned — i forhold til en linje eller et plan. I fysikken har man f. eks. fundet antistof ud fra en formodning om, at noget sådant måtte eksistere, når det faktiske stof eksisterer.

Men ingen af videnskabsmændene tør sige bestemt, om symmetri er noget, der eksisterer i omverdenen, eller om den dikteres af vore forventninger fremkaldt af en særlig hjernekonstruktion. Filosofiprofessoren Niels Egmont Christensen synes nærmest at hælde til

førstnævnte mulighed, fordi virkeligheden undertiden viser sig at være asymmetrisk, når vi er tilbøjelige til at vente, at den er symmetrisk. F. eks. viser det sig, at levende organismers udvikling går fra mere til mindre symmetriske former.

☆

Hvad enten man føler sig overbevist af dette ræsonnement eller ikke, er det klart, at det ikke er ligegyldigt for videnskaben, om virkeligheden skabes af bevidstheden, eller om bevidstheden skabes af virkeligheden. I første fald er det nemlig videnskaben selv, som bestemmer, hvordan virkeligheden ser ud, mens det i sidste tilfælde er virkeligheden, som afgør, hvad der er sandt eller falsk i videnskabens påstande om virkeligheden.

Er det bevidstheden, som er den afgørende, har man i princippet ingen ydre muligheder for at kontrollere videnskabsmandens uforgribelige mening om tingenes sammenhæng.

I modsat fald vil iagttagelsen og erfaringen kunne afgøre, om der er nogen korrespondance mellem den videnskabelige påstand og virkeligheden. Derfor taler man gerne herved om korrespondensprincippet i modsætning til projektionssprincippet, der er grundlaget for den idealistiske opfattelse af bevidstheden, som et lysbilledeapparat, der projicerer billeder op på et lærred.

I nutiden er der ingen, som ubetinget bekender sig til en idealistisk erkendelsesteori, lige så lidt som nogen vil forfægte en ubetinget realistisk korrespondensteori. Det er alment anerkendt, at Kant havde ret i, at vore sanser og vor hjernes konstruktion sætter grænser for, hvor objektivt vi kan beskrive virkeligheden.

Hvad vil det sige, at noget er stort? Ja, det afhænger naturligvis af, hvad der er tale om. En stor myg er ikke det samme som en stor elefant. Og hvad vil det sige, at en farve er rød, eller en form er rund?

Hvad vil det sige, at nogen er venstreorienteret eller højreorienteret? Og hvornår er en handling uforsvarlig, og hvornår er en person en morder, og hvornår er han soldat, partisan eller frihedskæmper?

I de førstnævnte tilfælde kan man klare sig et langt stykke af vejen ved, som Galilei anbefalede, at veje og måle og at lade måleresultaterne være udtryk for den objektive virkelighed. Men tilværelsen kan jo så nemt komme til at ligne

et sæt af formler og ligninger, som udtrykker en række sande videnskabelige sammenhænge i virkeligheden.

Men når man skal forsøge at klæde den moderne naturvidenskab i almindelige ord og begreber, bliver beskrivelsen upræcis og valen.

Men alligevel, den fysiske og kemiske omverden lader man så at sige i fred og overlader den til fagmanden, som ved besked. Forsøgene på at presse ideerne ud i et felttog mod den hårde virkelighed mislykkedes som bekendt også dengang, kammerat Lysenko forsøgte at tugte arveegenskaberne i de sovjetiske afgrøder i proletarisk ånd.

Men når det drejer sig om de humanistiske og de samfundsvidenskabelige områder, er virkeligheden jo ikke så hård, man kan ændre et samfund, man kan ændre en litteratur, og man kan ændre et menneske eller menneskeheden psykisk og bevidsthed. Bl. a. ved at ændre det politiske system, indføre censur og et pædagogisk system, der gradvis gennem propaganda og indoktrinering i den rette lære nedbryder den „falske bevidsthed“, som indbyggerne i et givet land har haft og erstatte den med den „sande bevidsthed“, dvs. en bevidsthed, som er i overensstemmelse med visse objektive udviklingslove for samfundet.

Og det er netop denne form for videnskab, som praktiseres inden for mange af vore samfundsvidenskabelige institutter, og den samme filosofi, som ligger til grund for mange af vore sociale og humanistiske uddannelser, ligesom den i ikke ringe grad præger massemedierne måde at præsentere virkeligheden på.

☆

Det er vel ikke vanskeligt at se, at jeg hermed i vidt omfang har henvist til en marxistisk videnskabsopfattelse, der åbent erkender, at dens opgave ikke er at beskrive, men at ændre mennesket, dets samfund og dets bevidsthed.

Samtidig hævder den imidlertid, at samfundsudviklingen sker i overensstemmelse med visse naturlove, som med nødvendighed fører de kapitalistiske lande over til en socialistisk formation. Den tilsyneladende selvmodsigelse i på en gang at hævde, at en udvikling er nødvendig, og at den skal fremkaldes af folk med den sande bevidsthed, klares nemt ved hjælp af dialektikken, som betyder, at udviklingen foregår i en nødvendig vekselvirksomhed mellem materien og den menneskelige bevidsthed, som på en gang ændres af og ændrer den ydre verden.

Det er derfor, denne opfattelse kaldes dialektisk materialisme. Materialisme, fordi den

påstår, at bevidstheden udelukkende er bestemt af de materielle forhold, dvs. den herskende produktionsmåde. Dialektisk, fordi bevidstheden — den rette — alligevel også er medvirkende til at hjælpe den „objektive nødvendighed“ med samfundets forvandling til et socialistisk samfund.

De, der ikke kan indse det fornuftige i disse ræsonnementer, lider af falsk bevidsthed og har behov for opdragelse og belæring.

Et af de udtryk for falsk bevidsthed, som den etablerede videnskab endnu er fuld af, er, at den har ondt ved at skelne mellem en sådan dialektisk materialisme og den skinbarlige idealisme. Skam få den, som tænker ilde herom.

Et er imidlertid denne teoretiske marxisme, som kan være streng nok at danse med i det daglige. Man kan dog argumentere med den, når man kender spillereglerne, og somme tider kan man endog have held til at nå til en vis form for forståelse om, at det er et valg mellem forskellige former for erkendelsesteori, som afgør, om teorien er en teori eller „den sande teori“.

Værre er det imidlertid, når en teori vulgariseres og blot bruges som en måske uerkendt og uudtrykt basis for en praksis. Et eksempel på en sådan anvendelse finder man i den „saglige“ praksis, som behersker en del af nutidens kommunikation og organisation i videste forstand.

Jeg har tidligere advaret

mod pressens dyrkelse af nyheden, det sensationelle og det afvigende med den heraf afledede og virkeliggjorte risiko for fremmedgørelse i befolkningen, som ikke længer genkender den virkelighed, som de mener at se omkring sig. De får af medieforvalterne at vide, at denne bevidsthed er falsk, og derfor må ændres.

Folkets reaktion er blevet en dobbelt: et voldsomt og uartikuleret oprør mod akademikere, pædagoger og journalister i almindelighed, og et fuldstændigt brud med de tilvante politiske mønstre. Uartikuleret, fordi man har følt, at der var noget galt ved den præsenterede virkelighed, uden at man kunne se, hvad der var galt. Og når argumenterne slipper op, har man som bekendt ikke andet middel end øretæver.

Erhard Jacobsen har i langt højere grad, end politikere og „intellektuelle“ har villet erkende, peget på noget centralt i sin kritik af radio og TV.

Vel har han ikke været overdrevent nuanceret; men han har dog med rette gjort opmærksom på den ændring i medarbejdernes almindelige professionelle holdning, som er sket i løbet af 60-erne og 70-erne. Bort fra en afspejlende til en projicerende fra en refererende til en engageret journalistik. Aktiv og engageret journalistik under den foregivne neutralitets og alsidigheds maske. Verdensbilledet blev splittet op i en mangfoldighed af detaljer, som aldrig blev føjet sammen til en forståelig helhed.

Massemediernes forvaltere

betragter institutionen som deres og som platform for egen virkelighedsproduktion uden hensyntagen til almenhedens behov og virkelighedsopfattelse.

De er i denne henseende i overensstemmelse med nutidens nærdemokratiske bevægelse, som jo netop er udtryk for den filosofi, at medarbejdernes interesser og trivsel er vigtigere end samfundets behov. Tænk engang på universiteterne og børneinstitutionerne.

Den almindelige beslutningsteori har længe erkendt, at den gruppe mennesker, som selv indbyrdes skal fordele samfundsmæssigt positive og negative værdier, vil være tilbøjelige til at tildele hinanden et maximum af fordele og et minimum af ulemper. Kunderne kommer altså til at stå med hatten i hånden.

Ih, hvor er det altså kommunalt.

VINDMØLLER

I »De dødes Rige« lod Henrik Pontoppidan, med den for ham særegne ironiske pointering, hævdingen Enslev udtale sin kynisk-resignerende oplevelse af politikerens rolle, samtidigt med at han modtog folkets fakkel- og hyldesttog: Hvem er det, der leder, siger han til sin unge beundrer? Er det politikeren, der leder folket, eller er det folket, der leder politikeren?

Hvis det er rigtigt, at en kyniker er en skuffet romantiker, er det sikkert rigtigt at kalde Enslev (og Pontoppidan) kynikere. Begge var blevet skuffede i deres dyrkelse af folket. Men det nytter heller ikke noget, sagde Pontoppidan med adresse til H. C. Andersens Grimme Ælling — at have ligget i et ørneæg, når man er opvokset i en hønsegård. Resultatet bliver en gumpetung ætersvinger.

Pontoppidan var en stor dialektiker og marxist uden Marx. Politikeren må være både idealist og realist. Han må både have en idé, som han ønsker at føre ud i virkeligheden for at forbedre verden, og respekt nok for denne virkelighed til at lade sin vision påvirke af folkets egen ubevidste men stædige livsopfattelse.

Idealisten kan lynhurtigt vise sig at være en diktator i forkledning, og realisten omvendt en opportunistisk servicedemokrat. Det er i dagens Danmark også let kendeligt, at den i 60-erne fremelskede politiske og kulturelle kommissærklasse, der i folketinget, på gaderne og i massemedierne utålmodigt og bedrevende søgte at presse deres for flertallet (af befolkningen) ukendelige og uønskede verdensbillede ned over ørerne på befolkningen, var stærkt medvirkende til at fremkalde den fremskridtsbevægelse, som er gået fremad med ryggen forrest til gammelliberalismens tidsalder i midten af forrige århundrede.

Men servicedemokratiets realistiske evangelium med understregningen af de enkelte individers og grupperes interesser som grundlag for den politiske proces er lige så far-

ligt som idealismens intolerante bedreviden. Er det ikke netop den sociale opløsningstendens i indbyrdes stridende interessegrupper, som har kendetegnet den sidste tids udvikling. På den ene side har de borgerlige partier været optaget af de enkelte individers frihed i forhold til organisationerne, mens de socialistiske, inklusive Socialdemokratiet, har været optaget af at beskytte organisationerne — og da især fagforbundene — mod samfundets indgriben.

I begge tilfælde har man anvendt frihedsbegrebet som argument for egoistiske interesser, idet man har været blind for solidariteten, henholdsvis med andre lønmodtagere og med samfundets interesser som helhed. At arbejdsgiverorganisationerne har udvist en påfaldende passivitet i den seneste tids debat, er også mere talende end mange ord. For sagen er jo den, at LO og Arbejdsgiverforeningen har fælles interesse i en høj organisationsprocent og i eksklusivbestemmelser; og i bestemt at bede folketinget holde fingrene fra arbejdsmarkedet.

Men hvorfor den uidskrænkede aftalefrihed skal være lige så indlysende en ret for arbejdsmarkedets parter som folketingets ret til at gøre indgreb i alle andre aftaler, er vanskeligt at begrunde. Den samfundsmæssige interesse er i hvert fald langt den overvejende i førstnævnte henseende. Realiteten er til gengæld let nok at forstå. Det er den samme, som gjorde en dyd af nødvendigheden, da den midaldrelige kongemagt ikke var stærk nok til at kontrollere kirken og adelen, og som nu tvinger landene til at slutte sig sammen i internationale organisationer bl. a. for at kunne hamle op med de multinationale selskaber.

Hermed være ikke sagt et eneste ondt ord om erhvervsorganisationerne. Tværtimod er der ingen tvivl om, at en høj organisationsprocent er en afgørende betingelse for ordnede forhold på arbejdsmarkedet. Derimod må det være tilladt at mene, at der trods arbejdsløshed og andre — formentlig midlertidige — problemer må være råd til en betydelig tolerance over for afvigere, hvis man ikke skal risikere, at appellerne til klassekampinstinkterne skal sætte det i fællesskab opbyggede civiliserede arbejdsretlige system på spil.

Civilisationen er jo netop kendetegnet ved, at alle er villige til på forskellige områder at give afkald på en øjeblikkelig fordel i forventning om på et senere tidspunkt at opnå den samme eller en større fordel. Og denne større fordel kan f. eks. være den tryghed, som er et lige så vigtigt menneskeligt og samfundsmæssigt behov, som den frihed, man altså til gengæld kan være interesseret i at give afkald på i mindre eller større bidder.

Men uden rimelig sikkerhed for en sådan senere eller højere pris vil ingen give afkald på sine interesser, herunder sin frihed til at gøre, hvad man har lyst til. Og den stærkeres ret er ikke en højt udviklet civilisation. Det er ikke de stærke, men de svage der har behov for orden og retsregler, og så kan marxisterne sige, hvad de vil om undertrykkelse; men det kan retten naturligvis også bruges til. Men retten er dog immervæk et fortrin fremfor den nøgne vold.

Hvis der derfor ikke i et samfund findes et minimum af oplevelse af fælles interesse og derfor af et fælles værdigrundlag, vil det tendere mod opløsning i gensidig mistænksomhed og ligegyldighed over for andres interesser. Derfor er et minimum af historiefornemmelse en betingelse for et civiliseret samliv. Uden erindring om og respekt for andres indsats i fortiden vil man ikke have forståelse for den senere pligt til at betale eller belønne en for samfundet livsvigtig præstation. Folkepensionen må i ikke ringe grad betragtes på denne måde.

Politikeren må altså ikke glemme hensynet til helheden, og den politiske kamp i demokratisk samfund, som afspejler de forskellige interesser, må ikke miste fællesinteressen af syne. Den store politiker er med andre ord, som hævdingen Enslev, en uopløselig blanding af idealisme og realisme.

Politikeren må i ikke ringe grad opleve sin virksomhed på samme måde som videnskabsmanden. Ikke på den måde, som er blevet så moderne i de senere år, at påstå at al videnskab er politisk. Under dække af denne frase trives megen politisk aktivitet og til gengæld megen videnskabelig dilettantisme, idet videnskabelig metode og viden erstattes af slagord og bedreviden.

Men i den forstand, at politikeren må opfatte sin politik som en hypotese om det gode samfund, som han vil prøve på folket. Gennemførelsen af denne politik vil altså ligesom eksperimentet i videnskaben give oplysning om virkelighedens reaktion på forsøget. Gør virkeligheden — i dette tilfælde folket — modstand mod politikken, har man altså handlet i strid med de folkelige behov, og politikken må ændres. Og det er der da, Gud være lovet, mulighed for i demokratiske samfund, hvor folket kan vælge nye ledere i modsætning til de samfund, hvor lederne er henvist til at vælge et nyt folk.

★

Men parallellen går endnu videre. Ligesom politikeren altså må respektere den folkelige modstand, må videnskaben respektere den folkelige modstand mod videnskabeligheden. Megen videnskabelig dilettantisme trives som følge af videnskabens manglende åbenhed for befolkningens uartikulerede men stærke behov.

En stor del af marxismens succes skyldes utvivlsomt videnskabens manglende forståelse for en omvurdering af de teknologiske og humanistiske værdier, som havde fundet sted i befolkningen. At denne omvurdering så ikke havde det fjerneste at gøre med marxismen, er så en anden sag. Dygtige politiske kommissærer tog med tilbagevirkende kraft patent på ungdomsoprøret og kanaliserede det ind i DKP. Men marxismen er i virkeligheden blot en samlebetegnelse for en række forskelligartede aktiviteter.

Det samme kan man sige om nutidens lige så sekterske humandansfilosofi, som sværger til nulvækst og vindmøller. Den afspejler en lignende bevægelse i retning af »meningsfulde« og »nærdemokratiske« landsbymiljøer, »hvor man kommer hinanden ved«. Disse uartikulerede bevægelser må tages alvorligt, ikke fordi de har noget med videnskab at gøre, men fordi de netop sætter sig igennem på trods af videnskaben. De er altså et symptom på en dybtgående folkelig bevægelse af samme styrke og af samme retning, som kristendommens oprør mod farisæerne og Grundtvigs oprør mod »den sorte skole«.

I stedet for, som marxismen og »vindmøllebevægelsen« at skaffe sig en falsk videnskabelig prestige, bør man koncentrere videnskabens apparat om at undersøge og analysere de folkelige, kulturelle, politiske og psykologiske processer, som ligger bag bevægelsen.

HVORFOR BLIVE VED AT AFVISE REKLAME-TV?

rik VI kom til at personificere det mest reaktionære og stillestående styre, man kunne forestille sig.

Det sære er, at man som oftest ikke egentlig forandrer mening om noget som helst, men at hele hæren bare marcherer forbi, medens den liberale marcherer på stedet uden at bemærke, at verden bliver en anden netop i kraft af de meninger, han selv har været med til at sætte i verden.

Det er altså tilsyneladende det modsatte af at have et standpunkt, indtil man tager et nyt, som en mere nutidig politiker er blevet citeret for at have sagt. Og dog kan det være, at det i grunden er det samme.

Det kan jo være, at holdningen er den samme, og at man derfor bliver nødt til at skifte standpunkt til konkrete sager, efterhånden som forholdene i samfundet forandrer sig.

Dengang jeg var meget ung, var det ikke så moderne som i dag at have radikale meninger om samfundets indretning. Ærlig talt var det vist sådan, at 50'ernes unge mestendels boede på Evighedsvej. Når den tids radikale derfor i dag forekommer mere konservative, kan det da også skyldes et optisk bedrag.

Men i hvert fald husker jeg, at jeg efter et studieophold i USA i begyndelsen af 60'erne med gysen tænkte på muligheden af, at vor radio og TV skulle overgå til reklamefinansiering. Den amerikanske praksis var skræmmende, ikke alene de rædselsfulde commercials, men også — og især — den sammenblanding af information og reklame, som syntes at skabe en ukritisk holdning over for mange faglige og politiske problemer. Det var som en lind grød, som væltede ud af apparaterne uden ophør og uden forskel.

Det var også udvalget af stof, som virkede forstemmende. Det var gættelege,

konkurrencer om store og små værdier, hvori deltagerne til gengæld bogstavelig talt blev klædt af i en gang åndelig strip-tease. Der var B-film, westerns, baseball og popmusik i bedøvelde og larmende ensartethed.

Der var ikke megen voksenundervisning eller højt brynet kulturstof. Men på den anden side var der så ubetinget verdens mest professionelle og kontante nyhedsudsendelser. Ingen steder i verden, måske ligebortset fra den engelske High Court, finder man så nådesløst dygtige udforskere af sandheden som i amerikanske nyhedsudsendelser.

Og det, der gik i luften, var i det hele taget hverken lavet af amatører eller dilettanter, men af professionals. Ellers ville publikum nemlig hverken høre eller se det, og så ville annoncerne naturligvis ikke betale for varen.

Det var med andre ord et hårdt ræs at lave radio og TV. Det kunne ikke udføres på tjenstemands- eller tjenstemandslignende vilkår. Også selvfølgelig var det næsten udelukkende de store — big business — som kunne betale et program på de store nationale net. Til gengæld kunne mindre finansvømme med på de mindre lokale stationer med tilsvarende fordringsløse programmer.

Og så er det man spørger sig selv, om det stadig er en gyldig argumentation for at afvise reklame i radio/TV i Danmark.

Til at begynde med kan man komme til at tænke tilbage med vemod på professionalismen i almindelighed og i nyhedsudsendelserne i særdeleshed. Men der er naturligvis ingen, der kan sige, at en konkurrerende reklamesender kan lokke en skjult talentreserve frem af den danske ubemærkethed. Vi er jo immervæk kun 5 mod USAs 200 millioner mennesker.

Det er en kendt sag, at vore medmennesker bliver dummere og dummere med årene. De kan efterhånden ikke forstå selv de mest indlysende sammenhænge.

Eller er det virkelig sådan, at unge mennesker i reglen starter i kulturlivets arrieregarde og ender som røven af fjerde division. Det mente i sin tid Erik Seidenfaden i én af sine berømte spidser, dengang Information endnu var et dagblad.

Historien kender i hvert fald adskillige eksempler på, at radikale politiske personligheder ender med at repræsentere reaktionen. Den sidste repræsentant for enevældens konservative politik i midten af forrige århundrede, den fremtrædende jurist og politiker, A. S. Ørsted, begyndte sin faglige karriere med at skrive et begejstret skrift med tilslutning til Immanuel Kants liberale samfundsfilosofi.

I øvrigt i samme årti, 1790'erne, da en anden fremtrædende liberal, arveprins Frederik, gennemførte de store og revolutionerende landbrugsreformer, som lagde grunden til vort i europæisk sammenhæng overlegne landbrugserhverv. Det var den samme Frederik, som senere under navnet Frede-

Og så er der jo det grimme spørgsmål om kulturlivets trivsel. Er en serviceradio og TV ikke lige så farligt og åndløst som et service-demokrati? Glider vi ikke stille og roligt mod den åndelige og politiske bevidstløshed?

Modspørgsmålet er naturligt nok at sige: Jamen, mere end halvdelen af den danske befolkning kan jo i forvejen vælge mellem 2-3 udenlandske, til dels reklamestyrede udsendelser. Kan det da være politikernes opgave at beskytte den anden halvdel af befolkningen mod dårlig indflydelse?

Hvorfor skal den midt- og nordjyske befolkning alene skærmes mod farlige påvirkninger og et frit tilvalg af TV-udsendelser? Mange antenneforeninger taler deres tydelige sprog om, at en eventuel politisk hensigt i så henseende alligevel er dømt til fallit.

Og det er jo rigtigt nok, at der har været forskellige udviklingstendenser såvel i radiohuset som i samfundet. Samtidig med at befolkningen er blevet mere og mere velfalagt og -uddannet, har den af massemediernes fået at vide, at den var — og havde grund til at være — mere og mere utilfreds med sig selv og samfundet.

Utilfredsheden er så at sige blevet gjort til en slags nationalreligion. Det besynderlige har imidlertid været, at utilfredsheden til dels har fået et andet fortegn. Den samfundskritiske linie, som har været dominerende i programpolitikken, har tilsyneladende avlet en modsatrettet kritik af denne kritiske holdning. Fremskridtsbevægelsen har i ikke ringe grad nærret sig af massemediernes yndlinge, og Erhard Jacobsens succes har i ikke ringe grad været betinget af hans på erfaring grundede sans for utilfredsheden med radio og TV.

Politikerne har prøvet at løse problemerne ved at

skærpe den politiske kontrol med programpolitikken. Den tragikomiske sag omkring den såkaldte fredsforskers Rosenkjær-pris illustrerer det utilstrækkelige i den nugældende ordning. På den ene side er det uacceptabelt, at et monopolforetagende på massekommunikationsområdet, som Danmarks Radio, skulle kunne styres af medarbejderne selv eller af en hvilken som helst styrelse uden politisk ansvar. Risikoen for, at institutionen falder i hænderne på politiske eller kulturelle sekterikere, er for stor. Nærdemokratiske styringsmodeller for samfundsnyttige og samfundsfinansierede institutioner har en tilbøjelighed til at føre til medarbejderinstitutioner, sådan som vi ser det på vore universiteter.

Og jeg må sige, at jeg ikke føler mig fristet af tanken om at blive født med medarbejdernes uforgribelige meninger. For herregud, de er jo kun mennesker, der jo ikke alle har slugt den allerhøjeste visdom. Jeg fortrækker kendsgerninger for meninger, og dem er medarbejderne naturligvis også uddannet til at få frem, hvis de altså ikke fristes over evne til at servere deres egne meninger.

Men det var jo driftsledelsen, som gjorde grin med Radorådet, der som en kluntet tyr lod sig trække rundt ved næsen af en elegant toreador, uden at jeg skal hæfte navne på tyr eller toreador.

Men nu synes der jo at være flertal i Folketinget for en TV-kanal 2. Jo, god morgen. Det er med dette flertal ligesom med de store broprojekter. Det er en formel enighed uden vilje og mulighed for handling.

For et stort flertal ønsker nok ændringen, men et mindre flertal ønsker ingen reklamer, men derimod et uafhængigt TV-2 finansieret som TV-1 af licens- eller

skattemidler. Og som vor kulturminister siger med malmfuld røst: Det er der jo ikke penge til i den nærmeste fremtid. Og det skal nok være ganske vist.

Men man har da vist sin gode vilje. Og at Socialdemokratiet er ganske godt tilfreds med tingenes nuværende tilstand er der måske heller ikke så meget at sige til, selv om partiet nok stadig bl. a. på grund af mediernes holdninger har pantsat en del stemmer på Glistrups partikontor.

Men hvilke motiver fører Venstre til at afvise reklamefinansiering? Er det den traditionelle folkeoplysnings- og højskoletradition, som slår igennem en ellers udtrykkelig og udtrykt interesse for et alternativt TV? Eller er det hensynet til den skrantende dagspresse, som ikke tør løbe nogen risiko for tab af annonceindtægter til en sådan geunge? Eller hvad?

At partierne til venstre i salen foretrækker et medium, som i hvert fald giver dem væsentligt større muligheder, end deres talmæssige styrke berettiger til, for at få deres evangelium rundsendt, er der jo da ikke noget at sige til.

Men politikernes holdning er som i de fleste andre større sager i nutidens i bedste fald tvetydig.

Den brudgom, som ikke alvorligt ønsker bruden, vil ofte have let ved at finde undskyldninger for udsættelse af brylluppet.

TRIVSLERNE ER OVER OS

ENHVER advokat ved, at det er farligt at have en svag modpart.

Men vores allesammens Knud Børge — udenrigsministeren — har aldrig rigtig forstået, at man ikke bruger kanoner eller kardæsker i jagten på gråspurve og grovfilen i debatter med politiske dværge.

Han skaffede ikke sit parti nogen gevinst dengang han i hin berygtede valgudsendelse blev sat til at mandsopdække Poul Møller og sendte ham i grønsværen med nogle grove eftertænklinger.

Advokaterne ved, at dommeren vil begynde at procedere sagen for modparten, hvis derne ikke er i stand til at varetage sine eller klientens interesser.

Ikke åbent, naturligvis, for dommeren må jo ikke så gerne blande sig i forhandlingerne i en dansk retssag, men skjult i sin sjæls inderste. Og det er det der er det farlige, fordi han opbygger en psykologisk indstilling til fordel for modparten. Han bliver forudindtaget mod den stærke advokat, som har alle argumenterne. Han bliver måske endda direkte fjendtligt indstillet mod ham.

Og det er jo netop det som er sket gang på gang for vores meget dygtige udenrigsminister. At befolkningen bliver rasende på ham, fordi han har så forfærdelig mange ord og argumenter at enhver modstander så at sige bliver snakket ihjel.

I forvejen har menneskene så svært ved at tilgive den, der har ret, at de ikke finder tilgivelse for den, der samtidig sidder inde med en overvældende magt.

Denne psykologiske ejendommelighed finder en vis bekræftelse i lignelsen om den fortabte søn, til hvis ære forældrene slagtede fedekalven, medens de retfærdige brødre tømmede så til.

Og i Tom Jones, hvor Mel-ding (som i parentes bemærket var en dygtig jurist) lod fredsdommeren beklagende konstatere: at når en forbrydelse er begået, forlanger befolkningen den skyldige eftersøgt med alle til rådighed stående midler og straffet med den yderste strengthed. Men når så misdæderen står der foran dommeren, ynkelig og angergiven, ønsker de samme mennesker, at han må blive straffet så mildt

som overhovedet muligt, og bliver han løsladt, modtages han med hurrarab.

☆

Men for at vende tilbage til advokaterne, så kender de også modspillet til den svage modpart, og det er der ellers mange som ikke gør. Det er dem, der lader sig trække rundt ved næsen af den udspekulerede modstander, som sætter blomster i geværløbet eller modtager politiet med kaffekander.

Det er sådan, man forvirrer fjenden, og det er et velkendt middel i den psykologiske krigsførelse. Men med ondskald skal ondt fordrives.

Psykologi kan kun bekæmpes med psykologi. For eksempel er det jo et velkendt fif af visse konfliktsforskere at kalde deres beskæftigelse for fredsforskning. På den måde kan de overvinde en måske forståelig skepsis over for arten og kvaliteten af deres virksomhed, for hvem er ikke interesseret i fred? Et andet fif, som trivslerne mestrer til fuldkommenhed, er tricket med at bruge negative udtryk hver gang man taler om samfundets institutioner.

Den magt og myndighed, som politi og anden offentlig myndighed er udstyret med, kaldes for vold. Derved er man blevet i stand til at tale om „myndighedsvold“ og „institutionel vold“, hver gang politiet f.eks. anholder en tyveknekt udklædt som julemand, eller når fogeden kommer for at inkassere afdragene på det farvefjernsyn, som trivsleren måske ikke har betalt. Ekstra pikant kan det jo blive, hvis man på forhånd har lagt billet ind på TV eller Ekstra Bladet, som i en passende „stærk“ billedside kan afsløre systemets vold.

Men altså, den dygtige advokat lader sig ikke løbe over ende af en eventuel trivsel, som har huseret i de nordlige provinser.

Han ved, at det bedste forsvaret er et bagvendt angreb. Han anfører alle de gode og måske også de dårlige argumenter, som modparten kunne og burde have brugt imod ham. Hvorefter han tager dem op, et efter et, og fortæller, hvorfor det alligevel ikke er noget godt argument, som derfor må forkastes.

Han ved med andre ord, at Abraham Lincoln, som også var advokat af uddannelse, havde ret da han sagde de berømte ord: Man kan narre alle en kortere tid og mange i længere tid, men man kan ikke narre alle altid.

Derfor skal man heller ikke være så bange for indoktrinering og propaganda. Den der bruger disse midler vil nemlig samtidig have placeret en tidsindstillet bombe i offeret eller inficeret ham med en virus, som efterhånden vil gøre ham immun og til sidst fjendtligt indstillet mod manipulatorens.

Trivslerne er derfor alligevel ikke så farlige, som de kan tage sig ud, når der ligefrem bliver skrevet teaterstykker om og mod dem. Men der er det rigtige i formen, at de grav alvorlige trivsler ikke så godt tåler spøg. Og hvad enten de nu kvæler sig selv eller ikke gennem ofrenes egen antistofproduktion, kan vi da lige så godt have det sjov med dem, som vi selv laver.

Og en sådan afslappende latter kan måske også dæmme op for den febertilstand med tilhørende frustration og aggression, som hører med til de indledende stadier af trivselssyndromet. En god latter kan ifølge den lægelige praksis løse op for nogle af de spændingstilstande i nerver og lokale muskelgrupper, som ellers er det ubedragelige tegn på en vaskesægte trivselssinfektion.

Derfor skal man måske heller ikke overreagere mod det — ganske vist — ondskede trivselssangreb, som blev rundsendt i TV i forrige uge under dæknavnet: Et portræt af Danmark, eller sådan noget i den retning.

Det pågældende angreb blev nemlig ført frem med en sådan ensoprethed og en sådan mangel på sans for de selvregulerende mekanismer i patientgruppen, at en hurtig og næsten spontan helbredelse må forventes. Den pågældende producent havde i en så eminent grad overdrevet trivselssdoseringen ved en næsten uafbrudt — skiftevis messende og kværnende — påtrykning af ofrene, at der tilsyneladende straks skabtes et voldsomt udbrud af de indledende symptomer.

Den følgende TV-diskussion, hvori hun sekunderedes dygtigt af et par af de virkeligt professionelle og højtbetalte trivsler, afslørede den for et hastigt forløb nødvendige selvretfærdighed, hadefuldhed og totale mangel på humoristisk sans. Den senere radioudsendelse demonstrerede tydeligt, at den naturlige helbredelsesproces allerede var godt i gang.

Ganske vist var vreden og afmagtsfølelsen over for trivslerne endnu mærkbar hos nogle af spørgerne. Men den nøgterne analyse og den kritiske sans havde allerede manifesteret sig så kraftigt, at trivsleren måtte ty til modspørgsmål, foretage omgælses- og afledningsmanøvrer, slå i bordet og hæve stemmen ved flere lejligheder, når hun blev stillet over for elementære regnestykker.

☆

Man må altså sørge over, at trivslerne enten savner elementære menneskelige egenskaber, som ville gøre dem egnede til at leve i et egentligt demokratisk samfund med gensidig respekt for andres synspunkter og argumenter, eller glæde sig over, at de i hvert fald ikke har gået på et elementært advokatkursus, hvor de ellers havde kunnet lære en lidt mere raffineret form for psykologisk argumentationsteori end det igennem de senere år gennemprøvede manipulationssystem, der går ud på at forlange argumenter af modparten for selv de mest indtysende sandheder, medens egne meninger og holdninger uden argumentation præsenteres som selvindlysende rigtige.

Det bliver alligevel morsomt at iagttage den videre udvikling i trivslernes hærgen i de nordlige provinser.

FRIHED OG LIGHED

Aret 1975 blev udnævnt til internationalt kvindeår af selveste FN. Og det var jo meget fint, men man kan ikke fortænke nogen i at mene, at det blev til viel Geschrei und wenig Wille! Og det kan der være anledning til at skrive sig bag-øret ved indgangen til 1976, der jo ganske vist ikke af FN, men dog af vores statsminister er proklameret som lighedens år.

Jeg beder ydmygt om forladelse for, at jeg over for en så indlysende smuk tankegang tillader mig at gøre opmærksom på, at verden hidtil aldrig er blevet lavet om ved nogen form for proklamation. Rødhårede mennesker vedbliver at være rødhårede, skævbende vedbliver at være skævbenede.

Kloge mennesker bliver ikke mindre kloge, og dumme bliver ikke klogere. De flittige vedbliver at være flittige, de dovne forbliver dovne. De ødsle bliver ved med at ødsle, og de sparsommelige kan ikke lade være med at spare.

Og hvad vil det sige, at menneskene skal være lige? Det kan selvfølgelig ikke være den politiske og retlige lighed, for den er jo for længe gennemført. Så det må altså være noget andet. Noget med økonomisk og social lighed.

Betyder det så, at man skal have lige løn for lige arbejde, eller betyder det, at man skal have samme løn, uanset hvad man laver, og ligegyldigt hvor meget man laver? Eller betyder det, at de som har de største behov skal have mest, eftersom det gælder om en ligelig tilfredsstillelse af de samlede behov.

Det er tydeligt at se, at det slet ikke er så ligetil at indføre lighed. Værre bliver det naturligvis også deraf, at nogle er dygtigere til at få noget ud af lidt, end andre til at få noget som helst ud af meget.

Det er en velkendt situation fra folkelitteraturen, at to personer får udleveret samme værdi, hvorpå den ene efter omgående at have forbrugt sin part forlanger at den vindskibelige broder deler sin måske forøgede part med den ødsle.

Kristendommen er som ideologi blevet brugt til retfærdiggørelse af kravet om lighed. Og det var naturligvis de små i samfundet, som først sluttede sig til denne lære. Når kejser Konstantin til sidst gjorde kristendommen til statsreligion i Romerriget, var det også noget ganske andet end den oprindelige folkereligion.

På samme måde var den moderne udgave af lighedsideologien hos franskmændene Jean-Jacques Rousseau i slutningen af det 18. århundrede udtryk for småborgerskabets oprør mod den aristokratiske overklasses fornuftsprægede liberalisme. Det var appellen til den aggressive misundelses- og hævnfølelse, som til sidst bragte revolutionen ud af fornuftens kontrol og førte til Robespierres rædselsherre-domme, hvorunder revolutionen ikke alene åd Robespierre selv men også revolutionens andre børn. De fra småborgerskabet udgæede og af det gamle styre miskendte intellektuelle eller halvintellektuelle, som i og for sig ikke nødvendigvis ønskede mere demokratiske styreformer, men derimod magt til sig selv.

Senere revolutionshistorie har vist det samme billede af magtfuldkomne og miskendte middelmådigheder, der i folkets og lighedens navn har opkastet sig til strenge herrer over folket. Man behøver bare at sige Lenin eller for den sags skyld Mao, så følger resten af sig selv.

Man må ikke glemme, at henvisningen til det frie folkelige fællesskab uden regler og uden skranker i nyere tid har ført såvel til nazisme som til proletariats diktatur. På tysk hed det »Ge-

meinschaft«, og de fleste anstændige tyskere får endnu gæsehud, når dette udtryk anvendes i stedet for »Gesellschaft«, som betyder selskab eller samfund, underforstået på grundlag af vedtægter eller en retlig organisation.

På dansk hedder det i nutiden nærdemokrati, men sagen er den samme. På basis af en påstået lighed og forudsat menneskelig godhed ønsker man sig et regeløst selvstyre af alle lokale institutioner, virksomheder og områder. Når blot menneskene bliver frigjort for samfundets — og det vil for nogles vedkommende sige det kapitalistiske samfunds — snærende bånd, så vil de pludselig forvandle sig til uegennyttige og ansvarlige individer, som ikke forsøger at mele deres egne kartofler, men ædelmodigt varetager ikke alene deres næstes men også hele samfundets interesse.

Hvorfra man henter denne tro, er ikke let at forstå. Det kan i hvert fald ikke være fra de bestående socialistiske samfund, hvor folket i menneskekærlighedens navn ledes med en jernhånd, af den såkaldte demokratiske centralisme, der oversat til dansk betyder diktatur. Den socialistiske praksis har altid været mere realistisk end dens teori.

Det kan heller ikke være i det gamle landsbysamfund, som andre tager som inspirationskilde. Det var nødvendighedens hårde lov, som i sin tid regerede disse kollektiver, som i fornuftens og effektivitetens navn blev ophævet ved landboreformerne i 1790'erne, hvorved man skabte grundlaget for landbrugets fremgang og bøndernes økonomiske og kulturelle frigørelse i det 19. århundrede.

På samme måde har arbejderens økonomiske og kulturelle frigørelse i dette århundrede været baseret på den økonomiske vækst, der er en følge af den indu-

strielle og teknologiske udvikling, som samtidig har skabt en række samfundsmæssige problemer nationalt og internationalt. Der er tale om reelle problemer, som imidlertid ikke løses gennem dannelse af neurotiske syndromer bestående af: forureningskomplekset, ressourceangsten med tilhørende A-kraftidiosynkrasi, vindmølleromantik og nulvækstideologi samt U-landsskyldfølelse. Nærdemokratiske beslutningssystemer af socialistisk eller ikke-socialistisk observans udgives for at være løsningen på alle disse plager.

Når jeg taler om neuroser i denne forbindelse, er det fordi reelle problemer overbygges med irrationelle indbyrdes modsigende elementer. F. eks. måtte angsten for energiresourcernes ophør fornuftigvis føre til interesse for A-kraft og ikke til nulvækst, idet de kendte olieressourcer selv med nulvækst ville være opbrugt på mindre end 50 år. Og med nulvækst ville vi ikke have nogen jordisk chance for at gøre noget effektivt for U-landene uden en radikal nedsættelse af lev standarden i de vestlige lande. Og vi har jo det sidste års tid set, hvad der bliver følgen af nulvækst og minusvækst i form af arbejdsløshed, depression og stigende elendighed i U-landene.

Vi skal ikke begynde med i misforstået medfølelse at dele fattigdom ved arbejdsdeling o. lign., men derimod løse de reelle problemer ved at satse på fortsat økonomisk vækst med tilhørende effektivisering og med de nødvendige krav til nye energiformer, hvoraf sol- og vindenergi ifølge sagkundsken i bedste fald kan forsyne os med fem-ti pct. af energien. Kun derved kan vi bekæmpe forureningen til tolerancegrænsen og fremme U-landenes udvikling til gavn for stabiliteten i verden, og kun derved kan vi bekæmpe arbejdsløsheden

og betale for de forbedringer i de sociale systemer, som kan fremme den økonomiske ligestilling af de svageste i samfundet.

Og på dette punkt er alle vist enige. At effektiviseringen i produktionslivet stiller stigende krav til uddannelsen og ledelsen af produktionslivet og samfundet, idet effektivitetskravet også må rettes til de offentlige institutioner for uddannelse, pleje og administration. Kun herved kan der skaffes tilstrækkelige ressourcer til en reel økonomisk ligestilling i samfundet for de svage grupper og herunder også for kvinderne.

Det siger sig selv, at nærdemokratiske eksperimenter, forringelse af uddannelsessystemet og vidtgående nivelleringer af indkomsterne alt sammen i lighedens navn er velmente men utjenlige midler mod det elitesamfund, som man vil til livs.

Der er altid grund til at advare, når middelmådigheden i proletarietets og folkets og i lighedens navn vil eliten til livs, idet middelmådighedens tyranni ikke alene er strengere, men også ødelæggende for den økonomiske og kulturelle fremgang mod den reelle lighed, som opnås ikke gennem bagvendt snobberi for vulgariteten, men gennem uddannelse og økonomisk forbedring af de dårligstlønnedes forhold fortrinsvis gennem skatte- og socialsystemerne, muliggjort gennem en fortsat stigende velstand i samfundet.

Svaret på de sociale problemer for dem, som ikke kan klare de stigende krav i samfundet, er ikke såkaldte »fristæder«, hvor taberne har frihed til at gå i hundene, for at nogle få velbærgede kan få lov til at lege røvere og soldater. Rent bortset fra eksempelfaren, der ikke er urealistisk i en tid, hvor større og større grupper i samfundet tager sig selv til rette.

Det er i forvejen en ulempe for godfolk at måtte respektere samfundets regler, som man kun er villig til at overholde, såfremt andre ikke ustraffet får lov til at sætte dem til side. Denne side af Christiania-sagen har i alt for ringe grad været fremme i debatten.

Svaret på disse problemer må i stedet på lang sigt være en mere menneskelig familiepolitik, som sikrer børnene en varm og tryk opvækst ikke i institutioner, men gennem ordninger som sikrer, at den ene af forældrene kan blive motiveret til at forblive i hjemmet under børnenes opvækst. På kort sigt gennem en visitation, som henviser de velbærgede til at klare sig selv for egen regning i det normale samfund, udskiller de kriminelle elementer og opfanger især de børn og unge mennesker, som uden uddannelse vil blive henvist til en fremtid i elendighed.

På dette felt må samfundet have råd til at investere i utraditionelle og rigelige foranstaltninger, som sikrer disse meget svage og fjendtlige medmennesker en varm, venlig men bestemt indplantering i menneskeværdige forhold.

Frihed er et kosteligt gode, som ikke må blive reduceret til et ord, som suttes som et bolche af de stærke, sådan som Jesus efter vistnok Henrik Pontoppidans mening blev håndteret af hældørede indremissionærer. Og den må ikke misbruges af den velbærgede middelmådighed som skal-keskjul for i lighedens navn at vende samfundet på hovedet for derved at hytte sig selv, og lade Fanden tage den sidste.

For som allerede gode gamle Aristoteles sagde: Det er de svage i samfundet som påberåber sig ret og retfærdighed. De stærke tager selv, som der også står i for-talen til Jyske Lov.

VENSTRE OG HØJRE HJERNEHALVDEL

ET AF DE mere kuriose indslag i det vel overståede kvindedår var de militante kvinders ufredelige reaktion på overlæge Vanggaards kronikker om, at kvinder tænker mindre logisk og sammenhængende end mændene.

Og når kvinder virkelig er ufredelige, kan såvel pacifister, teologer som dyrevenner godt gå hjem og lægge sig.

Kort og godt, kvinderne ville ramme ham på brødet, de ville have ham afskedit på gråt papir.

På en underfundig måde kom de altså indirekte og utilsigtet til at bekræfte sandheden i mandens påstand. Ligesom løvrigt den ypige dame, som man satte til i TV at diskutere med den elskværdige professor. Med en henrivende læspen og med klædelig forvirring spillede hun perfekt op til videnskabsmandens klare argumenter.

Det er ikke altid nemt at se, hvad der er skæg, og hvad der er ballade i den slags pseudobegivenheder. Pseudobegivenheder er — i parentes bemærket — begivenheder, som ikke er rigtige hændelser, men bare noget som sker i massemedierne. Og der har i det seneste årti dannet sig en lille specialistgruppe, som har udviklet en særlig teknik, hvorved man trækker medierne rundt ved næsen.

Man skaber simpelthen nyheder efter den gamle leveregel for redaktionssekretærer: En hest, der sparker, og en hund, der bider, er ingen nyhed. Det er derimod en hest, som bider, og især en hund, som sparker. Og så får man en hund til at sparke.

Og om et års tid er det eneste man kan huske, at kvinderne ville have en overlæge fyrret, fordi han sagde, at kvinder ikke er fornuftsvæsener.

Og det er jo noget sludder. For vel har kvinder også tænkeevnen, omend dens veje undertiden er uransagelige.

Som dommer Vås udtalte i skilsmisssagen Marrowfat mod Marrowfat (trykt i samlingen Vragen på Retten): Kvinder klager i utilfredse øjeblikke over, at alle mænd er ens, men manden klager med lige så stor indignation over, at ikke to kvinder er ens, og over at ingen kvinde er den

samme flere dage eller blot minutter ad gangen. Deraf følger, at ingen erfaring, hvor stor den end er, giver sikker vejledning, og ingen mands visdom, hvor dyb den end er, er nyttig i den henseende.

Denne argumentation førte dommeren til den naturlige følgeslutning, at ægteskabet er en hasardkontrakt, som derfor ikke er forpligtende, hvorfor han hævdede skilsmisseretten for bestandig.

☆

Men medens man endnu kan huske, hvad sagen drejer sig om, må vi skynde os at holde fast ved det væsentlige. Det Vanggaard talte om, var nemlig ikke alene og vel heller ikke først og fremmest forskellen mellem mænd og kvinder, men forskellen mellem venstre og højre hjernehalvdel.

Jeg har flere gange benyttet lejligheden til at gøre ommærksom på en udmærket publikation (nr. 7-8), som Det lærde Selskab udgav sidste år, og som professor Ole Fenger gav en fornem kronikarmeldelse her i bladet. Den hed Symmetri i videnskaberne og indeholdt en række foredrag om alting og et posthus.

De lærde herrer havde haft næse både for det aktuelle og det samfundsrelevante, idet de i denne publikation også havde foregrebet den senere landsomfattende interesse for den splittede hjerne.

Professor Mosfeldt Laursen skrev nemlig et meget spændende og elegant bidrag om funktionsdelingen mellem en aktiv og snakkende venstre halvdel og en passiv og tavs højre halvdel. Han fortalte om epilepsibehandlingen, som i visse tilfælde havde gjort det nødvendigt at overskære forbindelsesledninger mellem de to hjernehalvdele, som derved kom til at repræsentere to personligheder.

Ved at lede et synsindtryk udelukkende gennem venstre øje kunne man stimulere højre hjernehalvdel, uden at den venstre vidste noget. Da den højre halvdel ikke kan snakke, og den venstre ikke havde set noget, blev svaret derfor efter mønstret: God dag mand økseskaft. Ledte man nu indtrykket gennem det højre øje til venstre hjernehalvdel, kunne den-

ne nok svare, men svaret var ofte hastigt og uovervejende.

Det mest groteske kunne hende sig, hvis man samtidig ledte indtrykket til begge hjernehalvdele. Man kunne herved opleve, at forsøgspersonen hurtigt gav sig til at rable en hel del af sig, medens han samtidig fortvivlet rystede på hovedet.

Det viser sig nemlig, at den venstre halvdel vel nok er aktiv og talende, idet sprogcenteret er placeret bag venstre tinding, og at den rent logiske og konstruktive tænkeevne sandsynligvis er knyttet nøje sammen med sprogeyen. Og det er da også i god overensstemmelse med moderne sprogfilosofi. Det er formentlig også den venstre halvdel, som regner matematiske opgaver, skriver digte, spiller skak og komponerer musik m. v.

Men den højre halvdel kan godt spille klaver og udføre andre rutinemæssigt tillærte aktiviteter. Men dens mest værdifulde funktion er nok den, at den sunde fornuft er knyttet til denne — måske derfor bedre — halvdel. For et menneske uden fornuft er som et skib uden ror eller som et hjem uden far. Kort sagt ingenting til.

Og det giver jo nyt stof til den gamle anekdote om den let kyniske overkirurg, som engang under et selskab udtalte, at nu havde han opereret i over 25 år, og han var sågu aldrig stødt på nogen sjæl, hvoraf hans sunde fornuft måtte drage den slutning, at mennesket ikke havde nogen sjæl.

En listig dame i selskabet afvæbnede øjeblikkelig den store mand med modspørgsmålet: Og hvad så, Herr Overlæge, er De da nogen sinde stødt på den sunde fornuft?

Og det er jo en næsten symbolsk historie, hvis det nu er rigtigt, som det hævdes af Vanggaard, at mændene i almindelighed er meget gode til rent logisk tænkning og derfor som oftest kommer til kort over for kvinderne, der repræsenterer den sunde fornuft.

Og er det ikke netop det Gustav Wied vil sige, når han sørgmodigt lader Kragsted udtale: Børn, dyr og kvinder er

lykkelige, men vi mennesker... I folkeeventyret er det jo altid det uskyldige barn, som afslører det intellektuelle hjernesvind og kejserens nye klæder. Og i vittighedstegningerne er det jo altid den kloge kone, som narrer den mindre kloge mand

Men det var et beklageligt tilbagefald til den mindre væsentlige kvindesagshistorie. Lad os i stedet vende tilbage til forsøgspersonen, som står og snakker og samtidig ryster på hovedet.

Begge hjernehalvdele har set spørgsmålet, og den venstre skynder sig at svare efter en lynhurtig logisk tankeoperation, medens den højre hjernehalvdel, som repræsenterer det ædlere følelsesliv, herunder måske moral- og andre normforestillinger men i hvert fald den kritiske sans, sansen for proportioner, kort sagt den modne overvejelse, fortvivlet ryster på mandens hoved. For den kan jo ikke sige noget!

Det er jo meget sjovt, det her, fordi det ikke alene modsvare en lang række yndlingsforestillinger, men på en tankevækkende måde også kunstneres og fremragende videnskabsmænds egen beskrivelse af deres skaberprocesser.

Den franske forfatter Paul Valéry siger f. eks. udtrykkeligt, at der skal to personer til at skabe noget. Der skal én til at vælge kombinationerne og én til at vælge mellem dem. Den første er aktivt skabende, den anden er passivt sorterende. For at blive i den hjernefysiologiske sprogbrug: venstre og højre hjernehalvdel.

Valéry mener selv, at geniet er knyttet til den udvælgende og kritiske funktion, men det er nok ikke så sikkert, og der er da også andre, som mener det modsatte. Mozart fortæller bl. a. om, hvorledes musikken af sig selv myldrede frem i hans hjerne, uden at han anede hvorfra, og nedskriften var som bekendt for ham et så kedsommeligt arbejde, at det altid blev udsat til sidste øjeblik.

Og Adam Oehlenschläger forstod jo også, at det var naturens muntre søn, den fra TV så velkendte Aladdin, der repræsenterede geniet, og ikke den vise Nureddin, der repræsenterer eftertankens gustne overlæg, som et andet stort geni har kaldt forstanden.

Og alle store videnskabsmænd ved, at de store tanker er et vekselspil mellem ideerne, som myldrer frem, uden at de ved hvorfra, og den konstruktive viden. For de fleste ikke geniale videnskabsmænd og digtere er det et lige så velkendt faktum, at det myldrer mest i de unge år, således at det rent faktisk er et spørgsmål om udvælgelse af de overkommelige projekter, medens de efterhånden skal presse ideerne ud af en modvillig hjerne gennem en vridemaskine.

De fleste mennesker — videnskabsmænd, digtere og andre — tænker det minimum af nye tanker, som de nu har format (geni) til, inden det fyldte 30. år, medens de anvender resten af deres liv til at administrere og arrangere — med større og større teknisk dygtighed og rutine — denne deres lille skat.

Og så kan enhver jo selv afgøre, om han eller hun er højre- eller venstreorienteret.

ER DET SKADELIGT AT VÆRE PRÆCIS?

OM 'ONSDAGEN havde vi salmevers.

På denne længste dag i ugen var der altid nogen, som skulle sidde efter. Det var de ulykkelige, som kom først op, når man altså ser bort fra de få retfærdige, som havde læst på lektionen.

De, der kom for sent om morgenen, skulle til gengæld »sidde før«. Det betød, at de den følgende dag skulle møde 20 minutter før otte. I gentagelsestilfælde blev antallet af straffedage for hver gang fordoblet, således at uefterretteligheden kunne blive behageligt sanktionsløs i den sidste ende af skoleåret.

Og så skulle man ydermere huske at sige: Undskyld jeg kommer for sent! »For sent« betød hvad ordene siger: efter at klokken havde ringet, for samtidigt blev døren nemlig låst. Efter morgensangen blev de ydmyge og udmygede syndere noteret op i den sorte bog og ind-

berettet til rektor. Bortset fra de amoralske og vindskibelige som kunne finde udveje for at komme ind.

Og som stortyven Lorenzen i sin tid havde skrevet på det skilt, han efterlod i sin celle: Hvor der er en vilje, er der altid en vej!

Det er mange år siden, jeg har hørt en forsinket student gøre noget væsen af sig. Tværtimod går udviklingen snarere i retning af en fordobling af det akademiske kvarter.

Og jeg har i lige så mange år haft en bestemt formodning om, at lærerne i skolen ikke længere står med uret i hånden.

Jeg vil ikke på nogen måde antyde, at folk kommer og går, som det passer dem, men begrebet flexetid er på godt og ondt kommet for at blive.

Når det drejer sig om udviklede sociale processer, er man tilbøjelig til at finde forklaringen i det, som P.

Sørensen, Fugholm kaldte »Tisånden«, hvormed man ikke har givet nogen forklaring, bortset fra henvisningen til, at den må søges i en større sammenhæng.

☆

Jo mere primitivt et samfund er, desto mere uforanderligt vil det være fra generation til generation. Væner og fædrenes traditioner opleves som hellige og forpligtende. Og samfundet kan derfor styres ved regler, der bakkkes op med straf eller andre ubehagelige reaktioner.

I sådanne samfund udvikler reglerne sig derfor ofte til at blive ritualer, som det har en værdi i sig selv at udføre. Al religion og overtro har taget del i den erfaring, at overholdelsen af bestemte ritualer eller fremsigelsen af faste formularer, tilsyneladende virker som en besværgelse, der enten formidler de

onde eller forpligter de gode magter.

I psykiatrien har man også givet præcise beskrivelser af tvangsneurotikerne, der forsvarer sig mod en uforklarlig og fjendtlig omverden ved at udføre bestemte tvangshandlinger.

Den, der ikke kan styre sin tilværelse, kan til gengæld holde pinlig orden i sine skuffer eller på sit skrivebord.

Kravet om præcision kan altså være et udtryk for svaghed: Lovlydighed for regelernes egen skyld. Det kan også have sammenhæng med livsforhold, som ikke længere er virkelige. Selv om 30'ernes arbejdsløshed i disse dage hentes frem som skræmmebillede for 70'ernes krise, er der en afgrund mellem datidens fattigdom og nutidens velstand. Ligesom der er forskel på krisens årsager, dengang og nu. Dengang gik udviklingen for

langsomt, nu er den snarere gået for hurtigt, så råstofferne og arbejdskraften er blevet for dyre.

Når alting er under hastig og stadig forandring vil intet nå at blive helligt. Fædrenes visdom og erfaring er uden værdi; dermed mister alderen sin prestige og autoritet og bliver opfattet som autoritær. De ifilge og beroligende helliggørende ritualer bliver hjemløse eller fritløbende i en broget forvirring af nyreligiøse bevægelser, politiske og upolitiske, hvoriblandt nymarxisme og gurdyrkelse er de mest mærkværdige.

Med autoritetens fald styrtes også sagkundskaben, så der bliver plads til en tæt underskov af kvaksalvere og andre troldmænd. Massemedierne afspejler denne udvikling ved gravalvorligt at berette om zoneterapi, biokurver, horoskoper og deslige.

☆

Når Gud er død, er alt tilladt. Ligesom trolde og nisser uddøde med det elektriske lys, døde Vorherre med industrialiseringen og den hastige forandring. Og når intet er helligt gør hver enkelt menneske, som det passer ham, og lader især være med at gøre, hvad der ikke passer ham.

Ældre tiders pligtfølelse er afløst af nutidens motivationskrav. Hvorfor skal jeg gøre noget, jeg ikke har lyst til, dvs. er motiveret for?

Den anden grundpille i nutidens pædagogik er afvisningen af viden til fordel for forståelsen. Det kan ikke nytte noget at erhverve en ligegyldig »Paratviden«, som man kan slå op efter behov og som alligevel er forældet om nogle få år.

Og ligesom traditioner og regler ikke længere er egnet som styringsmidler i samfundet, er de heller ikke længere nødvendige. Samtidigt med at produktions- og samfundslivet er blevet uendeligt mere kompliceret, har vi skabt uendeligt mere komplicerede styringsmekanismer.

I samfundsteorien taler man om »Kybernetik«, dvs. systemanalyse og regulering af komplicerede processer. Som eksempel plejer man at anføre termostaten, som er i stand til løbende at styre et varmeanlæg, så det bevarer en bestemt ønsket temperatur. Et andet eksempel er de målsøgende mekanismer, som holder en raket på den rette vej mod sit mål, uanset dettes forsøg på at undvige. Man taler her om negative og positive regulatorer.

Og det siger sig selv, at sådan noget ikke kan lade sig gøre uden elektronik og EDB. Til gengæld kan næsten uendeligt komplicerede processer styres i den ønskede og ønskelige retning med langt større sikkerhed end de gamle ukomplicerede regelsystemer.

Hånd i hånd med udviklingen i styringssystemerne går den uendeligt større mulighed for frihed og hensyntagen til individuelle behov. Nærdemokratiske og selvstyrende produktionsenheder afløser den gammeldags større samlebåndsproduktion. Halv- og heldagsarbejde veksler med forskudt arbejdstid.

Og hvorfor skal man ikke tage fornødent hensyn til menneskenes personlige og skiftende behov for blanding af arbejdstid og privatliv i det omfang, det kan forenes med styringen af produktionen?

For så megen sandhed er der dog i nutidens megen tale om motivation og trivsel, at det især er lysten, som driver værket.

☆

Men nu er det så, at man må standse op en halv time og spørge, hvor mange børn man har kastet eller vil komme til at kaste ud med badet.

Var det fuldstændigt meningsløst at lære salmevers? Var det overflødig og nærmest sadistisk at kræve

overholdelse af mødetidene? Har overholdelse af regler i sig selv betydning udover det rituelle?

Jeg husker, at een af mine lærere engang sagde, at den, der holder orden i de små ting, også vil være i stand til at kontrollere de større. Den militære disciplin har udover hensynet til det nødvendige samarbejde under vanskelige forhold, også til formål at opretholde selvdisciplinen og overlevelsesevnen.

I en af de (for mig) mest bevægende film (Broen over floden Kwai) var pointen netop den, at de tilfangetagne engelske soldater ved på det strengeste at opretholde den militære disciplin under de mest primitive og nedværdigende forhold i en japansk fangelejr, ikke alene overlever men udfører en vigtig militær opgave.

Beretninger fra koncentrationslejrenes overlevende tyder også på, at de, der først brød sammen og døde, var dem, der hurtigst opgav deres daglige ritualer.

For ritualer er nødvendige for os alle; for at kunne komme ordentligt i gang om morgenen og for at kunne falde i søvn om aftenen, må man tage tingene i en bestemt rækkefølge og på bestemte måder. Ingen hund kan heller falde i søvn i sin kurv uden at have drejet sig nogle omgange, en rest formentlig fra dens vilde tilværelse, da den herved formede et leje i græsset.

Ak ja, ritualerne er sikkert også for menneskenes vedkommende sådanne vildfarne rester af den gamle Adam, som herved besværges de truende og uhåndgribelige magter.

Det, der bliver tilbage som et ubehageligt spørgsmål til det glade fremskridt, er den eftertanke, at disciplinen måske også var en indøvelse i selvdisciplin. At det måske ikke er meningsløst at kræve præcision i det sproglige udtryk, fordi som Essaias Tegnér i sin tid udtrykte sagen: at det dunkelt sagte også er det dunkelt tænkte.

Den, der ikke har en præcis viden, har ingen rigtig mulighed for at forstå. Den, der ikke er i stand til at udtrykke sig klart, er heller ikke i stand til at tænke klart. Og at den, der taler i nutidens klicheer og standardudtryk tænker og handler unuanceret og primitivt.

Den, der i sin tid lærte salmevers i stride strømme uden gnost af forståelse, opdager med årene, at disse remser og underlige ord kan genkaldes efterhånden med nye og overraskende betydninger; de kan fortolkes, fordi de kan huskes.

Men den, der aldrig er blevet tvunget til at lære salmevers — og lad os bare tage de andre terperier med — har ikke nogen jordisk chance for at genkalde og fortolke en viden. Det, man har kaldt kulturarven, er vel for en stor dels vedkommende den skat af sange, salmer og historier, som er blevet indlært og husket fra generation til generation.

Og nu bruger børnene også efterhånden lommeregnerne så de ikke længere har brug for at kunne selv den lille tabel.

Er det nu et ubetinget fremskridt, eller er der (også) her tale om et lille hane-fjed tilbage — ikke i tiden — men i civilisationsgrad.

Mennesker af den ældre generation vil ofte være overpræcise for ikke at risikere, at andre skal vente på dem. Det er vel til en vis grad udtryk for alderens ængstelse, men ikke tilnærmelsesvis alene. En af min ungdoms arbejdsgivere udtrykt sagen på følgende noble måde: Man kan ikke tillade sig at forvente, at andre har bedre tid, end man selv har!

En af civilisationens væsentligste og ældste erfaringer er nok den, at frihed er en kostelig men sart plante, som ikke tåler at stå alene uden støtte af ansvaret. Også ansvaret består i at afstemme friheden med hensyn til helhedens og medmenneskets interesser.

5. Afdeling

Kommentarer og meninger

HOLDER SIG TIL DEN RENE LÆRE

Johs. Witt-Hansens: „Historisk materialisme“. 206 sider. 32,50. Berlingske Leksikon Bibliotek, Berlingske Forlag.

BERLINGSKE Leksikon Bibliotek, der redigeres af professor Johs. Sløk, har på det sidste koncentreret sig om marxismen eller materialismen. For ikke så længe siden udkom Uffe Juul Jensens Videnskabsteori på materialistisk grundlag. For nylig kom Jørgen Døørs Historiefilosofi og nu professor Witt-Hansens bog om den materialistiske historicopfattelse eller den marx'ske socialvidenskab.

Det er prisværdigt, at serien tager dette aktuelle emne op og lader det behandle af højt kvalificerede folk, der respekterer de videnskabelige spille-regler. Derved bliver der større mulighed også for en kvalificeret debat.

FORFATTEREN til den nu foreliggende bog vil formentlig vanskeligt kunne blive accepteret af dem, som kalder sig marxister, eftersom han ser det som sin opgave at rehabilitere Karl Marx som videnskabsmand og derfor at skrælle alle de ideologiske og politiske myter af ham.

Forfatteren afviser for det første påstanden om, at „den historiske materialisme“ er en teori, der gælder for alle samfundsformationer. Den er kun en metode, ved hvis hjælp Marx analyserede den tidligere kapitalismes produktionsforhold i midten af forrige århundrede.

For det andet afviser han påstanden om, at Marx byggede på en dialektik i den kendte form: Tese — antitese — syntese. Tværtimod hævder han, at Marx gjorde grin med denne logik, som med urette er tillagt filosofen Hegel.

Endelig for det tredje afviser han enhver tanke om, at de bevægelseslove, som Marx finder for udviklingen af det kapitalistiske samfund, kan benyttes som grundlag for spådomme om den fremtidige samfundsudvikling.

EFTER Witt-Hansens mening har Marx udkastet en kortfattet teori for det før-kapitalistiske vareproducerende samfund (teori I) og en teori om det tidligere kapitalistiske samfund (teori II).

Endelig findes omridset af en teori III, som angår det senere konkurrenceprægede kapitalistiske samfund, hvorimod Marx aldrig selv udformede nogen teori IV for det socialistiske samfund. Selv om Marx bygger på antagelsen af, at der er en sammenhæng mellem den materielle og den åndelige produktion, har han aldrig selv nærmere analyseret forholdet mellem det, som senere er kaldt: den materielle basis, og den kulturelle „superstruktur“.

Alle disse myter og misforståelser er skabt af politikere og ideologer eller senere marxistiske teoretikere, som forfatteren ikke levner nogen respekt. Ikke mindst går det ud over Lenin og Stalin, men også den nymarxistiske teoretiker Althusser får nogle slomme hak i tuden.

FORFATTEREN holder sig til den rene lære. Han giver en fortrinlig og pædagogisk redegørelse for Marx' filosofi og menneskesyn, som står i en indre sammenhæng med hinanden og med den socialteori, han udvikler. Marx tager sit udgangspunkt i den eksisterende materielle verden og betragter mennesket som et væsen, der behandler sin omverden først og fremmest med det formål at udnytte den til tilfredsstillelse af sine behov. Det er menneskets produktive aktivitet, som skaber historien; det er denne synsmåde, som kaldes: den historiske materialisme.

Det er imidlertid arbejdsdelingen, der fører til, at menneskene producerer *v a r e r*, dvs. goder, som bliver omsat på markedet og først derved får værdi. I tilslutning til de engelske økonomiske teoretikere Adam Smith og Ricardo fastsættes værdien = mængden af den anvendte arbejdskraft (teori I).

DET STORE problem bliver derefter at forklare, at varen i omsætningen giver en profit (merværdi), dvs. en værdi, som er højere end værdien af de livsfornødenheder, som skal til for at holde arbejdskraften i live.

Forfatteren anvender megen energi på at forklare, hvordan kapital (penge, som avler penge) bliver til som følge af tilegnelse af en sådan merværdi. Overbevisende virker det ikke, især i betragtning af, at forfatteren selv er opmærksom på, at den senere kapitalisme med konkurrencen udjævner produktens „merværdi“ og gør den til en gennemsnitlig størrelse. Hele tankegangen om, at „varer“ har en „værdi“, der er forskellig fra markedsprisen, er utilfredsstillende begrundet og kan ikke danne udgangspunkt for realistiske økonomiske analyser af vareproduktion og omsætning.

I hvert fald kan den ikke — hvad forfatteren iøvrigt stærkt fremhæver — danne grundlag for noget krav endelige nogen forudsigelse om ændringer i produktions- og samfundsforhold. Det kan kun moralske og politiske hensyn.

Forfatteren er videnskabsmand og arbejder med videnskabelige metoder, selv om man måske kan synes, at der er tale om de skønne spildte kræfter, når man søger at redegøre for og forklare en økonomisk teori og en videnskabelig metode, som var nært forbundet med den almindelige teori og praksis i midten af forrige århundrede.

EN EPILOG TIL ET OPRØR

For fem år siden sluttede jeg en artikel om ungdomsoprøret med en formodning om, at den bevægelse, som var startet i følelsens og demokratiseringens navn, ville udvikle sig til sin modsætning. 1) At oprørerne mod de antagne autoritære styreformers ville vise sig, som Louis Philippe udtrykte det, at være mere royalistiske end kongen selv. Tesen var den, at oprørere ikke så meget ønsker en ny magtstruktur som at få andel i magten, og at de som oprørere i særlig grad må være udstyret med et overskud af aggression og dominerende og autoritære holdninger. I en anden artikel, der tolkede ungdomsoprøret som nyromantik, 2) pegede jeg på, at alle hidtil kendte »romantiske« revolutioner, dvs. kulturelle bevægelser, som sætter følelsen frem for fornuften, altid har bevæget sig fra oprør mod en eksisterende rationalisme via en idealistisk mellemfase til en ny rationalisme, hvor de vundne resultater sikres og sættes i system, kulturelt og politisk.

Stud. mag. Peter Duelunds artikel i Kristeligt Dagblad den 2. juni i år bekræfter det indtryk, som også Information for kort tid siden gav udtryk for: at de farverige, højtalende, kaotiske fortalere for trivsel og nærdemokrati er blevet afløst af de uniformerede, diskrete, militante udøvere af den centralistiske demokratisme. I politisk henseende karakteriseres dette for universiteternes vedkommende af, at venstresocialister er blevet erstattet af partitro kommunister.

Udnytter organerne til det yderste

Det er rigtigt, som Duelund skriver, at man har opgivet kampen om procenterne i de styrende organer. Man koncentrerer sig i stedet om at udnytte organerne til det yderste. Retfærdigvis må man sige, at flere studenterrådspolitikere har gjort et stort og dygtigt sagligt arbejde, men på den anden side må man konstatere, at ordningerne systematisk har været praktiseret på en måde, som formelt er i overensstemmelse med de demokratiske idealer, som Duelund og hans folk var

med til at formulere, men reelt er et misbrug af kompetence.

Det ekstreme demokrati, som Det nye Samfund og Huset søgte at praktisere, gik i princippet ud på, at de der til enhver tid var til stede traf de øjeblikkelige beslutninger uden persons anseelse og efter lange diskussioner, som skulle føre frem til enstemmighed. Det var allerede fra begyndelsen indlysende, at en sådan styreform ikke alene var upraktikabel, men tillige farlig. Det græske folkestyre udviklede sig i forskellige perioder til vulgærdemokrati, som i alle tilfælde førte til tyranni, og alle senere forsøg i denne retning har fået samme skæbne. Spinoza indså klart, at den fuldkomne frihed er frihedens ophævelse.

Stemmingsdemokratiet

Faren ved en sådan styreform er ikke alene den nødvendige tilfældighed og inkonsekvens som følge af de tilfældige og uskoledede folkeforsamlings sammensætning fra dag til dag, men også stemmingsdemokratiets reaktionære tendenser. Den største risiko er vel nok risikoen for militante personers eller grupper manipulation af organisationen i en for flertallet eller organisationen uønsket retning. Princippet om, at det er de aktive og tilstedeværende personer, der træffer beslutningerne, er vel rigtigt i almindelige politiske sammenhænge, hvor man ikke kan få indflydelse uden udøvelse af stemmeretten.

I faglige eller organisatoriske sammenhænge er dette princip farligt, idet størsteparten af gruppen må formodes at have den primære interesse knyttet til de faglige og ikke de politiske og organisatoriske problemer, hvorfor stemmeprocenterne bliver lave. På universitetsplan har stemmeprocenterne ved studentervalgene ligget på mindre end 25, hvilket er udtryk for, at det store flertal af studerende er interesseret i deres studier og ikke i styrelsen. Til gengæld vil det mindretal, som er interesseret i styrelsen, oftest være politisk bevist, og det vil erfaringsmæssigt betyde venstreorienteret. Da disse grupper som nævnt samtidig

nægter at anerkende konkurrerende mindretalsgrupper, bliver disse så vidt muligt manøvreret ud af spillet.

Samtidig er en stor del af de oprindelige student oprørere i mellemtiden blevet ansat som lærere ved universiteterne, og da der blandt lærerne er en udtalt modvilje mod det overhåndtagende administrative arbejde, overlades dette med glæde til de interesserede, således at man må iagttage en tiltagende politisering i videste forstand — i den forstand, som student oprørerne i sin tid formulerede — og en tilsvarende begrænsning i den faglige tyngde. Efter den nye styrelseslovs ikrafttræden har studenterne og det teknisk-administrative personale nu tilsammen 50 % indflydelse, og ved rektorvalget endog en overvægt i stemmetal som følge af, at Konsistoriums studenter- og TAP-repræsentanter ikke som lærerne samtidig er medlemmer af fakultetsrådene.

Studenterrådene har ikke uden held appelleret til fælles politiske interesser med TAP-gruppen, hvilket såvel i teorien som i praksis må føre til en universitetsledelse, som er afhængig af disse grupper til skade for de ansvarlige lærere og især for den kvalificerede forskning.

Der er altså næppe tvivl om, at det oprindelige student oprør i afgørende grad var med til at politisere studenterne og dermed de senere yngre lærere. Der er heller ikke tvivl om, at oprøreren er skubbet til side af apparatschiken og kommissæren. Moren har gjort sin pligt, moren kan gå.

Duelund er blevet overvældet af det kulturelle og politiske sammenbrud. Han beklager, at de revolutionære ikke har haft tid og kræfter til at samle stumperne op og sætte dem sammen efter deres eget hoved. I stedet har den småborgerlige reaktion forsøgt at skabe orden af kaos. De revolutionære har haft deres tid og kræfter koncentreret om en dygtiggørelse af sig selv og af et socialt hjælpearbejde blandt narkomaner og andre sociale tabere.

Misbrug af styreformene

Man fristes til et par perfide sidebemærkninger. De oprindelige oprørere var gode til at snakke, men i reglen ikke glade for at handle. De idealiserer og retfærdiggør nu deres passivitet og overlader det beskidte arbejde til kommissærerne, som de siger de foragter. Jeg kommer også til at tænke på den legendariske brandmand i Horsens, som fik fortjenstmedaljen for helt modig optræden under de brande, som det senere viste sig at han selv havde antændt. Mange af de sociale problemer, som man tager sig af, er ikke, som man påstår, et blot og bart produkt af det kapitalistiske »rotteræs«. En ikke ringe del af forklaringen må søges i den normopløsning og antidisciplinerede holdning, som er meget farlig for svage individer. Friheden har altid været et kosteligt gode for de stærke.

Det »forlorne frisind«, som i 60'erne talte for pornoens og hashens frigivelse, som om det drejede sig om de fornemste menneskerettigheder, har sin tunge del af ansvaret for, at den antiautoritære bevægelse blev forvekslet med det normløse og udisciplinerede samfund. Heldigvis er man nu tilsyneladende igen i stand til at indse, jeg ved ikke for hvilken gang i historien, at den fuldkomne frihed er de svages værste fjende.

Det er klart, at hverken Duelund som repræsentant for det oprindelige oprør eller De sidste dages hellige er i stand til at forstå, at deres eksperimenter med og misbrug af styreformene i samfundet har været den væsentligste motor for det aktuelle akademiker- og kulturhad og reaktionen mod social og sundhedsvæsenet. Den asociale nassementalitet, som i vidt omfang består i at tage fra samfundet og give til de stærke og sig selv, er ikke blot den glistrupske praksis, men også en nærliggende konsekvens af ungdomsoprørets teori.

1) Ret og samfundsdebat (1972) p. 84 f.

2) Ret og samfundsdebat p. 112.

AT VÆRE ANSVARLIG

BEGREBET ANSVAR giver stadig anledning til diskussion. I en kronik i Aarhuus Stiftstidende den 9.6. d.å. kritiserede professor Sløk f.eks. brugen af udtrykket »ansvarlig« politiker, »ansvarlig« person, d.v.s. det at være »ansvarlig« sådan i al almindelighed. Det er da også vigtigt, at ansvarlig analytisk må betyde ansvarlig for noget, over for nogen. Men der er da ikke noget i vejen for, at man kan anvende ordet i den af Sløk kritiserede betydning. Ansvarlig betyder i denne form blot det at være egnet til at bære et ansvar, jfr. den engelske og franske form: Responsible/responsible.

I en juridisk forstand er det da også naturligt at tale om en ansvarlig person, en ansvarlig leder, som har de personlige og juridiske egenskaber, som skal til, for at nogen kan pådrage sig et kriminalretligt eller civilretligt ansvar, det være sig kontraktsretligt som erstatningsretligt.

Det er både filosofisk og etymologisk interessant at notere sig, at det netop er i en juridisk sammenhæng, at ordet og begrebet ansvar, ansvarlig m.v. er opstået. Ved at følge begrebets opståen og funktion kan vi, for at tale i overensstemmelse med Peter Brask, lære noget om meningen i det og meningen med det, som Sløk især kritiserer.

ORDET ANSVAR betyder egentlig modord (antwort, answer) eller gemale og referen-

rer sig til en retlig tvist. Mæle kommer af mål, som er det gamle ord for en retssag, jfr. tvistemål. Man kunne tage bekræftende til genmæle, hvad man stadig gør i en moderne proces, eller man kunne gøre indsigelse. I begge tilfælde krævedes, at en ansvarlig person mødte frem for den dømmende instans for at svare (respondeo — responsable). I de ældre processystemer, det være sig det romerske og de germanske og nordiske, er det familiens eller slægtens overhovede, som svarer ikke alene for sig selv, men også for sine slaver, sin kone, sine børn og andre uansvarlige medlemmer af familien eller slægten. Senere svarer herremanden også for sine vornede bønder (vornedskab), klosteret for sine munke og gilderne for deres medlemmer.

DET ANSVAR, d.v.s. pligt til at stå inde for sig selv eller for andres handlinger, er i de oprindelige processystemer ikke betinget af skyld eller anden forsømmelighed. Tværtimod er det det normale i primitive samfund — og det gælder også de vestlige op igennem middelalderen — at slægtens ansvar over for andre slægter er objektivi, og det er det eneste, som samfundet kan beskæftige sig med, indtil individualismen i løbet af den nyere tid omkalfatrer samfundet, som efterhånden baseres på et individuelt ansvar baseret på skyld. Denne udvikling skyldes tildels kirken, men

kirken lærer om individets selvstændige ansvar har ingen chance, før de økonomiske og sociale forhold — i Europa i løbet af 1400-tallet — er til det med byernes tiltagende dominans.

Det er gavnligt at holde sig denne udvikling for øje, når man skal beskæftige sig med et tilsyneladende så enkelt men i virkeligheden mangetydet begreb som ansvar.

Det gør det lettere at forstå, at man med mening kan tale om ansvar og ansvarlig ikke alene, når der er tale om at knytte en ubehagelig reaktion til en bestemt adfærd, f.eks. et retligt ansvar: Strafansvar, erstatningsansvar o.l., eller et politisk ansvar: Vælgernes dom, eller et moralsk ansvar: Fordømmelse ved samvittighedens domstol.

MEN MAN KAN OGSÅ tale om, at en person er ansvarlig i den forstand, at det er ham, der har ret og pligt til at svare på spørgsmål vedrørende en institution eller en organisation. Det er f.eks. statsministeren der udtaler sig på regeringens og landets vegne, formanden der udtaler sig på foreningens vegne, direktøren på virksomhedens vegne og rektor på universitetets vegne.

I denne forstand er de alle ansvarlige. Men Sløk har ret i, at meningen i begrebet kan sløres af meningen med at anvende det. Man merkt die Absicht und wird verstimmt.

HYPPIGERE SELVTÆGT SYMBOL PÅ SVIGTENDE SAMFUNDS-SOLIDARITET

■ En retspsykiater har bekræftet, at den fransk-tyske Beate Klarfelt har handlet ud fra idealistiske motiver i sine forsøg på at kidnappe en tysk gestapomand, der er efterlyst i Frankrig for krigsforbrydelser.

Og nu er den røde Pimpernelly alligevel blevet idømt en ubetinget fængselsstraf. Selvom hun altså er idealist.

Her i landet har vi i de senere år set tilsvarende lovovertrædelser begået ud fra idealistiske motiver.

Vi husker måske bedst Esbjergfiskernes indefrysning af Grindstedværkets giftskib og arbejds mændenes aktion mod Hope-Computer, men vi har også hørt om private vagtværn rundt omkring i byernes yderdistrikter, hvor politiet er sjældne gæster.

Der er sikkert også nogen, der kan huske Kejsergade-sagen, og dengang studenterne brød ind på Københavns og Århus universiteter og røg rektors cigarer.

■ I alle disse tilfælde og mange flere har de agerende handlet med åbne øjne og en god samvittighed. Man har omend ikke retten, så da retfærdigheden på sin side. I nogle tilfælde er det verdensrevolutionen eller en retfærdig krig, som legitimerer lovovertrædelserne.

Baader-Meinhof gruppen i Tyskland begik f.eks. bankoverfald, mord, frihedsberøvelse m.v. i revolutionens hellige navn. Tupamora-by-partisanerne tager ligesom

palæstinenserne gidsler og ombringer dem i sagens hellige navn, hvis de ikke får det, de vil.

Og så er vi på grænsen til egentlige krige og revolutioner, hvor det går ud over såvel retfærdige som uretfærdige.

■ Men et eller andet sted er der en grænse mellem krig og revolution på den ene side og almindelige lovovertrædelser på den anden, og de førnævnte danske episoder må vel erkendes at ligge på den fredelige side af grænsen

Spørgsmålet er derfor, om det er muligt at legitimere lovovertrædelser med henvisning til højere værdier. Naturligvis indeholder straffelovgivningen en undtagelse for nødværge, nødret o.l., men bortset fra sådanne bestemt definerede undskyldningsgrunde er det ikke tilstrækkeligt at henvise til idealistiske motiver.

For det kan ikke være i samfundets interesse, at den enkeltes moral skal opkastes som dommer, politimand og måske endog bøddel overfor andre. Det er samfundets lovgivende og retsudøvende instanser, der alene har adgang til at prioritere hensynet til ideerne overfor hensynet til individerne.

■ Naturligvis er samfundets normer og dermed også retsreglerne i stadig bevægelse i takt med samfundsudviklingen. Arbejdsretten er en fortrinlig illustration til denne udvikling. I løbet af dette århundrede har man efterhånden anerkendt vidtgående kampmidler til beskyttelse af arbejder- og erhvervsorganisationernes interesser.

Men man anerkender stadig, at der må være et rimeligt forhold mellem mål og midler. Dommen i Hope-sagen anerkender f.eks. ikke, at man må anvende frihedsberøvelse som kampmiddel. Man må naturligvis heller ikke anvende vold.

Hvis man vil have fordel af at leve i et retssamfund, er det også bedst, at man selv retter sig efter reglerne. Og et retssamfund er og har altid været til størst gavn for de svage. Allerede Aristoteles vidste for mere end 2000 år siden, at »kun de svage tilstræber lighed og retfærdighed, de stærke er ligeglade hermed« (Politika 13181b4)

■ Og derfor kan de fleste af samfundets medlemmer ikke være tjent med, at den enkelte eller grupper af sådanne begynder at tage sagen i deres egne små hænder. Selvtægt er selvtægt, hvad enten den foretages for at forhindre forurening af fiskepladserne eller for at beskytte mod tyveri og hærværk.

Det er et symptom på manglende samfundsmæssig solidaritet, at retsreglerne i stigende grad tilsidesættes, hvor de kommer på tværs af den enkeltes interesse.

Det er for resten også et udtryk for politiets dilemma. En masse mindre overtrædelser såsom knallerttyverier, parkeringsforseelser, småtyverier, vold og hærværk falder igennem politiets net, for at man skal have chance for at fange de lidt større fisk.

■ Jeg ved ikke, om svaret på dette dilemma er mere politi. Men jeg ved, at den tiltagende ligegyldighed overfor retsregler, som vi alligevel gerne ønsker opretholdt, er medvirkende til at demoralisere befolkningens almindelige lovlydighed.

Intet er så farligt, som at opretholde regler, som man alligevel ikke kan eller vil søge overholdt.

Og ikke mindst er den selvretfærdige tro på, at den enkeltes egen samvittighed og idealer er overdommer i konflikter mellem den enkeltes og samfundets interesser, farlig for retssikkerheden.

For samvittighedens stemme hvisker ikke det samme til alle, og idealerne er noget forskellige for en fremskridtsmand og en VS'er. Men et vist fællesskab i interesser er der dog i, at alle behandles nogenlunde lige for loven. Man må jo i disse salonrevolutionære tider ikke glemme Aristoteles' ord om, at det er minoriteterne, som har den største interesse heri.

Men Vorherre bevare os for idealisterne.

EFTER WATERGATE

I den øjeblikkelige begejstring over, at retfærdigheden sejrede i USA, og den skyldige fik sin straf, kan der måske være anledning til at stille et par samvittighedsspørgsmål, ikke mindst til den presse, som har æren eller skylden for Nixons Waterloo.

Kyniske jurister plejer ofte at kokettere med, at det kun er de »dumme svin«, der bliver knaldet. De »flinke fyre« får lov til at slippe godt fra handlinger, som de andre bliver hængt op på. Man straffer altså ikke så meget handlingen som personen. Regelen og dens bagved liggende formål er ikke grunden til, at den påliggende bliver straffet, men et påskud til at komme enkeltpersoner til livs.

Verdenshistorien, såvel den ældre som den yngre, vrimler med eksempler herpå. Indførelsen og den strikte håndhævelse af regler, som ingen kan opfylde, har i ældre tid været despots middel til at skaffe sig store bødeindtægter. Omvendt er en vilkårlig og utilstrækkelig forfølgelse af lovovertrædelser i nutidens gennemregulerede samfund ofte en krænkelse af den lighedsgrundsætning, som er retssamfundets grundlag.

Det hidtil sagte kan måske forekomme irrelevant i det foreliggende tilfælde. Men er det helt sikkert? Der er formentlig i dag endnu en del, som kan huske Kennedy-brødrenes fejltrin. Jeg tænker dels på den så-

kaldte »Svinebugt-affære« — det CIA-inspirerede og af John F. Kennedy som nyindsat præsident godkendte angreb på Cuba, dels på Edward Kennedys affære med den omkomne sekretær. Ikke fordi jeg mener, at disse sager fik en forkert afgørelse, men fordi jeg finder, de illustrerer min pointe: At de gode tilgives meget, mens de dårlige bliver kanølet.

John Kennedy blev ikke indstævnet for nogen rigssret, selv om hans forseelse vel objektivt betragtet var langt alvorligere end Nixons. Edward Kennedy blev ikke retsforfulgt for sine fortælielser og vildledninger af retsmyndighederne, der vel svarede til dem, som var det hårdeste anklagemateriale mod Nixon. En skæbnens ironi ville det være, om Edward Kennedy blev USAs næste valgte præsident.

I sin stolthed over at have fældet Nixon burde pressen måske gribe i egen barm og spørge: Hvem er skyldfri? Hvem kan kaste den første sten? Hvilke midler har pressen anvendt for at skaffe de for Nixon fældende oplysninger? Der behøves vist ikke megen fantasi for at forestille sig, at de kan have været lige så lidt pyntelige som de midler, Nixon anvendte i Watergate-sagen. Den presse, som ikke finder at kunne udlevere sine kilder og sit kildemateriale af hensyn til sin demokratiske funktion, anførte som et væsentligt anklagepunkt mod Nixon, at han dækkede over

sine kilder og sit bevismateriale, uanset at han henviste til hensynet til sit embedes

udførelse. Man kunne jo ikke vide, at han faktisk havde løjet.

Jeg vil i og for sig ikke forsvare Nixon og alle hans gerninger og al hans væsen. Dog bør man ikke overse, at han faktisk har gjort væsentligt mere for Amerikas udenrigspolitik og dermed for verdensfreden end hans nærmeste forgængere. Men det forekommer mig rimeligt at gøre opmærksom på, at han kan siges i lige så høj grad at være et offer for pressens systematiske forfølgelse som en politisk forbryder.

I hvert fald har den til tider kvalmende selvretfærdighed og hykleri — ikke mindst i kommentarerne i Pressens Radioavis — udfordret til, at der dryppes denne malurt i pressens bredfyldte bæger.

Pressen har bevist sin nødvendighed for det demokratiske system. Men pressen har også bevist sin magt. Men spørgsmålet bliver derfor også, om pressen løber en risiko for at udvikle sig til en stat i staten.

Det gamle spil fortsætter: Hvem vogter vogterne?

KÆPHESTE

DEN DANSKE kulturdebat har en tilbøjelighed til at ride på kæpheste. Og når kulturrytterne først kommer på ryggen af sådanne tøjlesløse gangere, går det over stok og sten uden smålig skelen til højre eller venstre. Hele kompagnier af magistre og alle sergenterne forlader den herskende hestearmé og slutter sig til de sidste dages hellige. Nogle formår at skifte hest i vadestedet, andre når mirakuløst at sadle om gang på gang for til enhver tid sabelsvingende at befinde sig i avantgarden.

Kæphest, dit navn er -isme!

I efterkrigstiden var det den heroiske eksistentialisme, som naglede mennesket til en principiel individualisme og en derfor absurd virkelighed. I overensstemmelse med en hegelsk dialektik afløstes denne -isme af sin modsætning: strukturalismen, som fornægtede den menneskelige individualitet og forfægtede den principielle objektivisme: det er ikke os, der handler med sprog og kultur, men »objektive« strukturer, der handler med menneskene. Syntesen i denne triade er den herskende hest: marxismen, som ophæver modsætningen ved at henvise kulturen til skygernes verden som en »superstruktur«, der blot afspejler de herskende produktionsforhold. Det er historien om kulturen, der blev væk, og om politikken, som kom ind. Arme riddere!

HVER TING har sin tid, og der er tegn i sol og måne på, at kulturen nu er begyndt at ride den modsatte vej. At mennesket

igen vil få tildelt en rolle som aktivt handlende individ med ansvar for både præcision og kvalitet. Peter Brask skelner i sin disputats mellem beskrivelse og fortolkning. Det er ikke bare sproget, som handler med os, men sproget er et redskab, som i kraft af sin objektivitet til gengæld gør en medmenneskelig samtale mulig, og sproget er derfor heller ikke blot en del af »superstrukturen«, der afspejler samfundsforholdene, men et meddelelsesmiddel, der kan bruges og misbruges til politiske formål.

Jes Bertelsen har i sin disputats sat sig haglens på kæphesten og stormer fremad med ryggen forrest. Efter hans opfattelse er alle sociale og politiske problemer afspejlinger af kampe i menneskesindet mellem det bevidste og det ubevidste. Den vestlige civilisations historie er i analogi med individets udvikling fra fostertilstanden til den modne alder en fortsat fortrængning af følelsen til gunst for forstanden. Før det modne menneske ophæver sine fortrængninger, er der intet håb om fred og fryd på jord. Til gengæld er de sociale, økonomiske, religiøse, nationale, ideologiske og politiske konflikter uinteressante symptomer på denne indre konflikt.

Selv om man kan synes, det er forståeligt, at synspunkterne trækkes hårdt op på Idehistorisk Institut i Århus, har man svært ved at tro på, at Jes Bertelsen selv i fuldt alvor vil mene, at dette er sandheden, den fulde sandhed og intet andet end sandheden om forholdet

mellem individ og samfund. Skulle man tage ham på ordet, måtte han forholdene taget i betragtning have en del fortrængninger at få løst op for!

FEJLEN i disse kulturelle kæphestefejder er - for at blive i Bertelsens terminologi - at man til stadighed fortrænger en del af virkeligheden og sandheden og i stedet udnævner et enkelt aspekt af tilværelsen og et bestemt analyseperspektiv til hele sandheden. Man opererer med sandheden og ikke med sandheder.

Ved sin analyse af kultur- og samfundsproblemer kan man vælge forskellige perspektiver: økonomiske, historiske, magt-politiske, juridiske, moralske, socialpsykologiske m.v. En fortolkning af Watergate-affæren i USA ville f.eks. i et socialpsykologisk/Bertelsensk perspektiv kunne være, at den er udtryk for en kollektiv vaskeneurose. Efter at Nixon har anvendt de beskudte midler, som erfaringen viser har været nødvendige for at bringe USA ud af Vietnam-krigens mareridt, vasker man sine hænder ved at benytte en objektivt betragtet mindre fadæse til med hellig forargelse at ville hælde ham ud. Det neurotiske element ligger i den tilsyneladende villighed til at ofre den indre og ydre politiske stabilitet og præsidentembedets autoritet for at få ram på ham. Englænderne havde i sin tid deres Churchill-kompleks.

Men det er naturligvis ikke hele sandheden om Watergate.

KÆRLIGHED TIL HUNDE SKAL KOSTE - HVORFOR IKKE EN HUNDEAFGIFT PÅ 1000 KR.

■ I følge dagspressen overvejer man nu i København at indrette offentlige hundetoiletter. Det er en så menneskekærlig tanke, at man har vanskeligt ved at forestille sig, at den kan være fostret af en hundeejer.

Man må snarere gå ud fra, at det er sundhedsmyndighederne, som langt om længe er nået frem til den nærliggende slutning, at det har ringe mening at rørlægge den menneskelige nødtørft samtidig med, at gader, fortove og parker i stadig stigende grad forurennes af hundeeskrementer.

Eller også har man bare fået mod til at sige det i og for sig elementære, at hunde ikke kan have videregående privilegier end børn til at lette sig på offentlig gade, i sandkasser og i naboens have.

For det er jo en velkendt sag, at der bortset fra præster og pacifister ikke findes så ufredelige mennesker som hundeejere og andre dyrevenner. Nogen går endog så vidt som til at sige, at man må hade sine medmennesker for at komme til at elske dyr. Men det er dog nok en overdrivelse.

Og det er lige så velkendt, at det første en hundehvalp lærer er, at man ikke besudler sin egen rede, eller hvad det nu hedder i hundesproget.

■ Umiddelbart synes det da også at være et indlysende rigtigt forslag. Der bygges jo da også offentlige toiletter for mennesker. Og det må da være en offentlig interesse i disse miljøvenlige tider - mere end 125 år efter koleraåret - at øge livskvaliteten og forringe infektionsrisikoen.

Man får desværre sine tvivl.

For vil hundene overhovedet benytte sådan nogle unaturlige aftrædelsesrum? Forleden blev vi bekendt om, at det var fup, når Leisner forsøgte at bilde os ind, at Sct. Bernhardhunde uden fører kunne følge en 12 km lang inspektionsrunde i Alperne. Hvordan kan man så tro, at de vil kunne trænes til at benytte et offentligt toilet?

Og det vil jo ikke løse problemerne ude omkring i villakvartererne.

Og så er der jo også den forskel på mennesker og dyr, at mennesker betaler skat. Nogle mener endog så rigeligt, at det ikke er det rette tidspunkt at forøge det offentlige aktiviteter.

Med mindre man da ville pålægge hundeejere en ekstraskat til finansiering af disse forargelsens hundehuse. Ligesom man pålægger motorejerne afgifter til veje og forurenende virksomheder afgifter til miljøbeskyttelse.

Det var dog muligt at slå to fluer med et smæk. Bilerne betaler f.eks. ikke bare til veje og vejvedligeholdelse, men bidrager også i ikke ringe grad til rigets finanser gennem indregistreringsafgifter, motorafgifter og benzinskat. For tiden vander den samlede bilhandel sig under de drakoniske ekstraafgifter. De radikale har endog fremsat et alvorligt ment forslag om, at bilerne også skal betale hospitaludgifterne.

■ Motorfolket er tilsyneladende et ufredet vildt for jagende finanspolitikere. Kun Erhard Jacobsen synes at have noget til overs for os elendige. Måske fordi man kan spekulere i den halvgamle forestilling om, at biler er luksus. Ligesom ol og cigaretter.

De hårde hvidevarer fik en gang afgift, oven i købet permanent, selv om ingen vel i dag ville finde på at kalde dem luksus.

Derimod måtte man opgive at pålægge lystfartøjer og speedbåde en særlig punktafgift. Jeg går ud fra, at pressionsgrupperne har været for stærke. Og der er jo også mange, som har haft råd til at investere penge i disse strålende maskiner. I gengæld har de så naturligvis ikke råd til også at betale afgifter.

Men hundene. Er der overhovedet nogen, der har tænkt på, hvor mange problemer man vil kunne løse ved at pålægge en almindelig hundef afgift.

■ Man ville ikke alene kunne finansiere hundetoiletter overalt i landet. Man ville ved at genindføre halsbånd og hundetegn som kvittering for betaling af afgiften få en fremragende mulighed for igen at kunne identificere de hunde, som bider ens kone eller børn, rent bortset fra at man får en praktisk mulighed for at gennemføre den ret til at optage og tilbageholde de hunde, som går løse om i haver og på fortove.

Man ville også have undgået de mange hjerteskrærende presseschistorier om hårdhjertede husværter, som forlanger forbud mod hundehold overholdt.

Men man ville også kunne bidrage væsentligt til nedbringning af indkomstskatten og derigennem til lønsningen af de øjeblikkelige højspændte politiske forhandlinger.

Hvis man bare pålagde en afgift på 1000 kr. for hver hund, ville man utvivlsomt omgående have fundet den milliard, som mangler i for-

handlingerne mellem regeringen og Socialdemokratiet. For der må mindst være en million hunde i landet. Mange husstande har jo både to og tre.

Man måtte naturligvis give sociale kompensationer, for at hundef afgiften ikke skal vende den tunge ende nedad. Man måtte måske fritage folkepensionister, enker og barnløse. At de blinde skal have afgiftfrihed for førerhunde siger sig selv.

■ Det var ikke alene tåbeligt, at man i sin tid afskaffede hundef afgiften. Argumentationen herfor var endnu mere tåbelig. Man henviste til det administrative besvær med at opkræve de der småbeløb. I stedet for at ræsonnere den omvendte vej: Gennem en klækkelig forhøjelse at skærpe den administrative interesse i at opkræve afgiften.

Så havde man ikke alene undgået den eksplosive vækst i hundetallet med hvad deraf følger af ulemper for miljøet og for sagesløse dyrefjender. Man skulle sikkert i stedet have kunnet iagttage en kendelig nedgang i hundetallet.

De mennesker - store som små - som enten savner evnen eller muligheden for at elske eller blive elsket af deres medmennesker, eller som er kommet i nød, efter at det er blevet mindre acceptabelt at kommandere med eller i nødsfald slå kone og børn, måtte naturligvis finde andre objekter for deres vildfarne følelser. Katte, fugle, hamstere, kaniner og andre smådyr ville vel være egnede surrogater, hvis det partout skal være levende væsener. Til gengæld havde vi så ikke i dag haft den enestående mulighed for at løse landets finansielle problemer.

KULTURENS VEJE

FØDSEL og død er som bekendt de eneste to sikre begivenheder i et menneskes liv.

Det er måske derfor, at disse helt fundamentale kendsgerninger drager vor fantasi og tanke. Det, som Jung kalder arketyper, og som Løgstrup kalder suveræne livsyttringer, er udtryk for fundamentale almenmenneskelige dispositioner, som gives et digterisk eller moralsk udtryk, og som, fordi de er almenne, forstås af alle mennesker til alle tider. Ofte i en mytisk form.

Myten om fødsel og død, ofte suppleret med en myte om genfødsel, indgår ikke blot i anskuelsen af menneskets og menneskehedens vilkår, men i en analogisk form også i betragtningen af kulturer, som fødes, dør og genfødes (renaissance).

Allerede Platon og senere Vico betragtede kulturudviklingen som cirkulære forløb, en tankegang, som også genfindes i den romantiske filosofi. Denne mytologiske og kosmologiske kulturopfattelse, der betragter udviklingen som bestemt af naturlovene, har i nyere tid været forfægtet af Toynbee. Marxismen er en variant heraf, idet den dog i overensstemmelse med sin darwinistiske pendant — der som hos Spengler regner med »survival of the fittest« — ikke bygger på en cirkulær men en progressiv udvikling. Der er ikke langt fra disse pseudovidenskabelige til de egentlige moralske opfattelser, der ser kulturens undergang som et resultat af moralsk degenerering, således som man finder det hos Gibbon i hans berømte bog: *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*.

AT, DET tilsyneladende så overmægtige romerske imperium kunne gå til grunde, har især fascineret de kulturfilosoffer, som har søgt de omtalte metafysiske årsagsforklaringer. En mere nøgtern realisme har peget på en række hårde fakta: klimatiske forandringer, barbarernes indfald og de opslidende grænsekrige, kristendommens opløsning af den klassiske religiøse tolerance og af slavesystemet, splittelsen mellem det østlige og vestlige imperium (Byzans og Rom).

I et foredrag af en af Tysklands mest fremtrædende jurister og retshistorikere, professor Franz Wieacker, henvises disse forklaringer til rollen som partielle forklaringslementer. Han fremhæver i stedet to faktorer af overordnet betydning, som står i en indre sammenhæng dels med hinanden dels med de ovennævnte momenter: Den i de 4. århundrede tiltagende bureaukratisering og den voldsomme beskatning.

Begge dele stod i forbindelse med vilkårene for driften af et verdensrige bestående af mange folkeslag men styret fra ét eller to magtcentre. Bureaukratiseringen var nødvendig på grund af centraliseringen, centraliseringen var til dels begrundet i nødvendigheden af det militære apparat, og dette var igen årsagen til den voldsomme beskatning.

Alt i alt førte disse faktorer til en opløsning af solidariteten med riget og en deraf afledet ligegyldighed over for en kamp mod ydre fjender, som i realiteten ikke oplevedes som større fjender en vennerne.

Det er en meget tankevækkende fortolkning, især når den fremsættes af en af nutidens største kendere af det senromerske samfund. Mindre tankevækkende bliver den ikke af at blive stillet over for spørgsmålet om historiens lære for nutiden. Wieacker kommer ud fra sine historiske forudsætninger til at understøtte professor Parkinsons advarsel mod centralisering og bureaukrati og mod indkomstskattesystemets undertrykkelse og opløsning af den sociale solidaritet.

DER ER DOG — med al respekt for historikernes lærdom — andre hårde kendsgerninger, som må tages med i betragtning: Mangelen på stål og mangelen af en markedsmekanisme. Den industrialisering, som kunne have holdt sammen på imperiet, var udelukket uden stål og en herpå udviklet teknologi. Markedsmekanismen kunne have medvirket til en bedre udnyttelse af de økonomiske ressourcer. B.l.a. var vejnettet ikke indrettet efter handelsmen efter militærets interesser.

Romerne var ikke interesserede i handel og naturvidenskab, men i landbrug og humaniora. Men deres samfundsmodel var bystaten, hvis aristokratiske struktur ikke var egnet til at styre det kæmpemæssige imperium, hvis grundlag faktisk var og måtte være landbrug. Det romerske rige var et tiland.

Først middelalderens feudalisme løste på én gang problemet med den nødvendige decentralisering og styringen af den teknisk underudviklede landbrugssamfund.

Virkeligheden er mere mangfoldig end Marx og de andre mytomaner.

DEN POLITISKE SKOLE

UNDER ENHVER KAMP hvirvles der en del støv i vejret. I tumlen kan det være vanskeligt at skelne de enkelte manøvrer, ja, det kan sågar have sit besvær at skelne venner fra fjender.

Når støvet så har lagt sig, og man igen begynder at kunne orientere sig, ser man, at kampen har kostet både døde og sårede. Sandhedens time er kommet.

Efter at indoktrineringsdebatten nu har rullet hen over landet i et par uger, ligger der et par lig på valen.

Det ene er skolens formålsparagraf, det andet det såkaldte nærdemokrati.

Da man ændrede skolens målsætning fra at være kundskabsmeddelende til at være holdningsproducerende, indførte man den politiske skole. Skolen bliver herefter en kamp om sjæle, uanset om man nok så meget understreger alsidighedskravet.

Det mærkelige er ikke, at skolen bliver politisk, men at de politiske kræfter, som i sin tid ændrede målsætningen, nu bliver skræmt af dens konsekvenser.

Det er i denne situation at ville hælde benzin på bålet, når man under påberåbelse af nærdemokrati og selvbestemmelse decentraliserer skolen og indfører et vidtgående forældre styre i form af skolenævn m.v.

DER VAR GRUND til at befrygte — og erfaringen har bekræftet denne frygt — at meget få forældre ville være i stand til at orke mere nærdemokrati, end de i forvejen skulle investere i familien, på arbejdspladsen, i lokalråd og grundejerforeninger og meget mere.

Nærdemokratiet risikerer derfor, at blive et telefon- eller kreditforeningsdemokrati, hvor de i valgene specielt interesse-ede mobiliserer det beskedne

antal stemmer, som er nødvendige for at kunne dominere organet. De militante interessegrupper har altid forsvaret denne tingenes tilstand med henvisning til, at det er de aktive, som har adkomst til at forme beslutningerne.

Men det er jo et meget problematisk ræsonnement, at det tavse flertal »i virkeligheden« har de samme interesser, som de aktive. Tværtimod er der vel grund til at tro, at flertallet netop ved deres passivitet tilkendegiver en generel accept af skolens fagligt professionelle ledelse.

Det er kun dem, som har en afvigende opfattelse af skolens ledelse, som vil komme op af lænestolene, og så er der naturligvis et mindre antal idealister og personer, som har behov for at dominere i en mindre kreds.

Endeligt kan der også være nogen, som lærerne opfinder.

NÆRDEMOKRATIET i skolen vil derfor kunne udvikle sig til at blive enten tumleplads for militante politiske eller ideologiske grupperinger, eller skjold for de lærergrupper, som finder at lærerne bedst ved, hvad der tjener til folkeskolens sande gavn.

Taberne bliver i begge tilfælde de forældre, hvis interesser skulle varetages.

Problemet er ikke, om denne risiko er realiseret, men at muligheden er til stede. På samme måde, som det i øvrigt i indoktrineringsdebatten ikke er afgørende, om konkrete eksempler kan påvises.

Det er nærmest latterligt, — hvis det ikke netop var en væsentlig del af den kendte strategi —, når ~~vore~~ marxistiske venner med himmelvendte øjne forsikrer, at de naturligvis bekender sig til folkeskolens alsidighedskrav, som de loyale embedsmænd, vil respektere, og med grådkvalt stemme appeller-

rer til grundloven, frihedsrettighederne, politiet og de andre demokratiske institutioner, som de jo ellers siger, de vil tisse på.

Herregud, de har jo selv sagt det til bevidstløshed, at klassekampen er fjernet fra gaderne og ført ind på skolerne, universiteterne og i massemedierne. Det er ikke længere en kamp med kroppe, men en kamp om sjælen. Strategien består jo netop i at skaffe sig kontrol med bevidstheden gennem kontrol med bevidsthedsproduktionen.

Og vel at mærke: Så længe vi er et — aktivt — mindretal, er den demokratiske mindretalsbeskyttelse vort vigtigste våben, men så snart vi har skaffet os en stemmes flertal, er mindretallets aktivitet ensbetydende med fraktionsdannelse og illoyal højreafvigelse, som må holdes nede med hård hånd og efterhånden likvideres.

Man behøver jo blot at spørge på universiteterne, hvor man efterhånden har hørt så meget, at ørerne er ved at falde af.

LIGESOM i universitetsdebatten har pressen og almenheden imidlertid været optaget af at kurere på symptomer i stedet for at beskæftige sig med den symptomgivende sygdom. Marxisternes hærgen er ikke i sig selv nogen alvorlig trussel mod samfundet. Dertil er de for få, selvom de nogen steder kan være nok så generende.

Derimod er de i deres diletanteri og middelmådighed et symptom på de afgørende svagheder, som man i demokratiets navn har indbygget i universiteternes styrelseslov, og som man nu er godt i gang med at overføre til folkeskolen.

I en tid med stigende kvalitetskrav sætter man i demokratiets navn kvaliteten og dermed samfundets eksistens på spil.

L som

BEGREBSFORVIRRING

FRANK DAHLGAARDS artikel om Glistrup og politikerne den 16. ds. er mere velment end fornuftig, idet den bygger på i hvert fald to tilfælde af begrebsforvirring.

Dahlgaard kalder politikerne hyklere, fordi de på den ene side afviser et samarbejde med Glistrups Fremskridtsparti og på den anden side har accepteret hans politiske program. Han tillader sig oven i købet at mene, at der ikke ville have foreligget noget regeringsforslag om skattenedsættelser, hvis Glistrup ikke havde været, hvor han så ved det fra. Han synes nærmest at ville påstå, at Dich og Haarder har skrevet deres bøger om ressourcespild i den offentlige sektor som en følge af Glistrups virksomhed, og ikke som selvstændige bidrag til en analyse af velfærdssamfundets krise. I hvert fald Dichts analyse er i en foreløbig form af langt ældre dato end Glistrups fremtræden.

Det er nu, hvad det er. Politikerne må til enhver tid være parate til at indkassere den slags perfiditeter, når de i al jævnhed forsøger at registrere og tilpasse sig den sociale og økonomiske udvikling, som politikken til dels er en overbygning på. Men Dahlgaard kommer til at bære ved til det bål af parlamentslede, som Glistrups og Fremskridtsbevægelsen er et symptom på.

AT POLITIKERNE fra »gammel-partierne« på en gang forsøger at tage konsekvenserne af det tilbageslag, som den traditionelle politik og de ydre forhold har fremkaldt og samtidig

forsøger at bevare anstændige hensyn til medmenneskelighed og vor nedarvede civilisation, kan vel ikke for alvor anfægte en journalist ved Kristeligt Dagblad. Fordi nogle i visse henseender vil det samme, kan man dog ikke heraf slutte, at de i alle henseender er enige. Fordi det måtte være rigtigt, at den, der elsker sin søn, tugter ham, kan man da ikke slutte, at man elsker alle dem, man tæver. Socialisterne anser da heller ikke tyveknægten for sin allierede, selv om begge bekæmper den private ejendomsret. Det er ikke Glistrup, som har fremkaldt den seneste udvikling i partierne, men han og hans bevægelse er et symptom på en bevægelse i befolkningens vilkår og oplevelsen af disse, som partierne altså også registrerer. Fremskridtsbevægelsen og signalændringerne i andre partier har altså fælles årsag.

Det er tiltalende, hvis Dahlgaards ærinde er at forsvare en forfulgt uskyldighed. Men spørgsmålet er rigtignok, om denne omsorg er vel anbragt, og om den tager sig det rette udtryk.

I politisk henseende er Glistrup jo ikke den frihedskæmper, han har villet give det udseende af. Han har ikke som en Robin Hood taget fra de rige og givet til de fattige. Han har snarere taget fra samfundet og givet til sig selv og sine velbærgede klienter. Retten skal tage stilling til, om hans metoder i så henseende har været på den rette side af lovens yderste grænse, eller om han bør straffes for berigelsesforbrydelser.

I RETLIG HENSEENDE sy-

nes Dahlgaard uden hensyn til byrettens og landsrettens kendelser om det modsatte, at ville karakterisere retssagen mod Glistrup som en politisk proces. I hvert fald berømmer han den enlige retsstatspolitiker, som stemte imod ophævelsen af Glistrups parlamentariske immunitet. Begrebsforvirringen ligger både hos omtalte retsstatsmand og Dahlgaard i sammenblandingen af de forskellige betydninger af ordet »politisk«. Ordet har en specifik statsretlig og ligeledes specifik straffeprocessretlig betydning, som er båret af hensynet til at beskytte dels folketingsmænd dels borgere i al almindelighed mod at blive forfulgt for deres politiske meninger og aktiviteter. Det er denne betydning, som har ført folketinget og retterne til at afvise Glistrups krumspring for at slippe for at stå til ansvar for sine gerninger. Det er ikke folketingets og dagspressens sag på forhånd at afgøre et tvivlsomt retsspørgsmål, som er opstået og aktualiseret ved tiltale, længe forinden Glistrup engagerede sig i politisk virksomhed.

Ordet politisk har naturligvis også en almen betydning, men det tjener ikke hverken klarhedens eller sandhedens interesse at ville sammenblende den juridisk-tekniske med den almene betydning.

Herved kommer man let til uden måske at ville det, dels at yde bidrag til en ny dolkestødslegende, dels at fremme asocial og egoistisk nedskæringspolitik.

Og det er da vist ikke det, Kristeligt Dagblad går ind for.

GRÆNSER FOR VÆKST

ER DE HOLDT OP med at tæve Deres kone?

Dette skoleeksempel på et såkaldt kaptøst spørgsmål, der i en årrække har været juristernes fælleseje, er efterhånden ved at blive alment kulturgods.

Det snedige ved sådanne spørgsmål er, at de forudsætter det ønskede svar. Ligegyldigt om man svarer ja eller nej, har man indrømmet at være hustru-mishandler. Derfor er denne spørgeteknik da også bandlyst i retssager i alle civiliserede lande.

Man tillader sig ikke blandt jurister at forudsætte, at nogen er forbrydere, før der er fremlagt beviser herfor. Noget tilsvarende burde kunne forlanges også af journalister. Jeg tænker herved ikke alene på de banale sager om behandlinger af sigtede i straffesager, men jeg vil gerne have lov til at gå lidt videre og til at tale i overført forstand.

JEG TÆNKER herved på TV's udsendelser om de påståede grænser for vækst, efter at men kritisk havde præsenteret den opfattelse, som ophavsmændene til »rapporten« af samme navn, fortsætter man derefter med at spørge nogle håndplukkede eksperter, ikke om deres syn på rapportens kvalitet, men om hvad man skal stille op med de forventede ulykker. Jeg er sikker på, at Erik Ib Schmidt i hvert fald kunne have sagt et og andet om den sag, hvis han var blevet spurgt.

Men udsendelsens tilrettelæggere var tilsyneladende ikke interesserede i at stille denne type spørgsmål eller i at stille spørgsmål til de mange fagfolk, som har karakteriseret vækst-rapporten som dilettanteri. Jeg kender ikke udsendelsens tilrettelæggere, og det er da også muligt, at der i senere udsendelser kommer

korrigerende synspunkter, mensåledes som udsendelserne hidtil er blevet præsenteret, må man befrygte, at det ikke vil ske.

I så fald vil der foreligge enten manipulation eller inkompetence hos de ansvarlige. Allerede på nuværende tidspunkt er man kommet denne situation betænkeligt nær. Man har allerede båret ved til det bål af angst og skyldfølelse, som de senere års agitation mod økonomisk vækst har skabt i vide kredse. Specielt i en arbejdsløshedsperiode er det en provokation at føje spot til skade.

Hvis man kunne tro på, at der var bare en rimelig sikkerhed for rigtigheden af påstanden om de fremtidige ulykkelige følger af den materielle vækst, og om at de rige hjælpere de fattige ved at sætte forbruget ned, vil det være en forbrydelse ikke at orientere befolkningen.

Men så længe en så rimelig sikkerhed ikke er blevet etableret, er det omvendt i strid med de foregivne hensyn til den fysiske og psykiske velfærd at føre en skræk- og skyldkampagne, uden at høre den anden part i sagen.

Hvorfor skal forfatterne af rapporten præsenteres som »forskere« og »sagkyndige«, der har »påvist de ulykkelige følger af vækstsamfundet, mens de, som hævder, der er tale om løse spekulationer, end ikke nævnes?

JEG HAR ved flere lejligheder givet udtryk for bekymring over for den udvikling, som gør befolkningen afhængig af informationer, der kommer gennem massemedierne. Betænkeligheden ligger principielt i den omstændighed, at virkeligheden filtreres gennem mediernes interesser. Det betyder dels, at den virkelighedsbeskrivelse, der består af kriser, katastrofer og ulykker lettest trænger

igennem. For TV's vedkommende specielt det fotogene.

Hertil kommer afhængigheden af medieforvalternes politiske og ideologiske anskuelser. For ikke at tale om deres kvalitet.

Da der derfor er tale om sager, der enten berører pressens eller journalisternes særlige interesser, kan man ikke være sikker på en uinteresset beskrivelse. Et forståeligt, men uacceptabelt detailkseksempel er den specialomtale i bladens navnerubrikker, som de ansattes forhold giver anledning til.

Meget værre er det dog, når det er journalisternes egne interesser i at anskue tilværelsen på en bestemt måde og ønsket om at spille en rolle i samfundsudviklingen, der er tale om. Journalister i al almindelighed kan af gode grunde ikke forventes at have en højere uddannelse, der dels sætter dem i stand til at beherske tilværelsen eller dele af denne til bunds. Det er der intet forkert ved, så længe journalisterne loyalt vil støtte sig til sagkundskaben og ikke blot til den del af sagkundskaben, som støtter de anskuelser, som de af andre grunde er interesseret i at fremme.

At det kapitalistiske samfund ikke har den fjerneste chance for at løse de problemer, som behandles, er en af de uudsagte forudsætninger, som ofte lægges til grund.

Gud bevare os for dilettanteriet og den seminaristiske halvdannelse såfremt den engagerede journalist i takt med massemediernes demokratiseringsproces efterhånden fortrænger respekten for kendsgerninger og sagkundskab, uanset om den er højre- eller venstreorienteret, nærmer man sig betænkeligt tilstandene ved vore universiteter.

Og det ville være ulykkeligt for vort land på lidt længere sigt.

FASTELAVNSLØJERNE

DET ER velkendt, at menne-skene har lettere ved at se skæven i næstens øje end bjælken i sit eget.

I sin gudhengivne og selvretfærdige forargelse over politikernes afmægtige skinmanøvre i de forløbne par måneder har massemedierne og dagspressen optrådt med en sådan fornægtelse af eget ansvar, at man kunne åbne en hel tommerhandel.

Især den radikale og venstreorienterede del af medierne har været fuld af hån og foragt. Man har talt om »fastelavnsløjer« og har med hul røst foreholdt politikerne risikoen for parlamentslede med samme forlorne heltemål, som Rane Jonsen i sin tid forsvarede sin konge i Finderup Lade.

Som om vi ikke havde de politikere, som vi selv har valgt, og som vi derfor fortjener. Og som om det ikke netop var massemedierne, der med sin tiltagende tilbøjelighed til at dramatisere tilværelsen, herunder det politiske liv, og derved gøre det til en kamp – ikke mellem ideer og interesser – men mellem personer, har skabt det klima og den forventning i befolkningen, som politikerne derfor er nødt til at leve op til.

Ved at gå tæt på de »ledende« politikere og følge dem fra minut til minut og ved at forenkle problemstillingen i den komplicerede politiske virkelighed til at være spørgsmålet, om det nu er Anker Jørgensen eller Poul Hartling, der »skal til«, er man med til at skabe den forestilling og »sandkasseleg« og personlig ambition, som man så efterfølgende fornægter med alle tegn på afsky og forargelse.

TENDENSEN til at forenkle og dramatisere ikke alene den politiske, men virkeligheden i det hele taget, er en udvikling, som har været i galopperende vækst den sidste snes år. Utvivlsomt sammenfaldende med TV-mediets vilkår og teknik. Billedmedierne er især egnet for dramaet og det fotogene. Af virkeligheden udvælges de elementer, som kan fotograferes, og behandlingen af de udvalgte begivenheder forenkles og dramatiseres i overensstemmelse med filmens vilkår. Da genkendelsen af og dermed fortroligheden med de agerende spiller en væsentlig rolle for identifikationsprocessen, ser man, at denne virker begge veje.

Med nogen malice talte man ved sidste valg ikke om, hvilke af TV-medarbejderne, der var opstillet ved folketingsvalgene, og hvem der ikke var opstillet. De er jo nutidens »kändiser«, som man kalder den slags i Sverige. På den anden side har TV-mediet tilsyneladende et fast panel af såkaldte »sagkyndige«, som man trækker ind i manegen i tide og utide, øjensynligt fordi de har den evne og begrænsning, at de er i stand til at formulere sig så provokerende og ensidigt, at det er til at forstå.

Det er næppe nogen tilfældighed, at den letfærdige formiddagspresse har haft gyldne tider i samme periode med sin systematiske spekulation i misundelse og nyligenhed. Sin til det imbecile grænsende forenklinger og forvridning af proportionerne i tilværelsen. I sin dramatisering af personlig-gørelse af de samfundsmæssige og politiske processer følger de nøje i TVs kølvand.

Det vil være en spændende opgave for presseforskere at undersøge sammenhængen mellem udviklingen af TV-mediet og middagspressen i internationalt perspektiv.

Jeg har selv engang i USA haft en tankevækkende oplevelse, som for mig illustrerede massemediernes indflydelse på et auditoriums oplevelse af en sproglig form. Jeg fik tilfældigvis lejlighed til at overvære en seance med prædikanten Billy Graham ved et af landets førende universiteter. Hans tale var en lind grød af bibelcitater, tilfældige associationer og henvisninger til almindeligt accepterede fordomme og dyder, som i den givne anledning blev serveret som en gang pseudovidenskab, idet prædikanten til overflodighed blev præsenteret som dr. Graham.

Da jeg bagetter med tilsigtet indforstået tonefald foreslog fakultetet at ansætte dr. Graham i dets PR-afdeling, visnede smilene omkring mig. Det viste sig, at selv store dele af den akademiske verden reagerer på en form, som jeg kun kunne opfatte som en kopi af de commercials (treklameindslag), som finansierer de amerikanske radio- og TV-stationer. Siden har jeg

været overbevist modstander af kommercielt TV i den ren-livede form.

JEG HAR tidligere advaret mod massemediernes – især de billeddannendes – bevidste, men afmægtige afhængighed af nyhedsbegrebet, der driver medierne ud i en afhængighed af det dramatiske, det usædvanlige og det kritiske. Den heraf følgende risiko for manipulation med medierne er til fulde blevet reali-

seret. Først af de venstre-radikale provokationer af happenings, hvor forenklede slagord og udokumenterede kritiske og ofte ærerørige beskyldninger mod personer og institutioner skulle gøre det ud for »budskabet« og »argumentationen« for denne pseudo-begivenhed, som i sin choke-rende men altid ukorrigerede form gik direkte ind i et sagesløst publikum.

Man såede dermed en vind og har siden høstet glistrupismens storm, der hærger medierne med vilde og udokumenterede påstande. Hele og halve usandheder, fortælielser og fordrejninger som en uhyggelig konsekvens går igennem medierne og ind i befolkningens af medierne hertil strukturerede bevidsthed.

Den missionerende og halv-dannede og dermed selvbevidste ånd har bredt sig som en pest i massemedierne i takt med dilettanteriet og den manglende respekt for kendsgerninger, sagkundskab og proportion. Under tiden føler man sig usikker på, om de agerende oplever medierne som et serviceorgan over for publikum eller som et redskab for missionsvirksomhed eller egen ambition.

Det er så endda, hvad de er. Af større betydning er det at medierne tilsyneladende ikke selv er i stand til at se og vogte sig for den principielle risiko for forvrængning især a den politiske proces.

For jeg vægrer mig ved at tro, at man selv skulle være klar over årsagssammenhængen mellem pressens behandling af og politikernes optræden i den politiske arena.

For den, der forsætligt bærer falsk vidnesbyrd mod sin bror, kan ikke nøjes med at få bjælken trukket ud af sit øje man skal borttages af vor midte.

LOVEN OM DOBBELT-EFFEKT

For en snes år siden lancerede en af vore store provinsaviser loven om dobbelteffekt. Ikke ved at formulere den i teoretisk forstand, men derimod ved at anvende den i praksis.

Det var den avis, som lancerede historien om Chris Jørgensen, den første mand, som operativt blev omskabt til en slags kvinde. De, der husker så langt tilbage, vil erindre, at der her var tale om en 'sællert', en af de første i nam-nam genren, der glk som en plantagebrand gennem pressen. Da vor avis havde haft det fulde udbytte af historien, kunne man med hellig forargelse og fornyet udbytte introducere den moralske indignation over pressens upassende snagen i andres privatliv. Den menneskelige hukommelse er jo kort.

Dette er loven om dobbelteffekt, som især frisondets utrættelige og vellønnede talsmænd har forstået at udnytte.

Folketeatret skal ifølge pressen opføre et skuespil, der efterlyser kærligheden i en pornotid. Så vidt man kan se, er det det samme indædte frisind, der nu tager kærligheden i forsvar mod den hamningsløse pornografi, som i sin tid provokerede samfundet til at frigive pornografien i kærlighedens navn.

Det samme frisind, som i sin tid røg hash på Kulturministeriets trappe, og som nu har sin fornøjelse — som undervisningsminister Ritt Bjerregaard udtrykte det for nylig — af at lege med nye politiske og religiøse ideer og derfor overlader til andre at feje op efter sig, menens man selv argumenterer for radikale ændringer i det rådne samfund, fordi det skaber narkomaner.

Man vil formentlig inden længe finde det samme frisind på barrikaderne til forsvar for børnenes og de unges ret til at lære noget både i folkeskolen og på de højere læreanstalter.

For det har jo vist sig, at de 'reaktionære' kredse, der i sin

tid advarede mod porno, hash og trivselsskolen, havde ret i deres frygt for, at den fuldkomne frihed også, og især på disse områder, ville blive en lettelse for de stærke men en trussel mod de svage.

Advokaterne siges i de gode tider at have deres gode udkomme gennem handlerne og i de dårlige gennem konkurserne.

Det er naturligvis en variant af loven om dobbelteffekt, eftersom det ikke er de pågældende, som selv skaber den situation, de lever af. Loven har derimod sit typiske anvendelsesområde, hvor det er de interesserede selv, som skaber og styrer den udvikling, som de stiller sig i spidsen for, hvad enten den går fremad med hovedet eller ryggen forrest.

Som oftest til akkompagnement af kasseapparaternes klingende spil.

FRI OS FOR DE VENNER

GUD FRI MIG, for mine venner, mine fjender skal jeg nok selv klare.

I den forunderlige nutid føler man med general Varro, der ikke befandt sig vel ved at blive omarmet af sine barbariske forbundsfæller.

Jeg tænker på telegrambureauernes meddelelser om, at Isvestia har fordømt de spanske henrettelser i hele den civiliserede verdens navn. Hvad mon Solsjenitsyn ville mene om denne protektion? Jeg har også noteret mig, at Østtyskland i harme og afsky over de anmeldte politistat-metoder har hjemkaldt sin ambassadør i Madrid. Hvad mon de pårørende til ofrene for de selvskydende mordmaskiner ved Berlin-muren vil sige til sammenligningen, idet man vel må gå ud fra, at Isvestia også taler på DDRs vegne.

Det er da rigtigt, at politiske modstandere i Sovjetunionen og de østeuropæiske folkedemokratier ikke så hyppigt som i 30'erne og indtil 50'erne skydes og hænges i bundter efter offentlige skin- og skueprocesser. I nutiden anbringes de i stedet diskret på sindssygehospitalet eller under formildende omstændigheder gøres de til parkeringsvagter. Hvis de da ikke lige har sprængt præsidenten i luften eller skudt politibetjente eller gendarmen ned i forbindelse med røveri eller sabotage. I så fald ville de sikkert blive skudt, men ikke nødvendigvis efter en offentlig proces. Og det er slet ikke sikkert, at henrettelsen hverken for politiske eller økonomiske forbrydelser ville blive offentliggjort.

Det er da en klar forskel på

de østeuropæiske og det spanske diktatur. Men det er sikkert også grunden til, at protesterne mod østeuropæiske henrettelser ikke er voldsomme.

OG HVAD ER DET mon, Isvestia finder uciviliseret? Er det mon dødsstraffen? Næppe, for den findes i nutiden – bortset altså fra Spanien – i virkeligheden kun i Sovjetunionen, Østeuropa og den afroasiatiske verden. I Vesteuropa og Amerika er den i realiteten afskaffet. Det kan vel næppe heller være den omstændighed, at de henrettede ved mord og vold havde forsøgt at ændre statens forfatning. Det er vel netop den slags forbrydelser, som ethvert samfund, som har bevaret dødsstraffen, forbeholder den for. Det kan vel heller ikke være, fordi Spanien er et diktatur, for det er Sovjetunionen jo også. Ganske vist proletariats, og ikke borgerskabets. Og det kan vel heller ikke være, fordi det drejede sig om fem mand, eller fordi de dømte hævdede, de havde været udsat for tortur, eller fordi deres forsvarere blev hældt ud af retssalen. Det er jo metoder, man er fortrolig med, hvis man blot skal tro et minimum af hvad Solsjenitsyn fortæller, eller hvis man selv har en hukommelse, der rækker tilbage til de østeuropæiske processer i 40'erne og 50'erne. Ja, Imre Nagy og Pal Maleter blev endog hængt af russerne uden proces efter opstanden i Ungarn i 1956.

Det er rigtigt, at Dubcek vist blev gjort til parkeringsvagter efter den russiske invasion i 1968, for så vidt man

kan sige, at civilisationen har gjort fremskridt. Til gengæld bliver østtyskerne ved med at skyde de politiske modstandere, som viser deres passive modstand ved at forsøge at slippe ud af landet.

Vore egne kommunister og venstresocialister, der anser voldelige midler som en objektiv nødvendighed for menneskeheden frelse, protesterer også i civilisationens navn. Jeg føler mig overbevist om, at man kunne få såvel Andreas Baader som Ulrika Meinhof til at prostetere hvis man kunne komme til at spørge dem i fængslet i Stuttgart.

De satans mordere, som Olof Palme med vanlig smagfuldhed fik kaldt dem, var naturligvis ikke de dømte, men dommerne. Dengang tyske terrorister tog gidsler og brændte ambassaden i Stockholm for at få frigivet Baader-Meinhof folkene, fordømte Palme omvendt terroristerne. Men de blev jo heller ikke henrettet.

OG HER ER VI ved sagens kerne. Man kan protestere mod dødsstraffe i al almindelighed, og man kan protestere mod diktatur og terror, men det ganske uden hensyn til politisk chartering. Og her vil jeg meget gerne anmode om at blive skrevet på listen. Men så må man høfligt, men bestemt frabede sig i civilisationens navn at blive taget under armen af lande eller af personer, som anerkender dødsstraf, diktatur og terror til eget brug.

For intet er mig så modbydeligt som kynisk udnyttelse af andres følelser.

FORLÆNGELSE AF PUBERTETEN

I den løbende kønsrolledebat var det interessant at notere sig, at Kaj Robert Svendsen i sin reportage den 10. ds. kunne referere amerikanske undersøgelser, som tyder på, at kønsforskellene også er hormonalt betingede, og at disse forskelle er mindre blandt akademikere end i normalbefolkningen.

Det er interessant, fordi en sådan skævdeling — hvis den er rigtig også i Danmark — kan medvirke til forklaring af en række ejendommeligheder i den offentlige debat om sagen. De fleste deltagere i debatten er akademikere eller i hvert fald quasiakademikere, som ifølge den refererede undersøgelse i ringere grad end andre skulle opleve kønsforskellen som relevant.

Især den — man kan vel stadig sige — kvindelige part vil opleve en rollefordeling, der henviser hende til mere fredsommelige sysler, som krænkende, mens den mandlige part gudhengivent vil understøtte hendes protest.

For det andet kan en sådan fortolkning medvirke til at forklare det betydelige aggressionsniveau, som de kvindelige debattanter bevæger sig på. For at aggressionsberedskabet statistisk set er mere fremtrædende i den mandlige end i den kvindelige population, er der vist ingen, der vil bestride.

For det tredje kan denne nøgle bidrage til at forklare den tydelige forståelseskloft mellem de meget aktive rødstrømper og normalbefolkningen, som altså dels oplever kønsforskellen tydeligere, dels som følge heraf også er mere tilbøjelig til at acceptere den som en naturlig ting.

At akademikere så i andre henseender adskiller sig fra normalbefolkningen, kan bidrage til den tilsyneladende brede forståelseskloft mellem folket og dettes elite. Andre psykologiske undersøgelser sandsynliggør, at de intellektuelt veludrustede samtidig har en tilbøjelighed til senere følelsesmæssig modning. En sådan forsinket modningsproces er på den anden side en forudsætning for den evne til kritisk at undre sig over tingenes almindelige tilstand, som er fremtrædende i og ansporende for tilegnelsen af abstrakt viden. At blive voksen vil på en måde sige det samme som at acceptere verden, som den er. Mange akademikere vil bevæge sig i en livslang tilstand af forlænget pubertet.

Standardindvendingerne mod ovennævnte betragtninger er klare nok. Dels at det er samfundets indretning og forventninger, som skaber kønsrollerne, dels at det ikke er elitens, men folkets bevidsthed, som er falsk. Hertil er der ikke andet at sige, end at de er rigtige. Til dels. For det er indlysende rigtigt, at kønsrollemønstret også er kulturelt og traditionelt betinget.

På den anden side vil det være urimeligt at ville påstå, at den biologiske forskel mellem mand og kvinde, der trods alt består uafhængigt af statistiske variationer, ikke skulle disponere for såvel psykologiske som sociologiske forskelle. Professor Mosfeldt Laursen har i hvert fald gjort opmærksom på, at der findes meget få kvindelige komponister og skakmestre, og denne konstatering har han utvivlsomt ikke villet dementere med sin elegante kommentar forleden.

Man kan givetvis opdrage menneskene til meget, men ikke til alt. Man kan heller ikke opdrage en edderkop til at blive vegetarianer.

RADIORODET

RADIORÅDET er begyndt at konkurrere med Konsistorium ved Aarhus Universitet om uddeling af næser. Og så kan man vist ikke nå højere.

Det fremgår af Politikens referat den 5. ds., at Radiorådet med 16 stemmer af 27 mulige har vedtaget at udtale sin misbilligelse af, at Erhard Jacobsen i en artikel i Politiken har beskyldt driftsledelsen for tjenesteforsømmelse. Man har altså ikke blot misbilliget, at han har refereret fra et lukket møde og refereret det galt, men også at han har injurieret generaldirektøren.

Ifølge referatet har Erhard Jacobsen skrevet, at 'flere rådsmedlemmer' havde ønsket at få flere forslag fra driftsledelsen til Rosenkjær-prisen end Johan Galtung, men at 'driftsledelsen nægtede at følge denne fremgangsmåde'.

Driftsledelsen har altså opfattet dette referat som en sigtelse for embedsmisbrug, og et flertal i Radiorådet har altså ment, at denne fortolkning var rigtig, og at Radiorådet havde kompetence til at uddøle næser i den anledning.

Hvad det sidste spørgsmål angår, er det af tvivlsom værdi, at politisk sammensatte kollegiale organer tillægger sig kompetence til bedømmelse af retlige spørgsmål.

Ret og uret er ikke et spørgsmål, der er egnet til afgørelse med stemmeflerhed i styrende organer med politisk sammensætning. Og spørgsmålet om tilstedeværelsen af en strafbar sigtelse er et juridisk problem, som henhører under domstolenes kompetence.

Hertil kommer, at det er vanskeligt på grundlag af de offentliggjorte referater at se, hvad der har fået driftsledelsen og flertallet i Radiorådet til at vælge denne forståelse af Erhard Jacobsens udtalelser. Det er utvivlsomt, at en tjenesteforsømmelse kun kan foreligge, såfremt driftsledelsen har forset en tjenesteplicht, og det har Erhard Jacobsen da vist ikke påstået. Han har ifølge referaterne ikke sagt, at Radiorådet har pålagt driftsledelsen at komme med flere forslag, men kun at 'flere rådsmedlemmer' ønskede dette, og det fremgår da vist også med al mulig tydelighed, at

driftsledelsen ikke ville følge denne fremgangsmåde, som da heller ikke kom til afstemning i rådet.

Hvis alt dette er rigtigt, og det er jo det fornøjelige ved det hele, at man er nødt til at udtrykke sig hypotetisk, fordi den offentlige debat foregår på grundlag af indiskretioner — forsætlige eller uforsætlige — fra lukkede rådsmøder. Hvis alt dette altså er rigtigt, kan Erhard Jacobsen med samme sindsro som professor Løgstrup hænge sin næse op i garderoberne til munter afbenyttelse i karnevalstiden. Altså den del af næsen, som vedrører injurierne.

Stadig under samme forudsætning må det være tilladt at spørge, hvilke motiver driftsledelsen har haft til at vælge en hårdtrukken forståelse af de nævnte udtryk. Information kommer nok sandheden nærmest ved i sin reportage den 5. ds. at henvise til dens utvivlsomme taktiske begavelse, der har ført til, at den ikke alene står stærkere indadtil ved først at yde sin støtte til afdelingens provokerende holdning og derefter at tildele afdelingschefen en næse for hans indiskretioner. Men også udadtil, idet den ikke alene har opnået at få gaffen i Erhard Jacobsen, som er dens fjende nr. 1, men også at svække Radiorådets prestige og dermed den politiske kontrol med radioen, som Erhard Jacobsen er talsmand for.

INGEN AF arbejdsmarkedets kinesere kunne have udtænkt en mere snedig plan til nedbrydning af Radiorådets autoritet. Først tvinger man Radiorådet til at nedstemme afdelingens indstilling af Galtung som prismodtager ved trods kendskab til resultatet at fastholde indstillingen. Rådets flertal kan på grund af tavshedspligten ikke begrunde sin holdning, der derfor kan gøres og faktisk også bliver gjort til genstand for indignerende fortolkninger, hvorved medierne bid for bid presser brudstykker af begivenhedsforløbet ud af de implicerede, mens mønstret stadig holdes skjult. Efter på denne måde at have svækket rådets flertal gennem en offentlig debat om en upopulær beslutning på et ufuld-

stændigt grundlag, tvinger man rådet til på ny at tage stilling i sagen og opnår at få flertallet til på et tvivlsomt grundlag at tilslutte sig en misbilligelse af driftsledelsens værste kritiker ikke først og fremmest for hans indiskretion, men for hans kritik af driftsledelsens fremgangsmåde.

Formandens efterfølgende forsøg på at stive autoriteten af med trusler om retsforfølgning af fremtidige diskretionsbrud virker ikke overbevisende på baggrund af den tilsyneladende demoralisering af rådet. Det havde været bedre, om formanden forud havde sat forslaget om en delt indstilling fra afdelingen og forslaget om at overlade ansvaret for tildeelingen af prisen til afdelingen under afstemning. Det er slemt at springe op som en løve og falde ned som et lam. Men det er næsten værre at springe op som et lam og falde ned som en løve.

Driftsledelsen vandt på teknisk knock-out.

Men folkeviddet har også for længe siden omdøbt modstanderen til radiatorodet.

LIGE FOR LIGE

Professor Stig Jørgensen, Aarhus Universitet, finder det rigtigt, at man fastholder beslutningen om at nedlægge Christiania:

Der var engang to misdædere, som skulle hænges. De førtes til galgen og fik lokken lagt om halsen, medens de gudhengivent fandt sig i deres skæbne, indtil den ene forbryder i sidste øjeblik blev benådet.

Den anden begyndte herefter at gøre sig vanskelig. Så ville han heller ikke hænges.

Lovlydigheden er ikke så meget afledt af truslen fra statens sanktionsapparat, som positivister og kommunister i uskon samdræglighed går ud fra, som af tilliden til, at alle andre må overholde reglerne. At der er lighed for loven.

Man kan ikke forvente, at en bilist skal respektere parkeringsrestriktionerne, såfremt andres overtrædelser ikke påtales.

Og så kan man med hævet pegefinger fordømme en sådan holdning som misundelse og mangel på tolerance.

Men sånt er livet, som man siger i Sverige. Sådan er menneskene, og sådan har de altid været.

Piller man ved samfundets grundlag, falder det fra hinanden i interessegrupper og selvtægt.

Loven er til for at beskytte de svage, som på langt sigt er bedst tjent med lovlydigheden. Det stod der i Jydske Lovs fortale i 1241, som var et led i den fælleseuropæiske civilisations opgør med fortidens selvtægtssamfund.

Det har altid været socialdemokratisk politik at respektere den lovlige orden og at bygge på tillid til samfundets sociale system fremfor på velmente private eksperimenter. Det er derfor fornuftigt, at Socialdemokratiet og især dets justits- og forsvarsminister står fast på beslutningen om, at Christiania skal ophøre den 1. april.

Justitsministeren er en bekræftelse af en gammel erfaring, som siger, at teologer ofte er bedre jurister end juristerne selv.

FRIHED - LIGHED

Den engelske forfatter til bøgerne om »big brother« (1984) og Kammerat Napoleon, George Orwell, var ingen bløjet idealist. Hans fundamentale skepsis over for menneskets fornuft formulerede han i påstanden om dets evne til dobbelttænkning: Evnen til at tænke det ene og samtidig at tænke det modsatte uden at indse, at det er selvmodsigende.

Den franske revolution blev gennemført under devisen: Frihed, lighed og broderskab. Nu er det vist i det kgl. danske socialdemokrati, hvor farven jo er falmet, blevet om døbt til: Frihed, lighed og trivsel. Men ellers er der jo tale om samme evne til dobbelttænkning.

For frihed betyder jo det enkelte individs adgang til at handle uden andres indflydelse, enten det så er frihed fra tvang eller frihed til selvudfoldelse. Lighed betyder, at individerne skal behandles lige i forhold til visse kriterier, eller at de skal have samme adgang til visse goder.

Hvis frihed skal føre til lighed, forudsætter det, at menneskene frigjort fra al ydre tvang vil have samme evner til at skaffe sig indsigt og udbytte. Det forudsættes altså, at menneskene fra naturens side er lige vel udstyret, og at uligheder udelukkende er et produkt af ydre forhold, eller at de er lige gode, d.v.s. at de frivilligt vil give afkald på enhver mulighed for egoistisk at skaffe sig fordele frem for andre.

På samme måde forudsættes, hvis lighed skal føre til frihed, at menneskene er indstillet på at ville det de skal. At menneskene med andre ord er indrettet til udelukkende eller fortrinsvis at tage sociale hensyn.

Den senere tids erfaringer tyder ikke på, at menneskene udelukkende er sociale væsener, og at de i loyalitet over for helhedens interesser vil tilsidesætte hensynet til sig selv som individer. Jeg er helt enig med KD's ledende artikel den 24. ds. om, at Christiania og Vietnambørnene af henholdsvis venstre-radikale og højre-radikale bruges som middel i et anslag imod det demokratiske samfunds institutioner.

Strategien er i begge tilfælde den samme: gennem provokationer at tvinge samfundet til at anvende den magt, som med nødvendighed må stå til rådighed for ethvert samfunds institutioner, hvis dets regler ikke skal være alene for gode råd at regne.

For menneskene er nemlig ikke så gode, som de burde være. De er nemlig ikke bare sociale væsener, der tager hensyn til samfundets og de svages interesser. De er også individer, der tager hensyn til egne egoistiske interesser.

Menneskene stræber altså samtidig mod to modsatrettede mål: Frihed og lighed. Modsatrettede er de, fordi der indtil videre ikke er tilvejebragt nogen overvejende sandsynlighed for, at menneskene fødes med lige evner og muligheder og uden trang til selvudfoldelse på andres bekostning. Samfundet må derfor nødvendigvis betjene sig af regler for at afstemme disse uligheder med hinanden og i helhedens interesse.

Det paradoksale er nu, at de højre- og venstreradikale grupper hver for sig påberåber sig friheden som retfærdiggørelse af deres anslag mod samfundet. Det er de stærkes interesser, som de højreradikale i og for sig ikke benægter. For deres vedkommende er der kun tale om et enkelt hykleri, når de forarges over magtan-

vendelsen i børnesagen men applauderer den i Christiania. For de venstreradikale er der derimod tale om et dobbelt hykleri, for såvidt som de har det samme dialektiske forhold til magtanvendelse – ganske vist med modsat fortegn – men samtidig hævder deres ret til at gøre, som det passer dem uden hensyntagen til samfundets regler under påberåbelse af omsorgen for de svage.

Demokratiet har ikke stået sin prøve i de seneste år, hvor gruppernes brutale hævvelse af egne interesser i stigende grad har afkræftet hypotesen om individernes sociale sindelag, og tvunget samfundet til i mangel af den forudsatte loyalitet over for fællesskabet i selvforsvar at anvende midler, som principielt vil være demokratiet fremmede.

Den stigende tilbøjelighed til at falde tilbage på organiseret selvtagt viser tilbage til middelalderens svage statsmagt og vækker alvorlig bekymring for dem, der gerne vil tro på, at demokratiet ikke blot er en parentes i ethvert samfunds udviklingsproces.

OPTISK BEDRAG

HR. FLOVMAND har altid svar på rede hånd, når toget er kørt, og det radikale tog kørte ud til højre allerede for ti år siden.

Derfor er »gamle Helveg«s indgangsbøn en røst fra graven. Det er en velkendt sandhed, at det ikke så meget er standpunkterne, der skifter med årene, som livet der marcherer forbi. De, der i dag vil støtte den midterpolitik, som det socialdemokratiske/radikale regeringssamarbejde stod for under vort lands vanskelige udvikling til et moderne industrisamfund, må i dagens situation erkende, at midten i mellemtiden har flyttet sig.

Den snart forhenværende radikale leder Hilmar Baunsgaard har i hvert fald formuleret én mindeværdig sandhed: at politiske vurderinger kan skyldes et optisk bedrag, og det ville være et optisk bedrag fortsat at betragte Det radikale Venstre som midten i dansk politik. Som KD siger i sin leder den 12. ds. har midten forskudt sig så langt til højre, at Venstre har overtaget de radikales plads i rækken.

Og denne udvikling er til gengæld til dels en selvskabt plage, som man som bekendt ikke skal ynke nogen for. Da de radikale i midten af 60'erne

ikke modstod fristelsen til at fiske i rørte vande og kanaliserede det begyndende politiske opbrud fra de gamle partier ind i Det radikale Venstre, som til gengæld mistede sin identitet, havde man allerede indbygget nederlaget i de valgsejre, som man vandt.

ET HVILKET, som helst andet parti kunne have overlevet afstemningen i slutningen af 1967, der med radikal deltagelse afviste det forsøg på at gennemføre en indkomstpolitik, som ellers havde været en radikal mærkesag. Siden har det været vanskeligt at skabe troværdighed om det radikale sakramente: at det er sagen og ikke de politiske manøvrer, det kommer an på. Den radikale ledelse af trekantregeringen må derfor også bære hovedansvaret for den totale lammelse af den økonomiske politik i de følgende år, med de langtidsvirkninger, som vi stadig må strides med under meget ugunstige forhold.

Hvortil kommer et hovedansvar for en fejlslagen uddannelsespolitik, som RUC er et sørgeligt monument over.

De senere valg har bekræftet sandheden i risikoen ved at ride på ryggen af en tiger. Populisme eller politisk opportunisme kræver andet og mere

end taskenspillerkunster. De radikale evnede ikke at fastholde det rodløse parcelhusfolk, der i stedet gik til Glistrups cirkusmanege. Hvorefter de radikale stod tilbage uden stemmer og uden identitet.

Den småakademiske sektisme, som har røget det meste af den gammelradikale fornuft ud af partiets rævegrave vil ikke have evne til at tiltrække de grupper i befolkningen, som kunne ønske sig et ståsted udenfor de gammelkendte socialistiske og liberalistiske ideologier.

AT DE RADIKALE er begyndt at konkurrere med VSerne og andre nuldermænd om en romantisk og reaktionær energi- og erhvervspolitik vil heller ikke virke særlig tiltrækkende på de politiske kræfter, som på en gang ønsker en fornuftig og retfærdig samfunds- og verdensudvikling baseret på en så kraftig økonomisk vækst som muligt under hensyntagen til den størst mulige lighed i fordelingen på nationalt og internationalt grundlag.

Et geni er et lykkeligt møde mellem en personlighed og en historisk situation. Jeg er ikke sikker på, at Det radikale Venstre har fostret et geni.

HYKLERI

HYKLERIET ER løgnens moder.

Den, der lyver, ved at hans oplysninger er urigtige. For hykleren er det ikke så enkelt. Ligesom Dante har forskellige kredse om og i sit helvede for forskellige former for synd, er der forskellige grader af hyklери.

Der er dem, som i forsættelig god tro holder sig uvidende om væsentlige kendsgerninger og sammenhænge. Der er en gradsforskel mellem denne yderste kreds af hyklери og den rigtige vaskeægte løgnagtighed.

Og så er der dem, der har den vidunderlige evne til dobbelttænkning, der sætter dem i stand til at hævde ét og samtidig hævde det modsatte uden at gøre sig klart, at der er tale om en selvmodsigelse. Som George Orwell fremhævede, er der her tale om en af de mest almindelige menneskelige egenskaber.

For der er det ejendommelige ved mennesket, som hævdes at være et fornuftsvæsen, at det i første række bruger fornuften til at fremme tilfredsstillelsen af sine behov, der alle i sig selv er irrationelle, hvad behovstilfredsstillelsen derimod ikke er, idet den netop er formålsbestemt.

Og kan man tilfredsstille forskellige behov ved forskellige midler, er der naturligvis ikke noget inkonsekvent ved det. Men enhver bilist er på det rene med, at det er ufornuftigt på én gang at træde på speeder og bremse, selv om man kan have et fornuftigt behov for både at køre og ikke at køre.

MENNESKET LEVER ikke af penge alene, men de er rare at have for at kunne skaffe sig det, som man har lyst til. Derfor vælger menneskene nogle tillidsmænd til at skaffe sig så stor en pengeindtægt som muligt. Samtidig har man interesse i, at pengene bevarer deres købekraft, hvorfor man vælger nogle politikere, som skal sørge for, at inflatio-

nen ikke forringer pengeværdien.

Begge grupper af tillidsmænd arbejder samvittighedsfuldt på at tjene deres herrer, for det er jo, hvad de selv får deres betaling for. Og den ene hånd skal jo ikke vide, hvad den anden gør. Derfor består der er evindeligt kapløb mellem interesseorganisationerne, som til stadighed presser lønindtægterne så meget i vejret, at pengemængden overstiger vare-mængden, hvorved priserne stiger. Det er det som kaldes inflation, og som man derefter forlanger at politikerne skal gøre noget ved. Derfor laver man det ene kriseforlig efter det andet, hvorved man forsøger at reparere på de skader, som skyldes organisationernes dygtighed.

Men politikernes situation er umulig. For ganske vist siges det, at der ikke er nogen over eller ved siden af Folketinget. Men det er — ligesom alle sandheder — en sandhed med modifikationer. For ikke alene er det tildels de samme personer, der har forskellige kasketter: om formiddagen organisationsrepræsentant, om eftermiddagen folketingsmand. Men Folketinget har det som forsvareren over for fjenden: det er fjenden som vælger tidspunkt, sted og våben. Og så følger politikerne sig berøvet det eneste effektive våben mod organisationernes pres, nemlig indkomstpoltikken, i stedet må de anvende en række indirekte og ineffektive midler, rentepolitik, kreditpolitik, finanspolitik, som alle til overflodighed har en række uheldige bivirkninger.

Nettoresultatet forbliver det samme: vi sejler mellem arbejdsløshedens Scylla og betalingsbalancens Charybdis, men vi kommer ikke ud af det slemme farvand, så længe politikerne oplever sig selv i rollen som det brandvæsen, der blot har til opgave at rykke ud og slukke de brande, andre har påsat.

MEN HYKLERIET er det værste.

Når kommunister, kinesere og VS'ere etablerer sig som situationens generalstab og protesterer mod de vage politiske programklæringer om begrænsede indkomststigninger, er det til at forstå. Ifølge deres katastrofeteori gælder det jo i det hele taget om at hælde benzin på bålet for dermed at bevise kapitalismens magtesløshed og umenneskelighed.

Men når LO's ledere truer med storkonflikt i samme anledning, er vi beklageligt langt nærmede ved hyklери. For LO's ledelse kan naturligvis ikke være ukendt med de elementære sammenhænge mellem lønniveau og konkurrenceevne. De kan ikke være

uvidende om, at enhver forhøjelse af lønnen for de beskæftigede samtidig indskrænker beskæftigelsesmulighederne for de arbejdsløse, og at lavtlønstillæg øjeblikkelig konverteres til en generel stigning af lønniveauet, og at de lavtlønnede rationaliseres ud i arbejdsløshed.

Den virkelige solidaritet består derfor ikke i at kræve stigninger i de lave lønninger, men i at acceptere et fald i de højere. Økonomerne er enige om, at dette naturligvis i teorien er det bedste, men at det i praktisk politik er umuligt. Det næstbedste: en devaluering på 10—15% er ligeså umuligt, fordi det også må forventes at være politisk umuligt at gennemføre den følgelovgivning om indkomstpoltiske foranstaltninger, som er nødvendig til værn mod inflationen. Tilbage bliver derfor kun den ynkelige udvej, som man har valgt, og som i realiteten består i at lurepasse og håbe på, at de andre lande bærer sig endnu mere ufornuftigt ad, da de jo også er befolket af mennesker.

Så kan vi måske om 5—6 år være blevet så grundigt overhalet indenom af vore konkurrenter og medmennesker, at arbejdsløsheden svinder ind til det tålelige,

og så kan vi måske begynde med at betale af på vor valutagæld og begynde på selv at betale vor ulands-hjælp uden først at skulle ud på lånemarkedet.

BØDLEN HAR altid været en uren person, som godtfolk ikke kunne omgås, selv om det var samme godtfolk, som ansatte ham og forlangte, at han skulle gøre sit arbejde. Det er ikke bødlen, politikerne eller organisationsmanden, der er under anklage, men den befolkning, som ansætter bødler og vælger politikere og repræsentanter.

Og man bør ikke bede Vorherre om at tilgive dem med den begrundelse, at de ikke ved, hvad de gør. For hyklerne hører hjemme i helvedes forgård.

UNDERTRYKKELSE

UNDERLIGT, at det i nutiden er blevet så moderne at betragte retten som et undertrykkelsesmiddel. De nymarxistiske kredse, som har genoplivet klassekampsteorien og den heraf afledede nødvendighed for undertrykkelse enten »kapitalismens« undertrykkelse af »arbejderklassen« eller »proletariatets diktatur« har givet deres tilslutning til Lenins og Stalins grumme lære om, at retten blot er befallinger bakket op af tvang.

Endnu mere besynderligt er det, at de samme kredse har gjort det til en livssag at bekæmpe den filosofiske teori, som ofte kaldes »den logiske positivism«, som netop har antaget et retsbegreb af dette indhold. Medens det videnskabsteoretiske formål med denne opfattelse af retsbegrebet var at beskytte retten som demokratisk institution mod udnyttelse især af de totalitære ideologier i 1920'erne og 30'erne og af kirken, måtte man konstatere, at såvel nazismen som kommunismen kunne bruge den »videnskabelige« opfattelse af retten, som positivismen havde formuleret som retfærdiggørelse af sit styre. Men derfor har man ikke »bevist«, at positivismen er ansvarlig for nazismens og kommunismens diktaturer, ej heller at retten er et undertrykkelsesmiddel.

Men man har demonstreret, at retsreglerne er instrumentale d.v.s. et redskab, som menneskene har skabt til fremme af et formål, i dette tilfælde samfundets funktion. Det er altså ikke retten, der er undertrykkende, hvis nogen bliver undertrykt, lige så lidt som det er øksen, som dræber. Det er menneskene, som bruger retten, ligesom de bruger øksen efter deres formål, gode såvel som dårlige. Og det er den politiske ideologi og den politiske praksis, som afgør, hvordan retten bruges.

Men retten er ikke bare instrumental, i den forstand som positivismen til alle tider har ment. I hvert fald er det tvivlsomt, om menneskene kunne vælge at bestemme, at der ikke skulle være nogen ret. Retsregler er i en eller anden form formentlig en betingelse for ethvert organiseret samfunds eksistens. I modsat fald ville det ikke være muligt at forudberegne og dermed indrette sine handlinger med hensyntagen til andres adfærd. Den fuldkomne handlefrihed ville medføre uomgængelige konflikter, som ville resultere i de svages undertrykkelse. Retten har historisk udviklet sig som et mere eller mindre vellykket forsøg på at erstatte den svages magtesløshed med rettens magt. Jo mere kompliceret samfundet bliver, desto mere nødvendigt bliver det gennem retsregler at sikre samfundets og helhedens interesser tilgodeses.

Det er klart, at et samfunds retsregler er en refleks af det politiske system, således at visse grupper i forskellig må-

lestok må se sine egne interesser prisgivet til fordel for andre. Og det er naturligt, at disse må opleve retten som undertrykkende, eftersom retten er det middel, som anvendes af det herskende politiske system.

Men det kan også være individual-psykologiske grunde til, at nogle føler sig undertrykt. Det ville de formentlig gøre under alle omstændigheder, hvis nogen eller noget ville gøre indgreb i deres handlefrihed. Det er dem, man plejer at kalde psykopater, de som ikke har evnen til at føle for andre end deres eget jeg. Men inden for rammerne af det normale er der givetvis også store variationer i individernes evne til at indrette sig efter ydre regler.

Nogle mennesker er grænseløse i deres forhold til andre mennesker, i følelsesmæssig som i social henseende. Det er mennesker, som tænker med hjertet og for hvem det er en pine at sætte fornuftens kontrollerende forbehold ind over for følelsen. Manglende tidsforømmelse og organisationstalent vil oftest konkurrere med svigten i økonomi i videste forstand d.v.s. evnen til at prioritere forskellige værdier i forhold til en optimal udnyttelse. Det siger sig selv, at en sådan menneskelig idealtipe vil være individualist, medens den modsatte: den, der uden større vanskeligheder indretter sig i overensstemmelse med en orden, og som er i stand til at indse det fornuftige i at underordne de øjeblikkelige interesser og følelser under hensyntagen til fremtidige og almindelige formål, vil være social.

Det siger også sig selv, at den individualistiske idealtipe, uundgåeligt vil opleve enhver indskrænkning i handlefriheden som undertrykken, de, medens den sociale i højere grad vil forstå og acceptere reglerens eksistens. Det er sikkert ingen tilfældighed, at den nymarxistiske lære om retsreglernes undertrykkende funktion netop har vundet indpas ved universiteternes humanistiske fakulteter, idet humanisterne af tradition og uddannelse er individualister.

Men følelsen af undertrykkelse kan være relativ og behøver ikke at have sit modstykke i en reel undertrykkelse.

BERUFSVERBOT

SA VIDT JEG husker, var det Grimmelshausen, der allerede i det 16. århundrede i den livsnære og evigt aktuelle: Simplicius Simplicissimus, konstaterede, at menneskets evne til at mobilisere den moralske indignation og til at præstere færdigpakkede problemløsninger vokser i takt med afstanden.

Især synes danskerne at true svenskernes ubestridte verdensmesterskab i denne noble form for selvforsvar. For den moralske kamp mod de ydre kræfter er som bekendt i første række et basketag med den indre fjende: den dårlige samvittighed over egen passivitet over for de nære problemer.

Den for øjeblikket vserende kampagne mod det, som kystbanesocialismen med dens professionelle sans for manipulation kalder »Berufsverbot«, forekommer lige så virkelighedsfjern som Knud Børge Andersens villigt og stadigt mobiliserede moralske fordømmelse af Gud og hvermand af betydning i de lande, som finansierer vort stadige og stadigt stigende underskud, kombineret med den lige så dybtfølte indignation over formastelige antydninger af, at indignationen kunne rettes mod hans venskabelige forbindelser med en vis czeckisk udenrigsminister.

DET VAR EN tanke, som næsten af sig selv meldte sig hos mig, da jeg under en mellemlanding i Prags lufthavn for nylig i tre kvarter forgæves forsøgte at få serveret et vaskeægte glas pilsnerøl. Jeg havde god tid til ind imellem de mindre og mindre helhjertede forsøg på at tiltrække opmærksomheden hos en af de mange opvartere, som var optaget af henholdsvis at spise, sælge krystalglas, vaske diske og simpelt hen at hygge sig, at filosofere over de forgående dages erfaringer under en faglig kongres i Ungarn.

Billedet af de to czeckiske kollegers sørgmodige og tyste fremtræden blev ved med at trænge sig frem på mine nethinder. Den tavseste, som virkede totalt udslukt, hævdedes af vor ungarske hjemmelmænd at have været en højstående politiker i Dubcek-foråret, som var blevet flyttet til en post i videnskabsakademiets sociologiske institut. Naturligvis ikke så slemt som Dubcek selv, der jo blev degraderet til kontorist i skovbrugskontoret. Den »livlige« czeke havde dog som den gode soldat Svejke en fond af galgenhumor — som bl. a. satte ham i stand til at berømme den videnskabspolitik, som lettede ham tilværelsen ved at begrænse antallet af de bøger, han behøvede at læse, derved at vestlige bøger ikke kunne importeres enten på grund af censuren eller umuligheden af at skaffe udenlandsk valuta. Og muligheden for selv at rejse til

et vestligt land er lig nul.

Mine polske kolleger indrømmede gerne, at czekerne havde det værre end de selv, selv om de materielle forhold i Polen er så anspændte, at selv tændstikker er en mangelvare. Men alligevel er der snævre grænser for liberaliteten i Polen. Den mest fremtrædende retssociolog i Polen og en af verdens mest ansete specialister, Adam Podgorecki, var f. eks. uden videre blevet fjernet fra sin professorstilling og samarbejdet med sine assistenter i det sociologiske institut og overført som honorarlønnet medarbejder på filosofisk institut. Og hvorfor? Jo, fordi han har foretaget sociologiske undersøgelser af virkeligheden i Polen, som på afgørende punkter strider mod den officielle ideologi.

Som en usædvanligt åbenmundet russisk kollega udtrykte sagen: Naturligvis er kriminaliteten i Moskva lige så stor, som den er i andre europæiske storbyer. Der findes også statistik herfor, men der skal blot et generationsskifte til i toppen, før den kan offentliggøres.

DE, SOM ER mest forarget over Vestens undertrykkelse af menneskerettighederne, herunder Knud Børge Andersen, burde unde sig selv den oplevelse at rejse til østeuropæiske hovedstæder. Jeg tænker ikke på de besynderlige oplevelser med de officielle valutakurser, som omgænder reducerer den medbragte dollarbeholdning til 2/3, idet man vel at mærke ikke må importere og eksportere østlig valuta af betydning, og jeg tænker såmænd heller ikke så meget på den omstændighed, at man bliver pas- og visumkontrolleret ved ankomsten. Det tager dog ikke mere end en times tid. Men jeg tænker på den omstændighed, at passet ved afrejsen bliver kontrolleret fem gange, senest ved udgangen til startbanen. Og hver gang af bevæbnet politi.

At det ikke primært er for at hindre terrorisme, bliver bekræftet af den uvante omstændighed, at transitpassagererne bliver stemplet ind i Prag og ikke har nogen chance for at komme videre uden ved afrejsen at kunne vise det lille betydningsfulde stempel bag i passet.

Med en bitter smag i munden, som ikke skyldes pilsnerøllet, bliver man klar over, at de mange mennesker, som står på udsigtsbalkonen, måske ikke som i Kastrup enten modtager eller tager afsked med slægt og venner eller nyder livet og romantikken i dette moderne Babylon, men måske står og forestiller sig, at det var ham eller hende, som fik lov til at rejse.

TROLDMANDENS LÆRLING

TROLDMANDENS LÆRLING er en både tragisk og komisk figur. Komisk fordi han vil være mester, før han er udlært, tragisk fordi han bliver et offer for de dømoniske kræfter, som han slipper løs men ikke kan styre.

Studenterne startede i slutningen af 60'erne det såkaldte studenteroprør for at få indflydelse på de universiteter, som hidtil havde været styret af professorerne. De satte hermed en kædereaktion i gang, som i 70'erne truer med at føre til det modsatte resultat af det tilsligtede.

I sin forelæsning ved Stockholms Universitets årsfest 24. september i år med titlen: Universiteterne: Forvaltningsdemokrati og samfundsstyring viste en professor i statskundskab og dekan ved det samfundsvidenskabelige fakultet, hvordan studenternes argumentation for merindflydelse gradvis har ført til stigende centralisering af beslutningsprocessen. Han hedder for resten Ruin.

NAR MAN argumenterer mod en sagkyndig ledelse og for medindflydelse for studenterne og de ansatte, melder spørgsmålet om berettigelsen af en særbehandling af universiteterne sig af sig selv. De statslige og kommunale forvaltningsorganer styres jo normalt af en blanding af lægmands- og samfundsinteresser.

Når man argumenterer med, at demokratiet må afspejle sig i universiteternes styrelse, fremkalder man et krav om, at samfundets normale demokratiske organer må afspejle sig i universiteterne, der er en del af samfundet og betales af skattemidler.

Når man gennem medindflydelse vil blotlægge det politiske indhold i universiteternes faglige beslutninger, fremstår det som et naturligt krav, at det må være samfundets almindelige politiske vurderinger, som bør slå igennem i universiteternes ledelse, såvel i undervisningen som i forskningen og i prioriteringen af midlerne til disse formål.

I første omgang har denne dobbeltheds ført til en betydelig interesse hos de forskellige faglige organisationer og de politiske partier, der i vidt omfang har brugt deres indflydelse til at sikre organisationernes og partiernes interesser ved udvælgelsen af repræsentanter for lærerne, studenterne og det teknisk-administrative personale. I næste omgang vil samfundets interesser skulle varetages af disse interessegruppers repræsentanter i de regionale og centrale styringsorganer. Forfatteren forudser risikoen for skizofreni, når disse repræsentanter på én gang skal repræsentere de ansatte — og altså ideen om medindflydelse — og samtidig samfundsinteressen — og altså ideen om samfundsstyring og kontrol.

Den alvorligste risiko ser professor Olof Ruin dog i muligheden for, at beslutningsprocessen bliver så vanskelig, at den reelle afgørelse kommer til at ligge i bureaukratiet. Beslutningerne skal jo træffes, og det bliver de også altid.

JEG VILLE ØNSKE, at de politikere, som for øjeblikket bag lukkede døre sidder og overvejer en revision af universiteternes styrelseslov får lejlighed til at læse denne

tankevækkende analyse af de principielle problemer i forbindelse med universiteternes styrelse.

Det kunne måske få dem til endnu en gang at overveje risikoen ved at blande forskellige grupper af personer sammen med forskellige grader eller ingen sagkundskab, med forskellige politiske og organisationsmæssige tilhørsforhold — og så forvente, at de skal kunne træffe beslutninger om alt muligt, for slet ikke at tale om fornuftige og konsekvente beslutninger.

Det kunne måske føre til forståelse for, at universiteterne træffer forskellige typer af beslutninger. Nogle vedrører undervisningen, andre forskningen og atter andre vedrører personalets almindelige ansættelses- og arbejdsforhold. Nogle er almindelige prioriteringsforhold, som vedrører hele samfundet, andre er lokale, og nogle er politiske, medens andre er faglige.

Kun ved at differentiere mellem disse typer af problemer, og dermed mellem de principper hvorefter de tilsvarende besluttende organer skal sammensættes, kan man undgå, at medindflydelsen bliver en tom form, som nødtørftigt tilslører den centrale og bureaukratiske magtfuldkommenhed eller organisationsvældet.

Og i så fald er lærlingen blot kommet i hænderne på en anden troldmand.

Fagre nye verden

„UND WILLST du nicht mein Bruder sein, dann schlag' ich dir dein Schädel ein...“

Hvis Goethe havde levet i nutidens forunderlige Danmark, ville han hovedrystende have sandet visdommen i landsmanden og kollegaen, C. B. Niebuhr's, melankolske konstatering af, at menneskene som gruppevæsen sætter en ære i at optræde netop så egoistisk, ufølsomt og hensynsløst, som de som enkeltindivider afviser som umoralsk.

Ingen psykiater ville være i tvivl om, at den personlighedstype, som Goethe så poetisk giver mæle, må karakteriseres som psykoinfantil psykopat. Vel er det et i virkeligheden ikke sjældent forekommende fænomen, men alligevel ikke som i organisationslivet det normale.

UNDERTIDEN MA man med en lille gysen spørge sig selv, om organisationslederne er ganske almindelige mennesker, der bekræfter visse erfaringer fra den nyere tids historie om, at organiserede forbrydelser med største fornøjelse udføres af anstændige mennesker, når de kan legitimeres med hensynet til hensigtsmæssigheden.

Eller er de — som Bruno Betleheim mere romantisk kaldte de radikale ledere af 60'ernes ungdomsopgør — en flok rastløse røverriddere, der søger og finder en sag, som de kan kæmpe for af alle deres kræfter, indtil de finder en ny.

Eller er vort folkelige demokrati ved at forfalde til et organisationstyranni, der tilsidesætter hensynet til samfundet og almindelig velanstændighed i sin iver efter at varetage sine medlemmers interesser, og dermed for at retfærdiggøre sin egen eksistens.

GANG PA GANG bli-

ver man i denne tid præsenteret for grupper og organisationers ikke overdrevent differentierede krav, hverken i henseende til indhold eller sproglig formulering: I har valget mellem at give os medhold, eller at give os medhold! Kort sagt: I kan selv vælge, om I vil have det på den bløde eller den hårde måde!

Den mest velsignede og letforståelige forenkling af sandheden og retfærdigheden finder man i kammerat Napoleon: Fire ben godt, to ben ondt!

Forleden var det TV-journalisterne, som med hellig forargelse og med retfærdig harme i bogstaveligste forstand slukkede for lyset midt i Flemming Madsens berøvede nyhedsoplæsning, for han måtte da kunne forstå, at der var tale om en ulovlig arbejdsnedlæggelse. Ingen fandt det nødvendigt eller passende at give en forklaring endsige da en undskyldning. Et par dage senere var det så sygeplejeeleverne, der var på barrikaderne, og i mellemtiden havde de offentligt ansatte vendt ryggen til Mogens Glistrup på Christiansborgs Slotsplads.

MEN EFTERHANDEN har vi været hele turen rundt, og til foråret, når den nye styrelseslov skal til behandling i Folketinget, skal vi sikkert have repremiere på studenteroprøret på Frue Plads. Fagre nye verden!